



T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI  
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**25.**  
**ARAŞTIRMA SONUÇLARI**  
**TOPLANTISI**  
**1. CİLT**

28 MAYIS – 01 HAZİRAN 2007  
ÇANAKKALE

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3112-1  
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 125-1

YAYINA HAZIRLAYANLAR

*Dr. Fahriye BAYRAM*

*Dr. Adil ZME*

*Birnur KORAL*

Kapak ve Uygulama

*Suna HKENEK*

ISBN: 978-975-17-3315-3

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: *Ulrike MUSS*

(Amber From The Artemision At Ephesus In The Museums Of  
İstanbul And Selçuk/Ephesus)

Not : Bildiriler, sahiplerinden geldiği Őekliyle ve geliş sırasına göre yayımlanmıŐtır.  
Kitapta yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIğI  
DÖSİMM BASİMEVİ  
ANKARA-2008

## İÇİNDEKİLER

Mustafa ŞAHİN, Serkan GÜNDÜZ, Erdoğan ASLAN Myndos Sualtı Araştırmaları 2006.....	1
Mustafa ŞAHİN, Doğan YAVAŞ, Recep OKÇU, Derya ŞAHİN İzmit Yüzev Araştırmaları 2006.....	11
Asuman BALDIRAN 2005 Yılı Taşkent (Konya) Yüzev Araştırmaları.....	27
Güngör KARAUĞUZ Zonguldak İli ve İlçeleri Yüzev Araştırmaları 2006.....	43
Güngör KARAUĞUZ Karadeniz Ereğlisi ve Amasra Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Eserler Hakkında.....	55
Necmi KARUL Aktopraklık 2004–2006 Yılı Çalışmaları Genel Bir Değerlendirme .....	65
Turgut H. ZEYREK Besni (Adıyaman) Yüzev Araştırmaları 2006 .....	79
Oktay BELLİ 2006 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması .....	87
Ümit AYDINOĞLU Erdemli ve Silifke Arasında Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon Araştırması 2006 .....	105
Serra DURUGÖNÜL, Murat DURUKAN, Ercan AŞKIN, Erkan ALKAÇ, Deniz KAPLAN, Hatice KÖRSÜLU 2006 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzev Araştırması .....	115
Thomas CORSTEN Kıbyra 2006 .....	125
Martin SEYER Die Kampagne 2006 – Forschungen Zum “Corpus Der Lykischen Sprachdenkmäler” .....	133
Halil Hamdi EKİZ Etiyokuşu İdolları ve Karayavşan İdolları .....	147
Ayşe AYDIN Anamur Müzesi'nde Bulunan Erken Hıristiyanlık–Bizans Dönemi Taş Eserleri.....	159

Ender VARİNLİOĞLU Karia'da 2006 Yılı Yüzey Araştırması .....	171
Gülriiz KOZBE Şırnak İli Yüzey Araştırmaları, 2006.....	175
Rainer M. CZICHON Oymaağaç-Vezirköprü Yüzey Araştırması 2006.....	187
Aynur ÖZFİRAT Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2006 .....	197
Eugenio RUSSO The Ionic Impost Capitals of The Church of St. John In Ephesus.....	221
Hasan BAHAR Konya-Karaman Yüzey Araştırmaları 2006 .....	235
Kaan İREN 2007 Yılı İlk Çağ Kenti İdyma ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması.....	255
Fahriye BAYRAM, Turgay YAZAR Artvin, Erzurum, Ardahan İli ve İlçelerinde Gürcü Mimarisi Yüzey Araştırması 2006 .....	263
Serdar AYBEK, Ali Kazım ÖZ Apollonia Ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu .....	285
Nevzat ÇEVİK, İsa KIZGUT, Max KUNZE, Süleyman BULUT 2006 Yılı Beydağları Yüzey Araştırmaları .....	299
Fusun TÜLEK Osmaniye İli ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışması .....	305
Marie-France AUZÉPY Survey of The Byzantine Monasteries On The South Coast of The Sea of Marmara (29.08.2005-09.09.2005) .....	327
K. Aslıhan YENER Amik Vadisi Bölgesel Projesi 2006 Yılı Yüzey Araştırmaları .....	341
Zeynep ÇİZMELİ ÖĞÜN Çorum Müzesi'nde Bulunan Sikke ve Cam Buluntular.....	349
Bülent İPLİKÇİOĞLU Doğu Likya'da Epigrafya Araştırmaları 2006 .....	355
Winfried HELD, Gonca CANKARDAŞ ŞENOL, Ahmet Kaan ŞENOL 2006 Yılı Bybassos Araştırması.....	365
Sema DOĞAN Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2006.....	381

# MYNDOS SUALTI ARAŞTIRMALARI 2006

Mustafa ŞAHİN\*  
Serkan GÜNDÜZ  
Erdoğan ASLAN

Antik coğrafyada Karia bölgesinin kıyı kentlerinden birisi olan Myndos, günümüz Muğla İli, Bodrum İlçesi, Gümüşlük Beldesi sınırları içerisinde kalmaktadır.

Karia Satrapı Mausolos'un desteği ile yeniden imar edilerek modern kentler statüsüne yükselen Myndos'tan günümüze kadar ulaşan kalıntıların çoğu bu yapılaşma dönemine aittir. Myndos'a önem verilmesinin nedeni, başkent Halikarnassos'a batıdan gelebilecek düşman saldırılarına karşı önemli bir ön savunma noktası oluşturmasıdır. Myndos, Antik Çağ Akdeniz deniz ticaretinde kullanılan yol güzergâhı üzerinde kalması nedeni ile sualtı araştırmaları açısından önemli merkezlerden birisi olmaya adaydır.

Myndos kıyılarında 2006 sezonunda yaptığımız araştırmaların öncelikli hedefi kıyıları biraz daha iyi tanımaya çalışmaktır. Bu amaçla başlıca 4 adet dalış noktası belirlenmiştir (Çizim: 1). Tavşan Adası'nın çevresi ve antik limanın girişinde; kente ait ikinci liman olarak düşünülen batı kıyıda; daha önce Geç Tunç Çağında kullanıldığını düşündüğümüz güney koyda<sup>1</sup> ve Kızıl Burun açıklarındaki batıkta.

2006 yılında başlayan araştırmalar Myndos sualtı çalışmalarının ilk ayağını oluşturmamaktadır. Daha önce ilk araştırmalar Institute of Nautical Archaeology (INA) tarafından 1980 yılında gerçekleştirilmiştir<sup>2</sup>. Bu dalışlar sırasında sualtında yaklaşık 10 adet amphora bulunmuş ve bunlardan birkaçı yüze çıkarılarak Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Myndos açıklarında bulunan bu amphoralar tip olarak Myndos'un birkaç kilometre güneyinde bulunan ve

\* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE E-mail mustafasahin@uludag.edu.tr  
Araş. Gör. Serkan GÜNDÜZ, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle- Bursa/TÜRKİYE E-mail serkangunduz17@hotmail.com  
Araş. Gör. Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42031 Konya-TÜRKİYE E-mail aslanerdogan\_@hotmail.com

1 M. Sahin, "Die kyklopischen Stadtmauern von Myndos und ihre Beziehung zum griechischen Festland", *Die Karer und die Anderen*. Internationales Lolloquium an der Freien Universität Berlin vom 13. bis 15 Oktober 2005 (Baskıda).

2 Myndos kıyı araştırmaları Bodrum Yarımadası'nı kapsayan araştırmaların bir ayağıdır. Daha geniş bilgi için bkz. J. P. Rosloff, "INA's 1980 Turkish Underwater survey", *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration* 10.4, 1981, 277 vdd.

yaklaşık İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen amphoralara benzerlik göstermektedir<sup>3</sup>. Bu nedenle Myndos amphoralarını da artı-eksi 100 yıllık zaman payını göz önünde bulundurarak İ.S. 4. yüzyıla tarihlemek olasıdır<sup>4</sup>.

Uzun bir aradan sonra Myndos'ta sualtı araştırmalar tarafımızdan 2004 yılında yeniden başlatılmıştır<sup>5</sup>. İlk sezon dalışlarında sadece liman bölgesi araştırılmıştır. Bu dalışlar sonucunda, Tavşan Adası ile anakara arasında halk tarafından "kral yolu" olarak adlandırılan geçiş yolunun aslında limanı doğu tarafta sınırlayan ve bir ucu Tavşan Adası'nda sona eren sur duvarının temelleri olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 2). Bunun yanı sıra güneybatıda limanı, deniz dalgası ve düşmandan korumak amacıyla inşa edilen mendireğin de önemli ölçüde ayakta olduğu görülmüştür<sup>6</sup>. Liman girişinde çok sayıda amphora kırığının olduğu belirlenmiştir.

Myndos'ta 2005 yılında ara verdiğimiz sualtı araştırmalarına 2006 sezonunda tekrar başlanmıştır. Dalışlarda öncelik, daha önceden de yakından tanınan liman girişine verilmiştir. Tavşan Adası'nın batı bölümündeki dalışlarda yat ve teknelerin antik limana vermiş olduğu tahribat ve deniz yatağında yarattığı kirlilik göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Adanın doğu yüzü 18-20 m. derinlikte, güney yüzü 18 metreye kadar dik bir yamaçtan sonra daha az bir eğimle 35 metreye kadar inmekte, batı yakası 14 m. ve kuzey tarafı şehir surlarının anakaradan adaya bağlanmış olması ve sur duvarının güçlü temelinin kalıntıları nedeni ile 0.5-1 m. arasında değişen derinliğe sahiptir.

Tavşan Adası'nın etrafında yapılan tarama sonucunda sualtında yoğun olarak mimari parçaların olduğu görülmüştür (Resim: 1). Hâlen Tavşan Adası'nın üzerinde bir gözetleme kulesi kalıntıları, sur duvarına ait bölümler, bir sarnıç ve mermer malzeme kullanılarak inşa edilmiş anıtsal bir yapıya ait olabilecek bloklar bulunmaktadır. Sualtında saptadığımız mimari malzemeler olasılıkla deprem ya da insan eliyle adanın sarp yamacından denize yuvarlanmış olmalıdır. Gözlenebilen seramik ve amphora parçalarının büyük bir çoğunluğu bu mimari elemanların altında kalmıştır (Resim: 2). Bu durum taşların amphoralardan sonraki bir tarihte denize yuvarlandığını göstermektedir. Bu bölgede ileride yapılacak çalışmalarla amphoralar yaklaşık olarak tarihlenebilirse, yıkımın da ilk olarak ne zaman meydana geldiği anlaşılacaktır. Deniz tabanında saptadığımız taştan bir adet

3 Örnek olarak bkz. J. P. Rosloff, *a.g.e.*, 281 Fig. 6. Ayrıca bkz. G. Bass-F. H. Jr. van Doorninck, "A fourth Century Shipwreck at Yassı Ada", *AJA* 75.1, 1971, 27-37.

4 C. Scorpan, "Origini si lineii evolutive in ceramica Romano-Bizantiana", *Pontica* 9, 1976, 158. – A. Zemer, *Starage jars in Antiquity* (Haifa 1977), 52.

5 M. Şahin, "Myndos 2004 Yılı Yüzeysel Araştırması", *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı.1* (Ankara 2006), 176 vd.

6 M. Şahin, *a.g.e.*, 176, Resim 9.

top güllesi de dikkat çeken buluntular arasında yer almaktadır (Resim: 3). Ayrıca adanın çevresinde sualtında yoğun bir kirlilikten söz etmek mümkündür. Bu kirliliğin sebebinin de yatlar ve tekneler olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu bölgedeki ikinci dalış sahamız hemen liman girişindeki mendireğin çevresinde yer almaktadır (Çizim: 1)<sup>7</sup>. Mendirek kısmen su üzerinde görülebilmektedir. Mendireğin sualtında kalan bölümünde ise çoğunlukla mendireğe ait olan ve geliş güzel aşağı doğru yuvarlanmış mimari bloklar saptanmıştır. Bu blokların arasında yan yana iki büyük deliğe sahip olan ve çapa olduğunu düşündüğümüz blok en ilginç buluntu olarak ön plana çıkmaktadır (Resim: 4). Burada da mimari blokların arasında çok sayıda amphora ve değişik türde kaplara ait seramik parçaları göze çarpmaktadır (Resim: 5). Bu alan dik bir yamaçla 18 m. derinliğe kadar inmektedir. Mendireğe ait olduğunu düşündüğümüz ve boyutları 3x0.8x0.5 metreye kadar ulaşan profilli ve geçmeli taş bloklar üst üste yığılmış vaziyette deniz tabanına yayılmış şekilde durmaktadır.

İkinci dalış bölgesi olarak seçilen bölümde özellikle kente ait ikinci bir limanın olup olmadığını araştırılmıştır (Çizim: 1). Söz konusu koyda yaptığımız dalışlar sırasında 5–7 m. arasında değişen derinlikte yıkılmış durumda yoğun miktarda blok taşlar bulunmuştur (Resim: 6, 7). Koyda dalgaların oluşturduğu toprak kesitinden denize dik olarak devam eden üç adet güçlü duvar uzantısı ve bir sütun tamburu bu alanda bir liman yapısı ya da onun mendireği varmış izlenimi vermektedir (Resim: 8). Buradaki yapılardan hareketle batı kıyıda ikinci bir limanın olduğunu savlamak mümkündür. Ancak hâlihazırda sualtında bulunan bloklar mendirek olamayacak kadar kıyıya yakın durmaktadırlar. Mimari blokların genel dağılımını daha rahat gözlemleyebilmek için belli noktalardan salınan şamandıralarla koordinat belirlenmeye çalışılmıştır (Resim: 9). Böylece blokların sualtındaki pozisyonları daha rahat bir şekilde takip edilebilmiştir.

Bilindiği gibi kenti kuşatan sur duvarları Tavşan Adası'ndan başlayarak kuzey yönde akropole kadar yükselmekte ve oradan batıya doğru ilerleyip kıyı boyunca güneye doğru yönelmekte ve en sonunda Kocadağ'ı da tamamen içine alacak şekilde sona ermektedir. Ancak sur duvarlarının bir bölümünü batıda deniz seviyesinde olmak üzere kıyı boyunca kaybolmaktadır (Çizim: 2).

Bu durum 2006 sezonunda yaptığımız dalışlarda saptadığımız mimari blokların sur duvarının kayıp olan bölümüne mi ait olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bloklar arasında yer alan çok sayıdaki mimari parça bir zamanlar anakaranın buraya kadar ilerlediği anlamına gelmektedir (Resim: 10). Sözü edilen yapı taşları 3x0.5x0.4 metreye kadar ulaşan boyutlara sahiptirler ve üzerlerinde mimari profiller,

7 M. Şahin, a.g.e., 176, Resim 9.

geçmeler ve zıvana delikleri bulunmaktadır. Boyutları ve ağırlıkları nedeni ile deniz içinde buldukları yere kadar taşınmaları mümkün olamayacağına göre, bu taş blokları ikinci bir limana ait mendirek olarak değil de, bu bölümde ortadan kaybolan şehir surlarının devamı şeklinde kabul etmek en doğru varsayım olacaktır.

Sonuç olarak Mausolos dönemine ait Myndos'a ait ikinci bir limanın olmadığı böylece anlaşılmıştır. Sur duvarlarını oluşturan bloklar ile kıyı arasındaki mesafe günümüze kadar deniz tarafından yok edilen anakara toprağının miktarını göstermesi açısından kayda değerdir. Eğer önlem alınmaz ise gelecekte Kocadağ olarak isimlendirilen yarımada'nın adaya dönüşmesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Üçüncü dalış bölgesi olarak Kocadağ Yarımadası'nın güneye bakan yakasındaki koy seçilmiştir (Çizim: 1). Buradaki dalışlar 5–20 m. arasında değişen derinlikte gerçekleşmiştir. Bu alanın seçilmesindeki en büyük etken 2005 yüzey araştırmaları esnasında belirlediğimiz Geç Tunç Çağına ait yerleşimin giriş kapısının bu doğal koya doğru bakmasıdır<sup>8</sup>. Bu alandaki dalışlar sonucunda az da olsa diğer alanlardakine benzer özelliklerde blok taşlarla karşılaşmıştır (Resim: 11). Ayrıca bu bölgede bir batığın varlığını gösterebilecek yoğunlukta seramik parçaları da kayda değerdir.

2006 kampanyasında son olarak Kızılburun açıklığında yer alan batığa dalış yapılmıştır (Çizim: 1)<sup>9</sup>. Batık, 2-12 m. arasında değişen derinlikte deniz tabanına dağılmış şekilde uzanmaktadır. Gemiden günümüze değişik boylarda, ancak çapları aynı olan sütunlar ve yine değişik ölçülerde düzgün mimari bloklar ulaşabilmiştir (Resim: 12, 13). Batığın bulunduğu alanın gerek yerleşime uzak olması ve gerekse anakara ile bağlantısının olmaması, mimari elemanların deniz tabanına bunları taşıyan geminin batması sonucu dağıldığını göstermektedir. Böylece bu mimari elemanları bir gemiye ait kargo olarak tanımlamak olasıdır. Bu batığa göre Koyunbaba taş ocağından deniz yolu ile taş ticareti yapılmış olduğu konusunda çok önemli bir ip ucu elde edilmiş olmaktadır<sup>10</sup>. Bu konuda kesin sonuca ulaşmak ancak önümüzdeki yıl alınacak taş örnekleri ile yaptırılacak karşılaştırmalar ile mümkün olacaktır.

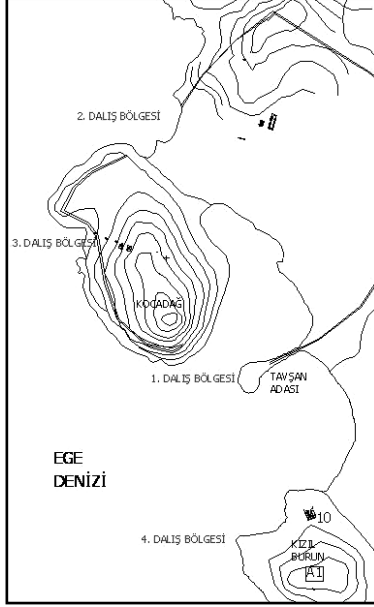
Sonuç olarak, 2006 sezonunda yapılan sualtı araştırmaları gelecekteki dalışların nerelerde yoğunlaştırılması gerektiği ve ne şekilde bir yöntem izleneceği konusunda ön bilgi vermesi açısından çok faydalı olmuştur. Bununla birlikte Mausolos sonrası kente ait ikinci bir limanın olmadığını da artık tartışmaya meydan vermeyecek şekilde anlaşılmıştır.

8 M. Şahin, "Myndos Yüzey Araştırmaları-2005", 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Baskıda), Resim 5 ve 7.

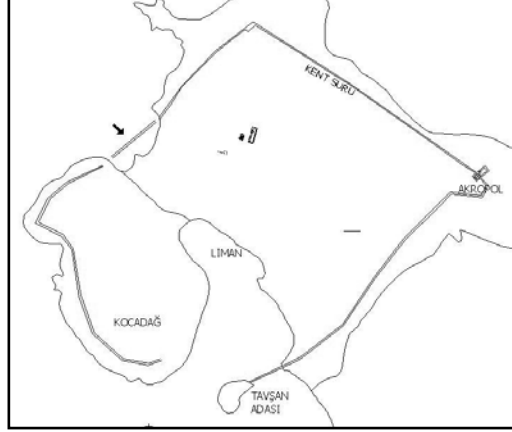
9 Batığın yerini bize gösteren ve buradaki dalışlarımıza eşlik eden Bodrum Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Yaşar Yıldız'a bir defa daha teşekkür ederiz.

10 Koyunbaba taş ocağı için bkz. M. Şahin, *a.g.e.* (Baskıda).

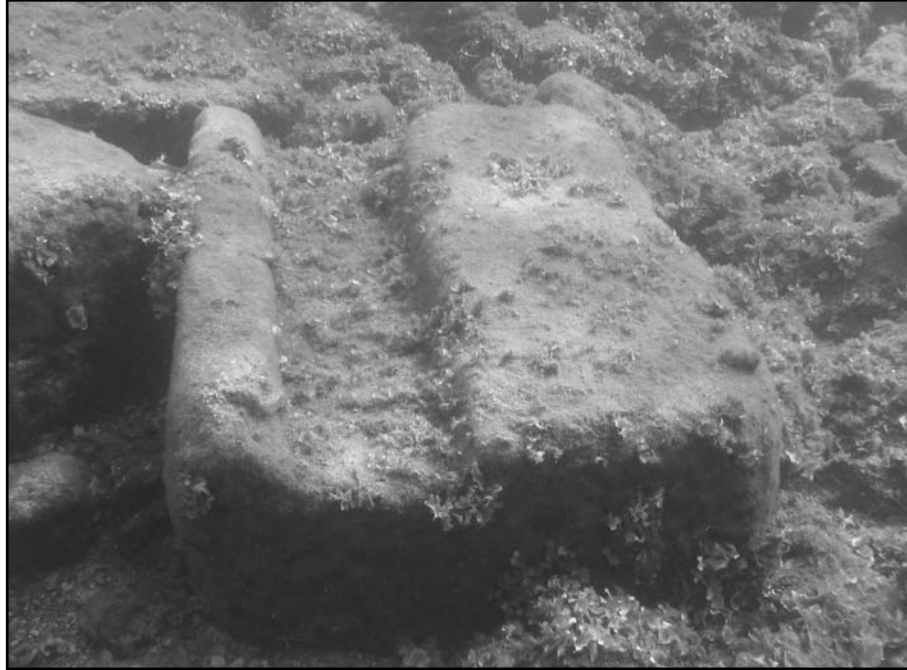




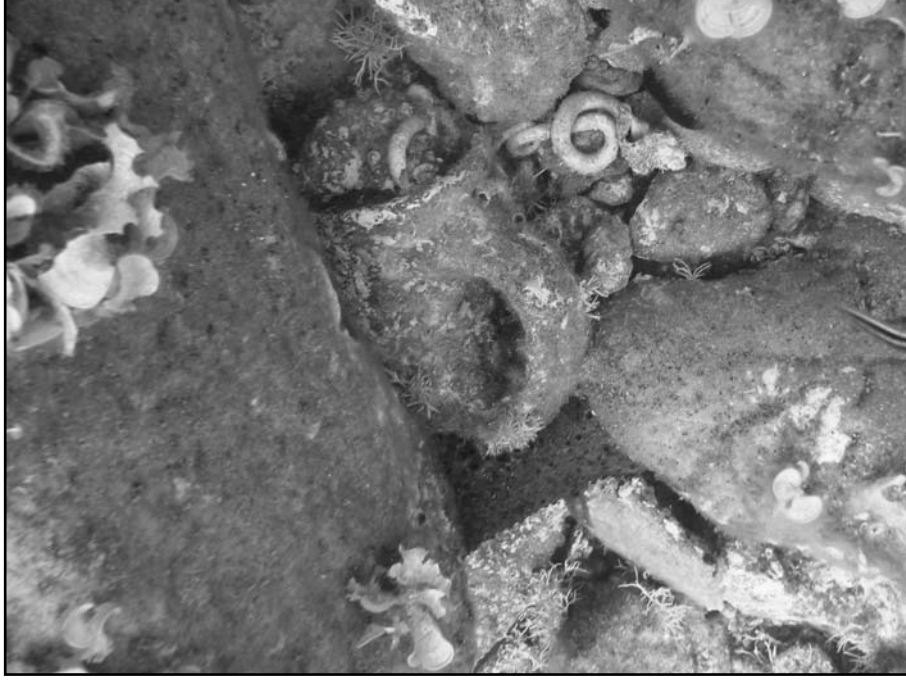
Çizim: 1



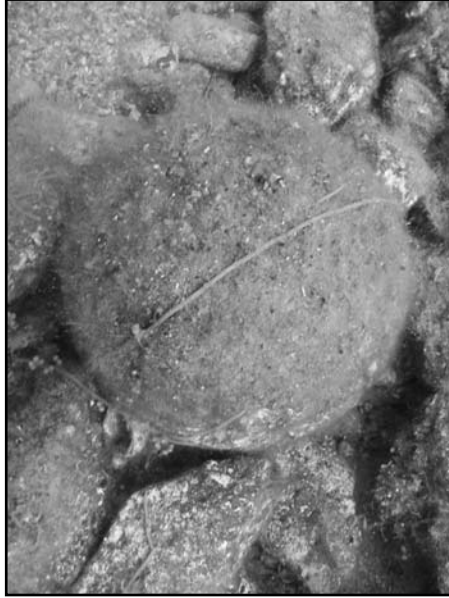
Çizim: 2



Resim 1: Tavşan Adası'nın çevresi, mimari parça



Resim 2: Tavşan Adası çevresi, mimari bloklar altında amphora parçaları



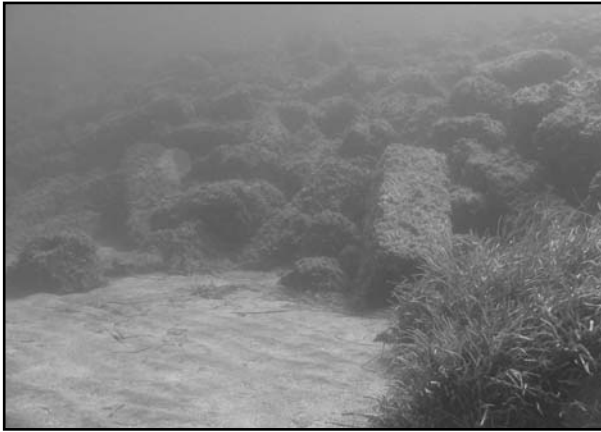
Resim 3: Tavşan Adası çevresi, top güllesi



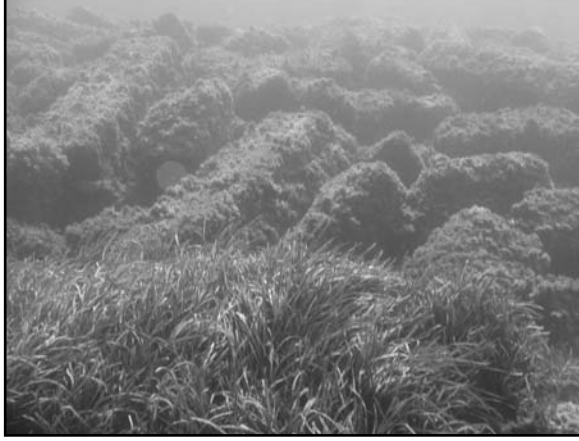
Resim 4: Kocadağ, mendirek önü, taş çapa veya hat ağırlığı (?)



Resim 5: Kocadağ, mendirek önü, kırık amphora parçaları



Resim 6: Batı Limanı (?), deniz tabanında mimari bloklar



Resim 7: Batı Limanı (?), deniz tabanında mimari bloklar



Resim 8: Batı Limanı (?)- kıyada açığa çıkan yapı kalıntıları



Resim 9: Batı Limanı (?), şamandıralama sistemi



Resim 10: Batı Limanı (?), deniz tabanında sütun parçaları



Resim 11: Tunç Çağı limanı (?), mimari parçalar



Resim 12: Kızıl Burun, sütun tamburu parçaları



Resim 13: Kızıl Burun, mimari parçalar

# İZNİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2006

**Mustafa ŞAHİN\***  
**Doğın YAVAŞ**  
**Recep OKÇU**  
**Derya ŞAHİN**

Bursa ve çevresini kapsayan ve 10 yıllık bir süre içerisinde tamamlanması planlanan "Kültür Envanteri" projesinin ilk aşamasına 15.11.2006 tarihinde İznik İlçesi'nden başlanmıştır. İznik İlçesi ve çevre köylerinde yürütülen araştırmaya Bakanlık Temsilcisi olarak Filiz Azeroğlu katılmıştır<sup>1</sup>.

Bu çalışma Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü'nün desteklediğı F-2006/38 numaralı proje çerçevesinde hayata geçirilebilmiştir. Projemizin kabul edilmesi ve yüzey araştırmalarında kullanılmak üzere bir araç tahsis edilmesindeki destek ve güvenlerinden dolayı Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Mustafa Yurtkuran'a minnettarız. Bizlere her türlü desteğı sunan başta İznik Kaymakamı Hüseyin Keskin olmak üzere, İznik Müze Müdürlüğü'nün uzman ve çalışanlarına ve Müşküle Köyü halkına sonsuz teşekkürler ederiz.

Yüzey araştırmasında; yörenin taşınmaz kültür varlıkları açısından sahip olduğu potansiyelin tespiti, tescilli taşınmazların yeniden görülüp güncelleştirilmesi varsa değişikliklerin saptanması ve tanımlanması, son durumlarını gösteren fotoğraflarının çekilip koordinatlarının alınması, şimdiye kadar tescili yapılmamış, varlıklarından haberdar olunmayan taşınmaz kültür varlıklarının tespit edilmesi hedeflenmiş, ayrıca gelecek yıllarda sürdürülecek çalışmaların alt yapısı planlanmıştır. Kısa araştırma süresi içerisinde yirmiye yakın taşınmaz kültür varlığı yerinde incelenip yeniden irdeleme ve tanımlaması yapılmış, bir kısmında ise yasal olmayan fizikî müdahaleler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Hellenistik Döneme ait olduğu düşünölen ve sur duvarları büyük ölçüde ayakta kalmış bir kale, yine Helenistik Döneme ait bir anıt mezar, Roma Dönemine ait bir köprü ve bir çeşme kitabesi olmak üzere, yörenin tarih ve arkeolojisine ışık tutabilecek taşınmaz kültür varlıkları ilk kez tespit edilerek kayıt altına alınmış, bölge ve ülke kültürüne kazandırılmıştır.

\* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE E-mail arkeoloji@uludag.edu.tr

1 Bakanlık temsilcisi olarak aramıza katılan Sayın Filiz Azeroğlu'na bizlerle uyumlu bir çalışma yürüttüğü ve yardımları için burada bir kez daha teşekkür etmek isteriz.

## 1. ÜYÜCEK HÖYÜK

İznik-Yenişehir yolu üzerinde, "Darka Evleri"ni geçtikten sonra, İznik-Yenişehir Kapı ve surlarına takriben 1 km. mesafede, karayolunun 50 m. kadar batısında, Üyücek mevkiinde, 29L IV b pafta, 243 ada, 34 parselde bulunmaktadır<sup>2</sup>.

Höyük geçmiş yıllarda M. Özdoğan<sup>3</sup>, S. Şahin<sup>4</sup> ve M. Maden<sup>5</sup> gibi birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. D. French'e göre 300x3 m. boyutlarında olan höyük, 1991 yılında Bursa Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiş boyutları, özellikle de çapı, tescil fişinde sehven olsa gerek 15x1 metre olarak kayıt edilmiştir. Üzerinden toprak alınıp seviyesi düşürülen höyüğün hâlihazır yüksekliği 1,5–2 metre arasında değişmekte, çapı ise 150 m. civarındadır.

Üzerinde yoğun zeytin ağaçları bulunan ve tarımsal faaliyetler sürdürülen höyük için en büyük tehlike, doğu kesiminde etek kısımlarına doğru sıralı hâlde yeni inşaatların yapılmakta olmasıdır. İnşaat temellerinin atılıp hemen arka planda bazı yapıların 2. katlarının çıkıldığı ve yeni yapılaşmanın höyüğe doğru giderek yayıldığı gözlenmektedir (Resim: 1). Acilen tedbir alınıp inşa faaliyetlerinin yasaklanmaması durumunda çok yakın zamanda höyük ortadan kaldırılıp yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

## 2. ÇAKIRCA HÖYÜK

İznik–Boyalıca-Orhangazi karayolunun hemen kenarında, Çakırca Köyü'ne takriben 1.8 km. mesafede bulunmaktadır<sup>6</sup>. 1949'lu yıllarda Kılıç Kökten tarafından kayıtlara geçirilen höyük<sup>7</sup>, 10.3.1995 tarihinde Bursa Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Yaklaşık 8 m. yüksekliğe sahip olan höyük üzerinde hâlen ekim ve dikime dayalı tarım yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, eteklerden başlayıp tepe noktalara yaklaşan yeni konut ve kulübe türü inşa faaliyetlerinin olduğu saptanmıştır. Bu tür faaliyetlere ilişkin önlem alınmaması durumunda günümüze dek iyi korunmuş ve bakir olan bu höyüğün kültür katlarının tahribata uğrayacağı kaçınılmazdır.

2 GPS koordinatları 40° 24' 51"N ve 29° 42' 32"E, deniz seviyesinden yüksekliği ise 90 metredir.

3 M. Özdoğan "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20-24 Mayıs 1985 (Ankara 1986), 412, 417 Harita 418-420.

4 S. Şahin, *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*. *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Katalogu*, II.1 (Bonn 1981), 47-49.

5 M. Maden, *İlıpınar ve İznik Yüzey Araştırmaları Sonuç Raporu* (26.09.1988) (Yayınlanmamış Rapor).

6 Koordinatlar 40° 27' 51"N ve 29° 41' 07"E, deniz seviyesinden yüksekliği 97 m.

7 K. Kökten, *Bellekten* 13, 1949.-K. Kökten, *IstMitt* 6, 1955.



### 3. KARADİN HÖYÜK

Höyük İznik-Mekece yolunun 13. km.sinde Karadin (Karatekin) Köyü'nün güneyinde bulunmaktadır<sup>8</sup>. Höyük, 1955 yılında K. Bittel-J. Mellart tarafından kayıtlara geçirilmiştir<sup>9</sup>. Bursa Bölge Koruma Kurulu tarafından 08.01.1995 tarihinde tescil edilen höyük kayıtlara, D. French 150x8 m. olarak ölçmesine karşın<sup>10</sup>, 200x10 m. olarak geçmiştir. Höyüğün yakın çevresinde yapılaşma bulunmamakta ancak yöredeki tüm taşınmaz kültür varlıklarının ortak özelliği olan kaçak kazılara maruz kaldığı gözlenmektedir.

### 4. KÖRİSTAN (ÇİÇEKLİ) HÖYÜK

Höyük İznik-Mekece yolunun 4. kilometresinde, yolun güney kenarında bulunmaktadır<sup>11</sup>. 1955 yılında J. Mellart tarafından kayıtlara geçirilmiştir<sup>12</sup>. Bursa Koruma Kurulu 06.01.2003 tarihinde tescil etmiştir. Höyük takriben 150x150 m. boyutlarında 8 m. yüksekliğindedir. Bu höyükten Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Yüzey Araştırmaları" raporunda söz etmektedir. Höyüğün üzerinde ekim ve dikime dayalı tarımsal faaliyet yürütülmekte olup kuzey kesimi tarla düzeltmek amacıyla kazılmış ve yüksek bir kesit oluşmuştur. Doğu yamacı ise teraslamak amacıyla 2-2.5 metre kadar kazılmış ve kültür katları tahrip edilmiştir. Höyüğün üzerinde ve eteklerinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Ayrıca höyüğün kuzey kesiminde tepe noktasından başlayıp karayoluna kadar uzayan 2 m yüksekliğinde bahçe duvarı ile çevrilmiş, bu duvarın inşası sırasında höyüğün tahrip edildiği görülmüştür.

### 5. MERDİVENLİ KAYA

İznik-Elbeyli Kasabası, Hespekli mevkiinde, İznik-Elbeyli karayolu arasında, Çam Koruluğu Tepesi'nin güneybatı yamacındaki burunda yer almaktadır<sup>13</sup>. N.

8 Koordinatlar, 40° 25' 45"N ve 29° 42' 32"E, deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 282 metredir.

9 K. Bittel-J. Mellart, "Some Prehistoric Sites in Northwestern Anatolia", *IstMitt* 6, 1955.

10 Bkz. D. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, 1. The İznik Area", *Anatolian Studies* XVII, 1967, 49-100.

11 Koordinatları 40° 25' 19"N ve 29° 46' 03"E, deniz seviyesinden yüksekliği 129 m.

12 K. Bittel-J. Mellart, a.g.e.

13 Koordinatları, 40° 28' 26" N ve 29° 42' 41" E.

Fıratlı tarafından 1975 yılında tanıtılmıştır<sup>14</sup>. 16.11.1992 tarihinde Bursa Bölge Koruma Kurulu tarafından Merdivenli Kaya olarak tescil edilmiş ve “tören yeri” olarak tanımlanmıştır. Merdivenler ana kaya üzerinde yükseklikleri 30 cm civarında olan basamaklar ile kuzeydoğuya doğru yükselmektedir (Resim: 2). 4+11 olmak üzere toplam 15 basamaktan oluşmaktadır. Basamakların bulunduğu platform 2x4 m. ölçülerindedir (Çizim: 1). En üst basamaktan sonraki kısımda ana kayanın üzeri düzleştirilmiştir. Bu durum burasının Antik Çağda dinsel amaçlı olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Merdivenlerin batı ve doğu kesimlerinde ise ana kayanın yer yer tıraşlandığı düzgün ve dikdörtgen alanlar açıldığı gözlenmiştir (Resim: 3). Bu şekilde tıraşlanan kısımların ana kayaya dinsel amaçlı bir işlev kazandırmak için mi yapıldığı, yoksa taş alımı esnasında mı oluştuğu ancak burada yapılacak bir temizlik çalışması ile anlaşılabilir. Söz konusu alan, daha sonra taş ocağı olarak kullanılmıştır. Taş yüzeylerinde görülen çok sayıda keski, murç ve taş kesim yuvası izleri bu duruma işaret etmektedir.

#### 6. DİKİLİTAŞ-OBELİSK

İznic İlçesi, Elbeyli Kasabası'nın 1,5 km. batısındadır (Resim: 4)<sup>15</sup>. Tapunun H23a05a paftasında, 637 parselde yer almaktadır. Üzerindeki yazıta göre İ.S. 1.-2. yüzyıllarda yaşamış olan Kassios Philiskos adına dikilmiştir<sup>16</sup>.

15 m. yüksekliğinde, mermerden, dörtgen kaide üzerinde üst üste 5 adet üçgen blokun oluşturduğu bir anıttır. İlk olarak A. Maria Schneider tarafından 1943 yılında tanıtılmıştır<sup>17</sup>. Bursa Bölge Koruma Kurulu tarafından 15.07.2004 tarih ve 10641 sayılı kararla tescil edilmiştir.

#### 7. MÜŞKÜLE MEZAR ANITI

İznic İlçesi, Müşküle Köyü'nün sınırları içerisinde, köyün 400 m. kadar güneyindeki zeytin bahçelerinin içinde yer alan bir anıttır (Resim: 5)<sup>18</sup>. Anıt, 2.5

14 N. Fıratlı, “İznic'te Bulunan Erken Bizans Çağı Hipojesi”, Shell Dergisi 21, 1975, 32.

15 Koordinatlar, 40° 29' 19"N ve 29° 42' 09"E.

16 S. Eyice, İznic Tarihçesi ve Eski Eserleri, *Sanat Tarihi Araştırma Dergisi* Yayınları I (1988).

17 A. Maria Schneider, *Die römischen und byzantinischen Denkmäler von Iznic-Nicea* (Berlin 1943).

18 Koordinatları 40° 21' 11 K ve 029° 31' 38 E.

m. yüksekliğinde bir ana kaya üzerindedir. 1.3x3.80 m. boyutlarında birkaç tanesi hâlen mevcut, büyük mermer bloklardan inşa edilmiştir (Resim: 6). Dikdörtgen planlı, doğu-batı doğrultuda dış konturları 7.50x10.50 m. ölçülerindedir. Orta bölümü, üstünü kapatan blok taşların alınmasıyla 1 m. kadar boşaltılarak 2.50x2.52 m. ölçülerinde kareye yakın bir şekle sokulmuştur. Mezar odasının bu bölümün alt kısmında ve ana kayanın içerisinde olduğu tahmin edilmektedir. Çevresinde ve üst noktasındaki kaçak kazı çukurlarından mezar odasına definecilerin de ulaşmak istediği anlaşılmaktadır. Gerek köy içerisinde oluşu gerekse üzerindeki büyük mermer bloklar nedeniyle soyulmamış olma olasılığı fazladır. Mimari özelliklerinden dolayı Helenistik Döneme ait olmalıdır.

Bu anıt, ilk olarak bizim tarafımızdan tanıtılan ve yörenin tarih ve arkeolojisine önemli belgeler sunabilecek potansiyel arz eden, üzerinde bilimsel araştırma yapılması gereken taşınmaz kültür varlıklarından birisidir. Bu nedenle öncelikle taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilip resmî kayıtlara geçirilmesi gereklidir. Konuyla ilgili tescil fişi düzenlenip Bursa Bölge Koruma Kurulu'na sunulmuştur.

#### 8. LAHİT ANIT (Berber Kaya)

İznik İlçesi, Abdulvahap Tepesi'nde yer alan bir anıttır<sup>19</sup>. H23a10b paftada kayıtlıdır. 16.03 (1.0) envanter numara ile Bursa Koruma Kurulu tarafından 16.11.1992 tarih ve 2811 sayılı kararla tescil edilmiştir. Burada ana kayanın işlenmesi ile oluşturulmuş anıtsal bir lahit söz konusudur (Resim: 7). A. M. Schneider<sup>20</sup>, S. Eyice<sup>21</sup>, N. Fıratlı<sup>22</sup> ve A. Kılıçkaya<sup>23</sup> tarafından yayınlanan ve günümüzde define avcıları tarafından dinamitle parçalanmış olan bu önemli lahidin Bithynia Kralı II. Prusias'a ait olduğu sanılmaktadır. Arkeoloji açısından önemli olan bu iddianın aydınlığa kavuşturulması için anıtın etrafıca araştırılması gerekmektedir.

#### 9. ELBEYLİ TÜMÜLÜSÜ

İznik İlçesi, Elbeyli Kasabası mezarlığının bulunduğu alanda, mezarlığın güneydoğu bitişiğinde, karayolunun hemen kenarında, tapunun H23a05a

19 Koordinatları 40° 28' 45" K ve 29° 44' 28" E

20 A. Maria Schneider, a.g.e., 7-8.

21 S. Eyice, *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri* (İstanbul 1988), 4.

22 N. Fıratlı, *Guide to İznik "Nicea"* (İznik 1961), 15.

23 A. Kılıçkaya, *İznik Tarihi ve Eski Eserleri* (Bursa 1981), 20-21.

paftasında yer almaktadır (Resim: 8)<sup>24</sup>. Düzgün kesme taşlarla yapılmış, dramos ve mezar odasından ibaret bir yapıdır. 1981 yılında A. Kılıçkaya tarafından yayınlanmıştır<sup>25</sup>. 16.03.1(1.0) envanter numara ile Bursa Koruma Kurulu tarafından 16.11.1992 tarih ve 2811 sayılı kararla tescil edilmiştir.

Elbeyli Beldesi'ne giden karayolu çalışmaları esnasında tesadüfen bulunmuştur. Söz konusu mezar, trafiğe açık bir yol üzerinde, adeta kendi kaderine terk edilmiş bir hâlde, kaçak kazı ve define arayıcılarının saldırılarına maruz bırakılarak tahrip edilmiştir. İvedilikle restore edilip tahribattan kurtarılması, koruma altına alınması ve ülke turizmine kazandırılması gerekmektedir.

#### 10. DÖRT TEPELER TÜMÜLÜSÜ

İznik İlçesi, Elbeyli Kasabası mezarlığının içerisinde, tapunun H23a05a paftasında yer almaktadır<sup>26</sup>. Düzgün kesme taşlarla yapılmış, ahşap kalaslarla örtülü bir dromos (Resim: 9)<sup>27</sup> ve beş basamakla inilebilen bir mezar odasından ibaret bir yapıdır. Bu tümülüs de 1981 yılında A. Kılıçkaya tarafından yayınlanmıştır<sup>28</sup>. 16.03.1 (1.0) envanter numara ile Bursa Bölge Koruma Kurulu tarafından 16.11.1992 tarih ve 2811 sayılı kararla tescil edilmiştir.

Söz konusu tümülüs de, yaklaşık 30 m. uzağındaki bir önceki tümülüs ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Burasının da ivedilikle restore edilip tahribattan kurtarılması, koruma altına alınması ve ülke turizmine kazandırılması gerekmektedir,

#### 11. NİŞLİ KAYA

İznik İlçesi, Mustafalı Köyü, Çatalkaya mevkiinde, köyün 1 km. kadar güneyinde, ruhsatlı bir mermer ocağının faaliyet sahası içerisinde bulunmaktadır<sup>29</sup>. Bursa Koruma Kurulu tarafından 24.06.2005 tarih ve 752 sayılı kararla tescil edilmiştir. Çatal görünümlü, doğu ve batı yönlerde iki kaya blokundan oluşan ana kayanın batıya bakan yüzeyinde yer alır (Resim: 10). Anıt, 10-15 cm. derinliğinde oyulmuş, 60x80 cm. boyutlarında, alınlık kısmına doğru daralan mezar steli biçiminde alınlıklı bir nişten oluşmaktadır.

24 Koordinatları 40° 28' 51" N ve 29° 43' 06" E.

25 A. Kılıçkaya, *a.g.e.*, 21-22.

26 Koordinatları 40° 28' 53" N ve 29° 43' 09" E.

27 Ahşap kalaslar maalesef açıkta bırakılmış ve bugün büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır.

28 A. Kılıçkaya, *a.g.e.*, 22.

29 Koordinatları 40° 21' 55" N ve 029° 34' 05" E.

Bu nişli kayanın arka cephesinde benzer özelliklerde başka bir nişin yer aldığı ancak bunun tahrip edildiği, bu yüzden de tescil edilemediği gözlenmiştir. Yok edilme tehlikesi burası için de söz konusudur.

## 12. DELİKTAŞ (Sarıtaş)

İznik İlçesi, Deliktaş mevkiinde, H23a05c paftada kayıtlıdır<sup>30</sup>. İlçenin 2,5 km. kuzeydoğusunda İznik ovasına hâkim bir konumda, 15 m. çapında doğal bir delik olan kaya kütesidir. Bursa Koruma Kurulu tarafından 16.11.1992 tarih ve 2811 sayılı kararlar tescil edilmiştir. Doğu yönü sarp, batı yönünde ise düz bir alan bulunmakta ve burasının açık hava tören yeri olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu doğal anıtın yanında faaliyetini sürdüren 2004 tarihli ruhsatlı taş ocağında kullanılması muhtemel patlayıcılar hem bu anıta hem de bu anıtın yakınında bulunan Herakles kabartmasına her an zarar verme riski taşımaktadır.

## 13. HERAKLES ANITI

İznik İlçesi'nin 2,5 km. kuzeydoğusunda, Deliktaş mevkiinde yer almaktadır (Resim: 11)<sup>31</sup>. H23a05c paftada kayıtlıdır. Söz konusu kabartma, Bursa Koruma Kurulu tarafından 08.04.1995 tarih ve 4203 sayılı kararlar tescil edilmiştir.

Roma Dönemine ait olduğunu düşündüğümüz kabartma, Deliktaş doğal anıtının doğu kesiminde, kayanın aynı yöndeki yüzeyine 130x170 cm. boyutlarında, konturları keskin olmayan konikal bir niş içerisine, 100x150 cm. boyutlarında işlenmiştir. Anıt üzerinde ayakta, çıplak, sakallı, yüz detayları aşınmış,  $\frac{3}{4}$  cepheden, elini belirgin olmayan bir kütleyle doğru uzatmış, sol eli belinde, sağ bacağı sabit, sol bacağı dizden hafifçe kırılmış bir erkek betimlenmiştir. Fizyonomik özellikleri ve sağında bulunan gürze benzer nesne nedeni ile bunun Herakles olduğunu savlamak olasıdır. Bu kabartmanın sol yanında detaysız ve kaba bir işçilikte kayaya kazınmış bir sunak cephesi ile önünde aynı nitelikte üstten aşağıya doğru genişleyen 1.50 m. yüksekliğinde bir platform bulunmaktadır. Platformun ölçüleri 1.45x2.10 metredir.

30 Koordinatları 40° 26' 53" N ve 029° 44' 10" E.

31 Koordinatları 40° 26' 53" K ve 029° 44' 10" E.

#### 14. KOCA KÖPRÜ

İzmit İlçesi, İnikli Köyü sınırları içerisinde, tapunun H23a-04c paftasında, 350-351 ve 375 parsellerde yer almaktadır<sup>32</sup>. Bursa Bölge Koruma Kurulu tarafından 14.06.2004 tarih ve 10458 sayılı kararla tescil edilmiştir. Köprünün bulunduğu nokta yeniden güncelleştirilmiş olup Çakırca Köyü merkezinin kuşuçuğu 3800 m. kuzeydoğusunda, İzmit-Çakırca karayolunun 365 m. kadar kuzeyinde, Çakırca Höyüğü'nün güneydoğusunda ve höyüğe 1000 m. mesafededir. Değişen ve kuruyan Karadere Deresi'nin yatağının üzerinde yer almaktadır. Köprü, 25 m. uzunluğunda, 5 m. enindedir. Köprü gözlerinin açıklığı 10 m., gözler arasındaki mesafe 5 metredir. Zeminin dolgu olması nedeniyle ölçülebilen yüksekliği 5.5 metredir. Ölçülerinin tam olarak alınabilmesi için çevresinde temizlik çalışmasının yapılması ve yeniden irdelenmesi gereklidir.

Kullanılan malzeme ve işçiliğine göre 3 gözü bulunan köprünün İ.S. 1.-2. yüzyıllarda inşa edildiğini düşünmekteyiz.

#### 15. KURU KÖPRÜ

İzmit İlçesi, İnikli Köyü sınırları içerisinde<sup>33</sup>. Çakırca Köyü'nün merkezine kuşuçuğu 2800 metre uzaklıktaki bu bölge, İzmit-Çakırca anayolunun 185 m. kuzeyinde, Çakırca yolunun üzerinden geçtiği yeni köprüye ise 1200 m. mesafede bulunmaktadır (Resim: 12). Roma Dönemine ait olduğunu düşündüğümüz köprü, 3 gözlü, kesme taş ve yer yer de moloz taş kullanılarak yapılmıştır.

Köprünün gözlerini oluşturan kemerler kesme taş, kemer araları ise moloz taşlarla doldurulmuştur. Köprü gözlerinden ortada olan gözün kemer açıklığı yanlardaki gözlerin kemer açıklıklarına nazaran daha geniş tutulmuş olup genişliği 6.5 metredir. Kemerler arasındaki mesafe 3.15 m, yan gözlerin kemer açıklıkları ise 5 metredir. Zeminin dolgu olması nedeniyle ölçülebilen yüksekliği dıştan 3.80 m., içten 3 metredir. Boy ölçüsünün tam olarak alınamadığı köprünün genişliği 4 metredir. Ölçülerin sağlıklı alınabilmesi için çevresinde temizlik çalışmasının yapılması gereklidir. Henüz yayınlanmamış olan köprünün, tescil kaydı da bulunmamaktadır.

32 Koordinatları 40° 28' 37" K ve 029° 41' 03" E.

33 Koordinatları 40° 27' 45" K ve 029° 41' 34" E.

## 16. HİSARKALE (ASAR)

İzmir İlçesi, Müşküle Köyü'nün sınırları içerisinde ve köyün kuş uçuşu takriben 5 km. güneyinde, 836 m. bir rakımda, yöredeki en zirve sayılabilecek tepelik bir alanda yer almaktadır<sup>34</sup>. Yaklaşık 70 dönüm genişliğindeki tepenin etrafını çepeçevre kuşatan sur duvarlarından ibarettir. Kaleye giriş, güneydoğu kesimde mevcut olan 2 burç arasından sağlanmaktadır (Resim: 13). İç moloz dolgusu görünen burçların cephe taşları büyük ölçüde yerinden alınmış ve düşmüş bir hâledir. Söz konusu burçların ortalama yüksekliği ise 4 metreye kadar çıkmaktadır. Sur duvarlarının görünen yüksekliği 0.5–1.5 m. arasında değişmekte, genişlikleri yer yer 3 m. olarak ölçülebilmektedir. Ancak bitki yoğunluğu ve çalılıklar nedeniyle kesin ölçüler alınmamaktadır.

Sur duvarları, pseudo-isodomik tarzda rektagonal taşlarla örülmüştür. Duvar örgü sistemi Helenistik Dönem özelliğini yansıtmaktadır. Suların içerisinde de yer yer düzgün sıra takip eden taş sıraları izlenmektedir. Bunların savunma amaçlı yapı gruplarının barınma ve erzak depolarının temellerine ait oldukları düşünülmektedir. Ancak üzerlerini örten toprak ve bitki örtüsünü kaldırmadan bu yapı temellerini tanımlamak olası değildir. Bölgenin tarih ve arkeolojisine önemli belgeler sunabilecek potansiyel arz eden, üzerinde bilimsel araştırma yapılması gereken yerlerden biri olan ve bu araştırma esnasında tespit edilen Hisarkale'nin öncelikle taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmesi gerekmektedir.

## 17. ANTİK TAŞOCAĞI

İzmir İlçesi, İnikli Köyü, 1 pafta, 1043 parselde antik taş ocağı olarak tescil kaydı bulunan alanın hemen alt kısmında, Deliktaş ve Herakles kabartmasının da bulunduğu yerin çok yakınlarında bulunmaktadır. 06.04.2004 tarihli ruhsat ile bir taş ocağının açılıp işletilmekte olduğu, bu yeni taş ocağının antik dönemde kullanılan taş ocağının sahasına girdiği ve antik taş ocağını tahrip ettiği tespit edilmiştir. Yörede çok az sayıda benzeri olan İnikli antik taş ocağının ivedilikle bu fizikî müdahaleden arındırılması ve yeni ocak sahasın değiştirilmesi gereklidir.

34 Koordinatları 40° 21' 11 K ve 029° 31' 38 E.

### 18. OSMANLI ÇEŞMESİ

İznik İlçesi, Elbeyli Kasabası meydanında bulunmaktadır (Resim: 14)<sup>35</sup>. Mermer, onikigen olup 6 yüzünde çeşme kurnası, 3 yüzünde Osmanlıca kitabe bulunmaktadır. Kitabede: Sahib'ul hayrat vel-hasenat Yahya silahdar-ı Sultan Abdülhamid yazılıdır. Tescil kaydı bulunmayan bu çeşmenin tescil edilip resmî kayıtlara geçirilmesi gerekmektedir.

### SONUÇ

Bursa İli ve çevresinin kültür envanterini çıkarma projesinin başlangıç noktasını teşkil eden İznik İlçesi ve köylerinde sürdürülen ve 11 gün gibi kısa bir iş günü süresini kapsayan yüzey araştırması çalışmasında; tescilli taşınmaz kültür varlıklarından bir bölümü yerinde görülerek güncelleştirme, fotoğraflama, koordinat tespiti ve yasa dışı fizikî müdahaleler saptanmıştır. Bunun yanı sıra bu güne kadar tescil kaydı bulunmayan Helenistik Dönemi ait bir kale, aynı dönemden bir anıt mezar, Roma Dönemine ait bir köprü ve Osmanlı Döneminden bir çeşme bu araştırma sırasında tespit edilmiştir. Yeni tespit edilen taşınmaz kültür varlıkları, yörenin önemli bir arkeolojik potansiyele sahip olduğunu ve kültür envanteri projesinin de hem yöre hem de ülkemiz açısından geç kalınmış olmasına rağmen ne derece gerekli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

---

35 Koordinatları 40° 29' 19" K ve 029° 43' 09" E.





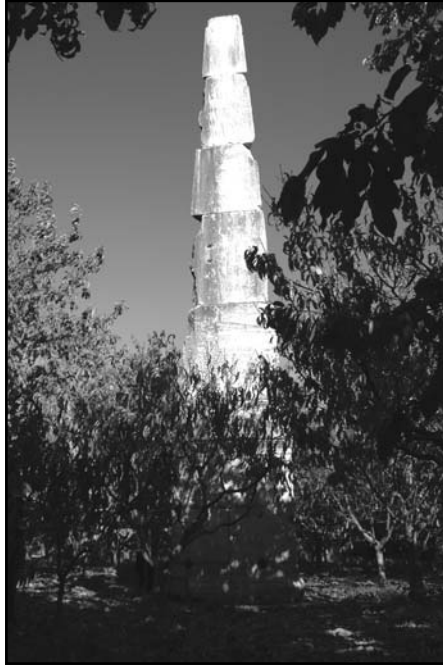
Resim 1: Üyücek Höyük, inşaat temelleri



Resim 2: Merdivenli Kaya, merdivenlere doğru bakış



Resim 3: Merdivenli Kaya, murç ve keski izleri



Resim 4: Dikilitaş, genel görünüm



Resim 5: Müşküle, anıt mezar, genel görünüm



Resim 6: Anıt mezar, üst kısım



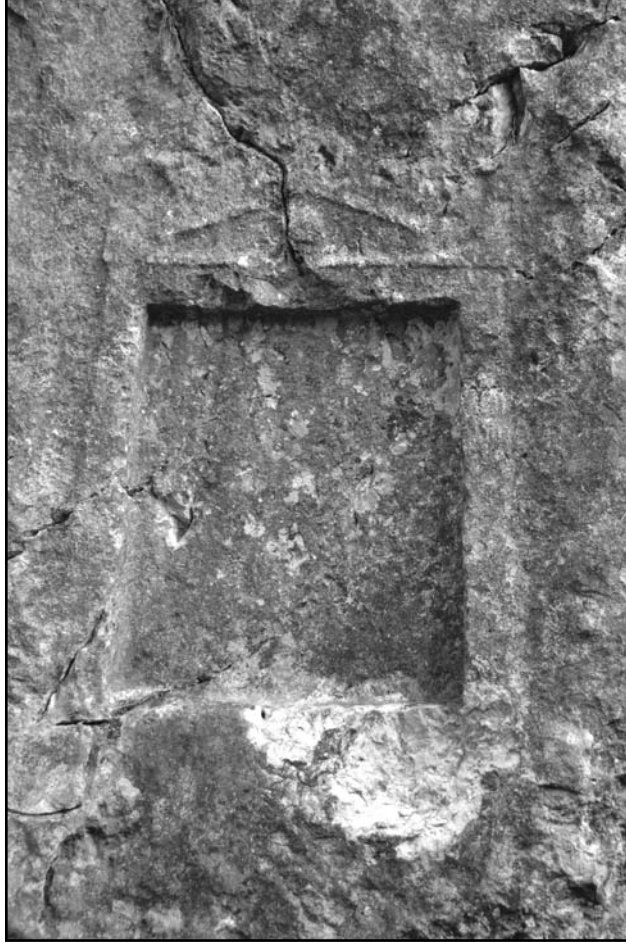
Resim 7: Lahit anıt, Berber Kayası



Resim 8: Elbeyli Tmls, genel grnm



Resim 9: Drttepelr Tmls, dromosun zerini rten kalas



Resim 10: Nili kaya, Detay



Resim 11: Herakles kabartması, genel görünüm



Resim 12: Kuru köprü



Resim 14: Hisarkale, burç



Resim 15: Osmanlı çeşmesi

# 2005 YILI TAŞKENT (KONYA) YÜZEY ARAŞTIRMASI

Asuman BALDIRAN\*

Konya İli, Taşkent İlçesi ve civarında Selçuk Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından maddî olarak desteklenen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması Bakanlık Temsilcisi Fikret Gürbüzer, araştırma görevlileri Ertekin Doksanaltı, Deniz Pastutmaz Sevmen, Fatma Bağdatlı ve Zafer Korkmaz'ın katılımıyla Doç. Dr. Asuman Baldıran başkanlığında gerçekleştirilmiştir<sup>1</sup>.

Taşkent İlçesi, Konya İli'nin güneydoğusunda ve Konya il merkezine yaklaşık 155 km. uzaklıktadır (Resim: 1). Taşkent ilçe merkezinde yaptığımız incelemeler sırasında herhangi bir kültür varlığına rastlayamadık. Bu nedenle araştırmamızı Taşkent civarında sürdürmeyi amaçlayarak öncelikle Taşkent'in güneydoğusunda ve ilçe merkezine yaklaşık 13 km. uzaklıktaki Afşar Köyü'nü ele aldık.

Taşkent ve civarı antik çağda İsauria olarak bilinen bölgenin sınırları içinde yer alır. Bu bölgeye dahil olan diğer yerleşimler Yalıhöyük, Bozkır, Ahırlı ve Hadim ilçeleridir. Zaman zaman İsauria bölgesi kentlerinin Dağlık Kilikia bölgesi kentlerine dahil edildiğini de görüyoruz. Yazılı kaynaklardan Diodoros'un naklettiğine göre Büyük İskender'in generallerinden Perdikkas'ın İsaerialıların kentine ceza seferi yaptığı anlaşılmaktadır. Strabon ise bölgeyi Lykonía bölgesi sınırları içinde göstermektedir. Bölge dağların yoğun olduğu, derin vadilerin bulunduğu coğrafi yapıya sahiptir. Bölge içerisinde yer alan Afşar Kasabası Bean-Mitford'un yaptıkları çalışmada Güney İsauria sınırları içinde tanıtılmıştır. Burada bulunan önceleri cami duvarında yer alan, caminin yenilenmesi sırasında sökülerek Şeyh Şamil Çocuk Parkı'na götürülen yazıttaki ibarelerden yola çıkılarak aynı araştırmacılar tarafından Afşar Kasabası "Olosada" olarak lokalize edilmiştir.

Şeyh Şamil Çocuk Parkı'nda yukarıda sözünü ettiğimiz yazıt dışında 4 ostotheke gövdesi ve 2 ostotheke kapağı sergilenmektedir.

İlk ostotheke gövdesi Şeyh Şamil Çocuk Parkı girişinin karşısına yerleştirilmiş olup üzerinde işlenen konu açısından en ilginçidir. Diğer ostotheke gövdelerinden

\* Doç. Dr. Asuman BALDIRAN, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Kampus/KONYA

1 Araştırmamızda arazi çalışmalarında özveri ile çalışan ekip üyelerimize teşekkürlerimi sunarım.

daha büyük boyutlu olan eser yöresel beyaz renkli kireçtaşıdan yapılmış, üzerinde ince ve kalın çatlaklar oluşmuştur. Bu çatlaklar nedeniyle kabartmalar zorlukla seçilebilmektedir.

Dört cephesi de işlenmiş olan ostothek gövdesinin ön cephesinde ve her iki dar yüzünde mitolojik konular, arka cephede kabaca belirtilmiş iki girland motifi tüm cepheyi kaplamaktadır. Mitolojik konuların işlendiği üç cephe yatay iki frize ayrılmış, üstteki friz daha yüksek bırakılmıştır. Frizler silmeler ile birbirinden ayrılmaktadır. Altta silme düz, üstteki ise yuvarlak profilli ve kabartmalı alandan torus şeklinde dışa doğru çıkıntılı işlenmiştir<sup>2</sup>.

0.55 m. yüksekliğindeki üst frize Hades'in Persephone'yi kaçırma sahnesi işlenmiştir (Resim: 2). Yerel özelliklerde, oldukça etkileyici betimlenen bu konu Hellenistik ve Roma Döneminde vazo sanatında, heykeltıraşlık eserlerde, sikkeler ve lahitler üzerinde çok sık tekrar edilen konular arasındadır. Burada, soldan başlayarak Nike, Hermes, Eros, Hades ve Persephone, onların yanında ayakta duran giyimli iki kadın figürü ve Hypnos betimlenmiştir. Ayakta betimlenen giyimli kadınlar muhtemelen ölen kişinin aile bireylerindedir. Sağ dar üst frizde Demeter, sol dar üst frizde Hades kapısı betimlenmiştir.

0.47 m. yüksekliğindeki alt friz kuşağında ise Herakles'in yaptığı işler betimlenmiştir (Resim: 2) Heraklesin yaptığı işler Hellenistik Dönem mitografarı tarafından altışarlı iki grup hâlinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma genellikle birçok araştırmacı tarafından kabul gören sınıflandırmadır. Afşar ostothegindeki Herakles figürlü frizde ise gerek konu gerek sayı açısından farklılık olduğu saptanmıştır. Burada Herakles'in yaptığı işlerin sayısı 12 olması gerekirken, 9 iş betimlenmiştir. Bunlardan sadece 8'i klasik kanon'dakilerle örtüşmekte, diğeri ise klasik kanon'da yer almayan yine Herakles'in başardığı ancak ikinci derecede öneme sahip olan Antaios adlı devin öldürülme sahnesidir.

Heraklesin başardığı işler ostothek gövdesi üzerinde şöyle sıralanmaktadır:

- 1-Nemeia Aslanı'nın öldürülüşü
- 2-Lerna Ejderi ile mücadele
- 3-Eurymanthos Yaban Domuzu'nun yakalanışı
- 4-Stymphalos Gölü Kuşları'nın yakalanışı
- 5-Keryneia Geyiği'nin yakalanışı

<sup>2</sup> Ostothek gövdesi 1.56 m. uzunluğunda, 1.53 m. yüksekliğinde ve 0.62 m. derinliğindedir.



6-Diomedes'in insan eti yiyen atlarının ehlileştirilmesi

7-Antaios'un öldürülüşü

8-Augias'in ahırlarının temizlenmesi

9-Hyppolithe'nin büyülu kemerinin alınışı

Ostothek gövdesinin ön cephesi üzerinde tek satırdan oluşan Grekçe yazıt yer almaktadır.

“ΨΥΧΗ ΚΩΡΗCΑΡ ΠΑ ΤΗ ΥΠΝΟC”

Şeyh Şamil Çocuk Parkı'nda bulunan 2 No.lu ostothek gövdesi yerel kireçtaşıdan yapılmış, üç cephesi işlenmiş, arka cephe olduğu gibi bırakılmıştır<sup>3</sup>. Ön cephede, ortadaki boğa başı tarafından taşınan iki girland sahneyi ortalar şekilde yerleştirilmiş, altta ve üstte boş kalan alanlara asma dalı, üzüm yaprakları ve salkımları alçak kabartma olarak işlenmiştir (Resim: 3). Dar yüzlerden birinde, ölen kişileri simgeleyen ayakta duran giyimli kadın ve erkek figürü yer almaktadır. Diğer dar yüzde ise ikonografik olarak mezarı korumak amacı ile yapılmış Medusa başı görülmektedir. Alçak kabartma tarzında işlenen betim oldukça yıpranmıştır (Resim: 4).

3 No.lu ostothek gövdesi yerel kireçtaşıdan yapılmış olup üç cephesi işlenmiştir<sup>4</sup>. Ön cephede asma dalları arasında üç figür betimlenmiştir (Resim: 5). Her iki kenarda, cepheden betimlenmiş çıplak erkek figürü, ortada ise bunlara nazaran daha küçük boyutlu işlenmiş giyimli kız çocuğu betimi yer almaktadır. Çıplak erkek figürlerinin başının yan tarafına girlandlar yerleştirilmiştir. Dar cephelerden birinde dikdörtgen formlu kaide üzerinde duran kısa khiton giymiş bir erkek ve yanında ayakta duran giyimli kadın figürü görülmektedir. Her iki figür de cepheden betimlenmiştir. Kadın, sağ tarafında yer alan erkek figürünün başının üstüne doğru çelenk uzatmaktadır. Diğer dar cephede oldukça aşınmış bir Medusa başı yer almaktadır (Resim: 6).

Yerel kireçtaşıdan yapılmış olan 4 No.lu ostothek gövdesinin de üç cephesi işlenmiştir<sup>5</sup>. Ön cephede dışa doğru taşırılan düz bir kaide üzerinde yan yana betimlenmiş beş kadın figürü yer almaktadır. Figürlerin tamamı ayakta durur şekilde cepheden betimlenmiş, altta khiton, üstte dizlere kadar uzanan himation giymiş ve himation ile başlarını örtmüşlerdir (Resim: 7). Dar cephelerden birinde aynı boyda

3 Ostothek gövdesi 1.33 m. uzunluğunda, 0.94 m. yüksekliğinde ve 0.66 m. derinliğindedir.

4 Ostothek gövdesi 1.51 m. uzunluğunda, 1.40 m. yüksekliğinde ve 0.70 m. derinliğindedir.

5 Ostothek gövdesi 1.26 m. uzunluğunda, 0.90 m. yüksekliğinde ve 0.82 m. derinliğindedir.

dört erkek figürü oturur pozisyonda cepheden betimlenmiştir. Üzerlerinde dizlere kadar uzanan himation taşımaktadırlar. Figürlerin tamamının başı kırıktır. Sağ dar cephede ise sabanı ile çift süren bir çiftçi betimlenmiştir. Profilden betimlenen figür, üzerinde kısa kollu ve etekli bir kıyafet taşımaktadır (Resim: 8).

Park girişinin sağında, beyaz renkli yerel kireçtaşıdan yapılmış, üzerinde yan oturur pozisyonda aslanın betimlendiği ostotheke kapağı yer almaktadır (Resim: 9)<sup>6</sup>. Aslanın karnının altında, her iki ayağının arasında kalan bölümde tabula ansata ve üzerinde dört satırlık Grekçe yazıt vardır.

ΑΡΧ ΕΛΛΑΟC

ΠΑ...Π Π ΑΑ

ΝCCTHCE

ΝΕ ΑΥ ΤW

Parkta bulunan bir diğer ostotheke kapağında da yine oturur pozisyonda aslan figürü betimlenmiştir (Resim: 10)<sup>7</sup>. Aslanın ön pençeleri arasında ayakta duran giyimli bir kadın figürü dikkati çekmektedir (Resim: 10). Öncekine nazaran daha basit bir işçiliğe sahiptir.

Şeyh Şamil Çocuk Parkı'nda yer alan bu ostotheke Kayadibi mevkiinden getirilmiştir. Sözü edilen yerde yapılan araştırmalarda Asar olarak adlandırılan tepede, küçük ve düzgün olmayan taşlarla örülmüş, yöre halkınca kale olarak adlandırılan kare formlu iki odadan oluşan bir yapı tespit edilmiştir. Ayrıca tarlalar arasında kaçak kazı yapıldığını düşündüğümüz iki hafriyat çukuru saptanmıştır. Bu çukurların etrafında dağınık hâlde moloz taşlar dikkati çekmektedir.

### *2006 YILI TAŞKENT (KONYA) YÜZEY ARAŞTIRMASI*

2006 yılı eylül ayı içerisinde Konya İli, Taşkent İlçesi yüzey araştırması Doç. Dr. Asuman Baldıran başkanlığında, Araş. Gör. Erdoğan Aslan, Araş. Gör. Zafer Korkmaz ve Araş. Gör. Emet Egemen Işık Aslan'dan oluşan ekiple, Bakanlık Temsilcisi Muzaffer Saçkesen'in nezaretinde gerçekleştirilmiştir<sup>8</sup>.

6 Ostotheke kapağı 1.48 m. uzunluğunda, 1.70 m. yüksekliğinde ve 0.68 m. derinliğindedir.

7 Ostotheke kapağı 1.35 m. uzunluğunda, 1.10 m. yüksekliğinde ve 0.46 m. derinliğindedir.

8 Özverili çalışmalarından dolayı araştırma ekibine ve seramik çizimleri ile araştırmaya katkıda bulunan yüksek lisans öğrencimiz Mevlüt Eliüşük'e teşekkür ederim.

Antik dönemde İsauria bölgesinde yer alan Taşkent, Konya İli'nin 133 km. güneyinde, Orta Toroslar'daki Taşeli Platosu'nda, Göksü Vadisi kanyonları üzerine kurulmuş bir ilçedir. Taşkent İlçesi, antik dönemde Kilikia, Pamphilia ve Pisidia bölgeleriyle komşu olması nedeniyle oldukça önemli bir jeopolitik konuma sahiptir.

Bu yılki çalışmamız Taşkent İlçesi'ne bağlı Çetmi, Bolay ve Balcılar (Alata) Kasabası ile Sazak Köyü'nü kapsamıştır. Öncelikle Sazak Köyü sınırları içinde, Göksü Nehri'nin Ermenek koluna ulaşan Küçük Su Deresi'nin oluşturduğu vadide yer alan Mernek ve Oduncu köyleri ile bu köylerin çevresinde yer alan kalıntılar incelenmiştir.

Oduncu Köyü'nün 3 km. güneybatısında köylülerin Asar olarak adlandırdıkları "Oduncu Kalesi" yer almaktadır. Oduncu Kalesi, Aladağ Vadisi'nin tümünü kontrol eden hâkim bir tepe üzerindedir. Günümüzde de bu tepe üzerinden Sazak, Mernek ve Oduncu köylerinin tümü ile bu köyleri birbirine ve Taşkent ile Hadim ilçelerine bağlayan güzergâhlar rahatlıkla izlenebilmektedir. Burası ilk defa 1960'lı yılların sonlarında G. E. Bean ve T. B. Mitford tarafından ziyaret edilmiştir. Sözü geçen araştırmacılar Thouthourbia olarak isimlendirdikleri bu alandan birçok yazıt yayınlamışlardır<sup>9</sup>. Oduncu Kalesi olarak adlandırılan bu tepe üzerinde ve çevresinde mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Tepenin üst kesiminde bulunan büyük kayaların yüzeylerinin düz olduğu görülmektedir. Bu kayaların dört tarafına dağılmış moloz kalıntılarının varlığı bunun insan eliyle yapıldığını düşündürmektedir.

Oduncu Kalesi'nin güneybatı yönünde dikdörtgen düzgün derz sırasına sahip büyük kesme taş bloklar kullanılarak inşa edilmiş duvar kalıntısı ile karşılaşmıştır (Resim: 11). Söz konusu duvarın çevresinde yapıya ait kemer ve arşitrav blokları tespit edilmiştir. Bunun odeon veya bouleterion olduğu düşünülmektedir. Duvar çevresindeki moloz yığınları arasında mimari parçaların yanı sıra iki adet heykel parçasının bulunması da bu fikri desteklemektedir. Oduncu Kalesi'nde önümüzdeki sezon daha kapsamlı bir araştırma yapılacaktır.

Tepe üzerinde fazla sayıdaki kaçak kazı çukuru ve belirtilen duvarın dışında yapı molozlarının tepe yamaçlarında oldukça geniş bir alana çok düzensiz yayılmış olması sebebiyle yerleşim yerindeki tahribatın doğal olmayıp insan eliyle yapıldığı açıktır. Bu nedenle yüzeyde karşılaşılan düzensiz taş blokların ait olduğu yapılar hakkında kesin bir yargıya varmak zordur.

9 G. E. Bean-T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia* 1964–1968, Wien, 1970, 141–144.

Oduncu Kalesi'nde, tepe üzerinde ve yamaçlarda Erken Demir Çağında Geç Roma Devri sonuna kadar uzanan seramik malzeme örnekleri ile karşılaşmıştır. Tepe ve yamaçlarda karşılaşılan seramik örneklerinin kabaca bir değerlendirmesini yapmak gerekirse Erken Demir Çağına ait olabilecek lila renkte yapılmış spiral ve kafes bezemeli parçalar, iç yüzde krem renkli veya astar renginin bir koyu tonunda bant süslü veya kabın dış yüzeyinde zig zag süslü Hellenistik Dönem özelliğini yansıtan malzeme ile Geç Roma-Erken Bizans Dönemine ait damga ve dalga süslü saklama kabı parçaları bulunmaktadır. Bu boyalı örneklerin yanında yerleşim yerinin güneybatı yönündeki yamaçlarında çok yoğun pithos parçaları görülmüştür (Resim: 12, 13).

Oduncu Köyü'nden Çetmi Kasabası'na ulaşımı sağlayan, Afşar-Çetmi karayolu üzerinde bulunan Çetmi'ye yakın dar bir kaya geçidinde yeni yapılmış çeşmenin aynası üzerine yerleştirilmiş bir mezar steli tespit edilmiştir (Resim: 14).

Alınlıklı mezar stelleri grubuna dahil edilen eser yerel kireçtaşından yapılmış olup figürlü ve yazıtlıdır. Stelin yüksekliği 95 cm., genişliği ise 69 cm.dir. Her iki yanda burğu yivli, İon başlıklı sütunların taşıdığı üst yapıda, alınlık ortasında İsauria tipi mezar stellerinde yaygın olarak kullanılan kanatları açık bir kartal figürü, arşitrav-friz kısmında ise 4 sıra Grekçe yazıt yer almaktadır. İki İon sütunu ile sınırlandırılmış olan asıl sahnede bir kadın ve bir erkek figürü yer almaktadır. Erkek figürü ayakta durur şekilde kılıcı ve zırhı ile birlikte betimlenmiştir. Solunda minderli taht üzerinde oturur şekilde betimlenmiş giyimli bir kadın figürü yer almaktadır. Küçük kopmalar dışında mezar steli iyi korunmuştur.

Çetmi Kasabası'nın merkezinde, Hasan Koç'a ait evin önünde yöresel sarı renkte kireçtaşından yapılmış sütun kaidesi yer almaktadır. 54 cm. yüksekliğinde, 44 cm. çapındaki kaide geç dönem özellikleri göstermektedir (Resim: 15).

Diğer bir araştırma almımız olan Bolay Kasabası'nda, belediye binası önünde korunan 2 ostotheke gövdesi incelenmiştir. İlk ostotheke gövdesi, 110 cm. genişliğinde, 76 cm. yüksekliğinde ve 56 cm. derinliğindedir. Ostotheke ön cephesi yüzeyi yivlendirilmiş İon başlıklı sütunlarla sahnelere ayrılmış, başlıkların arası taenia'lı girdanlar ile süslenmiştir. Başlıklar, sarmaşık çelengi ile dekore edilmiş bir mimari elemanı taşır şekildedir. Bir kısmı kırık olan ostotheke gövdesinin ön yüzünde yer alan delik bunun daha önceki yıllarda çeşmede kullanılmış olduğunun göstergesidir. Ostotheke gövdesinin ön cephesinde İon başlıklı sütunlar ile bölünmüş üç sahne yer almaktadır. Ortadaki sahne boş bırakılmış olup her iki yanda ayakta durur pozisyonda giyimli kadın figürleri betimlenmiştir. Sol taraftaki figürün sağ eli göğsü

üzerinde, sol eli ise başına dayanmış yas tutar şekilde betimlenmiştir. Sağ taraftaki figürde de aynı yas tutma ifadesi söz konusudur.

Kadın figürleri altta khiton, üstte kalın bir kumaştan oluşan himation giymiş, himation ile başını örtmüştür. Erkek figürü kısa bir khiton, üstte, belinden itibaren diz kapaklarına uzanan ve sola doğru paralel devam eden kıvrımlar oluşturan bir manto giymiştir. Ostothek gövdesinde betimlenen konu genel kompozisyon ve ikonografik açıdan Ağlayan Kadınlar Lahti ile benzerlik içindedir. Ancak gerek figürlerin gerekse kıyafetlerin işlenişinde tamamen yerellik hâkimdir. Stil açısından M.S. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlendiği düşünülen bu ostothek gövdesinden hareketle, Hellenistik Dönemde oldukça yaygın olan yas tutan kadın ikonografisinin Roma Dönemi içlerine kadar devam ettiği görülmektedir.

Ostothekin her iki dar cephesinde betimlenen konular da benzerdir. Sol tarafta ayakta betimlenmiş yas tutan bir kadın ve hemen yanında olasılıkla zırh ile betimlenmiş bir erkek figürü yer almaktadır. Diğer dar cephede de benzer şekilde betimlenmiş bir kadın figürünün alt kısmı görülebilmektedir. Olasılıkla bu da yas tutar şekilde betimlenmiştir.

Belediye binası önünde, daha önceki yıllarda su yalağı olarak kullanılmış ancak 1999 yılından itibaren koruma altına alınmış bir başka ostothek daha mevcuttur. 77 cm. genişliğinde, 60 cm. yüksekliğinde, 54 cm. derinliğinde ostothek gövdesinin üç cephesi işlenmiş olup arka cephesi boş bırakılmıştır. Ön cephenin her iki kenarı burgu yivli Korinth başlıklı sütunlarla sınırlandırılmış, orta kısım İon başlıklı iki sütun ile bölünmüştür. İon başlıklarının üstüne açık lotus, aralarına ise stilize palmetler işlenmiştir. Ön cephedeki bu sahneler boş bırakılmıştır. Buna karşın her iki dar cephesinde figürlü betimler yer almaktadır. Dar cephelerden birinde, sağ tarafta ayakta duran giysili bir kadın figürü, sol tarafta ise büst olarak işlenmiş iki erkek figürü görülmektedir. Sahne üstte girlandlar ile tamamlanmıştır. Diğer dar cephede, sağda, daha sonraki bir dönemde tıraşlanmış olan ayakta duran giyimli bir kadın figürünün etek kısmı görülmektedir.

Bolay Kasabası'nda ostothek gövdelerinin yanı sıra modern bir çeşmenin üstüne yerleştirilmiş tipik İsaoria aslanlı bir lahit kapağı yer almaktadır. Kasabada, Fatih Sultan Mehmet Caddesi'ndeki bir çeşmenin üzerine yerleştirilen ostothek kapağı 117 cm. genişliğinde, 83 cm. yüksekliğinde, 45 cm. derinliğindedir. İsaoria tipi lahit kapaklarında olduğu gibi aslanın yeleleri iç içe daireler şeklinde işlenmiştir. Benzer uygulamayı, 2005 yılı araştırma sezonunda incelediğimiz Afşar ostothek kapaklarından biri üzerinde de görmüştük. Ağız açık ve başı sağa dönük olan

aslanın yeşeri altında yuvarlak bir obje yer almaktadır. Bunun işlevi ile ilgili bir şeyler söylemek güçtür. Aslanın sol tarafında ön pençelerinin arasında ayakta duran giyimli bir figür betimlenmiştir. Sol kolunda kalkan, sağ elinde mızrak tutan figürün göğüs kısmında aegis izleri seçilebilmektedir.

Çetmi ve Bolay Kasabası'ndaki çalışmalardan sonra, Taşkent ilçe merkezine en uzak kasaba olan Balcılar Kasabası'na geçilmiştir. Kasabanın halk arasında hâlen kullanılmakta olan eski adı Alata kelimesi Luvi kökenli heceleri anımsattığı için uzun süredir zihnimizi meşgul etmektedir.

Balcılar Kasabası'nın merkezindeki alabalık tesislerine doğru inen rampalı yolun alt tarafında, yol duvarına yerleştirilmiş bir ostotheke gövdesi tespit edilmiştir. Duvarın dış yüzeyine uzun tarafı yerleştirilen, 107 cm. genişliğinde, 81 cm. yüksekliğindeki ostotheke gövdesi yerel kireçtaşından yapılmıştır. Ön cephenin her iki yanı İon başlıklı sütunlar ile sınırlandırılmıştır. Sol taraftaki sütunun yüzeyi geometrik şekiller ile bezenmiş iken sağ taraftaki sütunun yüzeyi burgu yivli işlenmiştir. Sütunun alt kısmında yüksek bir kaide kullanılmıştır. Sütunlarla sınırlandırılan ön cephe ortada dörtgen bir paye ile ikiye ayrılmış ve her bir sahneye ikişer figür işlenmiştir. Sol taraftaki sahnede ayakta duran, elbiseleri dizlerinin altına kadar uzanan yan yana iki erkek figürü, sağ taraftaki sahnede ise heykel kaidesi gibi yüksek işlenmiş kare formlu kaideler üzerinde ayakta durur şekilde betimlenen giyimli kadın figürü ve yanında kısa khiton giymiş bir erkek figürü yer almaktadır.

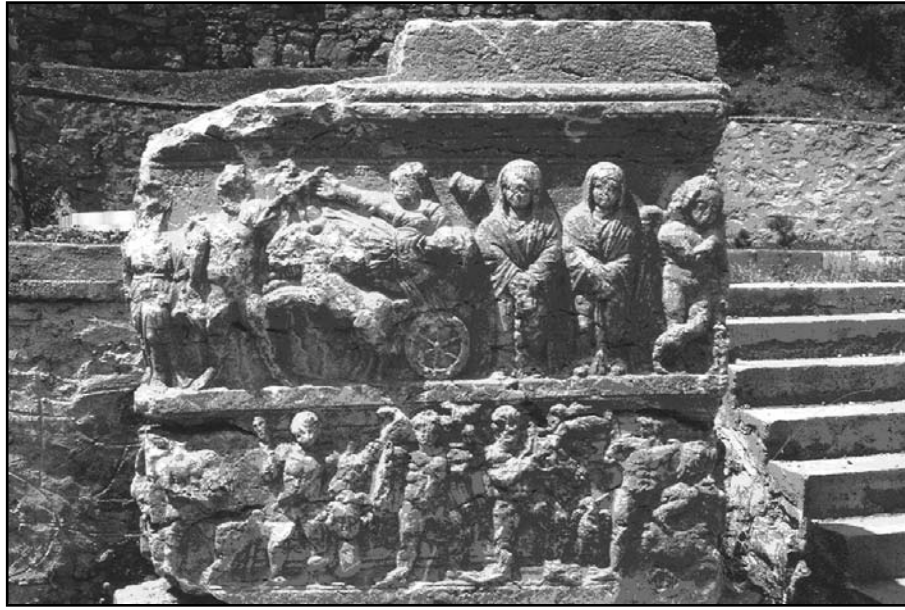
Cepheden işlenen bu figürlerin üst kısmı yüzeyi burgu yivli, yuvarlak kesitli iki profil ile sınırlandırılmıştır. Üstteki sahnede, payenin aksına yerleştirilmiş ayakta duran bir erkek figürü yer almaktadır. Figürün her iki yanına istiridye kabukları, bunların üst köşesine ise dört kollu ve sekiz kollu rozet motifleri işlenmiştir. Ostotheke gövdesi, yakınlardaki İlice ören yerinden getirilmiştir.

Bu yılki çalışma programımızda Balcılar Kasabası'nın 8 km. güneyinde yer alan Kible Korusu olarak adlandırılan alan da yer almasına karşın olumsuz hava şartları nedeniyle buradaki kalıntıların incelenmesi 2007 yılı çalışma programına aktarılmıştır.

2006 yılı Taşkent (Konya) araştırmamız son derece verimli geçmiş ve çalışma kapsamında özgün malzemeler tespit edilmiştir. 2007 yılı araştırmalarımızda ise Oduncu Kalesi antik yerleşmesine tekrar gidilmesi ve Taşkent sınırları içerisindeki Balcılar Kible Korusu, İlice, Kecimen/Döngelli Yaylası, Sıtmatepe ve Sandıklı ören yerleri ile Bağdat Kırı ören yerlerinin arkeolojik materyallerinin yerinde incelenip arkeoloji dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır.



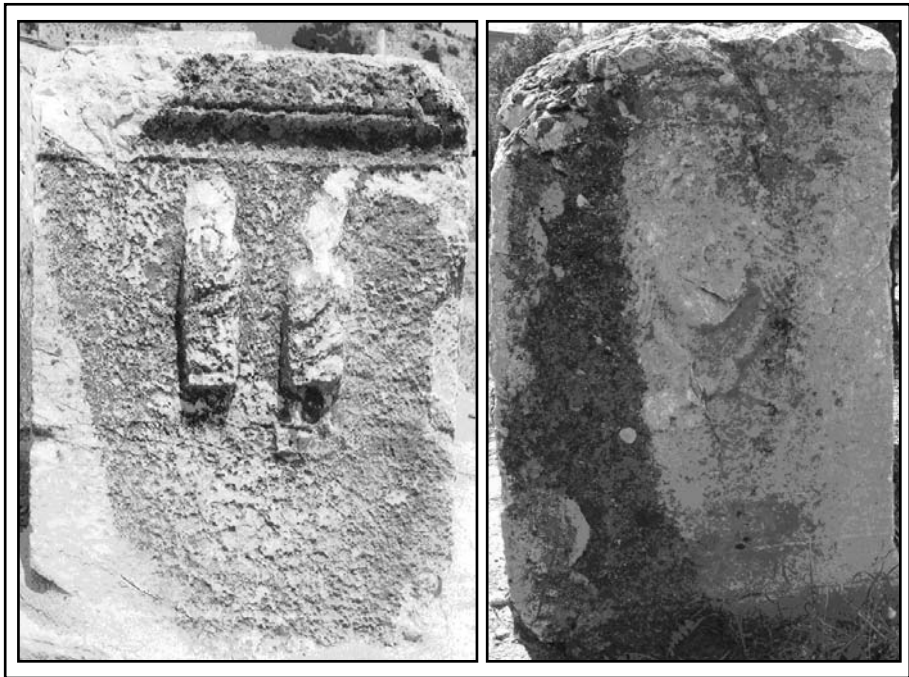
Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3

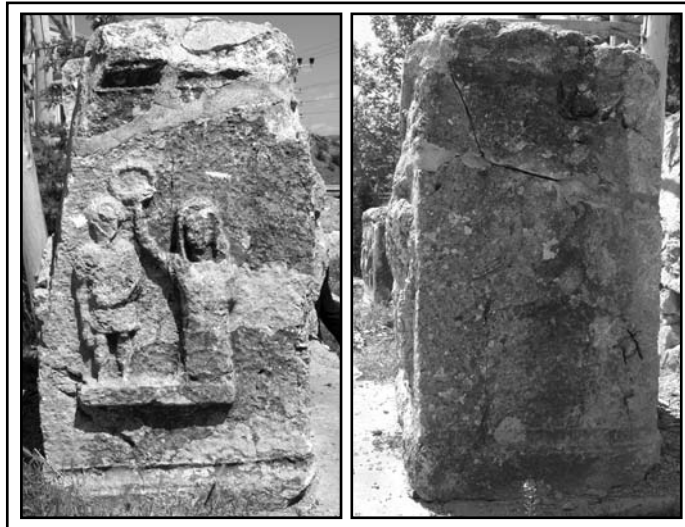


Resim: 4





Resim: 5



Resim: 6



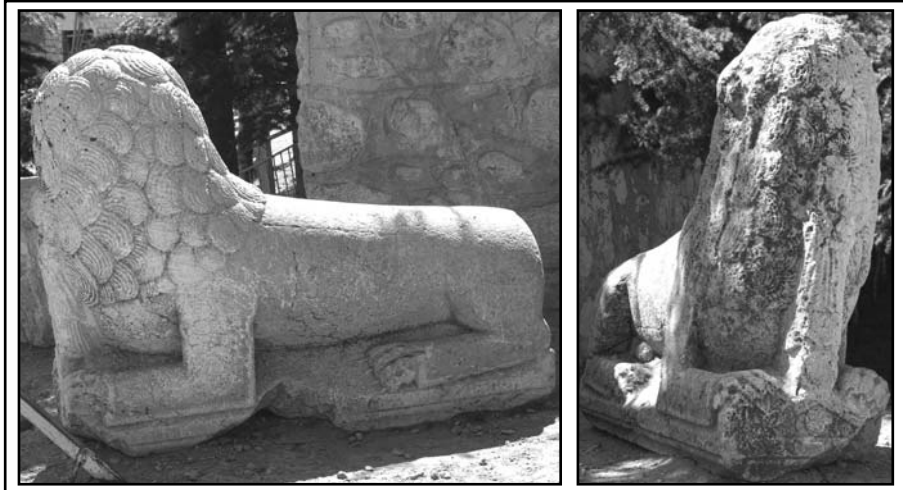
Resim: 7



Resim: 8



Resim: 9



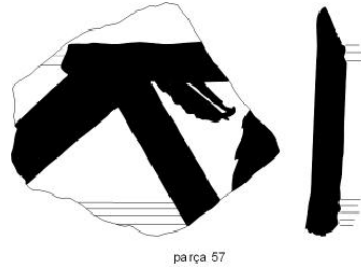
Resim: 10



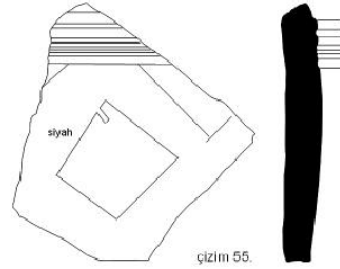
Resim: 11



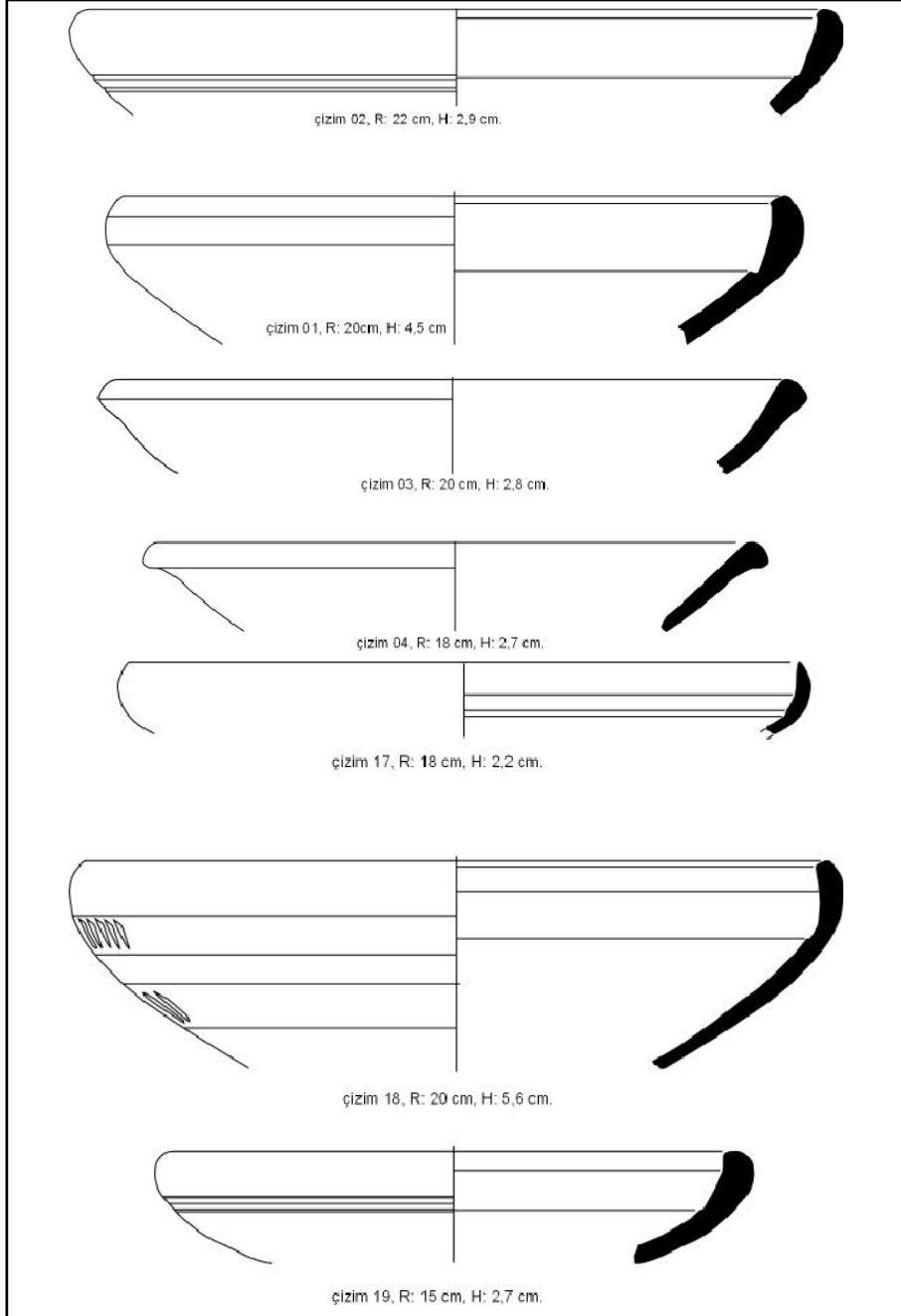
Resim: 12



parça 57



çizim 55.



Resim: 13



Resim: 14



Resim: 15

# ZONGULDAK İLİ ve İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2006

Güngör KARAUĞUZ\*

2004 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle gerçekleştirilen Zonguldak İli ve ilçeleri arkeolojik yüzey araştırmamızın üçüncü sezon çalışmalarına 07.08.2006 tarihinde başlanılmış olup on bir gün sürdürülmüştür. Bölge, dağlık ve ormanlık olması, üstelik yoğun bir bitki istilâsına uğraması sebebiyle şimdiye kadar düzenli bir şekilde araştırılamamış ve defincilerce de günden güne tahrip edilmiştir. Bundan dolayı kültür varlıklarımızın doğa ve insan eliyle daha fazla tahrip edilmeden bilim dünyasına kazandırılması amacıyla yürüttüğümüz araştırmamız Devrek, Gökçebey, Çaycuma ilçeleri ve Çaydeğirmeni Beldesi sınırları içinde gerçekleştirilmiştir<sup>1</sup> (Harita).

## I. Çaycuma

1. Devrek-Zonguldak karayolu üzerinde, Çaycuma'ya 13 km., Egemenlik Parkı'nın 3 km. arkasında, Çaycuma İlçesi, Kayabaşı Köyü, Çay Mahallesi'nde İbrahim Baş'ın tarlasında tahrip olmuş bir mezar kalıntısı bulunmaktadır. Sadece 45x100x13 cm. ebadında bir taş sağlam durumdadır. Mezardan çıkarılan buluntuların Amasra Arkeoloji Müzesi'nde olduğu köylülerce tarafımıza bildirilmiştir. Arkeolojik yüzey araştırmamızdan ayrı olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle Amasra Arkeoloji Müzesi'nde yaptığımız incelemeler sırasında bu eserleri görme imkânı doğmuştur.

Bu eserlerden altın bir küpe 1.8 cm. çapında ve 0.2 cm. kalınlığındadır. İyi bir işçilik gösteren bu küpe, halka biçimli olup uçları dövülmek suretiyle inceltilmiş ve bir ucu bükülerek kanca şeklinde iğne yuvası oluşturulmuştur (Envanter No: 687 3.1 A 89).

\* Güngör KARAUĞUZ, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Meram-Konya. karauguz@msn.com/karauguz2@yahoo.com

1 Bu çalışmamız sırasında ilgi ve yardımları için Devrek Kaymakamı Süleyman Tabsız'a, Orman İşletme Müdürü Ali Uzun'a, Orman Mühendisi Cem Bektaş'a, Bakanlık Temsilcisi Canan Çaştaban'a, Gerze Belediye Başkanı Bilal Hizarcı'ya, Halil İbrahim Kunt'a, Osman Doğanay'a, Halil İbrahim Çekirdekci'ye, Haşim Kapusuz'a, Hüseyin Çavuş'a, İbrahim Tığ'a, M. Zafer Serim'e, Mehmet ve Hasan Köktürk'e teşekkür ederim.

Diğer bir eser ise, 3.1 cm. uzunluğunda ve 1.5 cm. genişliğinde altından dövülmek suretiyle çok ince bir şekilde yapılmış, olasılıkla bir diadem parçasıdır (Envanter No: 688 3.2 A 89).

Ayrıca bu mezardan iki adet göz yaşı şişesi de ele geçirilmiştir. Biri kahverengi hamurlu, dışa kalınlaştırılmış 3.3 cm. çapında ağız kenarının küçük bir kısmı kırık, 3.5 cm. çapında düz dipli, 8 cm. çapında yumurta gövdeli, uzun silindir boyunlu, yana doğru hafif eğridir (Envanter No: 689 3.3 A 89). Diğeri açık kahverengi hamurlu, dışa kalınlaştırılmış 3.1 cm. çapında ağız kenarlı, uzun silindir boyunlu, 5.7 cm. çapında yumurta gövdeli ve 2 cm. çapında küçük düz diplidir (Envanter No: 690 3.4 A 89).

2. Bu mezar kalıntısının 200 m. güneybatısında Hamam Yeri mevkiinde Roma-Geç Roma Dönemine ait çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir.

3. Kayabaşı Köyü, Merkez Mahallesi'nde, Mehmet Karakök'ün evinin önünde 298 cm. uzunluğunda 35 cm. çapında mermer bir mono blok sütun gövdesi bulunmaktadır (Resim: 8). Bu sütunun Çay Mahallesi'nde bulunmuş ve bu şahsın evinin önüne getirilmiş olduğu tarafımıza bildirilmiştir.

## *II. Gökçebey (Tefen)*

Gökçebey (Tefen)'i ziyaretimiz sırasında Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü binasının önünde bazı yazıtlı ve mimari parçaların olduğu ve eserlerin Krd. Ereğlisi Arkeoloji Müzesi'ne götürüldüğü yöre halkı tarafından şahsıma bildirilince Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle yine Krd. Ereğlisi Arkeoloji Müzesi'nde bu eserleri görme imkânı bulduk.

4. Bu eserlerden biri 102 cm. yüksekliğinde, 48 cm. genişliğinde ve 21 cm. kalınlığında, üçgen alınlıklı, sol tarafı kırılmış mermer üzerinde on iki satır Grekçe yazıtlı (Envanter No: A.00.14.1), diğeri ise 128 cm. yüksekliğinde, 40 cm. genişliğinde, 37 cm. kalınlığında bir taşın altında yuvarlak bir rozet ile rozetin altında ve kaidenin üstünde frizler arasında yedi satır Grekçe yazıtı (Envanter No: A.00.14.2) olan adak taşı ve stelidir.

Müzedede, arka kısmı işlenmemiş eserin ön alınlık kısmında birbirine paralel yivlerle bezenmiş ve bu yivlerin arasında bir haç motifinin de görülebildiği mimari bir parça (Envanter No: A.00.14.3) ile 44 cm. yüksekliğinde, 60 cm. genişliğinde ve her yanı akanthus yaprakları ile süslenmiş olasılıkla Erken Bizans Dönemine ait mermerden yapılmış sütun başlığı (Envanter No: A.00.14.4) dikkat çekicidir.



### III. Devrek

5. Devrek İlçesi, Alparslan Köyü, Akbıyık Mahallesi'nin 500 m. güneyinde Kocakaya (Hocakaya, Yılanlıkaya) mevkiindeki doğal kaya üzerinde 27 cm., 20 cm. çapında kanalı olan iki ve ayrıca 50 cm., 40 cm., 60 cm. çaplarında üç sunu çukuru tespit edilmiştir (Resim: 4).

Sunu çukurlarının bulunduğu alanın 50 m. kuzeydoğusunda, Akbıyık Mahallesi'nin 200 m. doğusunda, Ahmet Akbıyık'ın tarlasında bol miktarda Geç Kalkolitik (Çizim: 3, 4<sup>2</sup>), İTÇ (Çizim: 2<sup>3</sup>) ve Roma Dönemine ait (Çizim: 5) çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir (Resim: 2).

6. Devrek İlçesi, Bılık Köyü, Belen Mahallesi, Belen mevkiinde Asar Tepe'nin 200 m. güneyinde yüzeyde Roma Dönemi çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir. Aynı mahallede bu mevkiden getirilmiş ve Cafer Karataş'ın evinin önünde 85x42 cm. ölçülerinde, üzerinde çelenk süslü, olasılıkla bir yapıya ait alınlık parçası tespit edilmiştir (Resim: 3).

7. Devrek İlçesi, Çaydeğirmeni Beldesi, Çavuşoğlu Mahallesi'nin 300 m. doğusunda, Tepecikören mevkiinde (Resim: 1) yaklaşık 30.000 m<sup>2</sup>lik arazi üzerinde bol miktarda Roma ve Geç Roma Dönemine ait (Çizim: 10, 13) çanak çömlek gözlemlenmiştir.

8. Devrek İlçesi, Çaydeğirmeni Beldesi, Çavuşoğlu Köyü, Erenler mevkiinde (Çizim: 6-9) ve bu mevkinin 100 m. kuzeybatısında ve 200 m. batısında Erenler Çeşmesi'nin hemen kuzey kenarında bol miktarda Roma Dönemine ait çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir. Aynı mevkideki mezarlık içinde 81x67x cm., 25 ve 61x40x47 cm. ölçülerinde çeşitli mimari parçalar bulunmaktadır.

9. Ayrıca Hüseyin Çavuş'un, evinin bahçesinde kanalizasyon çalışmaları sırasında çıktığını ifade ettiği gözyaşı şişesi ile Hisarönü (Filyos)'nden bulunduğunu söylediği İlk Tunç Çağına ait el baltası şahsın evinde görülmüştür.

10. Devrek İlçesi, Çaydeğirmeni Beldesi, Osman Beyler Köyü, Altuvaklar Mahallesi Camii yanındaki tarlada bol miktarda Roma Dönemi (Çizim: 11) çanak çömleği gözlemlenmiştir.

11. Devrek İlçesi, Çaydeğirmeni Beldesi, Çatakyanı mevkiinde, Alparslan Asar Kalesi'nin kuşuçuğu 2 km. kuzeyinde, Muzaffer Akmanoğlu'nun tarlasında tonozlu bir mezar bulunmakta olup ne yazık ki defineler tarafından tahrip edilmiştir. Ancak mezarın giriş bölümü hariç üç yöndeki klineleri sağlam durumdadır.

2 Krş. Alkım-Alkım-Bilgi 1988: Lev. Pl. XXXIX: 23; Alkım-Alkım-Bilgi 2003: Lev. Pl. XLVI: 62.

3 Krş. Alkım-Alkım-Bilgi 1988, Lev. Pl. XXXVII: 12.

12. Devrek İlçesi, Çaydeğirmeni Beldesi, Burhanoğlu Köyü, Kulaklı Camii yanında yüzeyde zayıf Roma Dönemine ait çanak çömlek gözlemlenmiştir. Bu yerleşme üzerinde definecilerce tahribatlar yapıldığı görülmüştür.

13. Devrek İlçesi, Özbağı (Gerze) Beldesi'nde Muzaffer Hızarcı'nın evinde, bahçesinde yaptığı çalışmalar sırasında çıkarttığı, 44x44x10 cm. ölçülerinde mermerden bir mimari parça (Resim: 10) bulunmaktadır.

14. Devrek İlçesi, Özbağı Beldesi, Peksimet Mahallesi'nde köyün harman yerinin 100 m. Batısında, Kozluçay Kalesi'nin kuzeydoğusundaki Örencik mevkiinde az sayıda Roma Dönemine ait (Çizim: 12) çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir.

15. Devrek İlçesi, Özbağı Beldesi, Peksimet Mahallesi, Kışla mevkiinde ana kayaya iç içe geçmiş şekilde işlenen iki ayrı sunu çukuru görülmüştür (Resim: 5-6). Dıştaki sunu çukuru 0.47 m. çapında 9 cm. derinliğinde, diğeri ise 20 cm. çapında 10 cm. derinliğindedir. Bu sunu çukurunun 300 m. kuzey yukarısında Geç Roma-Erken Bizans Dönemi çanak çömleğin bulunduğu, olasılıkla doğal kayalık alanın işlenerek içine oyulmuş bir manastır tespit edilmiştir.

16. Devrek İlçesi, Mendeller Köyü girişinde, derenin sol kenarında 16x9 cm., 10x6 cm. ve 9x5 cm. ölçülerinde üç ayrı sunu çukuru bulunmaktadır.

17. Devrek İlçesi, Yağmurca (Kurdeşe) Köyü, Çıplaklar Mahallesi'nde eski ilkokul bahçesinin girişinin soluna yerleştirilmiş yekpare silindirik heykel kaidesi ya da altar olabilecek bir eser (Resim: 9) bulunmaktadır. Kaide kısmı 34 cm. yüksekliğinde, çapı 85 cm., görünen yükseklik 110 cm.dir. Aynı yerde bu ilkokulun bahçesinde kartal ve haç motifli iki sütun daha olduğu köylülerce ifade edilmiş ancak yerlerinde bulunamamıştır.

18. Devrek İlçesi, Adatepe Köyü, Topçuoğlu Mahallesi, Ali Tekin Oktopçuoğlu'nun evinin önünde sekiz satır Grekçe yazıtlı mimari bir blok ile 57x30 cm. ölçülerinde mimari bir parça bulunmaktadır. Aynı köydeki Merkez Camii'nin dış avlu duvarında 83x54 cm. ölçülerinde bir postament ve toskania bir kaidenin üst bölümü (Resim: 7) bulunmaktadır. Caminin hem dış avlu duvarında kullanılmış hem de yaklaşık 5 m. kadar ön kısmına dağıtılmış 129x119 cm., 80x87 cm., 115x83 cm., 120x82 cm. ölçülerinde mimari parçalar görülmüştür.

19. Devrek-Ankara karayolunun 29. km.sinden sonra 5 km. doğusunda ormanlık alanda Sofralıkütük mevkiinde olasılıkla Roma Dönemine ait bir kale yerleşimi görülmüştür. Bu kaleye kuşuçumu 4 km. uzaklıkla Örenağıl Tepealtı mevkiinde de yine orman içinde olasılıkla Roma Dönemine ait başka bir kale yerleşmesi daha

bulunmaktadır. Ancak bu kale yapılarına ait taşlar ormanlık arazi üzerine dağılmış durumdadır ve arazinin her yanının bitki istilâsına uğramasından dolayı seramik bulunamamıştır.

20. Devrek İlçesi, Çengere Köyü girişi ve Çengere Köyü'ne ulaşmadan sağ tarafta olasılıkla bir tümülüs bulunmaktadır. Tümülüsün üzeri defnecilerce tahrip edilmiştir. Tümülüsün bulunduğu alanın kuzeybatı yönündeki tarlada az miktarda Geç Roma Dönemine ait çanak çömlek parçaları gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, bu sezon yaptığımız araştırmamızda Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı özelliği yansıtan sadece bir; Roma-Geç Roma Dönemine tarihlendirilebilecek dokuz yerleşme; tahrip edilmiş durumda olan iki mezar; sunu çanakları; üç Grekçe yazıt ve iki kale kalıntısı tespit edilmiştir.

Bu yerleşmelerden Çaydeğirmeni-Tepecikören mevki yerleşmesi son derece önemlidir ve bölgede şimdiye kadar tespit ettiğimiz en büyük çaplı Roma-Geç Roma Dönemi yerleşmesidir.

#### KAYNAKÇA

Alkım, U.B.-H. Alkım-Ö. Bilgi, 1988: *İkiztepe I (Birinci ve İkinci Dönem Kazıları 1974-1975)*, Ankara, 1988.

Alkım, U.B.-H. Alkım-Ö. Bilgi, 2003: *İkiztepe II (Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci Dönem Kazıları 1976-1980)*, Ankara, 2003.

### *Çizim*

#### *Akbıyık Yerleşmesi*

1. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; iyi pişmiş; e.y.

2. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; iyi pişmiş; e.y.

3. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; orta kumlu, taşçık, kireç katkı; iyi pişmiş; e.y.

4. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; kötü pişmiş; e.y.; içte pişmeden kaynaklanan koyu gri renkli.

5. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; kötü pişmiş; e.y.

#### *Erenler Mevkii Yerleşmesi*

6. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; iyi pişmiş; ç.y.

7. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç; iyi pişmiş; ç.y.

8. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; iyi pişmiş; ç.y.

9. Koyu gri hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç katkı; kötü pişmiş; ç.y.

#### *Tepecikören Yerleşmesi*

10. Kırmızı renk hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç katkı; iyi pişmiş; ç.y.; dışta yiv bezemeli.

#### *Altuvaklar Yerleşmesi*

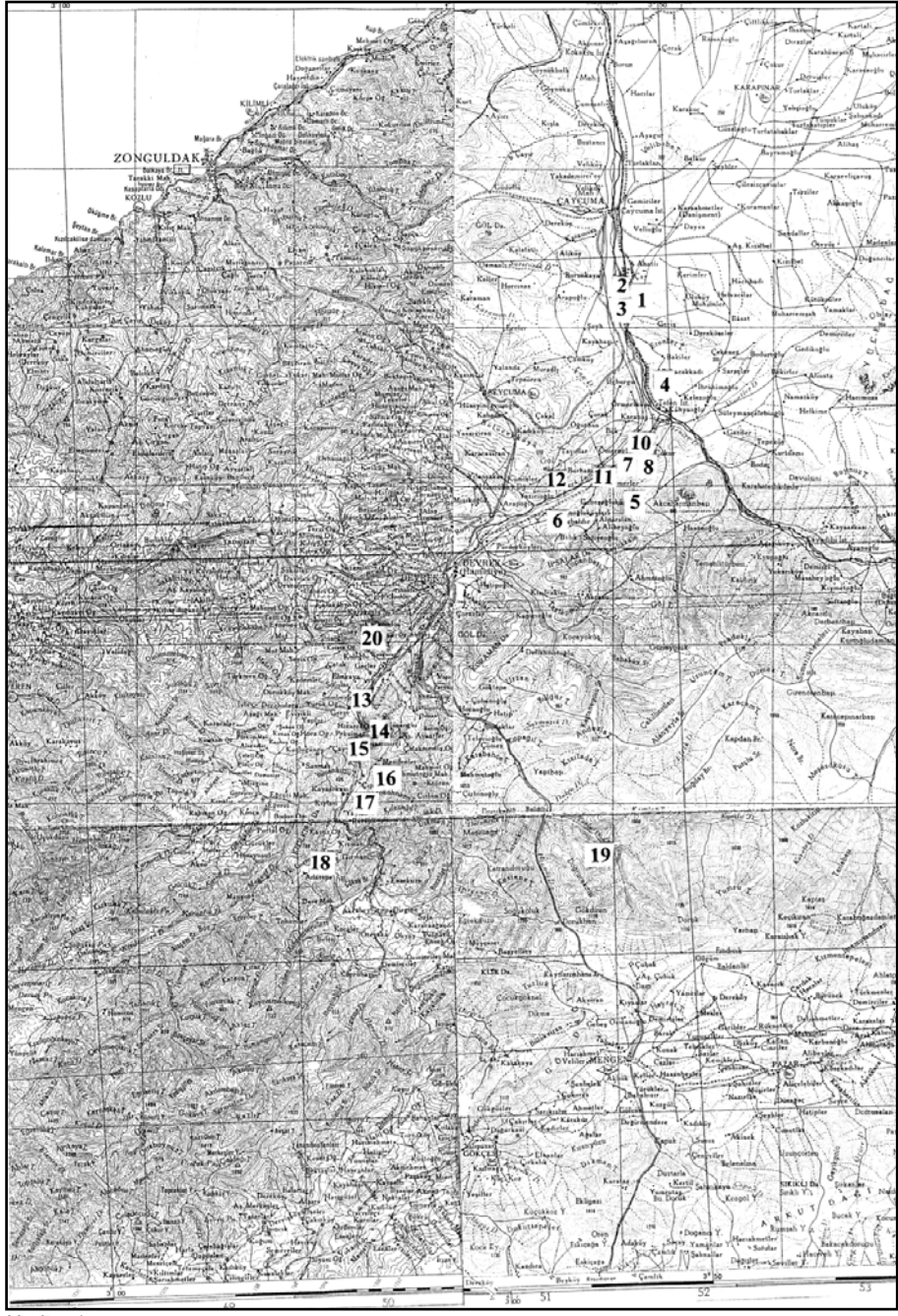
11. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; iyi pişmiş; ç.y.

#### *Peksimet Yerleşmesi*

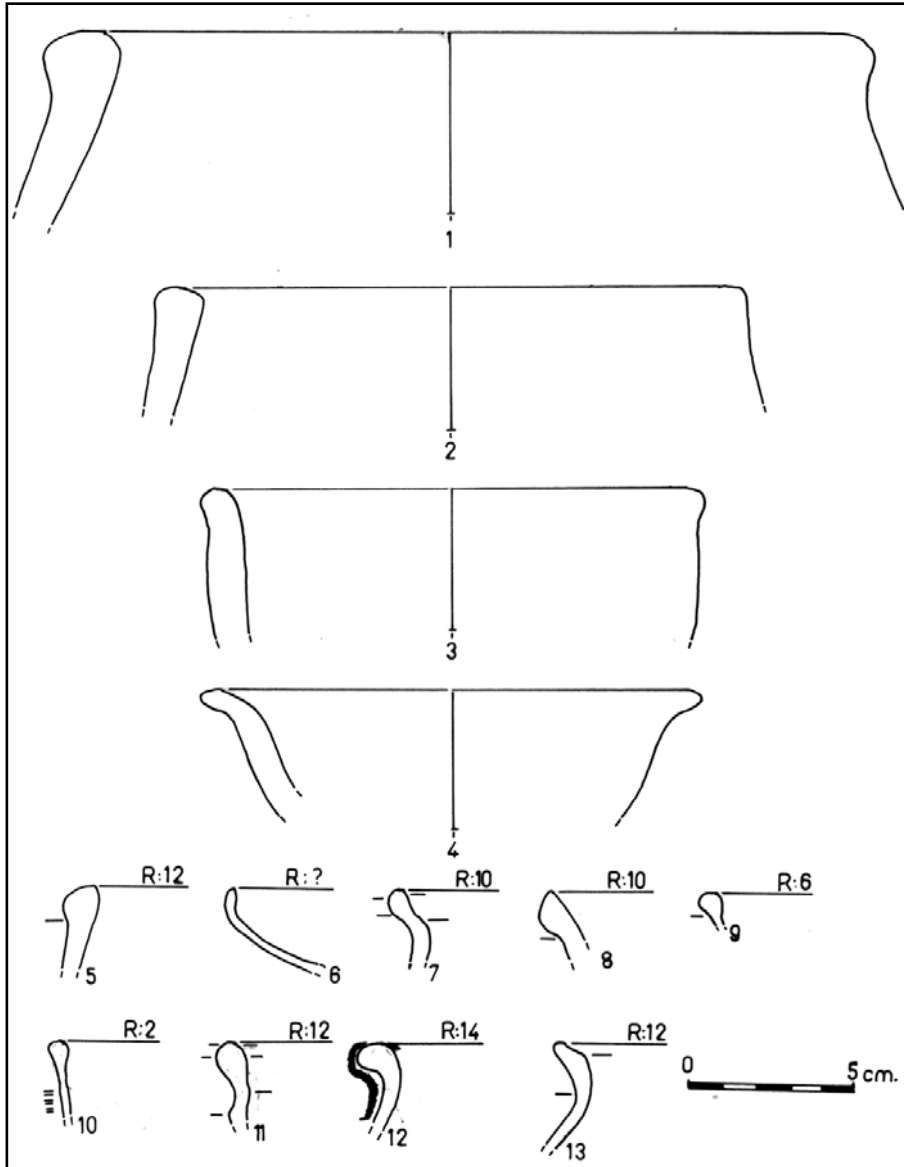
12. Devetüyü rengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç, mika katkı; iyi pişmiş; ç.y.; ağızda ve dışta kırmızı renkli boya bezemeli.

#### *Tepecikören Yerleşmesi*

13. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ince kumlu, taşçık, kireç katkı; iyi pişmiş; ç.y.



Harita: 1



Çizim: 1



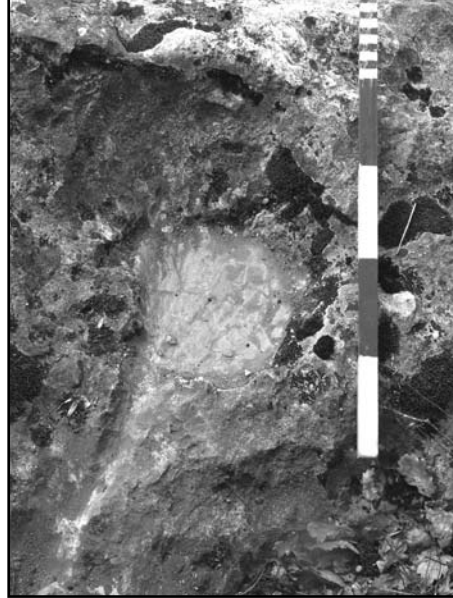
Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3



Resim: 4



Resim: 5





Resim: 6



Resim: 7



Resim: 9



Resim: 8



Resim: 10

# KARADENİZ EREĞLİSİ ve AMASRA ARKEOLOJİ MÜZELERİNDE BULUNAN BAZI ESERLER HAKKINDA

Güngör KARAUĞUZ\*

Bu çalışmamızla, çeşitli yollarla Karadeniz Ereğlisi ve Amasra Arkeoloji müzelerine Devrek ve çevre ilçelerden intikal eden bazı eserlerin genel hatları ile tanıtımı amaçlanmaktadır. Böylece bölge tarihinin daha açık bir şekilde değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Çünkü bölgenin kültürleri, arazinin dağlık ve ormanlık olmasından dolayı ne yazık ki şimdiye kadar tam anlamıyla araştırılmamıştır.

Bu amaçla bölgenin arkeolojik dokusu hakkında detaylı bilgiler veren iki müze seçilmiştir<sup>1</sup>. Bu müzelere satın alma ya da hibe yoluyla gelen eserler daha sonra detaylı bir şekilde değerlendirilecek olan çalışmamızın ön hazırlık aşamasıdır.

Bu kapsamda Amasra Müzesi'nde korunan iki heykelcik dikkatimizi çekmiştir (Envanter No: 556.3.1.A.80 ve 557.3.2.A.8). Her iki heykelciğin de Devrek İlçesi, Eğerci Kasabası, Adatepe Köyü, Kıyılar mevkiinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

1980 yılında müzeye intikal eden mermer heykelcikte (Resim: 1), Baş Tanrı Zeus, sağ dizini hafif yukarı kaldırmış bir durumda tahta oturmuş şekilde tasvir edilmiştir. 33 cm. yüksekliğindeki heykelciğin başı ve her iki kolu omuzdan itibaren kopmuş olup gövde üzerinde de yer yer kopmalar görülmektedir. Vücudun üst kısmı çıplak, alt kısmı ise kıvrımlar yapan bir himation ile örtülmüş olup kumaşın bir ucu sol omuza doğru uzanmaktadır. Vücudu adaleli ve güçlü gösterilmiş olan Zeus'un bir kaide üzerine basan sağ ayağı kırılmıştır, sol ayağında ise sandaleti görülmektedir. Kaide üzerinde bulunan yazıt oldukça silikleşmiş olduğundan okunamamaktadır (Envanter No: 556.3.1.A.80).

Olasılıkla Zeus ikonografisine benzer diğer erkek heykelciğinin (Resim: 2) her iki kolu ve başı kopmuştur, ayakları ise bileğe yakın yerden kırılmıştır. Vücudun üst kısmı çıplak ve adaleli olarak verilen heykelcikte sağ ayağın hafifçe öne doğru atıldığı görülmektedir (Envanter No: 557.3.2.A.80).

\* Güngör KARAUĞUZ, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Meram-Konya. karauguz@msn.com / karauguz2@yahoo.com

1 Krd. Ereğli Arkeoloji Müzesi müdürü Ahmet Mercan'a ve arkeoloğu Yalçın Yılmaz'ın; Amasra Arkeoloji Müzesi müdürü Ziya Taşçı'ya, müze arkeologları Müge Küçük, Yeşim Ozan ve Hakan Ulutürk'e yardımları ve sıcak ilgilerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Bugün Devrek'te 2. Jandarma Eğitim Tabur Komutanlığı içinde kalmış ve Solucan Değirmeni mevkiinde 1968'te tabur içinde yapılan su deposu çalışmaları sırasında gün ışığına çıkartılmış bir mezar içerisinde oldukça zengin eserler bulunmuştur ve bu eserler Amasra Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Müzede, 11.3 cm. ölçüsünde kare şekilli, olasılıkla bir zırh aksesuarı veya bir sandık ya da mobilya bezemesi (Resim: 3) dikkat çekmektedir (Envanter No: 333-2.7 A.71). Bronzdan dikdörtgen şekilli olarak plaka üzerine açılmış deliklere tutturulmuş ve üstte üç insan büstü ile altta üç baş yerleştirilmiş olan bu eser oksitlenmiştir. Yüz hatları iyi verilmiş, yakaları açık, sol omuz üzerinde fiyonk yapan kıvrımlı elbiseler giymiş, saçları önde ve yanda bukleli olarak işlenmiş büstlerin içi oyuk olup plakadan kopmuşlardır. Ortadaki büstün saçları kabarıktır, sağında ve solunda miğferli iki baş bulunmaktadır. Bu aksesuarın üzerine, olasılıkla şahsın göğüs kısmına tutturulmak üzere delikler açıldığı da görülmektedir. Ayrıca iki ayrı bronz kemer parçası da aynı mezarda ele geçirilmiştir.

Bu mezarda bulunan diğer eser ise pembe hamurlu, devetüyü renginde astarlı, hafif bombeli gövdeli, düz dipli, kulpu ve fitil deliğinin bir bölümü kırılmış, 2.4 cm. yüksekliğinde, 10.5 cm. çapında, 10.7 cm. uzunluğunda bir kandildir. Kabartma daireler ile çevrili diskus kısmında kabartma olarak yapılmış, sol elinde üzeri süslü kalkan, sağ elinde dik olarak tuttuğu mızrağı, başını sağa doğru çevirmiş ve başında tepelikli miğferi, süslü ve kıvrımlı bir elbisesi ile Athena (Resim: 4) tasvir edilmiştir (Envanter No: 392 1.3 A 68).

Bu mezardan çıkarılmış ve tanıtacağımız diğer eser ise olasılıkla 17.5 cm. çapında içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı, hafif bombeli gövdeli, kabartma dairelerle süslenmiş uzun yassı halka dipli, delikli ve yatay saplı pateradır<sup>2</sup> (Resim: 5 Envanter No: 407 1.18 A 68). Ayrıca üstü parlatılmış bir ayna da (Envanter No: 406 1.17 A 68) dikkat çekicidir.

Mezardan cam eşyalar da sağlam durumda çıkartılmıştır. Bunlardan biri, 9.5 cm. uzunluğunda, 6.3 cm. ağız çapına sahip düz ağız kenarlı, silindirik gövdeli, düz dipli ve gövdenin ortasında çift kulplu bir bardaktır (Resim: 6 Envanter No: 331 2.5 A-71). Diğeri ise 12 cm. uzunluğunda, 15 cm. ağız çapına sahip dışa çekik ağız kenarında tek kulplu ve kulpun hemen altında enine yiv bezemeli, halka dipli cam kâsedir (Resim: 7 Envanter No: 332-2.6 A 71).

Bu mezar buluntularından ayrı olarak müzeye Zonguldak civarından geldiği rapor edilen 40 adet ok ucu bulunmaktadır (Envanter No: 886 A 2002). Uzunlukları

2 Bu tür eserler için bkz. Onurkan 1988.

ortalama 3.5 cm. olan bu ok uçlarından 25 tanesini tanıtacağız. Oval biçimli olan bu ok uçlarının ortası bombeli, kenarları ve ucu sivridir.

Resim 8'de soldan 1.-7. sırada görülen İskit tipi ok uçları dikkat çekicidir. Bu tür ok uçları Anadolu'da Çavuştepe (Sardurihinili)<sup>3</sup>, Toprakkale (Rusahinili Qilbani)<sup>4</sup>, Malatya-Değirmentepe<sup>5</sup>, Ayanis (Rusahinili Eiduru-kai)<sup>6</sup>, İmirler<sup>7</sup>, Samsun<sup>8</sup>, Maşathöyük<sup>9</sup>, Pazarlı<sup>10</sup>, Kerkenes Dağı<sup>11</sup>, Kaman Kalehöyük<sup>12</sup> ve Sultanhan<sup>13</sup> gibi merkezlerden çok iyi tanınmaktadır.

Amasra Arkeoloji Müzesi'ne Zonguldak'tan satın alma yoluyla gelmiş Hellenistik Döneme ait olduğunu düşündüğümüz yonca ağızlı, ince boyunlu, ağızdan gövdenin üst tarafı ile birleşen çok ince tek kulplu, 21 cm. yüksekliğinde, 33 cm. genişliğinde, oval gövdeli bir su sürahisi (Resim: 9 Envanter No: 856 A 99) dikkat çekicidir. Siyah glazürlü yerel üretilmiş ve oinokhoe formunda olan sürahinin üzerinde insizasyon tekniğiyle bezemeler yapılmıştır. Sürahinin boyun kısmının hemen altında yumurta dizisi hâlinde görülen bu bezemeler tüm boynun altını kaplamıştır.

Bu müzede en erken döneme ait eserlerden biri de yine Zonguldak civarında bulunmuş 8 cm. yüksekliğinde, 8.3 cm. ağız çapına sahip ve İlk Tunç Çağına ait<sup>14</sup> bir maşrapadır (Envanter No: 812 4.5 A 93). Ağız kenarı hafif dışa kalınlaştırılmış, tek kulplu ancak kulpu kırılmış ve daha sonra yapılandırılmış olan eser açık kahverengi hamurlu, açkılı, orta kumlu, taşçık, kireç, mika katkılı ve el yapımıdır (Resim: 10).

Bölgede İlk Tunç Çağını yansıtan ve tarafımızdan keşfedilen merkezler içinde Devrek-Akçasu yolu üzerinde, Buldan Çayı'nın sağında, yol yapımı sırasında tahrip edilmiş olan Buldan Höyük; Kemerler Köyü, Karaahmetoğlu Mahallesi'nin Denizyeri mevki yerleşmesi; Müstakimler ve Hatıpoğlu Köyü yakınlarında,

3 Erzen 1978, res. 38.

4 Wartke 1990, Abb. 8/a-b.

5 Esin-Harmankaya 1986, Lev. IX/D.34-46.

6 Derin-Muscarella 2001, fig. 6.

7 Bilgi 2001, tablo 25/150-153, 156-158.

8 Bilgi 2001, tablo 25/154-155, 159-161.

9 Ivantchik 2001, Abb. 2/5.

10 Koşay 1941, Lev. XX/408.

11 Schmidt 1929, fig. 69/K41, K59, K73, K33, K64, K87.

12 Omura 1988, res. 15/2-3; Omura 1989, res. 6/5-8.

13 Emre 1971, res. 97-98.

14 Benzerleri için bkz. Blegen-Caskey-Rawso-Sperling 1950, 33.693 (1:2); Lloyd-Mellaart 1962, fig. P.67.

Zonguldak eski yolu üzerinde, Devrek şehir sanayisinin güneyindeki Türbe Tepe; bu yıl keşfettiğimiz Alparslan Köyü'ndeki Akbıyık yamaç yerleşmesi ile Karadeniz Ereğlisi sınırları içinde bulunan ve T. Efe tarafından kazısı yapılmış Yassıkaya yerleşmesi<sup>15</sup> sayılabilir.

2003 yılında Devrek ve çevresinde yürüttüğümüz yüzey araştırmalarımız sırasında Özbağı (Gerze) İlköğretim Okulu'nun öğretmenleri tarafından çevreden getirtilerek okulun bir odasının müze olarak tanzim edilmesi suretiyle toplanılan ve Roma Dönemine ait çeşitli yazıtlı parçalar, sağlam durumdaki kaplar ile gözyaşı şişelerini XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda tanıtmış<sup>16</sup> ve Karadeniz Ereğlisi Arkeoloji Müzesi'ne kazandırmıştık.

Ancak bu müzeye Devrek'ten satın alma ya da define kazıları ile intikal ettirilen eserleri de burada tanıtmayı amaçlamaktayız. Bu bağlamda müzede yaptığımız çalışmalarda Devrek İlçesi'nden özellikle Başlarkadı Köyü'nden müzeye eser kazandırıldığını gördük.

Bu eserler, yaklaşık yükseklikleri 12 cm. ve ağız çapları 3.5 cm. olan yuvarlak ağızlı, ince uzun boyunlu, camdan yapılmış üç adet göz yaşı şişesi (Envanter No: 1989/58-59-61) ile 9 cm. yüksekliğinde, 7 cm. çapında yuvarlak dış bükey ağızlı, silindirik gövdeli ve düz dipli, yüzeyinde daire şekilli çizgi bezemeli cam bir bardaktır (Envanter No: 1989/57). Cam gözyaşı şişelerinden ayrı olarak 15 cm. yüksekliğinde, 2 cm. ağız çapı olan kiremit rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kumlu, kireç katkılı, yuvarlak ağızlı, ince uzun boyunlu, şişkin gövdeli ve düz dipli, pişmiş toprak örneği de vardır (Envanter No: 1989/56).

Deve tüyü rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kumlu, kireç katkılı, yüzeyi ve boyun kısmı yuvarlak çizgilerle bezeli, yuvarlak ağızlı kısa ince boyunlu, şişkin gövdeye bitişirilmiş çift kulplu, olasılıkla Roma Dönemine ait bir testi de ilginçtir (Resim: 11 Envanter No: 1989/55).

Devrek'ten bir şahıstan satın alınmış olan başka bir eser de 24.5x31 cm. ölçülerinde bir kaide üzerinde sağ ve sol ayağı korunmuş bir heykelcik ve sağında yuvarlak ve silindirik bir parçanın üzerinde alçak kabartma olarak yapılmış bir domuz figürünün bulunduğu kaide parçasıdır (Envanter No: A.2001/940).

Bu kaide parçasının ön yüzünde "Hayırlı uğurlu olsun. Asklepodoros'un emri uyarınca Herakles Aleksikakos'u (onurlandırdı)" ifadelerinin yer aldığı dört satır Grekçe yazıt bulunmaktadır (Resim: 12).

---

15 Efe 2001.

16 Karauğuz 2005, 71.

Sonuç olarak, gerek üç yıldır sürdürdüğümüz arkeolojik yüzey araştırmamızdan ve gerekse bölgenin iki müzesindeki çalışmalarımızdan anlaşılacağı üzere bölgenin en erken yerleşim kültürü Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı ile temsil edilmektedir. Bölgede bulduğumuz bu dönemlere ait olan çanak çömlek daha çok İkiztepe ve Kuruçay malzemelerini andırmaktadır.

Ancak bölgede şimdiye kadar yürüttüğümüz araştırmalarımız ve bölge müzelerine intikal etmiş ve üzerinde çalıştığımız malzemeler de göz önüne alındığında bölgede M.Ö. II. binyıla ait hiçbir arkeolojik malzeme bulunamaması ilginç ve düşündürücüdür.

#### KAYNAKÇA

- Bilgi, Ö., 2001, "Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi", *Bellekten*, LXVI/242, 1-35.
- Blegen, C. W.-J.C. Caskey-M. Rawson-J. Sperling, 1950, *Troy, General Introduction The First and Second Settlements*, London.
- Derin, Z.-O.W. Muscarella, 2001, "Iron and Bronze Arrows", *Ayanis I. Ten Years' Excavations at Rusahinili Eiduru-kai 1989-1998* (Edited by A. Çilingiroğlu-M.Salvinini), Roma, 189-217.
- Efe, T., 2001, "Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Bir İlk Tunç Çağı Yerleşmesi", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXIII, 361-374.
- Emre K., 1971, "Sultanhanı Höyüğü'nde 1971-1972 Yıllarında Yapılan Kazılar", *Anadolu/Anatolia*, XV, 87-138.
- Erzen, A., 1978, *Çavuştepe I. M.Ö. 7.-6. Yüzyıl Urartu Mimarlık Anıtları ve Ortaçağ Nekropolü*, Ankara.
- Esin, U.-S. Harmankaya, 1986, "1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, VII, 53-85.
- Ivantchink, A., 2001, "Die archäologischen spuren der Kimmerier im Vorderen Orient und das Problem der Datierung der vor-und frühskythischen Kulturen", *Migration und Kulturtransfer. Der Wandel vorder-und zentralasiatischer Kulturen im Umbruch vom 2.zum 1. vorchristlichen Jahrtausend*, Bonn, 329-342.
- Karauğuz, G., 2005, "2004 Yılı Devrek (Zonguldak) Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII, 69-82.
- Koşay, H. Z., 1941, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu*, Ankara.

- Lloyd, S.-J. Mellaart, 1962, *Beycesultan, The Chalcolithic and Early Bronze Age*, I, London.
- Omura, S., 1988, "1987 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları", *Kazi Sonuçları Toplantısı*, X, 353-368.
- Onurkan, O., 1988, *Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri, İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Trakya Toplu Buluntuları*, Ankara.
- Schmidt, E.F., 1929, "Test Excavations in the City of Kerkenes Dagh", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, XLV, 221-274.
- Wartke, R.B., 1990, *Toprakkale. Untersuchungen zu den Metallobjecten im Vorderasiatischen Museum zu Berlin*, Berlin.

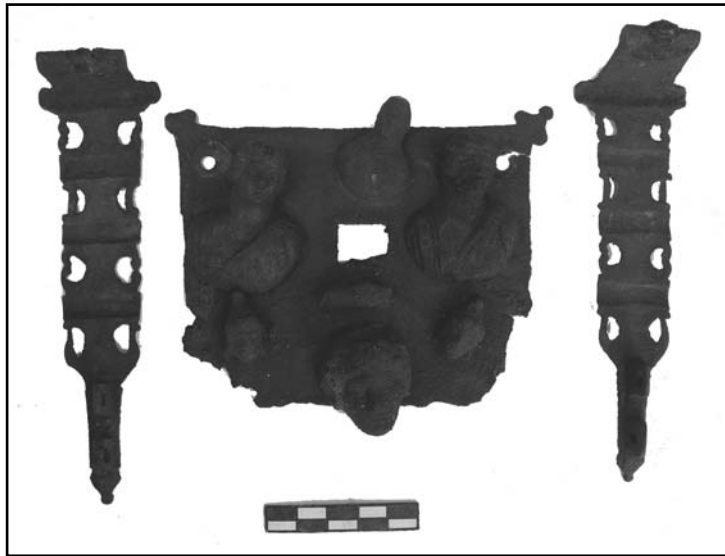




Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3



Resim: 4



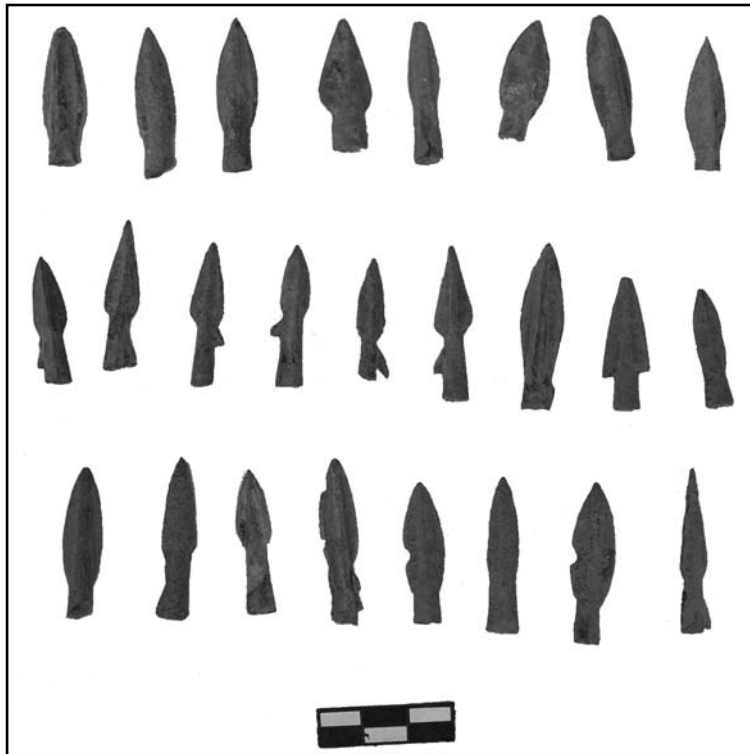
Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



Resim: 8



Resim: 9



Resim: 10



Resim: 11



Resim: 12

# AKTOPRAKLIK 2004-2006 YILI ÇALIŞMALARI GENEL BİR DEĞERLENDİRME

**Necmi KARUL\***

2004 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı ve Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından ortaklaşa yürütülen Aktopraklık Höyüğü kazıları kısa sürede bölgenin tarihöncesi hakkında önemli sonuçların elde edildiği bir yer hâlini almıştır (Karul, N.-Ö. Özeren 2005).

Höyük Bursa İli'nin 25 km. kadar batısında, Ulubat Gölü'nün doğu teraslarından birinin üzerinde yer almaktadır. Höyük, göle doğru uzanan iki dere yatağının ayırdığı iki yükseltinin üzerinde ve bu yükseltilerden güneydekinin eteğinde olmak üzere bağımsız 3 alana yayılmaktadır. Eldeki veriler her üç alanın da birbiri ile kültürel ve kronolojik olarak ilintili olduğunu göstermektedir. A, B ve C olarak adlandırdığımız yerleşimler göz ile kolay ayırt edilemeyecek kadar küçük bir yükseltiyeye sahiptir (Resim: 1).

## *Aktopraklık A Alanı*

A alanı adı verdiğimiz kesim Ulubat Gölü'ne uzanan küçük bir vadinin kenarında olasılıkla kurumuş bir dere yatağının terasına kuruludur. Yer yer 1 metreyi aşan kalınlıkta akıntı toprak ile kaplı alanın yüzeyinde arkeolojik malzemeye rastlamak hemen hemen mümkün değildir. Buna rağmen jeomanyetik ölçümler ile Aktopraklık A alanındaki yerleşmenin en azından 150x150 metrelik bir alana yayıldığı söylenebilir (Resim: 2). Yine bu kesimde açılan sondajlar arkeolojik dolgu kalınlığının en az 2,2 metre kadar olduğunu gösterir.

Bu kesimde hendek ile çevrili alan içerisinde henüz çalışılmamıştır. Açığa çıkarılan kalıntılar ise şimdilik bir hendek ve hendeğin dışında uzanan paralel iki masif duvardan oluşur. Jeomanyetik ölçümler ise gerek hendekle çevrili alanda gerekse çevresinde geniş bir alana yayılan duvar kalıntılarının olduğunu gösterir.

\* Doç. Dr. Necmi KARUL, İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 34459 Laleli-İstanbul/TÜRKİYE

### *A Alanı-Hendeck*

Jeomanyetik ölçümler ile yaklaşık 65 metre çapında olduğu anlaşılan hendeğin 30 derece açı ile derinleşen kenarları tabanda hafif düzleşerek birleşir. 6 metre üst açıklığa sahip hendeğin derinliği 2 metreyi bulur ve ana kayaya kadar iner. Hendeck içindeki dolgu en üstte tamamen ufalanmış yanık kerpiçten, alta doğru inildikçe büyük yanık kerpiç bloklardan oluşur (Resim: 3). Kerpiç bloklarının çoğunda dal ve ağaç izlerine rastlanması bunların yanmış yapı duvarlarına ait olduğu izlenimini verir. Yine dolgu içerisinde bulunan çanak çömlek, sapan tanesi gibi buluntuların ikincil yanıktan aşırı şekilde etkilendiği ve üzerlerinin yoğun kalker kaplı olduğu göze çarpar. Dar alanda açılmış olmasına rağmen hendeğin ulaştığı ana kayanın yüzeyinin yer yer işlenerek düzeltildiği, zemine yuvarlak planlı bazı derin olmayan çukurların açıldığı anlaşılmaktadır.

Hendeğin iç kenarında, hendeğe paralel uzanan bir taş duvar bulunur. Hendeck ile birlikte inşa edildiği düşünülen duvar olasılıkla buradaki çevirme sistemini destekleyici bir işleve sahiptir.

### *A Alanı-Hendeck Dışı Taş Duvarlar*

Hendeğin dışında, biri hendeğe teğet geçen paralel iki taş duvar bulunmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan taş duvarlar oldukça düzenli bir hat oluşturur (Resim: 4). Her iki duvarın da güneğe bakan yüzlerinde dikine, boyutları 1,5x2 metreye kadar ulaşan taşlar kullanılmıştır. Bu taşların, dışa bakan yüzleri olasılıkla su ile aşınarak düzleşmiştir. Duvarların arka kısımları ise genişliği yer yer 2 metreye ulaşan, orta boy taşlardan bir kaplama ile desteklenmiştir (Resim: 5). İki duvar arasındaki yaklaşık 10 metrelik açıklıkta oldukça homojen bir toprak dolgu ile karşılaşılır. Bu dolgu hızla dolmuş bir çamur görünümü taşır. Dolgu içerisinde tarihöncesi döneme ait çanak çömlek parçalarına rastlanırken dolgunun yer yer her iki yanındaki taş duvarların üzerine kadar yükseldiği, bu duvarları kimi yerde örttüğü görülür. Bu durum gerek taş duvarlar gerekse söz konusu dolgunun oluşum sürecinin tarihlenmesi hakkında fikir vermekle birlikte, bulunan çanak çömleklerin aşınmamış olması bu dolgunun olasılıkla sudan kaynaklı bir oluşum olduğu ve hızla gerçekleştiği görüşünü destekler. Bu oldukça masif duvarların yapılması organize bir iş gücü gerektirdiği kadar daha basit çözümler ile karşılanamayacak bir ihtiyacı akla getirir. Bu aşamada yeteri veri bulunmamakla birlikte hendeğe paralel uzanan duvarların olasılıkla bu kesimde taşkınlarla neden olan bir su kaynağının bulunduğunu ve duvarların bir anlamda kademeli bir engel oluşturan

sedde duvarları olduklarını düşündürür. Nitekim topografya bu kesimde Ulubat Gölü'ne doğru oldukça dik bir eğimle alçalır. Bu kesimdeki sondajlarda arkeolojik malzemeye rastlanmazken yerleşmenin söz konusu duvarlar ile sınırlandığı söylenebilir.

#### *Aktopraklık B Alanı*

A alanının 100 metre kadar kuzeyinde bulunan Aktopraklık B alanı, günümüzde meşelerle kaplı küçük bir ağaçlığın eteğinde kuruludur ve yüzey buluntularının dağılımından yaklaşık 150x150 metre boyutunda bir alana yayıldığı anlaşılır (Resim: 6). Bu kesimde açılan sondaj arkeolojik dolgunun en az 2,5 metre kadar olduğuna işaret eder.

#### *B Alanı-Hendek ve Hendek İçi Gömüler*

Bu kesimde de büyük bir hendek ile karşılaşmış, jeomanyetik ölçümler hendeğin yaklaşık 100-130 metre çapında olduğunu göstermiştir. Üst açıklığı 11 metreyi bulan hendeğin kenarları birçok kez yenilenmiş ve ilk üç evrede birkaç cm kalınlıkta kalker ile sıvanmış; ardından yeşil renkli kalın bir sıva kullanılmıştır. Kalker sıva, kenarlardan dışarıya doğru genişliği yer yer 2 m.yi bulan bir bant hâlinde yüzeyde de devam eder. Kimi yerlerde yenileme evrelerinin arasına kalın bir toprak tabakası serildiği görülür (Resim: 7). Bu uygulama olasılıkla yenileme sırasında hendek yüzeyinin gerekli yerlerine toprak dökülerek düzeltildiğini akla getirir. Henüz kesin olarak bilinmemekle birlikte, yenileme evreleri ile her defasında iç hacmi daralan hendeğin en azından 2-2,5 metrelik bir derinliğe sahip olduğu söylenebilir. Hendeğin çevresinde ya da üzerinde kazık yeri gibi bir üst yapıya ait olabilecek izlere ise rastlanmamıştır.

İçerisinin bilinçli mi yoksa zamanla mı dolduğu henüz bilinmeyen hendeğin üst seviyesinde bir ocak kalıntısının bulunması bu alanının işlevi bittikten sonra farklı amaçla kullanılmaya devam ettiğini gösterir. Ocak seviyesinin altında, hendek kenarlarına paralel eğimlenen, yanık kerpiçli dolgulara rastlanması hendeğin belirli bir seviyeye kadar dolduğunu/doldurulduğunu gösterir. Hendek içinde rastlanan kalıntılar arasında bazı çukur ve gömüler dikkat çeker. Çapları yaklaşık 60 cm.ye ulaşan çukurlara çok sayıda kırık öğütme taşı parçası ya da tümlenebilir, özenle yapılmış kap bırakıldığı görülür.

Hendek içindeki diğer bir öge ise basit çukurlara bırakılmış gömülerdir. Açığa çıkarılan 3 gömüden ikisinin hendek kenarlarında kullanılan kalker içerikli bir harçla sıvalı zemine hocker pozisyonunda yatırıldıkları görülür (Resim: 8). Bu gömülerden biri hendeğin hemen kenarında bir taş duvar ile kısmen çevrilidir. Gömüyü sınırlayan duvar aynı zamanda hendeğin eğimli yüzeyine bitişiktir. Duvarın yapımında bu eğimden yararlanıldığı, taşların eğime göre yerleştirildiği anlaşılır. Bu durum gömülerin yapıldığı dönemde en azından hendek kenarlarının görülebilir durumda olduğuna işaret eder. Şimdilik adak yeri olabilecek çukurların ve gömülerin sadece hendek içinde bulunması hendeğin bu buluntular ile ilişkili bir yapı olabileceğini akla getirir. Hendek ile çevresindeki yapılar arasındaki ilişki henüz net olmamakla birlikte, en azından hendeğin ikinci yenileme evresine ait sıvanın buradaki yapılardan birinin altından devam ettiği görülür.

Hendek dolgusunu yerleşmenin diğer kesimlerinden ayıran bir diğer buluntu topluluğu ise çanak çömleklerdir. Bu kesimde genelde siyaha yakın kurşunî ve koyu kahverengi oldukça ince kenarlı, özenle yapılmış kaplara rastlanır. Kısa boyunlu, küresel gövdeli kapların hâkim olduğu çanak çömleğin yanı sıra küçük ayaklı, uzun şerit kulplara sahip çanaklar da bulunmaktadır. Bazı parçalarda üzengili kulpların varlığı dikkat çekicidir. Parçaların büyük bir çoğunluğu, içleri beyaz renkte bir macunla doldurulmuş çizi bezeme ile süslüdür (Resim: 9). Bezemenin ağırlıklı olarak kapların boyun ile karın arasında kalan üst kesimine uygulandığı görülür. Yaygın olarak kullanılan motifler arasında içi verev çizilerle dolu üçgenler, tarama şeklinde ardışık çiziler ve başak motifi olarak adlandırabileceğimiz dik bir çizginin iki yanına sıkça yerleştirilen küçük çentiklerden oluşur.

Bu tür kap ve bezeme anlayışı yerleşmenin daha önceki tabakalarından bilinmemekle birlikte benzerlerine Kızılırmak yayı içerisinde Büyük Güllücek ve (Schoop 2005: Taf. 9, 11), Büyükkaya (ay. es. Taf. 21), Ege'de Emporioya (Hood 1981) kadar geniş bir coğrafyada bilinmektedir. Hendek ve içindeki dolgulardan henüz mutlak tarihler verecek veriler bulunmamakla birlikte söz konusu karşılaştırmalar, en azından hendek içindeki dolgunun M.Ö. 5. binyılın ikinci yarısına tarihlenebileceğini gösterir.

### *B Alanı Yapı Kalıntıları*

Aktopraklık B alanında, hendeğin çevrelediği alanın içinde ve dışında hendeğe paralel uzanan düzenli bir yerleşim dokusu ile karşılaşılır. Yüzey toprağının hemen altında açığa çıkarılan bu yapılar kuzeydoğu-güneybatı yönünde yerleştirilen,



kareye yakın planlıdır. Yanmamış olmasına rağmen toprak rengindeki farklılık ve duvar sıvaları ile planı ayırt edilebilen yapılar yaklaşık 35 m<sup>2</sup>lik bir alanı kaplar (Resim: 10).

Yapıların güney duvarları standart olarak yarıdan itibaren 35 cm. kadar dışarıya doğru çıkıntı yapar. Kerpiç tuğlalardan örülen duvarlarda yatay ahşap hatılların kullanıldığı anlaşılır. Duvarların tümünün iç yüzeyi kalker içerikli bir harç ile sıvanmış ve sıva birkaç kez yenilenmiştir. Duvarların tamamında mekân içine doğru uzanan payandalar vardır. Uzunluğu 90 cm.yi bulan ve olasılıkla çatıyı ya da üst katı taşıma işlevini üstlenen payandalar aynı zamanda mekânı da oda türevi alanlara böler. Nitekim yapılardan birinin kuzeybatı köşesinde, payandaların sınırladığı alan içerisinde, yuvarlak planlı bir fırın yer alır. Zeminden 30 cm. kadar yükseltilen, olasılıkla kubbeli olan fırın yine duvarlar gibi dıştan kalker içerikli bir harç ile sıvalıdır.

Aynı plana sahip yapıların hendek dışında ve ona paralel uzandıkları görülür. Burada henüz taban seviyesine kadar açılan yapı bulunmamakla birlikte korunan duvar yükseklikleri 1 metreye ulaşır. İçinde derinleşilen yapılardan birinde, kalın yeşil renkte steril bir kil dolgunun ardından yanık moloza rastlanması duvarların bu kadar yüksek kalmasını açıkladığı gibi yapıların bir insan gibi gömülmüş olabileceğini akla getirir. Bu da Yakındoğu ya da Orta Anadolu Neolitik yerleşmelerinden bildiğimiz bu uygulamanın kuzeybatı Anadolu'ya kadar uzandığını gösterir. Nitekim payandalı, bitişik düzende yapılar Orta Anadolu'da Can Hasan yerleşmesinden Yunanistan'da Tsangli ya da Otzaki yerleşmelerinden de bilinmektedir.

Hendek çevresinde açığa çıkarılan yapılarda rastlanan buluntu envanteri, aynı alan içerisinde bulunan hendek dolgusundan köklü farklılıklar içerir. Bu alanda genelde kahverengi ve kurşunî-siyah renkli, alçak boyunlu, kalın kenarlı küresel kaplara rastlanmıştır. Kapların yüzeylerinde ender olarak derin, birbirini takip eden dalgalı hatlar görülür. Gerek genel kap anlayışı gerekse bezeme yine güney Marmara Bölgesi'nde Ilıpınar V dönemi ile yakın benzerlikler taşır. Bu tabakada sayıları yüze ulaşan, kalker taşından boncuk, spatül ve bız türü kemik aletlerin yanı sıra büyük miktarda sapan tanesi küçük buluntu envanterinin önemli bir kısmını oluşturur (Resim: 11, 12).

Yukarı höyük kesiminde, hendek ve çevresinde yoğunlaşan açmaların 40 metre kadar kuzeyindeki ikinci kazı alanı gerek mimari gerekse buluntular açısından farklılar ortaya koyar. Bu kesimde arazinin eğiminden kaynaklı daha eski

tabakalar korunurken, hendek çevresinde gözlenen dolgunun bu alanda aşındığı düşünölmektedir. Söz konusu alanda yüzey toprağının hemen altında tespit edilen taş temel kalıntıları bir plan bütönlüğü içermekzen yukarı höyük kesiminde taşın kullanıldığı nadir duvar örneklerini oluşturur. Bu kalıntıların hemen altında yine ahşap ve kerpiçin kullanıldığı yapı kalıntıları ile karşılaşılır. Önlerinde avlular bulunan bitişik düzende iki yapı açığı çıkarılmıştır. Bu yapılardan biri dikdörtgen, sade bir plana sahipken batıdaki oldukça hareketli duvarları ile dikkat çeker.

Doğu-batı doğrultusunda kurulan yapı 7.5x5.5 metre boyutlarındadır (Resim: 13). Kalınlıkları 60-70 cm. arasında değişen duvarlar genel olarak dikdörtgen bir alanı kaplamakla birlikte kimi yerde nişleri, kimi yerde de dışa doğru çıkıntılar ve mekân içine doğru uzanan payandalar ile hareketli bir plan anlayışı sergiler. Kuzey duvarının orta kesiminde, iki yanında payandalar bulunan açıklık, mekânın girişini oluşturur. Bu yapıda da batı duvar yarından itibaren 50 cm. kadar dışa doğru çıkıntı yapar. Aynı duvarın önünde yine kubbeli bir fırın kalıntısı yer alır.

Yapının yanmamış olması birçok kalıntının ayırt edilmesini zorlaştırdığı kadar bazı detayların da daha rahat görölebilmesini sağlamıştır. Bu detaylar arasında özellikle duvarların yapım tekniklerine ilişkin veriler öne çıkar. Duvarlar içte ve dışta 3-4 cm. kalınlıkta yeşil renkli bir kil ile sıvandıktan sonra sadece iç yüzeylerde bu kil sıvanın üzerine kalınlığı 2 cm.yi bulan kalker içerkli bir sıva görölür. Diğer yapı kalıntılarında olduğu gibi çoğu zaman dış yüzeylerde beyaz renkli kalker sıva izlerine rastlanmaması duvar eteklerine düşen ya da çatıdan buraya akan yağmur sularının sıçrayarak duvar diplerindeki sıvayı akıttığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bölgede yaptığımız kırsal mimari gözlemleri bu görüşümüzü destekler.

Duvar yapım tekniğı hakkında bilgi veren diğer bir buluntu ise yanmadan günümüze kadar korunagelen ahşaplardır. Yapının güneydoğu köşesini oluşturan duvarların kesitlerinde yatay hatıllara rastlanmıştır. Uzunluğu 2,5 m.ye ulaşan hatılların birleşme noktasında mekân içine doğru başka ağaç parçalarının uzanması tabanın da ahşap kaplı olduğunu akla getirir. Duvar sıvasının bu ahşapların üzerinde devam etmesi de bu düşünce ile örtüşür. Aynı biçimde dışa doğru devrilen duvarlardan da kerpiç tuğlalar kadar, birleştirici olarak duvar sıvasında kullanılan kalker harcın tuğlaları birleştirmede de kullanıldığını göstermektedir.

Kazı alanının bu kesiminde kısmen açığı çıkarılan diğer bir mimari öge ise ikinci bir hendek yapısına aittir. Söz konusu yapıların hemen güneyinde bir kenarı gözlenebilen hendek diğeri gibi eğimli, sıvalı yüzeylere sahiptir. Oldukça dar bir alanda gözlenen hendeğın en az 3-4 kez yenilendiğı ve her defasında kalker ile sıvandığı görölür. Konumu itibarı ile, güneydeki hendeğın kapladığı alanın içinde kalan daha küçük bir hendekten söz etmek mümkündür.

### *Aktopraklık C*

Aktopraklık Höyüğü'ndeki 3. yerleşim alanı durumundaki Aktopraklık C, B alanının hemen kuzeyindeki sırtın üzerinde yer alır. 2005 kazı sezonunun ardından bir fabrika inşaatı izni için Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından burada çok sayıda sondaj açılmış ve çok sayıda iskeletin yanı sıra arkeolojik malzemeye de rastlanmıştır. 2006 yılında yürütülen sistemli kazı çalışmalarının ardından sondajlardan çıkan topraktan 14 bireye ait kemik parçaları ile kazılarda hocker pozisyonunda iskeletler bulunmuştur. Arazinin gerek ağaç kökleri gerekse Roma Dönemine ait bir yerleşim tarafından tahrip edilmesi, gerekse sondajların çokluğu buradaki dolgu niteliğinin anlaşılmasını zorlaştırırsa da bazı yapı kalıntılarında rastlanmıştır. Bunlardan ikisi daire biçimli taş örgülerdir (Resim: 14). Birinin ortasında iki iskelet bulunan bu örgüler yuvarlak planlı yapılar izlenimi vermektedir. Bu kesimde bulunan çanak çömlek buluntuları basit 'S' profilli, geniş tutamaklı yalın kaplardan oluşur. Açık kahverengi tonlara sahip kapların yanı sıra kutu biçimli kaplar da Ilıpınar X dönemi ve Fikirtepe ile yakından benzeşir (Resim: 15).

### *Değerlendirme*

İlk üç kazı sezonundan elde edilen veriler ışığında Aktopraklık Höyüğü ile ilgili sonuçlar kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir. Aktopraklık Höyüğü birbiri ile kronolojik olarak ilişkili, yakın mesafelerde kurulmuş 3 höyük alanından oluşmaktadır. Bunlardan Aktopraklık B alanında mimarlık kalıntıları ile ayırt edilebilen en yeni dolguları buradaki höyük yükseltisinin büyük bir kısmını kaplayan hendek ve hendek çukurluğunun içindeki mezarlar oluşturur. Mezarların hendek çukurluğunun henüz tam olarak dolmadığı bir dönemde açıldıkları anlaşılmaktadır. Dağılımı hendek çukurluğu ile sınırlı çanak çömlek buluntularının ön değerlendirmeleri bu dolgunun M.Ö. 5. binyılın ikinci yarısına tarihlenebileceğini gösterir. Bu kesimde, gerek hendeğin çevrelediği alanın içinde gerekse dışında açığa çıkarılan yapı kalıntıları aynı bölgede yer alan Ilıpınar V dönemi yerleşmesi ile yakından benzerlik gösterir. Buna göre Aktopraklık yerleşmesinde yapı kalıntıları ile oldukça iyi durumda korunmuş bu tabakanın M.Ö. 5. binyılın ilk yarısına, kalibre tarihlerle M.Ö. 5500-5400 yıllarına tarihlendiğini söylemek mümkündür. Bu alanın da henüz açılmamış, yaklaşık 2 metrelik dolgusunun bulunması daha eski tabakaların varlığını ortaya koyarken, yine Ilıpınar VII-VI dönemleri ile benzeşen çanak çömlek buluntuları bu görüşü destekler. Aktopraklık A alanında, çalışma alanı yerleşmeyi çevreleyen hendek ve hendek dışındaki kazı alanları ile sınırlıdır. Bu nedenle henüz yerleşmenin tarihlendirmesi konusunda kesin bir yargıda bulunmak zordur.

Ancak yinede B alanı ile benzer çanak çömlek buluntuları, bu kesimde de Kalkolitik Çağın başlarına tarihlenen bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Aktopraklık C alanındaki mimari veriler yuvarlak planlı iki yapı kalıntısından oluşur. Açığa çıkarılan iskeletlerden ikisinin söz konusu yapılardan birinin merkezinde bulunması bunların taban altı gömü olduklarını akla getirir. Diğer taraftan Fikirtepe ve Ilıpınar X. tabakasından bilinen kaplar buradaki yerleşmenin Aktopraklık Höyüğü'nün ilk yerleşimcilerine ait olduğunu gösterir.

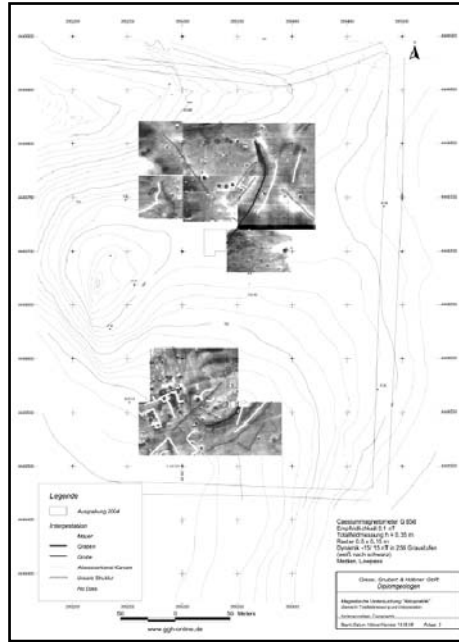
Burada ulaşılan veriler bir ucu Orta Anadolu'da diğeri Ege dünyasına ulaşılan bir geleneğin izlerini yansıtmaktadır. Nitekim daha önce kısaca tanıttığımız Hocaçeşme, yuvarlak planlı yapılar ve monokrom çanak çömlek gibi buluntuları ile M.Ö. 6200 yıllarında bölgeye yabancı bir koloni görünümü taşıırken zaman içinde dörtgen plana geçiş ve beyaz boyalı kapları ile bölgeye uyumu sergiler. Bu görünümü ile Hocaçeşme Ilıpınar ve Fikirtepe'den farklı bir neolitik modeli yansıtır. Fikirtepe ve Pendik gibi yerleşmelerin ise gerek çakmaktaşı endüstrisi gerekse beslenme ekonomisi ile kökleri Epi Paleolitik topluluklara uzanan ancak zamanla neolitik öğeleri benimseyerek akültürasyona uğramış bir modeli yansıttığı söylenebilir. Güney Marmara'da ise Ilıpınar ve Menteşe yerleşmelerinden sonra Aktopraklık Höyüğü de Orta Anadolu ile benzeşen buluntu ve yerleşme düzeni ile doğrudan etkileşimi yansıtan üçüncü bir neolitik model olarak karşımıza çıkar. Tüm bu veriler Kuzeybatı Anadolu'da neolitik yaşam biçiminin yakın zamana kadar düşünüldüğü gibi linear modellerle açıklanamayacağını ancak kesin tanımlamalara gidebilmek için en azından Aktopraklık için erken olduğunu söylemek mümkündür.

#### KAYNAKÇA

- Hood, S., 1981, Excavations in Chios 1938-1955. *Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, Vol I-II. The British School of Archaeology at Athens, Thames and Hudson, Oxford.
- Karul, N. - Ö. Özeren, 2005, "Aktopraklık (Akçalar Sırtı) Çalışmaları-2004", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü. Haberler* 20: 23-24.
- Roodenberg, J. J. - L. C. Thissen, 2001, *The Ilıpınar Excavations II*. Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden.
- Schoop, U. D., 2005, *Das Anatolische Chalkolithikum*. Verlag Bernhard Albert Greiner, Urgeschichtliche Studien I, Remshalden.



Resim 1: Aktopraklık B alanı, kuzeyden görünüm



Resim 2: Aktopraklık Höyüğü, jeomanyetik plan



Resim 3: Aktopraklık A alanı, hendek kesit



Resim 4: A alanı, hendek ve duvarlar, genel görünüm



Resim 5: A alanı duvarlarında dikine yerleştirilmiş taşlar



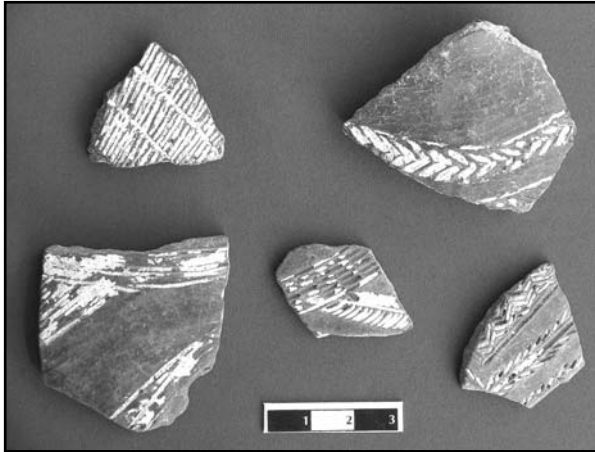
Resim 6: B alanı, hendek ve yapıların genel görünümü



Resim 7: B alanı, hendek dolguları



Resim 8: B alanı, hendek içi gömü



Resim 9: İçleri beyaz macun dolgulu çizi bezemeli çanak-çömlek örnekleri

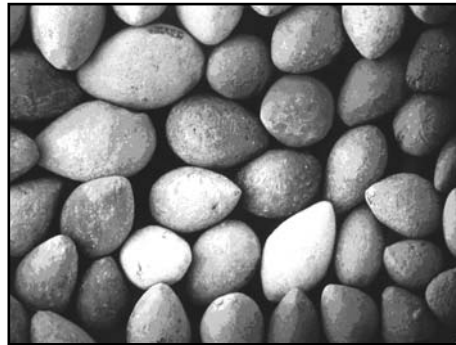


Resim 10: H e n d e ğ i n  
çevrelediği alanın  
içinde kalan  
yapılardan biri



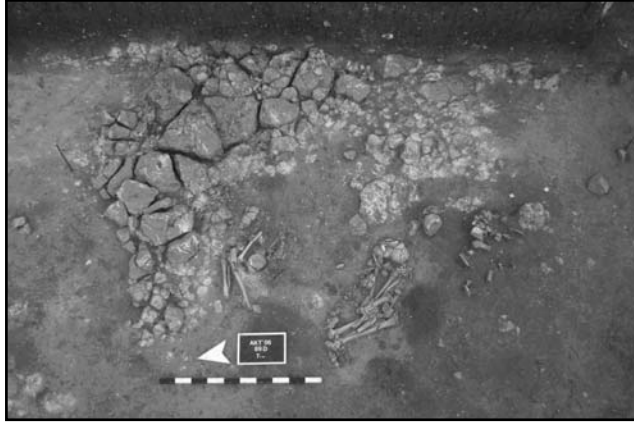
Resim 11: Aktopraklık Höyüğü, çeşitli  
küçük buluntular

Resim 12: Sapan taşları





Resim 13: Aktopraklık B alanı, kuzey kazı alanı, genel görünüm



Resim 14: Aktopraklık C alanı, yuvarlak planlı yapı



Resim 15: C alanı, kutu ayağı

# BESNİ (ADİYAMAN) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2006

Turgut H. ZEYREK\*

Besni, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat sınırları içerisinde Adıyaman İli'ne bağlı bir ilçedir. İlçe merkezi, Adıyaman'ın 46 km. güneybatısında 37° 41' 34" kuzey enlemi; 37° 51' 40" doğu boylamı koordinatlarında, deniz seviyesinden ortalama 1050 m. yükseklikte yer almaktadır. İlçe idare sınırları içerisinde kalan alanın yüzölçümü ise 1330 kilometrekaredir<sup>1</sup>.

İlçe merkezinin kuzeyinde Tut; batısında Gölbaşı; güneyinde Suvarlı, Çakırhöyük ve Beşyol; doğusunda Şambayat bulunmaktadır. Adıyaman (Merkez) doğuda, Gölbaşı (ilçe, Adıyaman) batıda, Araban (ilçe, Gaziantep) güneyde ve Tut (ilçe, Adıyaman) kuzeyde ilçe idare sınırlarını belirlemektedir. Çakırhöyük, Eskiköy, Kesmetepe, Köseceli, Sarıyaprak, Suvarlı, Şambayat ve Üçgöz Merkez İlçe'ye bağlı beldelerdir.

\* Doç. Dr. Turgut H. ZEYREK, T. C. Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kilis Yolu Üzeri, Kampüs, Şahinbey-Gaziantep/TÜRKİYE, E-Posta: zeyrekturgut@gmail.com

Çalışmalarımız T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 16.08.2006 tarih ve 134887 sayılı yüzey araştırması izni ile gerçekleştirilmiştir. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Sayın yetkililerine, Adıyaman Valisi Sayın Halil Işık'a, Besni Eski Kaymakamı Mahmut Hershanoğlu'na, Besni Kaymakamı Sayın Hulusi Şahin'e, Besni Belediye Başkanı Sayın İbrahim Öztürk'e, Besni Belediye Meclisinin Sayın Üyelerine, Adıyaman Müze Müdürü Sayın Fehmi Erarslan'a, Bakanlık Temsilcimiz Sayın Nevruz Esmâ İnce'ye, araştırmamızın her aşamasında özverili ve yapıcı katkılarını esirgemeyen araştırma ekip üyemiz Sayın Ali Nadir Zeyrek'e teşekkürü borç bilirim.

2006 yılı yüzey araştırmamız Besni Merkez İlçe, ilçe merkezine bağlı Çakırhöyük, Eskiköy, Kesmetepe, Köseceli, Sarıyaprak, Suvarlı, Şambayat ve Üçgöz beldeleri; Boybeypınarı, Levzin, Tetirli, Akdurak, Çakmak, Yeni Kurugöl, Akkuyu, Akpınar, Sorkun, Aktepe, Akyazı, Alıçlı, Alishar, Aşağı Çöplü, Aşağı Söğütlü, Atmalı, Özbağlar, Başlı, Canhor, Karahalil, Kızılcamustafa, Zurnacı, Bereketli, Dipevler, Beşkoz, Beşyol, Bakla, Hürük, Karakeçi, Boncuk, Burunçayır, Camuşçu, Çamlıca, Çaykaya, Çilboğaz, Çomak, Höyük, Çorak, Çakallı, Çorakbaşı, Dikilitaş, Doğankaya, Dörtöl, Eğerli, Kocapırlı, Geçitli, Gümüslü, Güneykaş, Güzelyurt, Hacıhalil, Berete, Nohudanlı, Yazıyurdu, Harmanardı, Hasanlı, Karagüveç, Karalar, Çayıroba, Kargalı, Kesecik, Yemlice, Kızılhisar, Kızılın, Kızılkaya, Kızılpınar, Konuklu, Göğündürme, İznik, Sarıçiçek, Kurugöl, Kutluca, Karaçık, Kuzevleri, Oyallı, Demirobası Oyratlı, Büyük ve Küçük Satılışağı, Ören, Yeşilova, Pınarbaşı, Kıraçayma, Köranlı, Tutlupınar, Sarıkaya, Alataş, Bahri, Sayören, Taşlıyazı, Tekağaç, Beşir, Bostancık, Yazıyalangoz, Tokar, Çorman, Toklu, Topkapı, Uzunkuyu, Yazıbeydilli, Tileyli, Yazıkarakuyu, Yazıbademce, Yelbastı, Karaağaç, Küçükyelbastı, Yeniköy, Çöplükişla, Aşağı ve Yukarı Hozgışı, Zormağara, Yoldüzü, Aşağı ve Yukarı Söğütlü köy ve mezraları ile yakın çevresinde gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmamız projemizde öngörülen plana uygun biçimde Besni ilçe idare sınırlarının genelini kapsayan alanda 2007 yılında kapsamlı biçimde devam edecektir.

### 1. Besni'nin Coğrafyası

Besni, günümüzde Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Kahramanmaraş illerinin genişlediği bir coğrafyada yer almaktadır. Kuzeyde Güneydoğu Toroslar'ın bir parçası bölgeyi güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda sınırlamaktadır. Toroslar'ın yan kolları batı ve doğu yönlerinde uzantı yapmaktadır. Fırat Nehri bölgenin diğer doğal sınırını oluşturmaktadır. Besni, değinilen bu bölgede kuzeyden-güneye doğru alçalan engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Bölgenin kuzeyi dağlıktır. Toroslar'ın bir kolu olan Akdağ (1510 m.) en yüksek arazi çıkıntısıdır. Güneyde Kızıldağ uzanmaktadır. Göksu Çayı Besni'yi kuzeybatı – güneydoğu yönünde sınırlamakta, güneyde yer alan Kızılın köyü civarında Anadolu'nun en önemli akarsularından biri olan Fırat Nehri ile birleşmektedir. Akdere, Keysun ve Sofraz Çayları, Besni'nin günümüzde başlıca akarsularını oluşturmaktadır. Akdere, Şambayat'ın güneyinde Göksu Çayı'na, Keysun Çayı ve Besni'nin güneyinde bulunan Toklu Köyü yakınlarında akan Sofraz Çayı (Değirmen Çayı) yine Göksu Çayı'na bağlanmaktadır. Geyik, Guz, Koca, Kızıl ve Pohin Dağları, Besni bölgesinin önemli arazi yükseltilerini; Beşyol (Yazı), Kızılın ve Keysun ise verimli geniş ovalarını meydana getirmektedir.

### 2. Besni'den Kültür Varlıkları Işığında Kronoloji

Besni'nin kaderini ve tarihini Kommagene bölgesi belirlemiştir. Anadolu haritasına bakılacak olursa Kommagene'nin Orta Fırat yöresinde Toros Dağları ve Fırat Nehri ile sınırlı askerî açıdan stratejik öneme sahip konumu görülecektir. Besni, değinilen bu bölgenin içerisinde, Kommagene'yi Suriye'ye ve İç Batı Anadolu'ya bağlayan yolların kavşağında önemli bir noktada kurulmuştur. Kommagene, Fırat Nehri'nin suladığı tarım için elverişli, verimli topraklarıyla, zengin yeraltı kaynaklarıyla komşu ülkelerin ilgisini çekmiş, bu bakımdan tarihin her döneminde önemli bir rol oynamıştır. Bölgedeki bitmek bilmeyen çatışmaların merkezinde Besni de kalmıştır. İlk kuruluş tarihinden itibaren doğulu ve batılı büyük siyasî güçlerin hâkimiyet bölgeleri arasında yer almış, kurulduğu yörede önemli bir askerî istasyon görevi üstlenmiştir. Bu arada farklı kültürlere ve dinsel etkilere açık kalmıştır<sup>2</sup>.

2 Besni'nin tarihçesi konusunda Turgut H. Zeyrek, Ali Nadir Zeyrek ve Ayşegül Zeyrek tarafından hazırlanan "*Besni; Paralâ-Octacuscum-Bahasna, Anadolu'nun Güneydoğusunda Antik Bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açısından Genel Değerlendirmesi*, İstanbul, 2006" isimli yayından ve geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Ortaçağa ait kalıntıların kısmen korunduğu Eski Besni ören yerindeki mevcut kalıntılar yüksek bir tepe üzerinde yer alan küçük bir kale ve çevresinde gelişmektedir. Bu alanda 20. yüzyıl ortalarına kadar kesintisiz yerleşilmiş, 1954 yılından itibaren kuzeyde yüksek, ancak engebeli bir topografyaya sahip yeni yerleşim bölgesine taşınmıştır. Günümüzde ise gelişme bölgesi modern yerleşmenin güneybatısına kaydırılmıştır.

Besni ve çevresinde bulunan yerleşmelerin antik isimleri henüz somut biçimde tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra antik belgelerde Besni ve çevresinde yer aldığı bilinen bazı kent isimleri geçmektedir. Bunlar arasında *Paralā* ve *Octacuscum*'un Besni, Nisus'un ise Keysun ile bağlantılı olması muhtemeldir. Bugün kullanılan Besni ismi 12. yüzyıldan itibaren kullanılmış olmalıdır. 19. yüzyıla kadar geçen süreçte ilçenin günümüzde kullanılan isminin farklı yazılış formları *Bahasna*, *Bet Hesna*, *Behesna*, *Behesni*, *Behesdin*, *Behisni*, *Behesne* ve *Besne* şeklinde tespit edilmiştir.

Besni ve çevresinde açığa çıkarılmış arkeolojik kalıntılar ve yazılı kaynaklar, bölgede değişik kültür etkilerini belgelemekte, farklı etnik grupların yüzyıllarca bu bölgede kaynaştığını işaret etmektedir. Besni'nin kurulduğu bölge doğu ile batı arasında geçiş yollarının kavşağında yer almaktadır. Askerî ve ticarî açıdan stratejik öneme sahip konumu, Kommagene bölgesinin diğer yerlerinde olduğu gibi Besni yöresinde de dışa açık, ancak özgün bir kültür gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Kentin ilk kuruluşundan Roma Dönemine kadar uzanan tarihçesine ilişkin bilgilerimiz bugün için çok sınırlıdır. İlk yerleşimin geliştiği yer ve kuruluş tarihinin tespitine yardımcı olabilecek arkeolojik belge henüz ele geçmemiştir. Kale tepesi stratejik açıdan savunmaya elverişli doğal yapısıyla yerleşmeye uygun özelliklere sahiptir. Dolayısıyla bölgedeki yapılaşmanın bilinmeyen bir tarihte muhtemelen bu tepede başladığı fikrini vermektedir.

Beşyol, Çakırhöyük, Çomak, İnlice, İznik, Kargalı, Köseceli, Kutluca, Levzin, Üçgöz, Sarıkaya, Şambayat, Taşlıyazı, Tavaş, Tekağaç, Yayıklı, Yeniköy ve Yıldüzü'nde (Mırıhtıl) höyükler tespit edilmiştir.

Sarıl-Terbizek-Ardıl (Pazarcık/Maraş) güzergâhında sürdürülen araştırmalarda Pehistorik kültür tabakasına sahip olması muhtemel çok sayıda doğal mağara belirlenmiştir.

### 2.1. Paleolitik Dönem

Besni ve çevresi yağmur suları ve akarsuların oluşturduğu derin yarıklar ile oldukça engebeli bir yüzey şekline sahiptir. Bu coğrafyada yer alan dağların kalkerli sayılarının yüzeylerinde çok sayıda doğal mağara mevcuttur. Göksu Çayı, Akdere, Sofraz ve Keysun çaylarının akarsu boylarında yükselen sarp kayalık yamaçlarda, barınmaya elverişli mağaralar da sayıca fazladır. Paleolitik dönemlere ait yüzey buluntuları söz konusu mağaralarda Paleolitik kültür tabakalarının oluşma ihtimalini işaret etmektedir<sup>3</sup>.

### 2.2. Neolitik Dönem

Adıyaman Müze Müdürlüğü'nce 1991 ve 1992 yıllarında Levzin'deki höyükte gerçekleştirilen kurtarma kazılarında Çanak Çömleksiz (İ.Ö. 9500-8800) ve Çanak Çömlekli Neolitik (İ.Ö. 7000-6900) tabakalar tespit edilmiştir<sup>4</sup>.

### 2.3. Kalkolitik Dönem

Çakallı, Yoldüzü (Mırıhtıl) ve Tavas höyüklerinde Kalkolitik tabakaların (İ.Ö. 5500-3000) varlığından söz edilmektedir. Ancak somut biçimde belgelendirilmemiştir. Balka, Fal ve Yoldüzü (Mırıhtıl) höyüklerinde İlk Tunç tabakaları tespit edilmiştir<sup>5</sup>.

### 2.4. İ.Ö. 9. Yüzyıla Kadar Bilinenler

İ.Ö. 1200 yıllarında Güneydoğu Anadolu bölgesine göç eden etnik grupların bir bölümü Hurrilerin ve onların devamı olan Urartuların topraklarını ele geçirmiştir. Kommagene bölgesinin Geç Hitit Döneminde Hitit topraklarına komşu olduğu bilinmektedir. İ.Ö. 12. yüzyıldan itibaren Hitit bölgesi ile Luvi-Arami kültür dünyası arasında bağlantının yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Kuzey Suriye ve Kommagene

3 Zeyrek 2006, 66–71.

4 E. Yener, "Levzin Höyük Kurtarma Kazısı, 1991", 3. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1992*, Ankara, 1993, 351–363; "Levzin Höyük Kurtarma Kazısı, 1992", 4. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1993*, Ankara 1994, 285–296; Zeyrek 2006, 71–72.

5 S. R. Blaylock, D. H. French, G. B. Summers, "The Adıyaman Survey: An Interim Report", *AnatSt* 4, London, 1990, 89, 93; S. Harmankaya, O. Tanındı, M. Özbaşaran, *Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Kalkolitik. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri* 3, İstanbul, 1998; S. Harmankaya, B. Erdoğu, *Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme: İlk Tunç. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri* 4b, İstanbul, 2002; Zeyrek 2006, 73–75.

bölgeleri bu kültürel etkileşimin merkezinde kalmıştır. Bölgedeki Luvi-Arami etkili arkeolojik buluntu ve yazıt sayısının çokluğu bunu belgelemektedir. Söz konusu bu yazıtların örnekleri Besni ve çevresinde de ele geçirilmiştir. Boybeyınarı'nda Luvi diliyle yazılmış İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğine (yaklaşık İ.Ö. 800-775) tarihlenen hiyeroglif yazıtlı dört adet blok ele geçirilmiştir.

İ.Ö. 9. yüzyıldan itibaren Kummuh (Kommagene) bölgesinde Assur etkisinin arttığı görülmektedir. Yazılı belgelerde Kummuh bölgesinin Assur Devletine İ.Ö. 9. yüzyıldan itibaren vergi ödediğinden, İ.Ö. 708'de ise Assur'a bağlı bir eyalet olduğundan söz edilmiştir. Bu bilgiler Besni ve çevresinin de belirtilen dönemlerde Assur etkisi ve hâkimiyetinde kaldığı fikrini vermektedir<sup>6</sup>.

### 2.5. Geç Hellenistik Dönem

Kommagene bölgesinde yaşayanların kökenine ait yazılı bilgiler İ.Ö. 9. yüzyıldan Geç Hellenistik Döneme kadar eksiktir. Geç Hellenistik Dönem yazıtlarında Kommagene krallık ailesinin kökeni Makedonia'dan Seleukid kraliyet ailesi ile Pers-Akhaemenid Orontidler'e bağlanmıştır. Dolayısıyla Besni ve çevresinde de Hellen diline hâkim, muhtemelen Pers-Hellen kökenli kavimler etkin rol üstlenmiştir. Üçgöz'de (Sofraz) ele geçirilen temenos stelinde Grekçe yazıt okunmaktadır. Söz konusu yazıt yörede Hellence konuşan halkın yaşadığı fikrini vermektedir.

Kommagene bölgesi Geç Hellenistik Dönemden itibaren yaklaşık iki bin yıllık tarih sürecinde çok sayıda siyasî gücün hâkimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde farklı halk grupları bölgenin tarihinde rol almıştır. Bölgede tespit edilen Geç Hellenistik-Roma Dönemine ait kalıntılar kral kültü ve pagan tanrılara ait dinsel buluntular olup bölgedeki halkın sosyal ve dinsel yaşamı, kraliyetin siyasî politikası ve dönemin sanat tarihine ışık tutmaktadır<sup>7</sup>.

### 2.6. Roma Dönemi

Roma Döneminde Samsat ve Zeugma (*Belkıs*) Romalıların bölgedeki legion merkezleridir. Bu iki merkez arasında yardımcı askerî birliklerin yerleştiği karakol kaleleri kurulmuştur. Değinen sürekli askerî yerleşim alanları ve çevresinde Roma kültürünün etkisi yaygınlaşmıştır. Yazılı belgelerde bölgedeki Roma karakol

---

6 Zeyrek 2006, 75–85.

7 Karş.: Zeyrek 2006, 85–91.

kaleleri arasında *Octacuscum*'un (Besni) ve *Nisus/Cesum*'un (Keysun) isimlerine de yer verilmiştir. Dolayısıyla Besni ve çevresi özellikle İ.S. 2. yüzyıldan itibaren Roma kültürünün yoğun etkisi altında kalmış olmalıdır. Besni ve yakın çevresinde bulunan tümülüsler ve kaya mezarları bölgedeki Roma Dönemine tarihlenen başlıca somut kalıntıları oluşturmaktadır.

### 2.7. Orta Çağ

Fırat Nehri, Geç Helenistik-Erken Roma döneminde batı ile doğu dünyası güçlerinin hâkimiyet bölgeleri arasında sınır kabul edilmiştir. Bölge tarihinin Ortaçağ evresinde ise Toros Dağları yüzyıllarca Araplar ile Bizanslılar arasında sınır oluşturmuştur. Bu bölge Bizans İmparatoru I. Iustinianus (İ.S. 527-565) döneminden itibaren Yukarı Mesopotamia'da Persler (*Sāsāniler*) ile Bizanslılar arasında sınır bölgesi olarak tespit edilmiştir<sup>8</sup>.

Ortaçağ başlarından itibaren (İ.S. 7. yüzyıl) Kommagene bölgesi Arap akınları ile karşı karşıya kalmıştır. Bölge yerleşmelerinde Orta Çağ başlarından itibaren (İ.S. 7. yüzyıl) büyük gelişim/değişim gerçekleştirilmiştir. Ancak Arap hâkimiyeti ile Osmanlı Dönemi başlangıcı arasına ait yazılı belgeler yetersizdir. Bununla birlikte bölgedeki mevcut kalıntılar kuvvetli bir Araplaşma etkisini taşımaktadır.

İ.S. 7.-8. yüzyıllarda İslâm askerlerinin seferleri eşliğinde kolonizasyon hareketleri gerçekleştirilmiştir. Arap istilâları bölgede istikrarsız bir dönem yaşanmasında etkili olmuştur. Yoğun nüfus hareketleri Besni ve çevresinde farklı etnik gruplarının birbirine karıştığını işaret etmektedir. Bu dönemde Kommagene bölgesi ve dolayısıyla Besni ve çevresi Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırında yer almıştır. Fakat imparatorluğun sınırları içerisinde değildir.

Besni'nin İ.S. 9. yüzyılın başlarından itibaren Rabî'a ve Muzar Arapları ve başlarında bulunan Nasr bin Şabas al- 'Ukaylî'nin hâkimiyetinde kaldığı; farklı zamanlarda Selçuklu akınlarının yaşandığı İ.S. 9. yüzyıl sonlarından 1085 yılına kadar geçen süreçte Ermenilerin etkin olduğu; 1085 yılı başlarında Selçuklu beylerinden Melik Şihabeddin Kutalmış Beyin oğlu Gazi Süleyman Şah'ın komutanlarından Buldacı Bey tarafından Selçuklu Devletinin topraklarına katıldığı; 1096-1099 yılları arasına tarihlenen ilk haçlı seferleri sırasında Kogh Vasil'in idaresinde Ermenilerin eline geçtiği (1097); Urfa Kontu Boulogneli

8 Besni'de Geç Roma Dönemi sonrası ve Ortaçağ konusunda daha kapsamlı bilgi için bkz.: Zeyrek 2006, 91–155.



II. Baudouin'in 1116 yılında Kogh Vasil'in halefi olan Vasil Dgha'nın (Kurtig) Besni'deki hâkimiyetine son verdiği ve kaleyi Urfa Kontluğu'na bağladığı; bundan kısa bir süre sonra bu kez Frankların Maraş senyörlüğü topraklarına katıldığı; Urfa Kontluğu'nun toprakları 1150'de Selçuklu sultanları arasında paylaşılırken Sultan I. Mesud'a bırakılan topraklar içerisinde yer aldığı; I. Mesud'un 1155'te ölümünün ardından meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilen Zengiler'den Atabeg Nureddin Mahmud tarafından 1160 yılının sonlarına doğru ele geçirildiği; 1173'te Nureddin Mahmud'un hâkimiyetindeyken Halep Eyyûbileri tarafından işgal edildiği bilgilerine tarih kaynakları ayrıntılı biçimde yer vermektedir.

Moğol Hükümdarı Hülâgû 1260 yılında düzenlediği Suriye seferindeki yardımlarına karşılık Besni Kalesi'ni de Kilikia Ermeni Kralı II. Hetum'a bırakmıştır. Besni'nin direnmesi üzerine Hülâgû kararından vazgeçmiştir. Ancak Besni 1261 yılında II. Hetum'a teslim olmuştur. Kilikya'ya 1266 yılında sefer düzenleyen Melik al-Zâhir Baybars, II. Hetum'dan ele geçirdiği kaleleri Besni başta olmak terk etmesini ve esir tuttuğu Memlûk emirlerinden Sungur al-Aşkar'ı serbest bırakmasını istemiştir. Sungur al-Aşkar Memlûk Sultanı'na Besni'yi II. Hetum'a bırakması için elçilik yapmış ve bunu başarmıştır. Baybars'ın ardılı Sultan Melik al-Aşraf Halil bin Kalavun'un 1292 yılında Kilikya'ya sefer düzenlemekle görevlendirdiği komutanlarından Badr al-Dîn Bîdra, Besni Kalesi'ni II. Hetum'dan almıştır. Besni 1293 yılında Memlûkluların Halep valiliğine bağlı naipliklerden biri olmuştur. Emîr Badr al-Dîn Bektaş al Mansûri ise Besni'nin idaresiyle görevlendirilmiştir. Besni imar faaliyetleri açısından en parlak evrelerinden birini bu dönemde yaşamıştır.

Sikke literatüründe 1337 yılında Zeyneddin Karaca (1337-1353) ile başlayan ve Ali bin Şahsuvar (1515-1522) dönemine kadar devam eden sürede Besni damgalı Dulkadiroğlu Beyliği sikkeleri bilinmektedir. Değınilen sikkeler yardımıyla Besni'nin 13.-15. yüzyıllar arasında Dulkadiroğlu Beyliği'ne bağlı önemli bir merkez olduğu belgelenmiştir.

Besni, I. Bayezid döneminde yaklaşık bir yıl (1398/1399?) Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu tarihten sonra sürekli el değıştiren Besni Kalesi ancak Yavuz Sultan Selim tarafından 1516 yılında Osmanlı topraklarına dâhil edilebilmiştir. Başlangıçta Osmanlıların Arap vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. Besni 1530 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin Rûm Eyaleti'ne (*Vilâyet-i Rûm-i Hâdis*) bağlı Malatya sancağının bir kazası konumundadır.

Onyedinci yüzyıl kaynaklarında Besni'nin Maraş sancağına bağlı bir kaza olduğu bildirilmektedir. 1859'da Malatya'ya bağlı kaza merkezi olan Besni, 1869-

1870 yıllarında Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) kaza merkezine bağlanmıştır. Besni'nin idaresi 1926-1933 yılları arasında Gaziantep'e, 1933'te ise Malatya'ya bağlanmıştır. Adıyaman 1954'te il olunca Besni buraya bağlı ilçelerden biri durumuna gelmiştir.

Eski Besni'de tespit edilen, ancak 20. yüzyıl ortalarında tahrip edilen çok sayıda medrese, cami ve hamamın ilk yapı evresinin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait olduğu bilinmektedir.

### 3. Sonuç

Besni ve yakın çevresi ile ilgili kısa bir genel değerlendirme yapmak gerekirse; buradaki çalışmada zengin arkeoloji potansiyeline işaret edilen bölge ilk kez tarafımızdan sistemli biçimde araştırılmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitikten günümüze kadar uzanan tarih sürecinde bölgenin kesintisiz biçimde yaşam alanı olarak tercih edildiği yüzey buluntuları yardımıyla belgelendirilmiştir.

Burada sizlere sunmaya çalıştığımız Besni ve yakın çevresinin arkeolojisi konusunda eksik bilgileri tamamlayacak nitelikteki bilgilerin yörede sürdürdüğümüz araştırmaların ortaya koyacağı yeni bulgular yardımıyla destekleneceği kanaatini taşımaktayız.

İleride gerçekleştirilecek Adıyaman arkeolojisi ile ilgili çalışmalara katkıda bulunması dileklerimizle...

# 2006 YILINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE URARTU BARAJ, GÖLET VE SULAMA KANALLARININ ARAŞTIRILMASI

Oktay BELLİ\*

Doğu Anadolu Bölgesi'nde "Urartu Baraj, Gölet ve Salama Kanallarının Araştırılması" konusunda yapmış olduğumuz çalışmaların yirminci yılını, 02 Eylül-21 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleştirdik. Başkanlığım altında yürütölen arkeolojik yüzey araŐtirmasına Jeofizikçi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Arkeolog Serpil Emir, Teknik Ressam Güzin Sühran Belli, Tuba Akar, Vedat Evren Belli, lisans öğrencisi Dilek Arslan, Mehmet Kolsuz, Ergin Saçma ve Ersin KuŐçi katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini ise, Bitlis Etnografya Müzesi uzmanı Sayın Yunus Reyhan Taşçıoğlu yapmıştı<sup>1</sup>.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğuça geniş kapsamlı olarak sürdürdüğümüz bu önemli arkeolojik yüzey araŐtirması, daha önceki yıllarda olduğu gibi, 2006 yılında da tümöyle kendi maddi olanaklarımız ile gerçekleştirilmiştir. Anayolların dışında kalan ve genellikle ulaşılması olduğuça zor, engebeli ve yüksek dağlık bölgelerde bulunan Urartu sulama tesislerini araştırmak için olağanüstü çaba harcayan değerli meslektaşlarıma ve sevgili öğrencilerime teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarım.

## GİRİŞ

1987 yılından beri Doğu Anadolu Bölgesi ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında gerçekleştirdiğimiz arkeolojik yüzey araŐtirması sırasında saptamış olduğumuz baraj, gölet ve sulama kanalının sayısı, şimdilik 110'a ulaşmıştır (Harita: 1). Bunlardan 108 tanesi Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 2 tanesi de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında bulunmaktadır (Harita: 2). Daha önceki yazımızda da sık sık belirttiğimiz gibi, şimdiye değin bulmuş olduğumuz 110 adet baraj, gölet ve

\* Prof. Dr. Oktay BELLİ, İstanbul Üniversitesi, Avrasya Arkeoloji Enstitüsü Müdürü, 34459-İstanbul/TÜRKİYE

e-mail : obelli@istanbul.edu.tr

obelli@hotmail.com

1 Araştırma ekibi ile çok büyük bir uyum içinde çalışan ve bizlere yardımcı olan sayın Yunus Reyhan Taşçıoğlu'na değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

sulama kanalı, Doğu Anadolu'yu bir "Barajlar Bölgesi" hâline getirmiştir. Bunlardan da önemlisi, bulmuş olduğumuz baraj, gölet ve sulama kanallarının %13'ü, geçirmiş olduğu küçük onarımlar ile gümümüze değin kesintisiz olarak çalışmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi dışında ne Anadolu'da, ne de dünyanın öteki coğrafi bölgelerinde bu kadar çok sulama tesisi bir arada bulunmadığı gibi, 2700-2800 yıldan beri kesintisiz çalışan sulama tesisinin varlığına da rastlanmamaktadır.

Eskiçağda baraj, gölet ve sulama kanallarının yardımı ile yapılan tarım, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki tarım kültürünün ne denli modern ve çağdaş olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Eğer sulamaya dayalı modern tarım yapılmamış olsaydı, tarım için oldukça az ve yetersiz topraklara sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu kadar çok nüfus yaşayamazdı. Tarlalardan elde edilen baklagillerin yanı sıra, meyve ve özellikle sebze bahçelerinden elde edilen ürünler, ekonomik amaçla kurulan kalelerin büyük depolarındaki yiyecek ve içecek küplerini doldurmuş ve uzun geçen kış mevsiminde, on binlerce insanın besin gereksinmesini karşılamıştır.

### *ÇALIŞMA BÖLGESİ*

Urartu baraj, gölet ve sulama kanallarını araştırmak amacıyla 2006 yılında sürdürdüğümüz çalışmayı Van Gölü bölgesinde yoğunlaştırdık. Urartu Krallığı'nın çekirdeğini oluşturan Van bölgesi ilginçtir ki, sulama tesislerinin üçte ikisinden fazlasını bünyesinde toplamaktadır. Buna karşın keşfedilmeyi bekleyen çok sayıda arkeolojik kalıntı ve sulama tesisinin bulunacağını ümit etmekteyiz. Çünkü son 37 yıldan beri Van bölgesinde kesintisiz olarak arkeolojik yüzey araştırması yapmamıza karşın, hâlâ bölgeye tam egemen olduğumuz söylenemez. Özellikle baraj ve göletlerin ana yolların dışında engebeli ve yüksek dağların zirvesinde yer alması, sulama tesislerinin bulunmasını oldukça zorlaştırmıştır. Bu yüzden keşfedilmeyi bekleyen bu bölgedeki arkeolojik ören yeri ve sulama tesislerini saptamak ve bilim dünyasına duyurmak için, çalışmalarımız tüm hızıyla devam etmektedir.

2006 yılında Van bölgesinde saptadığımız Urartu sulama tesisleri ile kaleler, en eskisinden başlamak üzere kronolojik olarak değerlendirilmiştir. Bulmuş olduğumuz sulama tesislerinin plan, kesit ve topografik haritaları ile bunların tarihlendirilmesine yardımcı olabilecek kalelerin planları, sevgili eşim Teknik Ressam Güzin Sühran Belli tarafından çizilmiştir. Özenli ve titiz çalışmalarından dolayı kendisine çok teşekkür ederim.

## YUKARI SARIGÖL GÖLETİ

Yukarı Sarıgöl Göleti, Van'ın 106 km. kuzeydoğusunda, Özalp İlçesi'nin ise 52 km. kuzeybatısında yer almaktadır<sup>2</sup>. Gölete en yakın yerleşim merkezi, 1,5-2 km. kuzeyde yer alan Seydibey Köyü'dür (Çizim: 1).

Deniz seviyesinden ortalama 2250 m. yüksekliğinde olan gölet, yörenin en yüksek engebelerini oluşturan Kuruhayal Dağı'nın (2827 m.) hemen kuzey eteğinde bulunmaktadır (Resim: 1). Volkanik bir yapıya sahip olan ve bir koni gibi yükselen Kuruhayal Dağı, fazla engebeli değildir. Eskiçağda bitki topluluğu ile kaplı olduğu sanılan dağın yamaçlarında, günümüzde herhangi bir ağaç topluluğu görülmemektedir.

Gölette biriken sular, Kuruhayal Dağı'nın hemen kuzey eteğinden çıkan çok güçlü bir kaynak suyu ile dağın yamaçlarından gelen kar, yağmur ve sel sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Günümüzde bile bu güçlü kaynak, 2 km. kuzeyde yer alan Seydibey Köyü'nün su gereksinmesini karşılamaktadır.

Göletin duvarı, açık olan kuzey kesimi kapatmaktadır. Ortalama 60 m. uzunluğunda olan göletin duvarının kaç metre genişliğinde ve yüksekliğinde olduğunu kesin olarak bilemiyoruz<sup>3</sup>. Çünkü sel sularının Kuruhayal Dağı'ndan taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem göletin içini doldurmuş, hem de duvarların üzerini kapatmıştır (Resim: 2). Hatta gölet duvarının kuzeybatı kısmının büyük ölçüde parçalanarak tahrip olduğu görülmektedir. Göletin doğusu biraz daha yüksek ve yayvan tepeler hâlinde olmasına karşın, batısı biraz daha alçaltır ve bu yüzden gölet duvarlarının bu kesimde yıkılarak parçalanması daha kolay olmuştur. Duvarların bu kesimde yıkılmasından sonra, gölette biriken sular ile kaynak ve sel suları buradan kuzey yönüne doğru hızlı bir şekilde akarak araziye parçalamış, geniş ve derin bir biçimde vadiye dönüştürmüştür. Göletin ne zaman yıkıldığını şimdilik bilemiyoruz, ancak Seydibey Köyü'nde oturan yaşlı insanlar, göletin en azından 130-140 yıldan beri çalışmadığını söylemektedir.

Kabaca 160x150 m. büyüklüğünde elips bir plan gösteren gölet, 24.000 m<sup>2</sup>lik bir alana yayılmaktadır (Çizim: 2). Göletin sağlam kalmış duvarları, kuzeydoğu kesimde bulunmaktadır. Bir sıra hâlinde varlığını koruyan duvarın taşları, iri bloklar

2 Özalp bölgesinde geniş kapsamlı olarak sürdürdüğümüz arkeolojik yüzey araştırmasında bizlerle rehberlik eden ve Sarıgöl göletleri ile Seydibey Kalesi'nin yerini bizlere gösteren değerli dostum Sayın İhsan Öztürk'e, katkılarında dolayı çok teşekkür ederim.

3 Doğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürmüş olduğumuz arkeolojik yüzey araştırması sırasında, saptamış olduğumuz kale ve sulama tesislerinin plan ve kesitlerini büyük bir başarı ile çizen sevgili eşim Güzin Sühran Belli'ye, değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

hâlinedir. Duvarda kullanılan ve dış yüzleri kabaca işlenen taşlar, yakın çevrede bulunan yerel taş yataklarından elde edilmiştir.

Gölet savağının nerede olduğu kesin olarak belli olmamaktadır. Çok büyük bir olasılıkla savak kısmı, duvarın kuzeybatı kesiminde olmalıydı ve bu yönden kuzeybatı yönüne doğru akıtılan sular, Karasu Çayı'na kadar uzanan arazide bulunan sebze ve meyve bahçeleri ile tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır.

Göletin kuzeydoğu köşesinden açılan bir kanal aracılığı ile alınan suların bir kısmı ise, 103 m. kuzeyde bir başka gölette biriktirilmiştir. Günümüzde içi toprak tabakası ile dolan kanal ortalama 60-70 cm. genişliğinde ve 40-50 cm. derinliğindedir. Ancak kanalın ilk açıldığı sıradaki genişliğinin ve derinliğinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

#### *ORTA SARIGÖL GÖLETİ*

Güneyde bulunan Yukarı Sarıgöl Göleti'nden bir kanal aracılığı ile getirilen sular, Orta Sarıgöl Göleti'nde biriktirilmektedir. Kanalın kuzey yönüne doğru dik bir şekilde değil, özellikle suyun akış hızını kesmek için, kuzeydoğu yönünde açıldığı görülmektedir. Deniz seviyesinden ortalama 2210 m. yüksekliğinde olan gölet, Yukarı Sarıgöl Göleti'nden 40 m. daha aşağıdadır.

Yaklaşık olarak 34x32 m. büyüklüğünde elips bir plan gösteren gölet, 1000 m<sup>2</sup>'lik bir alana yayılmaktadır (Çizim: 3). Oldukça küçük olan göletin duvarı, arazinin açık ve eğimli olan kuzey kesimini kapatmaktadır. Yaklaşık olarak 42 m. uzunluğunda olan gölet duvarının kaç metre yüksekliğinde ve genişliğinde olduğunu kesin olarak bilemiyoruz. Çünkü kanaldan getirilen suyun taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem göletin içini doldurmuş, hem de duvarların üzerini kapatmıştır (Resim: 3). Duvarlarda kullanılan iri taşlar yer yer görülmektedir, ancak savağın yeri kesin olarak belli olmamaktadır. Yukarı Sarıgöl Göleti'nin duvarlarındaki taşların benzeri olan taş blokları, yakın çevrede bulunan yerel taş yataklarından elde edilmiştir. Duvarın örgü sistemi, hem yukarı, hem de Aşağı Sarıgöl Göleti'nin duvarlarıyla çok büyük bir benzerlik içindedir.

Yukarı Sarıgöl Göleti'nden bir kanalaracılığı getirilen sular burada dinlendirildikten sonra, kuzeyde ve daha aşağıda bulunan Aşağı Sarıgöl Göleti'ne aktarılmıştır. Arazinin çok dik ve eğimli olması yüzünden bir kanal aracılığı ile getirilen suların burada dinlendirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Böylece sürekli akıtılan sular, aynı zamanda göletteki suların bataklığa dönüşmesini de önlemiştir.

### AŞAĞI SARIGÖL GÖLETİ

Orta Sarıgöl Göleti'nden bir kanal aracılığı ile alınan sular, 125 m. kuzeyde ve daha aşağıda bulunan Aşağı Sarıgöl Göleti'nde biriktirilmiştir. Ancak erozyonun çok şiddetli olması yüzünden, kanalın izi belirgin olarak görülmemektedir. Deniz seviyesinden ortalama 2190 m. yüksekliğinde olan gölet, Orta Sarıgöl Göleti'nden 20 m., Yukarı Sarıgöl Göleti'nden ise 60 m. daha aşağıdadır. Yaklaşık olarak 48x46 m. büyüklüğünde olan gölet, 2.200 m<sup>2</sup>lik bir alana yayılmaktadır. Gölet bu hâliyle Orta Sarıgöl Göleti'nden daha büyüktür (Çizim: 4).

Göletin duvarı, arazinin yine eğimli olan kuzey kesimini kapatmaktadır. Ortalama 40 m. uzunluğundaki duvarın kaç metre yüksekliğinde ve genişliğinde olduğunu bilemiyoruz. Çünkü diğer iki gölet gibi, bu göletin de içi ve duvarların üzeri çok kalın bir toprak tabakası ile kapanmıştır (Resim: 4). Erozyonun bu denli şiddetli olmasında, bir kanal aracılığı ile getirilen suyun geçtiği arazinin çok dik ve yakın çevrede herhangi bir ağaç topluluğunun kalmamasının da büyük etkisi olmuştur.

Bu göletin de savak kısmının nerede olduğu görülmemektedir. Duvarda yer yer görülebilen taşların işleniş biçimi ve örgü sistemi, Yukarı ve Orta Sarıgöl göletlerinin duvarlarıyla çok büyük bir benzerlik göstermektedir.

Kuzey yönüne doğru uzanan arazinin eğimli ve hatta dik olması yüzünden tarım alanlarına dağıtılacak olan sular toprağı parçalayıp fayda yerine zarar vereceğinden, Orta ve Aşağı Sarıgöl göletleri yapılarak tıpkı bir havuz sistemi gibi sular dinlendirildikten sonra tarım alanlarına sevk edilmeye başlanmıştır.

Orta ve Aşağı Sarıgöl göletlerinin yapılmasının bir başka nedeni, Yukarı Sarıgöl Göleti'ndeki sular, özellikle kuzeybatı yönüne doğru akıtılarak tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır. Oysa Orta ve Aşağı Sarıgöl göletlerinde biriktirilen sular ise, kuzeydoğu yönüne doğru akıtılmakta ve Yukarı Sarıgöl Göleti'nin sulayamadığı tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır. Oldukça başarılı bir şekilde planlanarak yapılan Sarıgöl göletlerindeki sulardan, tarım alanları için azami ölçüde yararlanılması yoluna gidilmiştir. Bu durum, sulamaya dayalı olarak yapılan tarımın ne denli geliştiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Sarıgöl göletlerinden kuzey yönünde Karasu Vadisi'ne doğru uzanan geniş dağ düzlükleri, kademeli olarak alçalmaktadır. Deniz seviyesinden ortalama 2.200-2000 m. yüksekliğindeki geniş dağ düzlükleri, tarım için oldukça elverişli özelliklere sahip olmasına karşın, su yönünden fakirdir. Kuzeyde ve güneydeki geniş dağ düzlüklerinin ortasından ise, doğudan batı yönüne akan Karasu,

araziyi tam ikiye bölmekte ve Anadolu'nun en büyük kapalı havzasını oluşturan Van Gölü'ne dökülmektedir. Bölgenin en büyük akarsularından biri olan Karasu, tabanının derin bir biçimde oymasından dolayı, çevresinde yer alan geniş dağ düzlüklerinde yapılan tarım alanlarının sulanması için elverişli özelliklere sahip değildir. Bu yüzden Sarıgöl göletleri, Karasu'nun sulayamadığı topraklarda yapılan tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamak için yapılmıştır. Bu yüzden Sarıgöl göletlerinden kuzey yönüne doğru akıtılan sular, tarım alanları için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Daha yüksekte bulunan bir göletten akıtılan suların bir veya iki gölette bir havuz gibi biriktirilerek tarım alanlarına dağıtılması sistemi, Urartu Krallığı'nın sulama sisteminde oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde çok sayıda örneği bulunan bu tür sulama tesislerinin, M.Ö. 8. yüzyılın başlarından Urartu Krallığı'nın yıkılışına kadar uygulandığını bilmekteyiz. Örneğin Erzincan bölgesinde Yukarı ve Aşağı Ağındır barajları ile Ağrı bölgesinde Yukarı ve Aşağı Kom barajları, Iğdır bölgesinde Yukarı ve Aşağı Korhan göletleri, Van bölgesinde Yukarı ve Aşağı Bedengöl göletleri, Yukarı ve Aşağı Embi barajları ve Yukarı ve Aşağı Ömergölü barajları bunlardan yalnızca birkaç sulama tesisini oluşturmaktadır<sup>4</sup>.

Birbiri ile bağlantılı olarak kurulan sulama tesislerinden akıtılan suların dinlendirildikten sonra tarım alanlarına sevk edilmesi, Urartu Krallığı'nda oldukça gelişmiş bir mühendislik bilgisini yansıtmaktadır. Günümüzde Doğu Anadolu Bölgesi'nde Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde birbirleri ile bağlantılı olarak kurulan barajların ilk örnekleri, 2800–2700 yıl önce ilk kez Urartu Krallığı tarafından uygulanmıştır.

Sarıgöl göletlerinin tarihlenmesine yardımcı olabilecek en önemli arkeolojik kalıntı, Aşağı Sarıgöl Göleti'nin 400-450 m. kuzeyinde yer alan kale kalıntısıdır. En yakın yerleşim merkezi olan Seydibey Köyü'nden dolayı, bu önemli mimari kalıntıyı Seydibey Kalesi olarak adlandırmayı uygun bulduk.

4 O. Belli, 'Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış', *Bellekten* 299, Ankara 1996, 669 vdd.; O. Belli, 'Dams, reservoirs and irrigation channels of the Van Plain in the period of the Urartian Kingdom', *Anatolian Iron Ages 4, The Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Mersin, 19-23 May 1997* (Ed. A. Çilingiroğlu–R. J. Matthews), *Anatolian Studies* 49, London, 11–26.; O. Belli, 'Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu', (Ed. O. Belli), İstanbul 2004, 104-126.



### SEYDİBEY KALESİ

Kale, Seydibey Köyü'nün hemen güneyinde yükselen andezitten oluşan kayalık tepe üzerinde bulunmatadır. Deniz seviyesinden ortalama 2100 m. yüksekliğindeki kayalık tepenin kuzey ve doğusu dik bir biçimde sonuçlanırken, batısı teraslar hâlinde alçalmakta ve göletlere doğru uzanan güney kesimi ise nisbeten düz alanlardan oluşmaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan kale kabaca 151x68 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir plan göstermektedir. Kalenin dar olan yönlerinden güney kesimi 65.40 m., kuzey kesimi de 93 m. uzunluğundadır (Çizim: 5). Kalenin kayalığın doğal biçimine göre kurulduğu anlaşılmaktadır. Kalenin kuruluşu sırasında, kayalık tepenin engebeli kısımlarının düzeldiği sanılmaktadır.

Kalenin dört bir yanının duvarla çevrildiği görülmektedir. Taş duvar kalınlığı 3.5 m. ile 3.70 m. arasında değişmektedir. Duvarların iç ve dış yüzünde büyük taşlar kullanılmış, iç kısımları ise işlenmemiş kaba taşlar ile doldurulmuştur. Taş duvar temellerinin ana kayanın düzeltilmesiyle yapıldığı görülmektedir. Günümüzde taş duvarın temelleri yer yer bir sıra halinde kalmıştır (Resim: 5). İşlenmiş büyük taşların çok büyük bir kısmı halk tarafından sökülmüş ve aşağıda köy konutlarının, cami ve ilkokulun temellerinde kullanılmıştır.

Kale duvarlarının uzun olan batı ve doğu tarafında bastiyon çıkıntıları gökölmezken, dar olan güney tarafında iki bastiyon bulunmaktadır. Ancak bastiyon çıkıntıları eşit ölçülerde yapılmamıştır. Örneğin güneybatıdaki ilk bastiyon 3.70-3.90 m. derinliğinde ve 6.30 m. uzunluğundadır. Bunun 16.80 m. doğusunda yer alan ikinci bastiyon ise 3-3.60 m. derinliğinde ve 4.80 m. uzunluğundadır. Bu iki bastiyon arasında kapı boşluğunun yeri olmasına karşın, tüm araştırmamıza karşın kapı girişinin yeri saptanamamıştır. Duvarlardaki taşların aşırı bir şekilde sökülmesi yüzünden ne yazık ki, kalenin girişinin nereden olduğu kesin olarak öğrenilememiştir.

Kalenin kuzey duvarlarında bastiyon çıkıntısı değil, kurtin bulunmaktadır. Örneğin kalenin kuzeybatı köşesinden 28 m. doğuda duvar 2 m. derinliğinde ve 25 m. uzunluğunda bir kurtin yapmaktadır. İlginçtir ki, bu kurtin doğu yönündeki derinliği 2 m. değil, 2.70 m.dir. Bundan sonra kuzey duvarı doğu yönüne doğru 40 m. daha devam ettikten sonra, kuzeydoğu köşede son bulmaktadır. Bugüne değin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Urartu kalelerinde bu ilginç mimari planın benzerine şimdilik rastlanmamaktadır.

Kalenin kuzeydoğu köşesindeki mimari kalıntıların ve yıkıntıların daha fazla olduğu görülmektedir. Çok büyük bir olasılıkla kalenin tapınak ya da saray gibi mimari yapılarının bu bölümde yer aldığı sanılmaktadır.

Yaklaşık olarak 11.000 m<sup>2</sup>lik bir alan üzerine kurulan bu küçük kalenin, benzer birçok sulama tesisi yakınındaki Urartu kalesi gibi, göletlerin bakım ve onarım işlerini organizasyonu ile güvenliğini sağladığı anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra Seydibey Kalesi'nin göletlerin suladığı geniş tarım alanlarından elde edilen ürünlerin depo edildiği ekonomik amaçlı bir tesis olduğu görülmektedir. Urartu Krallığı'nın yayılım alanında benzer amaçla kurulmuş birçok kale bulunmasına karşın, Seydibey Kalesi Akçay Vadisi'ndeki göletlerin suladığı tarım alanlarından elde edilen ürünlerin depo edildiği tek kaledir. Araştırmaların devam etmesiyle, Karasu Irmağı'nın kuzey kesiminde de benzer amaçla kurulmuş sulama tesisi ve kalenin olup olmadığı anlaşılacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Seydibey Kalesi'nin planı oldukça ilginçtir ve benzerlerine şimdilik rastlanmamıştır. Bilinen çok sayıdaki Urartu kalelerinin planlarından da açık bir şekilde anlaşılacağı gibi, Urartu mühendisleri arazinin topoğrafik özelliklerini, kurulacak olan kalenin planına göre büyük bir başarıyla uyarlamışlardır. Oysa Seydibey Kalesi daha küçük olmasına karşın, Urartu mühendislerinin aradığımız bu titiz özelliklerin tam bir başarı ile uygulayamadıkları görülmektedir. Bu yüzden kalenin planındaki düzensizlik ve kayalık tepenin topoğrafik özelliklerinin kalenin kurulmasında etken olması, bu tesisin M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olduğunu gözler önüne sermektedir. Birbiri ile bağlantılı olarak kurulan Sarıgöl göletlerinin de, tıpkı Seydibey Kalesi ile birlikte tasarlanarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

#### PANZ GÖLETİ

Panz Göleti, Van'ın 58 km. kuzeyinde yer almaktadır. Van-Muradiye-Erciş karayolunun hemen kuzeybatısında bulunan göletin bazı kısımları ne yazık ki, yeni yapılan karayolunun yapımı sırasında tahrip olmuştur. Karayolunun hemen bitişiğinde bulunan göletin deniz seviyesinden yüksekliği, 1.700 m.dir. Bu durumda gölet, yeni yapılan karayolu ile kuzeyde Van Gölü arasında yer almaktadır (Çizim: 6). Gölete en yakın yerleşim merkezi, 1,5 km. kuzeyde bulunan Çolpan (eski Panz) Köyü'dür. Bu yüzden sulama tesisini, köyün hemen kuzeyinde bulunan kayalık tepe üzerindeki Panz Kalesi'ne uygun olarak, Panz Göleti olarak isimlendirmeyi uygun bulduk.

Kabaca elips bir plan gösteren göletin gövde duvarı, açık ve eğimli olan kuzey kesimini kapatmaktadır. Oldukça büyük olan göletin çevre duvarlarının toplam uzunluğu, 325 m.yi bulmaktadır. Göletin içinde biriken toprağın en azından birkaç kez temizlendiği ve toprağın duvarların üzerine yığıldığı görülmektedir. Bu yüzden gölet duvarının hem yüksekliği, hem de genişliği artmıştır. Günümüzde gölet duvarının genişliği ortalama 7-8,5 m., yüksekliği de 1-1.70 m. arasında değişmektedir (Çizim: 7). Duvarların üzerine toprak yığılması yüzünden, duvarın gerçek yüksekliğini ve genişliğini bilemiyoruz. Bilemediğimiz bir başka önemli konu, duvarın örgü sistemi ve kullanılan taşların türüdür. Ancak duvarın bazı kısımlarında görülen iri kalker taşlar, duvarın yapımında kalker taşların kullanıldığını ve bunların yakın çevrede bulunan yataklarından elde edildiğini göstermektedir.

Yüzlerce yıldan beri gölet duvarlarında yapılan onarım çalışmaları ve üzerine toprak yığılması yüzünden, göletin duvarı değişikliğe uğramış ve eğri bir plana dönüşmüştür. Gölet duvarının özgün planının değişmesinde, 1970'li yıllarda Van Devlet Su İşleri'nin modern makinalar ile yaptığı taş ve toprak yığma çalışmalarının büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Gölette biriktirilen sular, 6,5-7 km. güneydoğuda bulunan Kızkapan Gölet'inden bir kanal ile gelmektedir. Kızkapan Göleti, deniz seviyesinden ortalama 2250 m. yükseklikte bulunmaktadır. Dolayısıyla 2250 m. yüksekliğindeki gölet suyunun, 1.700 m. yüksekliğindeki Panz Göleti'ne akıtılması, oldukça hızlı olmaktadır. Dik ve eğimli araziden çok hızlı bir şekilde akan kanal suyu, aynı zamanda kalın bir toprak tabakası da taşıyarak Panz Göleti'nin içini doldurmuştur. Yani göletin içinin çok kalın bir toprak tabakası ile dolmasında ve bu kalın toprak tabakasının sık sık temizlenerek duvarların üzerine yığılmasında, kanal suyunun dik ve eğimli bir araziden çok hızlı akmasının ve toprak taşımalarının çok büyük etkisi olmuştur.

1998 yılında araştırdığımız ve 1999 yılında yayınlamış olduğumuz Kızkapan Göleti, çok gelişmiş bir mühendislik örneğini yansıtmaktadır<sup>5</sup>. İçi kalın bir toprak tabakası ile dolan ve çok az su bulunan göletin iki ayrı duvarı bulunmaktadır. Bunlardan biri göletin kuzeyinde, diğeri de güneybatıdadır. Kuzey yönüne doğru akıtılan ve günümüzde Çubuk Deresi adını alan sular, Taşoğlu Mezrası'na kadar yapılan tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır. Güneybatı yönüne doğru akıtılan ve günümüzde Dervişağa Deresi adını alan gölet sularının bir kısmı Kalecik Köyü'ne kadar uzanan tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamakta, bir kısmı da bir kanal aracılığı ile Panz Göleti'nde biriktirilmektedir.

5 O. Belli, '1989 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Sisteminin Araştırılması', *Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, (24 - 28 Mayıs 1999 Ankara)*, Ankara 2000, 92 - 93, çizim: 10.

Panz Göleti, ne yazık ki çok uzun bir süreden beri çalışmamaktadır. Bu yüzden göletin içi tarla olarak kullanılmaktadır (Resim: 6). Eskiden göletten kuzey yönüne doğru akıtılan sular, geniş ve verimli topraklarda yapılan tarıma hayat vermektedir. Elde edilen tarım ürünlerinin, 2 km. kuzeyde Van Gölü kıyısında kayalık bir tepe üzerinde kurulan Panz Kalesi'nde depo edildiği anlaşılmaktadır<sup>6</sup>.

Panz Göleti, 6-7 km. güneydoğuda yer alan Kızkapan Göleti ile birlikte planlanarak yapılmıştır. Daha önce yayınladığımız ve yakınındaki diğer göletler ile birlikte M.Ö. 7. yüzyıla tarihlediğimiz Kızkapan Göleti gibi, Panz Göleti'nin de aynı dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır.

### KARAGÜNEY BARAJI

Karagüney Barajı, Van Gölü'nün hemen kuzey kıyısında bulunan Erciş İlçesi'nin 5–6 km. kuzeydoğusunda ve Deliçay'a giden karayolunun doğusunda yer almaktadır<sup>7</sup>. Bölgenin en büyük sulama tesislerinden biri olduğu anlaşılan Karagüney Barajı'nın duvarları, ne yazık ki 30–35 yıl önce çevrede yeni yapılan binalara taş sağlamak amacıyla aşırı bir şekilde tahrip edilmiştir.

Deniz seviyesinden ortalama 1750 m. yüksekliğindeki Karagüney Barajı, günümüzde Reisin Çiftliği olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır. Kalkerden oluşan kayalık bir boğaza kurulan baraj duvarlarının kuzeyinde, suların biriktiği geniş bir alan bulunmaktadır. Günümüzde kalın bir toprak ile dolu olan bu alanın çevresi, 1/25.000'lik haritada Göltepe, Göldere gibi isimler ile anılmaktadır. Barajda biriktirilen suların çok büyük bir kısmı, kuzeydoğu yönünden güneye doğru akan Gökdere'nin sularından oluşmaktadır.

Kayalık iki tepe arasında yapılan barajın sağlam ve yüksek duvarlarında özenle işlenmiş iri andezit taşlar ne yazık ki, yeni yapılan tugaya ait binaların temelleri ile Yarı Açık Ceza ve son olarak da, hemen yakınında bulunan çiftlik binalarının temellerinde kullanılmıştır. Yapılan bu şiddetli tahribattan ilk kez Ümit Yarıcı, hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde söz etmiştir<sup>8</sup>. Günümüzde Erciş'te oturan hemen herkes, sağlam ve güçlü bir şekilde yapılan Karagüney Barajı'nın yüksek ve anıtsal duvarlarını anımsamaktadır.

6 O. Belli – E. Konyar, *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropollerini—Early Iron Age Fortresses and Necropolises in East Anatolia*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2003, 10–14.

7 Karagüney Barajı'nın yerini bizlere gösteren ve ayrıntılı bilgi veren değerli dostlarım H. Mehmet Bağdaş ve oğlu Necati Bağdaş'a, katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

8 Ü. Yarıcı, *Erciş Ovası'nda Erken ve Orta Demir Çağı İskan Dokusu*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2005.

Karagüney Barajı'ndan güney yönüne doğru akıtılan sular, oldukça verimli topraklara sahip olan Erciş Ovası'nda yapılan tarım alanları ile meyve ve sebze bahçelerinin su gereksinimini karşılamaktadır. Hemen kuzeybatı tepe üzerinde bulunan ünlü Zernaki Tepe yerleşmesinin de gösterdiği gibi, Karagüney Barajı'nın çok büyük bir olasılıkla M.Ö.7. yüzyılda yapılmış olduğu sanılmaktadır.

2007 yılında, Van Bölgesi'nin en büyük ve verimli alüvyal topraklara sahip olan Erciş Ovası'nın su gereksinmesini karşılayan Urartu sulama tesislerinin ver olup olmadığı ayrıntılı bir şekilde araştırılacaktır.

### *1987-2006 YILLARI ARASINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KEŞFEDİLEN BARAJ, GÖLET, SULAMA KANALLARININ LİSTESİ*

- |                                      |                            |
|--------------------------------------|----------------------------|
| 1- Rusa Barajı (Keşiş Göl)*          | 21- Meydan Boğazı Barajı   |
| 2- Menua (Semiramis/ Şamram Kanalı)* | 22- Hırsız Deresi Barajı   |
| 3- Aznavurtepe Göleti*               | 23- Köşebaşı Barajı        |
| 4- Kırcagöl Barajı*                  | 24- Süs Barajı             |
| 5- Doni Göleti*                      | 25- Aşağı Kom Barajı       |
| 6- Faruk Bendi*                      | 26- Yukarı Kom Barajı      |
| 7- Süphan Barajı                     | 27- Karataş Barajı         |
| 8- Arpayatağı Göleti                 | 28- Kadim Barajı           |
| 9- Arç Barajı                        | 29- Bakraçlı Barajı        |
| 10- Kırmızı Düzlük Barajı            | 30- Harabe Barajı          |
| 11- Bezirgan Kanalı                  | 31- I. Ferhat Kanalı       |
| 12- Yukarı Argıt Barajı              | 32- Bendmurat Barajı       |
| 13- Gelincik Barajı                  | 33- Aşık Hüseyin Göleti    |
| 14- Yukarı Anzaf Barajı              | 34- Abbasgöl Barajı        |
| 15- Çavuştepe Su Biriktirme Yapısı   | 35- Yukarı Ömergölü Barajı |
| 16- Aygır Göleti                     | 36- Aşağı Ömergölü Barajı  |
| 17- Sihke Göleti                     | 37- Kilisegölü Barajı      |
| 18- Reşan Barajı                     | 38- Kevenli Barajı         |
| 19- Sünnet Nebi Barajı               | 39- Düzlük Göleti          |
| 20- Gövelek Barajı                   | 40- Tasmalı Barajı         |

- 41- Yukarı Adır Barajı  
42- Aşağı Adır Barajı  
43- Aşağı Esenpınar Barajı  
44- Yukarı Esenpınar Barajı  
45- Arındı Göleti  
46- Bey Kanalı  
47- Bey Göleti  
48- Tepegören Göleti  
49- Çirişgöl Barajı ve Kanalı  
50- Çirişgöl Göleti  
51- Katırlı Göleti  
52- Darboğaz Barajı  
53- Azab Göleti  
54- Memedik Göleti  
55- Kurugöl Barajı  
56- Mustafapaşa Barajı  
57- Kelle Barajı 58- Kızkapan Barajı  
59- II. Ferhat Kanalı  
(Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti)  
60- Kalecik Kanalı  
(Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti)  
61- Kurubaş Göleti  
62- Yakub Göleti  
63- Vakıf Bendi ve Barajı  
64- Kör Kanal  
65- Deniz Kanalı  
66- Yukarı Ağındır Barajı  
67- Aşağı Ağındır Barajı  
68- Aşağı Karaağaç Kanalı  
69- Kalenur Göleti  
70- Yukarı Kelekom Barajı  
71- Aşağı Kelekom Barajı  
72- Albayrak Göleti  
73- Atlılar Göleti  
74- Mengene Kanalı  
75- Yukarı Bedengöl Göleti  
76- Aşağı Bedengöl Göleti  
77- Yukarı Embi Barajı  
78- Aşağı Embi Barajı  
79- Şehnagöl Barajı  
80- Soğuksu Göleti  
81- Kurt Göleti  
82- Yoğunhasan Göleti  
83- Çuh Göleti  
84- Çimlik Göleti  
85- Pestekan Kanalı  
86- Düztepe Göleti  
87- Yukarı Korhan Göleti  
88- Aşağı Korhan Göleti  
89- İsabey Göleti  
90- Teperiz Göleti  
91- Keşiş Göleti  
92- Alaköy Göleti  
93- Aktaş Göleti  
94- Mercimek Göleti  
95- Kurbağalı Göleti  
96- Büklümdere Göleti  
97- Kurugöl Göleti  
98- Dumu Göleti  
99- Arab Göleti

- 100- Zor Osman Paşa Arkı
- 101- Ahmet Gor Göleti
- 102- Orta Damla Kanalı
- 103- Tepe Göleti
- 104- Vadi Göleti
- 105- Akçay Göleti
- 106- Yukarı Sarıgöl Göleti
- 107- Orta Sarıgöl Göleti
- 108- Aşağı Sarıgöl Göleti
- 109- Panz Göleti
- 110- Karagüney Barajı

Yanında (\*) işareti bulunan baraj, gölet ve sulama kanalları, bizim yüzey araştırması çalışmalarımızdan önce, 1889-1970 yılları arasında Van bölgesinde bulunan baraj, gölet ve sulama kanallarını göstermektedir.

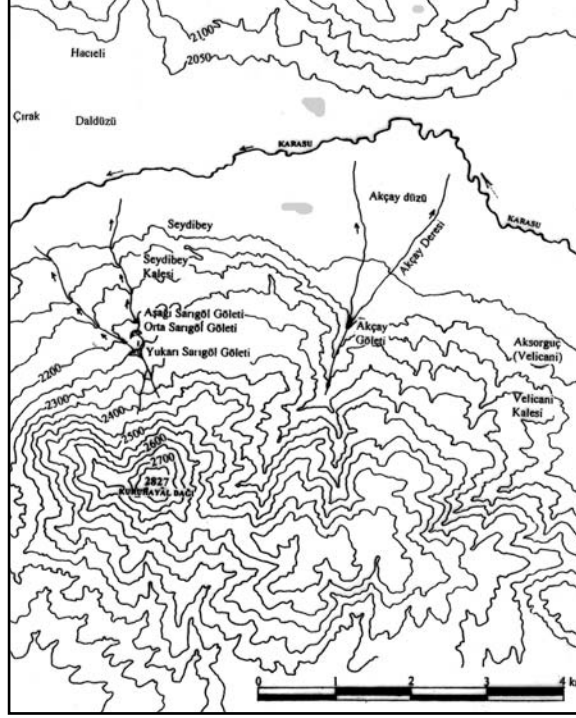


Harita 1: Nahçivan ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapmış olduğumuz arkeolojik yüzey araştırmasının yayılım alanı

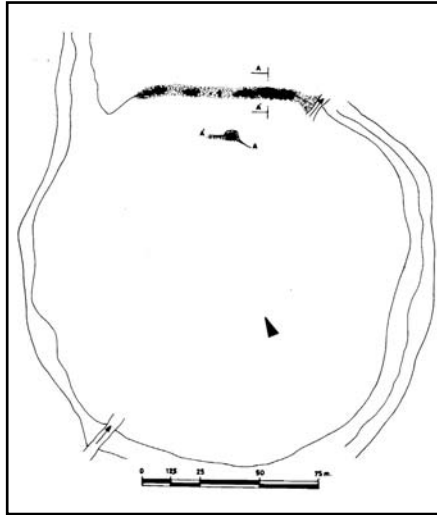


Harita 2: Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Krallığı'na ait baraj, gölet ve sulama kanallarının dağılımı

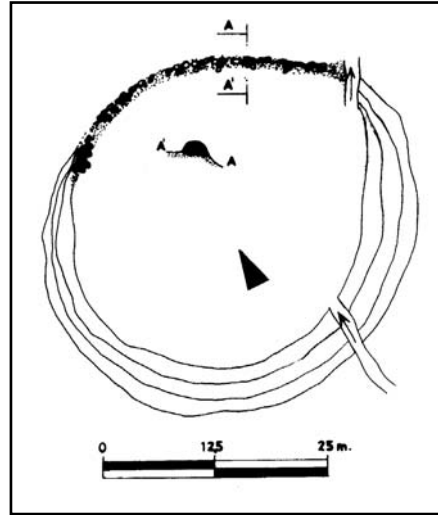




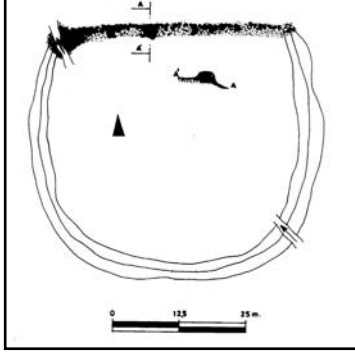
Çizim 1: Sarıgöl göletleri ve yakın çevresinin topografik planı



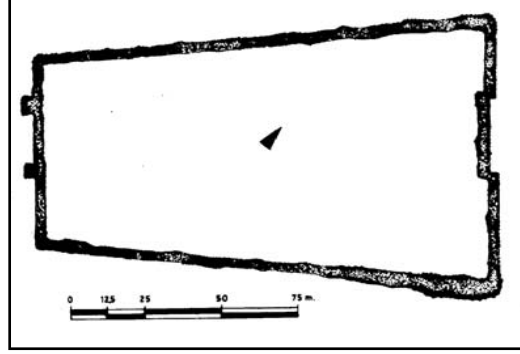
Çizim 2: Yukarı Sarıgöl Gölü'nün plan ve kesiti



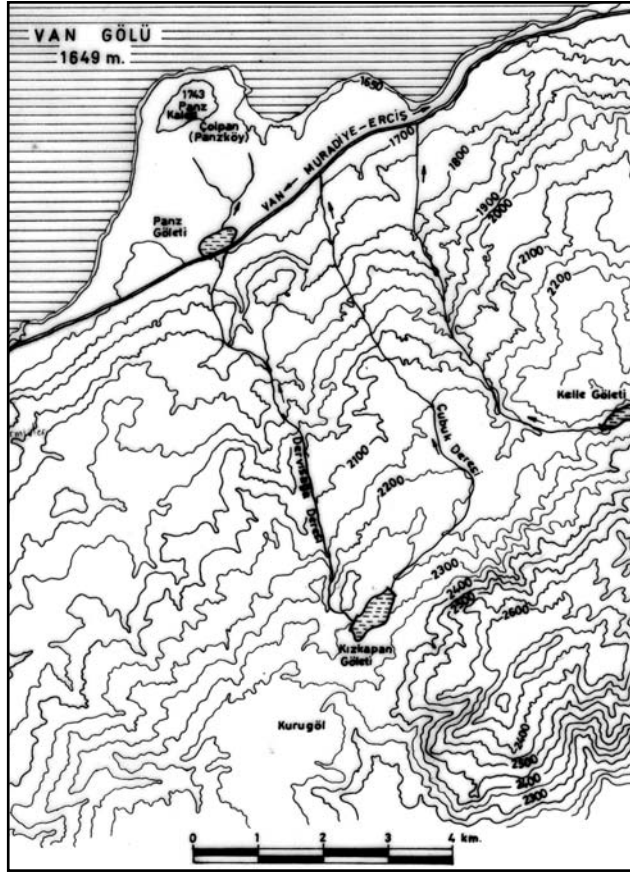
Çizim 3: Orta Sarıgöl Gölü'nün plan ve kesiti



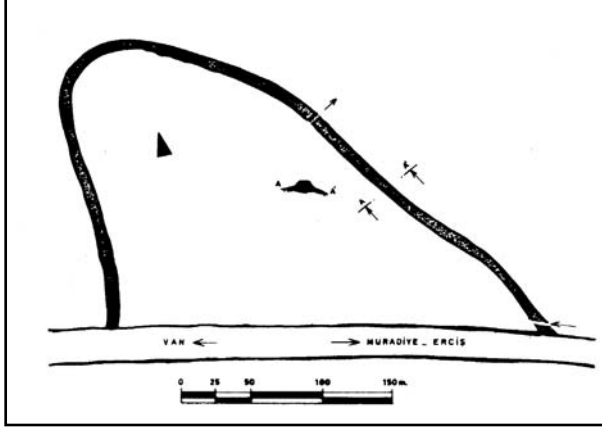
Çizim 4: Aşağı Sarıgöl Gölü'nün plan ve kesiti



Çizim 5: Seydibey Kalesi'nin plan ve kesiti



Çizim 6: Panz Gölü ve yakın çevresinin topografik planı



Çizim 7: Panz Gölü'nün plan ve kesiti



Resim 1: Yukarı Sarigöl Gölü ve Kuruhayal Dağı, kuzeyden



Resim 2: İçi kalın bir toprak tabakası ile dolan Yukarı Sarigöl Gölü, güneyden



Resim 3: İçi kalın bir toprak tabakası ile dolan Orta Sarıgöl Göleti



Resim 4: Aşağı Sarıgöl Göleti'nin duvar kalıntıları



Resim 5: Seydibey Kalesi'nin tahrip edilen duvar kalıntıları



Resim 6: Günümüzde içi tarla olarak kullanılan Panz Göleti ve Panz Kalesi, güneyden

# ERDEMLİ ve SİLİFKE ARASINDA KENTLEŞME ve TARIMSAL ORGANİZASYON ARAŞTIRMASI 2006

Ümit AYDINOĞLU\*

Antik Dönemde Dağlık Kilikia bölgesi içerisinde yer alan, bugün Mersin İli'ne bağlı Silifke ve Erdemli ilçeleriyle bunların köylerini kapsayan ve Olba territoriumu olarak da adlandırılan alanda "Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon" konulu yüzey araştırması 2006 yılı eylül ayında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle başlatılmıştır<sup>1</sup>.

Jeolojik yapısına bağlı olarak Dağlık Kilikia (Trakheia) ve Ovalık Kilikia (Pedias) olarak ikiye ayrılan Kilikia bölgesinde, Dağlık Kilikia bölümü Korakesion'dan (Alanya) Soloi-Pompeiopolis'e (Viranşehir) kadar uzanır. Bu kesimde Toros Dağları denize kadar iner ve denize paralel dar geçitsiz bir kıyı oluştururlar. Toros Dağları'nın kıyıya paralel gitmesi sonucu bu bölgede yerleşim kurmak için geniş alanların bulunmaması ve dağlık coğrafya sonucunda burasının uygarlığın ve kentleşmenin zor geliştiği bir bölge olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Dağlık Kilikia bölgesi içerisinde yer alan ve araştırmanın gerçekleştirildiği Olba territoriumu olarak adlandırılan alanda Hellenistik Döneme tarihlenen yoğun imar etkinliklerinin görülmesi ve bu alanın aynı zamanda bir tapınak devlet idaresinde olması ilginçtir<sup>2</sup>. Olba territoriumunda Hellenistik Dönemde bir tapınak devlet egemenliği vardır ve bölge özgün bir mimari yapılanmaya sahiptir. Kalykadnos (Göksu) ve Lamos (Limonlu) nehirleri arasında kalan territorium içerisinde çok sayıda yerleşim bulunmaktadır. Territoriumda M.Ö. 2. yüzyıl başında görüldüğü ve burada egemen olan Teukros Hanedanlığı ile Seleukosların işbirliğinin bir sonucu olduğu önerilen bu yapılanmayı oluşturan yerleşimlerin ortak özelliklere sahip

\* Yrd. Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 33342 Mersin/TÜRKİYE

1 Arazi ve sonrasındaki değerlendirme çalışmalarına, Yrd. Doç. Dr. Ümit Aydınoglu başkanlığında, Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Araş.Gör. Erkan Alkaç, Araş. Gör. Ercan Aşkın, arkeoloji öğrencileri Ümit Çakmak, Ahmet Mörel, Özlem Düzenli katılmışlardır. Arazi çalışmalarına temsilci olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görevli Arkeolog Yusuf Kıracı katılmıştır. Kendilerine katkıları için teşekkür ederim. 2006 yılı araştırmaları Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

2 Ü. Aydınoglu, "The Settlement Patterns of the Olbian Territory in Rough Cilicia in the Hellenistic Period" *OLBA VIII* (2003), 251-263.

oldukları bilinmektedir<sup>3</sup>. Başlatılan arkeolojik yüzey araştırması kapsamında, bölgedeki yerleşimlerin belirlenmesi ve kent planlamacılığı açısından incelenmeleri temel amaçlardır. Böylece, bölgedeki yerleşimlerin dağılımlarının belirlenmesi ve bölgesel yerleşim düzenlemesinin ortaya konması hedeflenmektedir. Ayrıca, bölgede Hellenistik Dönemde görülen yerleşimlerin varlıklarını Roma ve sonrasındaki dönemlerde de devam ettirmeleri ilgi çekicidir. Bu yerleşimlerin Roma Dönemindeki varlık nedenleri, kentsel planlamalarının ne şekilde olduğu ve kendilerinden önceki dönemden nasıl etkilendiğinin incelenmesi de araştırmanın hedeflerinden biridir.

Bölgede yerleşimlerin yanı sıra, çok sayıda tarımsal amaçlı yapılanma da bulunmaktadır. Özellikle çiftlikler, çiftlik villaları ve atölyeler bölgesel yerleşim düzenlemesinde ağırlıklı bir role sahiptir. Bölgesel kentleşmenin bir diğer unsuru olarak ortaya çıkan tarımsal mimari yapılanma, tarımsal ekonominin bölgesel yerleşim düzenlenmesini nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir ve bu yapıların ele alınması, yapıldıkları dönemin koşullarının aydınlatılması açısından önem taşımaktadır. Bu tarımsal yapılar bölgedeki yerleşimlerle de yakın bağlantı içinde olmalıdır ve araştırmanın hedeflerinden biri de bu bağlantıları ortaya koymak olacaktır.

2006 yılında gerçekleştirilen araştırma kapsamında, söz konusu bölgede arkeolojik eser tespiti yapılmıştır. Bu raporda sunulan bilgiler bu ilk tespitlere aittir. 2006 yılı araştırmalarında, bölgede Kızkalesi-Canbazlı, Limonlu-Esenpınar-Sömek, Hüsametli-Veyselli ve Silifke-Keşlitürkmenli-Ovacıkalanı hatlarında incelemeler gerçekleştirilerek tespitlerde bulunulmuştur.

Kızkalesi-Canbazlı hattında, Canbazlı Köyü içerisinde, vadi kenarında bugün caminin olduğu alanda tepelik alanı çevreleyen Hellenistik Döneme ait polygonal taş işçiliğine sahip sur duvarları tespit edilmiştir. Bu alanda şimdiye kadar tespit edilmemiş olan bir kale yerleşimin varlığı görülmektedir. Ayrıca, bu alanın yakınlarında yerleşime ait kalıntılar yer almaktadır. Bu kalıntılar arasında büyük bir sarnıç, iki pres ve lahit mezarlar tespit edilmiştir. Canbazlı Köyü Tomasboğazi mevkiinde tespit edilen mekânların ise sahip oldukları duvar işçiliği açısından bölgedeki Hellenistik Dönem yapılanması içerisinde değerlendirilmesi gerektiği

3 S. Durugönül, Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien, Eine Untersuchungen zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium, *Asia Minor Studien* Band 28, Bonn, s. 116; S. Durugönül, "Olba: Polis mi, Territorium mu?" *LYKIA II* (1995), s.78; Ü. Aydınolu, "Yerel İrade-Dış Baskı Tartışmaları Arasında Olba Territoriumundaki Yerleşim Düzenlemesi ve Hellenistik Dünyadaki Yeri", *OLBA X* (2004), s.169 vd.

görülmektedir. Bölgedeki diğer yerleşimlerde olduğu gibi bu alandaki kalıntıların da geç dönemde eklentilerle kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kızkalesi-Canbazlı hattı üzerinde bulunan Hüseyinler Köyü civarında çok sayıda arkeolojik kalıntı tespit edilmiştir. Bunların bazılarının, bölgedeki Hellenistik Dönem yapılanmasının kanıtı olarak görülen polygonal taş işçiliğine sahip duvarlara sahip olması dikkat çekicidir. Hüseyinler Köyü Kökdibi mevkiinde, vadi kenarında kurulu ve poligon al taş işçiliği kullanılarak yapılmış duvarlara sahip bir mekâna ait kalıntılar tespit edilmiştir. Bu mekânlarda daha sonraki dönemlere ait eklentiler görülmektedir. Hüseyinler Köyü Kapıtaşı mevkiinde ise, içerisinde pres ve ekipmanı bulunan bir atölye yapısı tespit edilmiştir (Resim: 1). Bu alanda çok sayıda mekân bulunmaktadır ve bu mekânlardan biri polygonal taş işçiliğinde duvar örgüsüne sahiptir. Hüseyinler Köyü Kelleci mevkiinde ise bir yerleşim tespit edilmiştir. Bu alanda çok sayıda yapıya ait kalıntıların yanı sıra presler ve sarnıçlar da bulunmaktadır. Hüseyinler Köyü Şıhdede mevkiinde polygonal taş işçiliği kullanılarak inşa edilmiş bir mekâna ait kalıntılarla karşılaşmıştır. Mekânın hemen yanında taş döşemesi korunmuş bir antik yol doğuya doğru devam etmektedir. Yolun yakınlarında ise Geç Antik Döneme ait olduğu anlaşılan mekânlara ait kalıntılar yer almaktadır. Hüseyinler Köyü Direktaş mevkiinde tespit edilen yerleşim ise oldukça geniş bir alana yayılmış durumdadır. Bu alanda çok sayıda, polygonal taş işçiliği kullanılarak inşa edilmiş mekânlara ait kalıntı bulunmaktadır. Ayrıca, iki anıt mezar da bu alanda tespit edilmiştir. Ancak, alanda tarımsal etkinlikler sebebiyle yoğun tahribat görülmektedir. Hüseyinler Köyü'nün güneyinde Adamkayalar ören yeri girişinde polygonal taş işçiliği kullanılarak inşa edilmiş bir kule tespit edilmiştir. Oldukça iyi korunmuş bu yapının geç dönemlerde eklentilerle kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır.

Limonlu-Esenpınar-Sömek hattında Sömek Köyü yakınlarında, Örendibi mevkiinde bir yerleşim tespit edilmiştir. Yerleşim içerisinde oldukça iyi korunmuş durumda bir kilise yapısı ve çok sayıda mekâna ait kalıntı bulunmaktadır. Aynı tepelik alanın güney tarafında ise polygonal taş işçiliğine sahip büyük bir mekânla karşılaşmıştır. Sömek Köyü Özköy mevkiinde tespit edilen yerleşim ise vadi kenarında tepelik bir alan üzerinde yer almaktadır. Yerleşim geniş bir alana yayılmaktadır ve bu alan içerisinde polygonal taş işçiliği kullanılarak yapılmış duvarlara sahip çok sayıda mekân bulunmaktadır. Sömek Köyü Çürükkale mevkiinde tespit edilen kalıntılar ise, tarımsal alana hâkim bir tepeliğin yamacında yer almaktadır ancak çok tahrip görmüştür. Burada tapınak planlı bir anıt mezar da yer almaktadır. Sömek Köyü Köşek alanı Hayat mevkiinde ise polygonal

taş işçiliğine kullanılarak yapılmış çok sayıda mekân yer almaktadır. Buradaki mekânların günümüze kadar kullanıldığı görülmektedir. Aynı alanda çok sayıda sarnıç ve presle de karşılaşmıştır. Sömek Köyü Tulukçu mevkiinde ise tepelik bir alanda ana kayalar oyularak inşa edilmiş bir mekâna ait kalıntılar tespit edilmiştir, ancak bu yapılar tahrip olmuştur.

Aynı hat üzerinde Esenpınar Kasabası yakınlarında Örentepe mevkiinde yüksek tepelik bir alan üzerinde bir yerleşim tespit edilmiştir (Resim: 2). Bu alanın Hellenistik Döneme ait bir kale yerleşim olduğu anlaşılmaktadır ve bu kaleye ait sur duvarları ve kule yapıları izlenebilmektedir. Bu alanın geç dönemlerde yerleşim olarak kullanıldığı etrafta bulunan çok sayıdaki mekândan anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çok sayıda pres ve lahit mezar bu alanda tespit edilmiştir. Esenpınar Kasabası Elece mevkiinde, tepelik alanın yamacında tarım alanlarına hâkim bir konumda polygonal taş işçiliği kullanılarak inşa edilmiş bir mekâna ait kalıntılar tespit edilmiştir. Ayrıca, Esenpınar Kasabası Tepedibi mevkiinde, tepelik alanın yamacında bir yerleşim tespit edilmiştir. Mekânların birinin içinde yer alan pres ekipmanı ve bir pres burasının atölye olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. Esenpınar Kasabası yakınlarındaki Kayabaşı mevkiinde ise büyük dikdörtgen bloklardan kullanılarak yapılmış mekânlar tespit edilmiştir. Ancak modern yerleşimin yol açtığı tahribat sebebi ile planını çıkarmak mümkün olmamıştır. Bu alanda bir tonozlu mezar, sarnıç ve presler tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Esenpınar Kasabası Karalif mevkiinde Geç Antik Döneme ait duvar kalıntıları bulunmuştur. Ancak ormanlık alan sebebi ile yapıların plan ve özelliklerini anlamak mümkün olmamıştır. Esenpınar Kasabası Kurtlu Köyü mevkiinde ise, tepelik bir alanın yamacında dikdörtgen blok taşlar kullanılarak inşa edilmiş ve yoğun tahribata uğramış bir mekân tespit edilmiştir. Mekânın arkasındaki tepelik alan bir düzlüğe sahiptir ve burada çok sayıda pres, büyük boyutlu kemerli bir sarnıç ve birkaç lahit mezar bulunmaktadır.

Hüsametli Köyü civarında yapılan incelemelerde ise çok sayıda kalıntı ile karşılaşmıştır. Hüsametli Köyü içerisinde Üst Köy mevkiinde tespit edilen yerleşim bunlardan biridir. Bu alanda tepelik alanı çevreleyen sur duvarları ve buna ait kule yapıları bulunmaktadır (Resim: 3). Duvarların inşasında kullanılan polygonal taş işçiliği burasının bir kale yerleşim olduğunu göstermektedir. Bu alanda ayrıca geç döneme ait bir yerleşimin de geliştiği görülmektedir. Bu alandaki bir diğer yerleşim ise Hüsametli Köyü Ayvaçukuru mevkiinde tespit edilmiştir. Burada tepelik bir alanda dikdörtgen büyük bloklarla inşa edilmiş çok sayıda mekâna ait kalıntının bulunduğu ve bunun yanı sıra çok sayıda lahit mezar, pres ve bir kilisenin yer



aldığı görülmektedir. Bu alanda, daha önceden bilinen Hüsametli Köyü Üçayak mevkiinde bulunan villa rustica yapısında da incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu yapı üç katlıdır ve Geç Antik Döneme ait çok iyi korunmuş bir yapıdır<sup>4</sup> (Resim: 4). Hemen arkasında büyük boyutlu kemerli bir sarnıç ve bunun arkasında yine iyi korunmuş olan bir işlik villası yer almaktadır. Etrafta tarımsal üretime işaret eden presler tespit edilmiştir. Hüsametli Köyü'ndeki Esseler mevkiinde ise hafif yüksek bir tepelik alan üzerinde kurulu ve etrafındaki tarımsal alanlara hâkim konumda bir yerleşim daha tespit edilmiştir. Bu yerleşimde, merkezde büyük dikdörtgen taşlardan inşa edilmiş bir ana mekân ve etrafında çok sayıda sarnıç ve pres yer almaktadır.

Veyselli Köyü civarında gerçekleştirilen araştırmalarda ise, Veyselli Köyü Hayat mevkiinde bir yerleşim tespit edilmiştir. Farklı dönemlere ait çok sayıda mekânın yer aldığı yerleşimde Hellenistik Döneme tarihlenmesi gereken mekânların, eklentilerle geç dönemlerde de kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır. Yerleşimde ayrıca bir kiliseye ait temel izleri ve bir antik yola ait döşeme izleri tespit edilmiştir. Veyselli Köyü Karatepe mevkiinde ise yüksek bir tepelik üzerinde, vadiye hâkim konumda bir kale yerleşim tespit edilmiştir. Tepeyi çevreleyen Hellenistik Döneme ait olması gereken polygonal taş işçiliği kullanılarak yapılmış sur duvarları izlenebilmektedir. Daha geç dönemlere ait çok sayıda yapı kalıntısı tepelik alanda yer almaktadır.

Tabureli Köyü Sertavul mevkiinde tespit edilen bir kale yerleşim ise vadi kenarında yüksek kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır ve polygonal taş işçiliği kullanılarak inşa edilmiş sur duvarları ile çevrelenmiştir (Resim: 5). Vadi yamaçlarında ise çok sayıda kaya oyma mezar tespit edilmiştir. Yeniyurt Köyü çevresinde gerçekleştirilen araştırmalar sırasında Yeniyurt Kalesi'nde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yüksek bir tepe üzerinde kurulu bulunan Hellenistik Döneme ait kale yapısı çevresinde daha sonraki dönemlerde yoğun yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Bu yerleşime ait çok sayıda yapı kalıntısı, kilise kalıntısı, mezar yapısı ve sarnıçlar tespit edilmiştir. Yeniyurt Köyü Üst Köy mevkiinde ise alçak bir tepelik üzerinde ve eteklerinde yayılmış bir yerleşim tespit edilmiştir. Daha küçük boyutlarda benzer bir yapı grubu ise Yeniyurt Köyü Odunlu mevkiinde, yüksek bir tepelik üzerinde saptanmıştır.

Silifke-Keşlitürkmenli-Ovacıkalanı hattında yapılan çalışmalarda Keşlitürkmenli Köyü Dibekli Mahallesi'nde tespit edilen kalıntılar yüksek bir tepelik alanda

4 Ü. Aydınoglu, "Doğu Dağlık Kilikia'da *Villae Rusticae*", *OLBA* II (1. Cilt, 1999), s. 159.

yer almaktadır ve bu alanda büyük boyutlu bir sarnıç, çok sayıda da pres bulunmaktadır. Keşitürkmenli Köyü Ömerli mevkiinde tepelik alan üzerinde tespit edilen yerleşimde ise dikdörtgen büyük bloklardan inşa edilmiş yapılara ait kalıntılar mevcuttur. Yerleşim, günümüze yakın dönemlerde tekrar kullanılması sebebi ile çok tahrip olmuş durumdadır.

Silifke'den Uzuncaburç'a giden yol üzerinde İmamlı Köyü sınırları içerisinde Gökkale mevki, inceleme yapmak için ziyaret edilmiştir. Burada daha önceden bilinen bir villa rustica yapısı bulunmaktadır. Ana mekân iki katlı ve yaklaşık dört metre ayakta kalmış duvarlara sahiptir (Resim: 6). Yapının etrafında benzer taş işçiliğinde çok sayıda yan mekân yer almaktadır.

Ovacıkalanı Hayatınbaşı mevkiinde tespit edilen yerleşimde, polygonal taş işçiliği kullanılarak yapılmış bir ana mekân ve etrafında çok sayıda yan mekânlar bulunmaktadır. Bu alanda ayrıca üç ayrı pres, çok sayıda sarnıç ve lahit mezar da yer almaktadır. Ovacıkalanı Kepez mevkiinde ise yüksek tepelik üzerinde polygonal taş işçiliği kullanılarak yapılmış mekânlar tespit edilmiştir. Bu alanda en az dört büyük boyutlu sarnıç ve presler bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında bölgedeki tespitlere devam edilmesi planlanmaktadır. Ayrıca tespit edilen ve bölgesel yerleşim düzenlemesi ve tarımsal organizasyon konusunda önemli veriler sağlayabileceği düşünülen alanlarda ayrıntılı belgeleme çalışmalarına da gelecek sezondan itibaren başlanması hedeflenmektedir.



Resim 1: Hüseyinler, Kapıdaşı, atölye



Resim 2: Esenpınar, Örentepe, kale yerleşimi



Resim 3: Hüsametli, kale yerleşimi



Resim 4: Hüsametli, Üçayak, villa rustica



Resim 5: Tabureli, Sertavul, kale



Resim 6: Gökkale, villa rustica

# 2006 YILI KORYKOS (KIZKALESİ) YÜZEY ARAŞTIRMASI

Serra DURUGÖNÜL \*  
Murat DURUKAN  
Ercan AŞKIN  
Erkan ALKAÇ  
Deniz KAPLAN  
Hatice KÖRSULU

2006 yılı çalışmalarımız tapınak, sütunlu yol, 'kamu yapısı' ve Kızkalesi'nin hinterlandında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarından oluşmuştur.

## *Korykos Tapınağı*

Tapınağın mevcut hâli ile yapılan ölçümler sonucunda, uzun kenarda görülebilen birbirine en uzak sütunların arasınının 40.20 m., kısa kenarda görülebilen birbirine en uzak sütunların arasının ise 25.40 m. olduğu anlaşılmıştır. Şimdiki verilerle iki sütun arasındaki mesafe yaklaşık 2.80 m. olarak ölçülmüştür. Tapınağın 10x16 sütunlu bir planı olduğu düşünülebilir ancak kazı çalışmaları sonucunda bu planın değişme olasılığı bulunmaktadır<sup>1</sup>. Yapı Korinth düzenine sahiptir<sup>2</sup>.

Tapınağın cella yapılanması, mimari elemanlarının tamamen daha geç dönemlerde başka yapılarda kullanılmasından dolayı tahrip olmuş durumdadır.

\* Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 33 342 Çiftlikköy Kampüsü, Mersin/TÜRKİYE

Adı geçen Mersin Üniversitesi öğretim elemanlarına ve doktora öğrencisine, araştırmaya olan katkılarından dolayı teşekkür ederim. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne vermiş oldukları çalışma izninden dolayı; bu yıl Samsun Koruma Kurulu'ndan, çalışmamıza yapıcı katkılarda bulunarak katılmış olan temsilcimiz sayın İpek Karaman'a da ayrıca teşekkür ederim.

- 1 S. Durugönül/M. Durukan/G. Mietke, "2004 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, Ankara, 2006, 21-24.
- 2 Korykos Tapınağı'na ait Korinth başlıkları için bkz. D. Kaplan, Korykos Antik Kentinin ve Kilikia Bölgesi'nin Korinth Sütun Başlıkları", *Oiba* XIV, Mersin (Baskıda).

Tapınak uzun kenarları çevresindeki alandan daha yüksek bir konumdayken, kısa kenarlarında ana kaya tapınaktan yüksek bir konuma sahiptir. Bundan dolayı yapıya kuzey ve güney yönlerinden bakıldığında tapınağın podyumlu bir alt yapıya sahip olduğu düşünülebilir.

Tapınağın çevresinde bir çok üst yapı elemanı bulunmaktadır. Arşitrav ve friz blokları aynı taş bloku üzerinde çalışılmış olmakla birlikte in situ uzunluklarının korunmuş olduğu görülmektedir. Bu blokların 1.60 m. olan in situ uzunluğu ile tapınağın 2.80 m. olduğu anlaşılan sütun aralıklarının ölçüleri birbirleri ile uyum içerisinde değildir. Bundan dolayı bu arşitrav-friz blokların tapınağa ait olmama ihtimalleri doğmaktadır.

### *Sütunlu Yol*

Bugünkü karayolunun (Mersin-Silifke) kuzeyinde ve kara kalesinin hemen karşısında, sütun tamburları, başlıkları ve üst yapı elemanlarına rastlanmıştır. Sekiz adet in situ konumdadır. Sütunlu yolun eni kuzeyde 14.40 m., güneyde 9.40 m.dir. Sütunların yükseldiği podyumun güneydeki eni 1.43 m., kuzeydeki eni ise belirlenememektedir. İç duvar uzunluğu 40 m. (yoldan itibaren); sütun aralıkları 2.90 m, (interkolumnium -bir sütun ortasından, diğerine-); sütun çapı 79 cm.; sütun başlığının genişliği 75 cm., derinliği 106 cm. ve yüksekliği 79 cm.dir; üç fascia'lı arşitravin yüksekliği 72 cm., uzunluğu ise korunmuş hâliyle 2,85 m.dir. Konsollu kornişlerin yüksekliği ise 55 cm.dir.

Sütunlar üzerinde bulunan Korinth başlıklarının hemen üzerinde üç fascialı arşitravlar ve konsollu kornişler bulunmaktadır.

Korykos sütunlu caddeye ait herhangi bir yazıt bulunamadığından yapının tarihi, mimari bezeme elemanlarının stilistik incelemesi sonucunda anlaşılmaktadır. Arşitrav bloku üzerinde herhangi bir süsleme elemanı bulunmamaktadır. Sütunlu caddenin konsollu kornişlerinin konsollarının etrafında bulunan yumurta-ok dizisi ve konsollar arasında yer alan kasetlerde çeşitli çiçek bezemeleri yer almaktadır. Konsollu kornişlerin simalarında herhangi bir bezeme yer almamaktadır. Konsolların etrafını çevrelemiş olan yumurta-ok dizisi, Severuslar Dönemine tarihlenmektedir. Kasetler içerisindeki çeşitli çiçek süslemeleri, stilistik olarak Doğu Dağlık Kilikia'da bulunan ve M.S. 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen tapınak mezarların süslemeleri ile Suriye ve Filistin'de bulunan Severuslar Dönemine ait süslemeler ile benzerlik



göstermektedir<sup>3</sup>. Sütunlu cadde içerisinde iki adet detaylandırılmamış Korinth sütun başlığı bulunmaktadır. Her ikisi de aynı özellikleri göstermektedir. Bu başlıklar M.S. 2. yüzyılın sonu ve M.S. 3. yüzyılın başına tarihlenmektedir<sup>4</sup>.

Korykos sütunlu caddesine ait detaylandırılmamış Korinth başlıkları ve konsollu kornişler aynı tarih dilimine aittir. Bundan dolayı Korykos sütunlu caddesi M.S. 2. yüzyılın sonu ve 3. yüzyılın başına ait olmalıdır. Bu tarihler içerisinde Kilikia bölgesinde Septimus Severus tarafından yoğun olarak mimari yapılanmalarda bulunulmuştur<sup>5</sup>. Bu nedenle sütunlu cadde, Septimus Severus Döneminde Kilikia bölgesinde gerçekleştirilen mimari yapılar içerisinde düşünülebilir.

### *Kamu Yapısı*

Sütunlu yolun kuzey-güney doğrultusunda ulaşılmış olduğu düşünülen koyun 200 m. kuzeyinde ve tapınağın da 400 m. kadar doğusunda ilginç bir yapıya rastlanmıştır. Yapı 7X9 sütun düzenine sahiptir. Sütunlar 0,50-0,52 cm. çapındadır. İki sütun arası 2,10 m.dir. 2006 araştırma sezonunda yapının etrafını ve içini yoğun bir şekilde doldurmuş bulunan makiler temizlenmiştir. Bu çalışma sonrasında bir çok blok ortaya çıkartılmıştır. Bu bloklar arşitrav-friz ve konsollu kornişlerdir. Söz konusu blokların burada bulunan ve kamu yapısı olduğu düşünülen yapının üst yapı elemanlarına ait olduğu anlaşılmıştır.

Arşitrav ve friz burada aynı taş blokun üzerinde çalışılmıştır. Arşitrav üç fascialıdır ve üzerinde herhangi bir bezeme elemanı bulunmamaktadır. Frizlerde ise yumurta-ok dizisinin bulunduğu blok dış sırasıyla son bulmaktadır. Ayrıca blok, arka yüzeyinde arşitrav fasciaları ile belli edilirken friz kısmı düzleştirilerek boş bırakılmıştır. Bunun yanı sıra arşitravların altında içleri boş bırakılan soffitler

3 P. Pensabene , "Marmi d'Importazione, Pietre Locali e Committenza Nella Decorazione Architettonica di eta Severiana in Alcuni Centri Della Province Syria et Palastina e Arabia", *Archeologia Classica* XLIX, Roma, 1997, fig. 151.

4 D. Kaplan, "Korykos Antik Kenti'nin ve Kilikia Bölgesi'nin Korinth Sütun Başlıkları" *Olba XIV* ( Baskıda), Mersin, 2006. Benzer örnekler için bkz. M. Quattrocchi, "Elementi della Decorazione Architettonica Dall'Edificio Circolare", *Elaiussa Sebaste II* (ed. E. E. Schneider), Roma, 2003, 366; E. Emel , Olba'daki Tapınak Planlı Anıt Mezar, *Coşkun Özgünel'e Armağan* (Baskıda), 2006; E. Brümmer , "Der Römische Tempel von Dmeir.Vorbericht", *DaM* Band 2., Mainz, 1985, 61, Tafel 25, a.b; P. Pensabene, "Marmi d'Importazione, Pietre Locali e Committenza Nella Decorazione Architettonica di eta Severiana in Alcuni Centri Della Province Syria et Palastina e Arabia", *Archeologia Classica* XLIX, Roma, 1997, 300, Fig. 21.

5 P. Pensabene , "Marmi d'Importazione, Pietre Locali e Committenza Nella Decorazione Architettonica di eta Severiana in Alcuni Centri Della Province Syria et Palastina e Arabia", *Archeologia Classica* XLIX, Roma, 1997, 404.

görülmektedir. Bu blokları tarihlendirmek için frizin üst kısmında ve dış sırasının altında bulunan yumurta-ok dizisinden yararlanılmıştır. Çanak diyagonal bir yay şeklinde olup altında bulunan friz ile bütünleşir ve böylelikle yumurtanın bütünü tamamen kaplamaktadır. Çanak içerisinde kalan yumurta, çanaktan oldukça derin bir şekilde ayrılmış durumdadır. Çanaklar arasında kalan ok dizisi ise kanatsız bir şekilde aşağıya doğru inmektedir. Yumurta-ok dizileri stilistik olarak M.S. 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen Knidos Korinth Tapınağı'nın sima bloku üzerinde bulunan yumurta-ok dizisiyle<sup>6</sup> ve Limyra Çeşmesi ve Tiyatrosu'nun süslemeleriyle benzer özellikler göstermektedir<sup>7</sup>.

Söz konusu yapı içerisinde birer adet İon ve Korinth başlığı bulunmaktadır. İon sütun başlığının yüzeyde kalan kısmında yumurta-ok dizisi görülmektedir. Korinth sütun başlığı stilistik inceleme yapmaya izin verir durumdadır. Bu başlık tek kalathos blokundan oluşmaktadır ve iki sıra akanthus yaprak çelengine sahiptir. Yapraklar oldukça geniştir ve kalathos yüzeyini sarmaktadır. Yaprakların damarları geniştir. Yaprak dilimleri geniş bir şekilde açılmıştır ve sivri yaprak uçlarına sahiptirler. Sivri yaprak uçları ve parmakları ise yatay ve düzgün bir şekilde uzanarak komşu akanthus yaprağının sivri olan uçları ile birleşmektedir. Üst akanthus yaprak çelenginin yaprakları, alt akanthus yaprak çelengine ait yaprakların üstünden yükselerek alt sıra akanthus yapraklarında olduğu gibi, dışları komşu yaprağın sivri olan yaprak uçlarıyla birleşmektedir. Üstteki akanthus yapraklarının arasından küçük prizma şeklindeki kaulis yükselip kaplama yapraklarını taşımaktadır. Kaplama yaprakları içerisinden çıkan heliksler, abakus dudağı altında kıvrım yapmaktadır ve aralarındaki dar boşlukta abakus çiçeği sapı bulunmaktadır. Bu başlık stilistik olarak erken Severus Dönemine ait Korinth başlıklarının özelliklerini göstermektedir<sup>8</sup>.

Sonuç olarak kamu yapısı olarak yorumlanan yapının içerisinde birer adet Korinth ve İon sütun başlıklarının bulunması bu yapının hangi düzende olduğu sorusunu cevaplayacak bulguları vermemektedir. Ancak Korinth başlığı ile

6 İ. H. Mert , "Knidos Korinth Tapınağı", *Ramazan Özgan'a Armağan*, 230-248, İstanbul, 2005, 237 res. 14.

7 A. Dinstl, Bauornamentik am Theater von Limyra, *Jahreshefte* Band 57, Wien, 1987, 220.

8 K. S. Freyberger, *Stadtrömische Kapelle aus der Zeit von Domitian bis Alexander Severus: Zur Arbeitsweise und Organisation stadtrömischer Werkstätten der Kaiserzeit*, Mainz, 1990, 127 Taf. 303; P. Pensabene , "Marmi d'Importazione, Pietre Locali e Committenza Nella Decorazione Architettonica di eta Severiana in Alcuni Centri Della Province Syria et Palastina e Arabia", *Archeologia Classica* XLIX, Roma, 1997, 394 Fig. 153, 54, 53; M. Kadioğlu , *Die scanae frons des Theaters von Nysa am Mäander* (Doktora Tezi Freiburg Albert-Ludwigs-Universitätis Yayınlanmamış Doktora Tezi), Freiburg., 2002, 311 Abb.96.

arşitrav friz blokları üzerindeki yumurta-ok dizisinin aynı tarih dilimi içerisinde ait olması, belki de yapının Korinth düzenine sahip olduğunu göstermektedir. Yapı, ele geçirilen arkeolojik veriler ile incelendiğinde, genel olarak erken Severuslar Dönemine tarihlenebilmektedir.

#### *Devşirme Malzemelerden Bir Yapı*

Kamu yapısı olarak adlandırılmış ve yukarıda ele alınmış olan yapının batısında, devşirme malzemelerden oluşturulmuş ve derinliği 4 m. civarında olan bir yapı kalıntısına rastlanmıştır.

Duvar örgüsünde Bizans Dönemi kilise mimarisinde görülen ikiz pencere parçasının da bulunması, bu yapının Bizans Döneminden sonraya ait olduğunu göstermektedir. Güneyinde, batıya doğru kavis yapan bir kapı açıklığı vardır. Yapının batı tarafında da bir giriş açıklığı tespit edilmiştir. Girişin içinde dört adet sütundan oluşturulmuş bir taban bulunmaktadır. Sütunlardan üçü, fluteslerinin bezemesiyle farklılık göstermektedir. Bu nedenle burada iki farklı yapı (veya farklı dönemler?) söz konusudur.

#### *Korykos Kıyı Yapılanmaları*

Korykos kıyısı boyunca doğu-batı aksında uzanan alan, 'kamu yapısı'na giden ve belki bütün kıyı boyunca uzanan bir tali yoldur. 'Kamu yapı'sına yakın bir alanda rastlanan sütun gövdeleri, bu yolun da sütunlu bir yol olma ihtimalini beraberinde getirmektedir. Sütunların çapı 40 cm.dir. İki sütunun arası ise 1.80 m. civarındadır. Kıyıda çok miktarda üst yapı elamanına da rastlanmaktadır. Bu üst yapı elamanlarından yola çıkarak yolun kuzey tarafının sütunlu ve revaklı olduğu düşünülebilir.

Yolun kuzeyinde kapı söve yeri korunmuş olan ve anılan yola açılan mekânlar tespit edilmiştir. Böylelikle kıyı kesimindeki birçok yapılanmanın, küçük atölyelerle bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Balıkçılık ve diğer üretim ile ilgili faaliyetlerin burada yürütülüp, atölyelerin merdivenlerle denize bağlantılarının olduğu görülmüştür. Bizans Döneminde bu yapılanmaların kullanımı devam etmiş ancak çok değişime uğratılmıştır.

Yol, doğu tarafta kuzey-güney akslı büyük bloklarla oluşturulmuş bir duvarla kesilmektedir. Bu bloklar yolun zemin döşemesine ait olabilecekleri gibi daha geç bir evreye de ait olabilirler. Ayrıca kıyı boyunca kanal bulunmaktadır. Bu kanalların yol ile çağdaş oldukları ve kuzeyden akan yağmur sularının denize akıtılması için yapıldıkları düşünülebilir.

Liman surları kıyı boyunca devam etmektedir. Revaklarla oluşturulmuş görkemli bir sütunlu yola sahip olabileceği düşünülen yolun görüntüsünün, çağdaş olmaları durumunda bu surlarla kapatılmış olacağı ortaya çıkmaktadır. Surun devşirme malzemeleri, bu oluşumun geç olduğunu düşündürmektedir. Ancak kamu yapısının önündeki bölümde iki evre gözlemlenmektedir. Büyük bloklarla yapılmış ilk evresi Roma Dönemini, küçük taş bloklarla yapılmış ikinci evresi ise Bizans Dönemini işaret etmektedir.

### *Korykos Hinterland'ı Yüzey Araştırmaları*

#### *İşlikler*

Bu yıl gerçekleştirilen yüzey araştırmasında özellikle Korykos'un dağlık kesiminde çok sayıda zeytinyağı ve şarap işliklerine rastlanmıştır.

Korykos kiliselerinin güneyinde, bugün kullanılan anayolun ise kuzeyinde iki adet işlik bulunmuştur. Dikdörtgen bir plana sahip olan bu işlikler, ana kayaya oyularak oluşturulmuştur. Her iki işlikte de tek bir ezme düzlemi bulunmaktadır. Bu işliklerde ahşap rekonstrüksiyonun oturduğu fulkrum deliklerine sahip duvarlar görülmektedir. Kesme taşlarla örülen bu duvarlar, özensiz ve irili ufaklı dikdörtgen taşlardan yapılmıştır. Bu işliklerin ezme düzlemlerinin yanında ise oval forma sahip olan birer toplama fıçısı yer almaktadır.

#### *Mezarlar*

2006 yılında Korykos'ta ve yakın çevresinde yürütülen yüzey araştırmalarında, Olba bölgesinde sık görülen mezar tiplerinin yeni örnekleriyle karşılaşmıştır. Antik Dönemden itibaren soyguncuların ilk hedefi olan bu mezarların tümü, kısmen ya da tamamen tahrip edilmiştir.

En yoğun grubu "chamosorium" tipi mezarlar oluşturmaktadır. Araştırmaların yürütüldüğü her noktada karşılaşılan bu mezarlar üzerinde tarihlemeye yardımcı olabilecek bazı kabartmalar bulunmaktadır. Kapaklarda yer alan bu kabartmalar Dioskur takkeleri, çelenk, rozet ya da haç motiflerinden oluşmaktadır. Korykos Nekropolü'nde görülen benzer örneklerden yola çıkarak, bu mezarlardan haç motifi taşıyanların Erken Bizans, diğerlerinin ise Geç Roma Dönemine ait oldukları düşünülmektedir. Ayrıca içinde buldukları yerleşimlerin karakteri de bu tespiti desteklemektedir.

En sık rastlanan diğer mezar tipi, “tonozlu aedicula mezarlar” olarak tanımlanan formdur. Büyük bir aediculaya benzeyen bu anıtlar, genellikle tek bir kişi için yapılmış olmalarıyla dikkat çekmektedir. Aediculanın içindeki mezarlar chamosorium, lahit ya da sabit tekneler (kaya lahti) şeklinde olabilmektedir. Genellikle büyük blok taşlarla ve harç kullanılmadan inşa edilmiş olan bu anıtların en fazla öne çıkan özelliği, yapıya önemli bir görkem kazandıran tonozudur. Bazı mezarlarda ise, tonoz yerine, ardışık olarak dizilen kemerlere rastlanabilmektedir. Bu durumda mezarın üzeri harçlı bir üst örtü ile kapatılmaktadır. Bölgede bu formun ortaya çıkışı M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına rastlansa da, 2006 yılında Demirciören (5 adet), Karadeveli ve Halilören’de tespit edilen örnekler, yapı üzerinde ya da yapıdan düşmüş olan haç motifleri sayesinde, Erken Bizans Dönemine tarihlendirilmiştir.

Araştırmada rastlanan bir başka mezar tipi, kaya mezarı ya da kaya odası olarak tanımlanan formdur. Bu mezarların bazıları basit mimari değişiklikler göstermekte ve geleneksel formun dışına çıkmaktadır. Özellikle Halilören mevkiinde iyi korunmuş örneklerine rastlanmış olan bu mezarlardan birinde, girişin önünde bir tonoz kullanılmış ve bir çeşit pronaos yaratılmıştır. Tonozun kilit taşı üzerinde altı kollu bir rozet, mezarın kapısının üzerinde ise apotropeik amaçlı bir çift el görülmektedir. Ayrıca girişin sağındaki duvarda bir sunak kabartması bulunmaktadır. Rozet, el ve sunak kabartmaları bölgede sık rastlanan unsurlardır. İki basamakla inilen mezar odasında, triklinium formunda ve üst üste iki sıra hâlinde dizilmiş toplam 6 yatak bulunmaktadır. M.S. geç 2. ya da 3. yüzyıla ait bir örnek olduğu tahmin edilmektedir. Karadeveli mevkiinde bulunan bir diğer örneğin ön tarafına ise duvarlar örülmüş ve dışarıdan görülmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bu mezarın da Hıristiyanlık Dönemi öncesine ait olabileceği, M.S. geç 2. ve 3. yüzyıl civarına tarihlenebileceği düşünülmektedir.

Karadeveli mevkiinde rastlanan bir diğer mezar tipi, “semerdam çatılı aedicula mezar” olarak tanımlanan formdur. Üç tarafı duvarlarla örülü olan bu formun önü açıktır. İçinde chamosorium tipinde bir mezar bulunan yapının üst örtüsü korunmamıştır. Ancak Çatıören’de bulunan benzer bir örnek, bu tip mezarların semerdam çatıya sahip olduklarını göstermektedir. Bu mezar tipi M.S. 2. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmış, 3. yüzyıl ve hatta biraz daha geç bir döneme kadar kullanılmıştır.

Bu formların dışında, yüzey araştırmasının yürütüldüğü hemen her noktada, lahit ve kaya lahti (ana kayadan koparılmamış olan lahitle) gibi sık rastlanan mezarlar da tespit edilmiştir. Roma Dönemine ait olanlar üzerinde çeşitli rozetler, üzüm salkımları, çelenkler, sunaklar ve Dioskur takkeleri bulunan bu tiplerin Erken Hıristiyanlık Dönemine ait örnekleri üzerinde ise, daire içinde bir haç motifine sıklıkla rastlanmıştır.

### *Gömeç Mevkii*

Gömeç mevkiinden Şeytan Deresi vadisine inişte oluşturulmuş bulunan bir mekân incelenmiştir. Kapı lentosu üzerinde kalkan işareti bulunan ve Yapılıkaya'daki<sup>9</sup> gibi önüne poligonal duvar örülerek oluşturulmuş bulunan mekânın iç kısmında ana kayaya arkosol şekli verilmiştir. Arkosolün üzerinin ise ahşapla kapatıldığı hatıl deliklerinden anlaşılmıştır.

Bu mekânın arkatarafında bir sarnıç bulunmaktadır. Yapılıkaya ile benzerliğinden dolayı, bu mekânın da bir tapınak olduğu düşünülebilir. Kapı lentosu üzerinde bulunan kalkan kabartmasından dolayı da yapının yönetici sınıfı ile ilişkilendirilmesi ve M.Ö. 2. veya 1. yüzyıllara tarihlendirilebileceği anlaşılmıştır.

### *Demirciören Mevkii*

Bu mevki, birçok Dağlık Kilikia kenti gibi kesintisiz olarak Hellenistik Dönemden, Bizans Dönemine kadar iskân edilmiştir. Antik bir yol yerleşimin içine kadar yönelmektedir ve Geç Roma veya Erken Bizans Dönemine ait ve tonozlu üst yapıya sahip 5 mezar bu yerleşimde ağırlığı oluşturmaktadır. Bu mezarlardan birisi, ana kayadan faydalanılarak oluşturulmuştur. Bu mezarlardan birisinin kuzey duvarında daire içine alınmış haç (malta haçı) tasviri ve kemerlerin arasının harçla örülmüş küçük taşlardan yapılmış olması, mezarın geç bir tarihte, belki M.S. 4. veya 5. yüzyılda yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

Roma Döneminin işçiliğine işaret eden bir poligonal duvar ve yine poligonal duvar örgülü bir Geç Hellenistik veya erken Roma Dönemi evi, yerleşimin özenli işçiliğine işaret etmektedir. Bölgede günümüze ulaşan en iyi korunmuş örneği teşkil eden bu evin batı duvarı içten 2.85 m., dıştan 4.15 m. uzunluğa sahiptir. Güney duvarı ise dıştan 4.45 m. ölçülmüştür. Yanında işlik ve sarnıcı olan Demirciören kulesi ise tarafımızca daha önce yayınlanmıştır<sup>10</sup>.

### *Şeytan Deresi Vadisi*

Bu vadinin doğu yakasında, çöplük alanın karşısında, Sarayın'ın kuzeyinde, iki tarafı vadi olan ve güneye bakan bir burun üzerinde poligonal duvar örgülü bir küçük kule dıştan 4.70-4.45 m., içten 2.55-2.34 m. boyutlarına sahiptir. Duvar genişliği 105 cm.dir. Güney yöndeki girişi 90 cm. genişliğindedir. Kapı, bu yönde

9 S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, Oxford 1989, 58 vd.

10 S. Durugönül, *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien*, Bonn 1998, 78.

batı köşededir. Buna göre doğu tarafı 2.15 m., batı tarafı 1.50 m. uzunluktadır. Batı tarafı içten ise 20 cm.dir. Buradaki duvar genişliği ise 110 cm.dir. Bu ölçülerle, bu kule, daha önce tarafımızca yayınlanmış kulelere güzel bir benzer örnek olarak eklenmiştir. Buradaki kule, gözetleme alanının genişliği ile özellikle dikkat çekmektedir ve sahili olduğu kadar, hinterlandı da koruma amaçlı inşa edilmiştir. Duvar işçiliğinin, yazıtlı benzer örneklerle karşılaştırılması sonucu Hellenistik Döneme tarihlendirilmesi gereken bu kule, erken Roma Döneminde Sarayın kulenin güneyine inşası ile konumunda daha da güçlendirilmiş olmalıdır.

#### *Halilören (Alveren) Mevkii*

Halilören (Alveren) Gedikkonuş'ta kline üzerinde yatan bir figür kabartması oldukça kaba işlenmiş olması ile dikkati çekmektedir. Kabartmanın altında kapı giriş yerleri korunmuş olan ancak mezar yerleri tahrip edildiği için mağara benzeri görünüme bürünmüş olan bir bölüm vardır. Yatan figür, iri göğüs, kalça ve uzun giysisine rağmen bir erkek olarak tanımlanmalıdır. Bölgede bulunan ve yayınlanmış olan kline sahneli kabartmalarda genel olarak stilistik detay ve ikonografik özellik verecek kadar iyi işçiliğe sahip olan örneklerin yanı sıra Şeytan Deresi vadisindeki bir örnekte<sup>11</sup>, yine burada olduğu gibi vücut oranları bozuk ve kaba işlenmiş olan bir erkek kabartması bulunmaktadır.

Halilören (Alveren) Gedikkonuş'taki bu örnek de Şeytan Deresi'ndeki kabartma gibi özensiz bir geç Roma çalışması olmalıdır.

---

11 S. Durugönül, *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*, Oxford 1989, 231 No. 27.





# KIBYRA 2006

Thomas CORSTEN\*

Die Forschungsreise des Jahres 2006 in der Kibyrtis dauerte vom 12. August bis zum 21. September und hatte die antiken Städte Kibyra und Bubon einschließlich ihrer Territorien sowie das Gebiet um die heutige Kreisstadt Yeşilova zum Gegenstand. Es wurden epigraphische und archäologische Feldforschungen durchgeführt, an denen die folgenden Personen teilnahmen: in Bubon und Umgebung Dr. Christina Kokkinia (Athen) als Leiterin des Teilprojekts, Marcel Stoll (Zürich), Dr. Oliver Hülten (Tübingen), Dr. Martin Seyer (Wien), Regina Hügli (Zürich) sowie Birgit Seitz und Jürgen Karch (Karlsruhe); in Kibyra und Umgebung Cristiana Doni (Exeter), Dr. Martin Seyer (Wien), Regina Hügli (Zürich) und Dr. Christoph Berns (Kiel); in Yeşilova und Umgebung Cristiana Doni (Exeter).

## *Bubon und Umgebung*

Das Ziel der diesjährigen Kampagne war es, einen Stadtplan von Bubon vorzubereiten, die in den letzten beiden Jahren gefundenen befestigten Plätze zu vermessen, von denen bisher nur vorläufige Skizzen erstellt worden waren, und zwei Felsgräber aufzunehmen. Bei den befestigten Plätzen handelt es sich um vier Fundstellen unterschiedlichen Charakters in der näheren Umgebung von Bubon, die sich alle durch eine Umfassungsmauer auszeichnen.

*Bubon:* Die antike Stadt wurde in ihrer gesamten Ausdehnung mit Hilfe eines Theodoliten vermessen. Daneben haben wir (mit Maßband und Kompaß) eine genaue Skizze des Stadtzentrums mit der vermutlichen Agora angelegt, die den Bereich mit dem Theater, der Agora-Stützmauer und dem Sebasteion umfaßt.

*(Büyü) Kaletepe:* Auf dem Weg von Bubon (Ibecik) nach Balbura (Altınyayla) liegt auf einem Hügel eine Siedlung mit einer Grundfläche von ca. 3500 qm, die von einer bis zu 1,5 m dicken Befestigungsmauer mit mehreren Eingängen umgeben

---

\* Prof. Dr. Thomas CORSTEN, Seminar für Alte Geschichte und Epigraphik, Universität Heidelberg, Marstallhof 4, 69117 Heidelberg, Deutschland.

1 Der Antikenverwaltung danke ich für die Forschungserlaubnis und dem Regierungsvertreter Ersin Atakal (İzmir) sowie dem Direktor des Museums Burdur, Hacı Ali Ekinci, den Ruinenwächtern İsa Eryurt (Kibyra) und Hükrü Gökalp für tatkräftige Hilfe. Für finanzielle Unterstützung bin ich dem Seminar für Alte Geschichte der Universität Heidelberg, der Gerda-Henkel-Stiftung und der Gisela und Reinhold Häcker Stiftung (Heidelberg) zu Dank verpflichtet.

ist und die gesamte Hügelkuppe einnimmt. Eine genauere Untersuchung ergab, daß die Innenfläche mit etwa 50 verschiedenen großen Räumen versehen ist. Der größere westliche Teil der Anlage ist planvoll angelegt: die Mauern der meisten Räume sind aufeinander ausgerichtet, und jeweils zwei Reihen von Räumen sind von einer Gasse in Nord-Süd-Richtung voneinander getrennt. Der kleinere östliche Teil ist unregelmäßiger bebaut. Die Anlage, die möglicherweise vorhellenistisch ist, wurde mithilfe eines Theodoliten vermessen.

*Küçük Kaletepe:* Bei Elmalyurt liegt eine kleinere befestigte Anlage, deren Umfassungsmauern nur noch schlecht zu verfolgen sind; eine Innenbebauung war nicht festzustellen.

*Divre Mevkii:* Es handelt sich um eine befestigte Anlage von fast regelmäßig rechteckigem Grundriß mit Innenbebauung. In Längsrichtung liegt in der Mitte ein Gang, der Zugang zu Räumen auf beiden Seiten gewährt. Die Anlage war von einzelnen, schlecht erhaltenen Gebäuden in unterschiedlicher Entfernung umgeben.

*Festung südlich von Bubon:* Eine letzte festungsähnliche Anlage umfaßt die gesamte Kuppe eines langgestreckten Hügels südlich von Bubon. In die Umfassungsmauer wurde an manchen Stellen der gewachsene Fels einbezogen. Sie scheint über längere Zeit benutzt worden zu sein, denn einige Mauerzüge weisen vorhellenistische Züge auf, andere bestehen aus hellenistischem Polygonalmauerwerk, während wieder andere mit Ziegeln durchmischt sind, also aus der römischen Zeit stammen.

*Felsgräber:* Zwei bei Bubon gelegene Felsgräber (Ibecik und Elmalyurt) wurden vermessen, gezeichnet und photographiert. Die Publikation durch M. Seyer ist in Vorbereitung.

#### *Kibyra und Umgebung*

Die Arbeiten in Kibyra hatten zum größten Teil die Erforschung des Territoriums zum Gegenstand; das wichtigste Ziel war es dabei, Aufschluß über die Siedlungsstruktur außerhalb der Städte von der klassischen Periode bis in die römische Kaiserzeit zu gewinnen. Daneben wurden in Kibyra selbst einige Reliefs aufgenommen.

*Kibyra/Göhlisar/Museum Burdur:* Zahlreiche Blöcke eines Grabbaus in der Nekropole von Kibyra tragen Reliefs mit Darstellungen von Gladiatorenkämpfen und Tierhetzen. Sie wurden in Zusammenarbeit mit dem Direktor des Archäologischen

Museums in Burdur, Hacı Ali Ekinci, von Dr. Chr. Berns aufgenommen und für eine gemeinsame Publikation vorbereitet.

*Felsgrab zwischen Kozagacı und Bayır:* Das nur halb aus dem Felsen gearbeitete Grab mit lykischen und griechischen Elementen, das uns 2005 gezeigt worden war, wurde vermessen, gezeichnet und photographiert.

*Karamusa:* Auf einem Felsen (Düvenkaya) ca. 200 m über dem Dorf wurden uns mehrere Reliefs eines Reitergottes gezeigt.

*Yehilköy:* Im Norden und Süden des Dorfes muß je ein antikes Gehöft gelegen haben (Abb. 1: Gehöft im Norden des Dorfes), deren wenige Reste verzeichnet und photographiert wurden. Sie sollen im nächsten Jahr aufgenommen werden.

*Karamanlı:* Auf einem Hügel im Süden der Stadt befindet sich ein Gebäude, von dem nur noch einige Mauern sichtbar sind; seine Funktion ist nicht klar, und auch die wenigen Scherben lassen keine Schlüsse zu.

#### *Yeşilova und Umgebung*

Die Region um die heutige Kreisstadt Yeşilova ist bis heute weitgehend unerforscht. Über die Besiedlungsgeschichte dieser Gegend ist fast nichts bekannt, weil bisher weder aussagekräftige Inschriften gefunden bzw. publiziert worden sind noch einschlägige Hinweise in der antiken Literatur vorliegen. Ich selbst habe Yeşilova und Umgebung zuerst im Jahre 1997 besucht und bei dieser Gelegenheit einige Inschriften aufgenommen. Von diesen habe ich die wichtigste, eine hellenistische Ehreninschrift mit der Nennung von neun bislang unbekanntem, anscheinend dörflichen Siedlungen publiziert<sup>2</sup>. Der Besuch des Jahres 2006 diente der Suche nach weiteren Inschriften und der Erkundung der antiken Siedlungsstruktur zur Vorbereitung eines Surveys. Wir haben uns dabei hauptsächlich auf die Orte Kayadibi und Doganbaba konzentriert.

*Kayadibi:* Auf einem flachen Hügel nordöstlich des Dorfes wurde Fragmente von Keramik und Dachziegeln gefunden, aber keine Mauern. Dagegen befindet sich im Nordwesten ein markanter Berg, dessen West- und Südseite steil abfallen, wobei die Westseite an den Salda Gölü angrenzt. Die Oberfläche der Erhebung bildet ein großes, von der Ostseite zugängliches Plateau, dessen gesamte Fläche von einer 2-3 km langen und zum größten Teil verstürzten Mauer aus

---

2 "Eine hellenistische Ehreninschrift aus dem phrygisch-pisidischen Grenzgebiet", *Gephyra* 2, 2005, 115-125.

unbehauenen Steinen umgeben ist. Durch eine quer verlaufende Mauer wird die Innenfläche in zwei Teile gegliedert, und zumindest im nördlichen Teil ließen sich zahlreiche Fundamente ausmachen, die auf eine Innenbebauung hinweisen. Im Norden endet die Siedlung offenbar mit einer burgähnlichen Anlage, die mit starken Mauern und wohl auch Türmen geschützt war.

*Doğانبaba:* Auf einem Feld östlich des Dorfes wurde eine große Menge von Keramik und Dachziegeln gefunden, aber nur wenig behauene Steine. Auch hier muß eine antike Siedlung gelegen haben, von der die antiken Steine im Dorf herkommen, wie dort berichtet wird.

### *Inschriften*

Insgesamt haben wir in den genannten Gebieten zahlreiche Inschriften revidiert und 13 neue Text gefunden, von denen hier eine kleine Auswahl gegeben wird.

#### *1. Ehreninschrift für Fl. Socrates*

Statuenbasis aus Marmor. Kibyra, in den Ruinen westlich der Kirche über dem Stadion. Abb. 2.

4 [Φλ]αούιωι  
[Σ]οκράτει  
[ἄρ]χιερεῖ  
[Φλ]άουιος  
[Κρ]άτερος ὁ  
[ἄδ]ελφιδούς

„Fl. Craterus, sein Neffe, für den Erzpriester Fl. Socrates.“

Fl. Craterus ist sicher identisch mit einer in zwei kibyratischen Inschriften genannten gleichnamigen Person<sup>3</sup>, und sein Onkel Fl. Socrates ist möglicherweise auf Sitzstufeninschriften im Großen Theater von Kibyra erwähnt<sup>4</sup>.

#### *2. Weihung an Herakles als Reitergott*

Stele mit der Abbildung eines Reitergottes; gefunden in Yeşilköy. Abb. 3.

3 I. Kibyra (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 60) 63 und 69.

4 I. Kibyra 35b.

Κράτερος

Κάδου Ηρακλεί.

„Krateros, der Sohn des Kados, dem Herakles.“

### 3. Anfang einer Priesterliste

Oberer Abschluß einer altarförmigen Basis, gefunden in Karamanlı. Abb. 4.

[ - - ]ΙΔΟ[ - - ]ΕΡΟΙ[ - - ]ΜΟΥΕΙΑ

᾽Οσαι[ς] Ἄτταλου εἶ -

ερασάμενος

4 Νικάδας Μήνιδος Νι-

κάδου ιερασάμενος

Ἄτταλος Βρομίου εἶε-

ρασάμενος.

„[- -]. Osaeis, der Sohn des Attalos, war Priester. Nikadas, der Sohn des Menis, des Sohnes des Nikadas, war Priester. Attalos, der Sohn des Bromios, war Priester.“

Diese Liste reiht sich in eine Serie gleichartiger Texte ein, die schon im 19. Jahrhundert in Karamanlı gefunden wurden<sup>5</sup>.

5 Vgl. z. B. J. R. S. Sterrett, "An Epigraphical Journey in Asia Minor", Papers of the American School of Classical Studies 2, 1888, 38-45 Nr. 38-40.



Abb.: 1



Abb.: 2



Abb.: 3



Abb.: 4



# DIE KAMPAGNE 2006 - FORSCHUNGEN ZUM “CORPUS DER LYKISCHEN SPRACHDENKMÄLER”

Martin SEYER\*

Die Kampagne des Jahres 2006 des „Corpus der Lykischen Sprachdenkmäler“ dauerte vom 22. 8.–5. 9<sup>1</sup>. Teilnehmer waren neben dem Projektleiter als Sprachwissenschaftler Herr Prof. Dr. H. Eichner und Herr Univ.-Doz. Dr. R. Tekoğlu sowie als Bauzeichnerin und Fotografin Frau R. Hügli, denen an dieser Stelle herzlich gedankt sei. Ebenso gilt der Dank Herrn M. Demir vom Ethnographischen Museum Ankara für das Entgegenkommen und die Hilfe, die er dem Projekt als Regierungsvertreter entgegenbrachte.

In dieser Kampagne konnte die archäologische und epigraphische Dokumentation von insgesamt zehn Gräbern mit lykischen Inschriften in mehreren Orten Lykiens vorgenommen bzw. beendet werden: TL 1, 2, 5 (Telmessos); TL 52 (Sidek Yayla); TL 53, N 315 (Seyret); TL 75, 76 (Tyberissos); N 306 (Çağman). Mit der wissenschaftlichen Aufnahme des Felsgrabes des *Masauwēti* in Kızılcıca (N 314) (Abb. 1), die durch die freundliche Genehmigung von Frau Univ.-Prof. Dr. İ. Özgen (Ankara) erfolgen konnte, sind die Feldarbeiten des TL-Projektes in Ostlykien abgeschlossen.

Neben der technischen Aufnahme dieser Grabmäler gelangen neue Erkenntnisse zur Entwicklung in der architektonischen Ausstattung der Grabkammern von Felsgräbern; erste Überlegungen dazu wurden bereits beim III. Internationalen Lykien-Symposium 2005 in Antalya vorgestellt<sup>2</sup>. Da die hier angestellten Gedanken allerdings als Vorbericht anzusehen sind, wird explizit auf ihren provisorischen Charakter hingewiesen.

---

\* Dr. Martin SEYER, Research Center of Anatolian Civilizations Koç-University, Nuru Ziya Sk. 5, Beyoğlu - İstanbul / TÜRKİYE  
martin.seyer@univie.ac.at

1 Für die Genehmigung des “Lıkçe yazılı anıtların projesi” (TL-Projekt) gilt der Dank der Generaldirektion für Bauten und Museen im Kulturministerium in Ankara. Für die Finanzierung der Kampagne sind wir der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und ETEOKPHTH, Verein zur Förderung der wissenschaftlichen Erforschung Kretas und der Ägäis zu Dank verpflichtet.

2 M. Seyer Überlegungen zur Chronologie lykischer Felsgräber aus klassischer Zeit, in: K. Dörtlük - B. Varkıvanç - T. Kahya (Hrsg.), *The IIIrd Symposium on Lycia, 7.-11. November 2005, Symposium Proceedings II (2006)* 719-734.

Die Ausstattung der Kammern mit Liegeflächen für die Bestattungen unterlag im Prinzip keinen festgelegten Normen, sondern richtete sich offensichtlich nach den praktischen Bedürfnissen sowie den Wünschen des jeweiligen Grabherrn, da die verschiedensten Varianten für deren Anordnung zu beobachten sind. Im Prinzip lassen sich drei Formen der Lager unterscheiden: Steinbänke, in die Seitenwände oder die Rückwand geschlagene Nischen sowie mit der Wand verbundene waagrechte Steinplatten, die –sofern sie vorhanden sind– im Normalfall eine zweite Bestattungsebene über einer Steinbank bildeten<sup>3</sup>. In den meisten Fällen sind die Bänke entlang der Seitenwände angelegt, wobei sie im Normalfall an der Rückwand miteinander verbunden sind und so eine dreiseitig umlaufende Steinbank bilden<sup>4</sup> (Abb. 2) bilden. Diese dreiseitig umlaufende Steinbank ist auch in leicht variierte Form zu beobachten, da in zahlreichen Gräbern an der Eingangsseite ebenfalls ein Steg belassen ist, der die beiden Steinbänke auch an ihrem vorderen Ende miteinander verbindet, wodurch diese die Gestalt einer vierseitig umlaufenden Bank mit einer annähernd quadratischen Aussparung in der Mitte erhält (Abb. 3).

Anhand des Grabes des *Ñθurigaχã* in Çındam, das durch die Datierungsformel in seiner Grabinschrift bereits in die Mitte des 5. Jahrhunderts v. Chr. zu datieren ist, wurde bereits vermutet, dass die Anordnung der Klinen in Form einer vierseitig umlaufenden Steinbank eine frühe Stufe der Ausgestaltung der Grabkammern von Hausgräbern widerspiegelt<sup>5</sup>. Diese Vermutung konnte nun erhärtet werden, da von den 16 im Rahmen des Projekts bisher untersuchten Gräbern, die neben einer derartigen Form der Steinbänke auch über weitere Datierungskriterien wie z. B. entsprechende Hinweise in einer lykischen Inschrift oder ein aussagekräftiges Relief verfügen, die meisten zeitlich spätestens in der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr. einzuordnen sind.

- 3 Anstelle der Steinplatte ist in vielen Fällen eine entsprechende Nut in der Wand zu beobachten, in die ein Holzbrett eingesetzt war, das zusätzlich durch eine Stütze mit dem Boden verbunden war; zur Rekonstruktion einer solchen Situation s. z. B. F. Blakolmer, Die Grabung in der Nekropole V von Limyra, in: *J. Borchhardt - G. Dobesch (Hrsg.) Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums II, Wien, 6.-12. Mai 1990, TAM Erg. Bd. 18 (1993) 149-162* Ab. 3.
- 4 Der Terminus "dreiseitig Umlaufende Steinbank" wird dem in der Forschung üblicherweise verwendeten Ausdruck "Triklinium" vorgezogen, da Bänke in der Form eines tatsächlichen Trikliniums in der Ausstattung lykischer Grabkammern ebenfalls zu beobachten sind.
5. M. Seyer, Ein bemerkenswerter Bau in Zentrallykien - Überlegungen zum Grabmal des *Ñθurigaχã* in Çındam *Öjh* 73, 2004, 221.

So können die Anlagen in Arneai mit der lykischen Inschrift TL 83 (Abb. 4) und Limyra (TL 133, Grab des *Xñtlapa*) (Abb. 5, 6) durch die Nennung des Dynasten *Perikle* in dessen Regierungszeit, also gegen 380-360 v. Chr., datiert werden, und auch die Inschrift des Felsgrabes des *Hriχmma* in Myra (TL, 90) (Abb. 3), spricht durch die Nennung eines *Lusãñtra* (= Lysander) sowie durch Hinweise in der Paläographie für eine Entstehungszeit unter diesem Herrscher<sup>6</sup>. Die Inschrift eines Grabes in Isinda<sup>7</sup> hingegen nennt als Rahmen für dessen Erbauungszeit die Herrschaft des *Miθrapata*, die zwischen 400 und 360 v. Chr. angesetzt wird.

Die Datierung des Grabmals des *Hurttuweti*, einer komplexen, aus drei Grablagen (Gräber 9, 10 und 11) bestehenden Anlage, von welchen Grab 10 mit einer vierseitig umlaufenden Steinbank ausgestattet ist, erfolgt in erster Linie durch die kunsthistorische Auswertung der Reliefs über Grab 9, wobei in der Forschung mehrheitlich ein zeitlicher Ansatz in der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr. befürwortet wird<sup>8</sup>. Auch das Felsgrab in Tyberissos, das neben der Inschrift TL 76 in der spitzbogigen Dachkonstruktion die Darstellung eines einander zugewandten Paares mit einem Kind aufweist (Abb. 7), und dessen Kammer mit großer Wahrscheinlichkeit eine vierseitig umlaufende Steinbank als ursprüngliche Bestattungsform aufwies, wird in der Forschung mehrheitlich zumindest in der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr. angesetzt; hier ist allerdings aufgrund fehlender eindeutiger Hinweise Vorsicht angebracht<sup>9</sup>.

6 J. Borchhardt - H. Eichner - L. Kogler - M. Pesditschek - M. Seyer, Grabherr und Stifter - Die Grabmäler des *Hriχmma* in Myra, *ÖJh* 73, 2004, 15-52.

7 E. Kalinka, *TAM I* (1901) 59 TL 64.

8 J. Zahle, Lykische Felsgräber mit Reliefs aus dem 4. Jahrhundert v. Chr. Neue und alte Funde, *Jdl* 94, 1979, 317. 320 schlug eine Datierung von 385-360 vor. J. Borchhardt datierte das Relief zuletzt aufgrund der von ihm erkannten Nachahmung der Gesichtszüge des *Perikle* durch *Hurttuweti* in einem Identifikationsporträt in die Zeit dieses Herrschers, also zwischen 380 und 360 v. Chr.: J. Borchhardt - H. Eichner - M. Pesditschek - P. Ruggendorfer, Archäologisch - sprachwissenschaftliches Corpus der Denkmäler mit lykischer Schrift, *Anz Wien* 134, 2, 1997 - 1999, 11-96 (bes. 56-69); ders., *Hurttuweti* von Myra und die sogen. Pigeonhole-Tombs: Eingestellte Felsfassadengräber in Lykien, in: *T. Korkut (Hrsg.), Anadolu'da Doğdu, Festschrift Fahri Işık* (2004) 145-162. - Lediglich Ch. Bruns-Özgan sprach sich für eine Datierung der Reliefs um 340-330 v. Chr. aus: Ch. Bruns-Özgan, *Lykische Grabreliefs des 5. und 4. Jhs. v. Chr.*, *IstMitt Beih.* 33 (1987) 137-141. 146-149.

9 So führte Zahle a. O. keine zeitliche Festsetzung an, wohingegen der Datierungsvorschlag von J. Borchhardt um 400 v. Chr. ohne Angabe von Gründen erfolgte: J. Borchhardt - S. Şişmanoğlu, Das Diptychon von tubure/Tymnessos, in: *P. Scherrer u. a. (Hrsg.), Steine und Wege, Festschrift Dieter Knibbe* (1999) 297. - Ch. Bruns-Özgan schrieb das Relief noch der ersten Hälfte des 4. Jhs. v. Chr. zu, verwies allerdings auf dessen schlechten Erhaltungszustand und die damit verbundene Unsicherheit einer versuchten Datierung: Bruns-Özgan a. O. 218 Kat. 535.

Unsicher ist die Einordnung lediglich bei jenen Anlagen mit einer vierseitig umlaufenden Bank, die in ihrer Inschrift die Formel „*hrppi : atli : ehbi*“ „für sich selbst“ aufweisen, wie z. B. die Felsgräber des *Mizretije* in Sura (TL 84) und des *Erimñuha* in Myra (TL 86), da diese auf eine etwas spätere Datierung hinzuweisen scheint<sup>10</sup>. Auch durch die Inschrift des Grabes des *Huzeimi* in Myra (N 308) kann noch keine zweifelsfreie Zuordnung getroffen werden, da die Paläographie bisher kontroversiell beurteilt wurde<sup>11</sup>. Die übrigen bisher untersuchten Gräber mit einer vierseitig umlaufenden Bank – jene des *Krehñnube* (TL 52) in Saribelen/Sidek Yayla, des *Tetmpe* (TL 75) in Tyberissos, des *Esedepłemi* (TL 85) und des *Ddepñnewe* (N 309) in Myra, des *Sbi[k]aza* in Limyra (TL 106) und des *ljamara* in Rhodiapolis (TL 149) – enthalten zumindest beim gegenwärtigen Stand der Forschung keine weiteren Hinweise auf eine ungefähre zeitliche Einordnung. Erwähnenswert ist allerdings der Umstand, dass andererseits auch keines dieser Gräber Hinweise enthält, die auf eine Datierung nach der Mitte des 4. Jahrhunderts v. Chr. schließen lassen.

Die eben skizzierte Situation lässt sicherlich – nicht zuletzt wegen der geringen Anzahl der Beispiele mit aussagekräftigen Indizien für eine Datierung – keine absolut unumstößliche Aussage zu, doch belegt sie doch zumindest die Tendenz, dass eine vierseitig umlaufende Bank in einer Grabkammer auf eine Bestattungsform schließen lässt, die einer frühen Phase der Ausstattung lykischer Grabhäuser zugeschrieben werden kann.

Die häufigste Ausstattung der Kammern lykischer Felsgräber stellen allerdings nicht vierseitig sondern dreiseitig umlaufende Steinbänke dar, die diesen bis auf den fehlenden Steg an der Vorderseite im wesentlichen entsprechen. Auch bei dieser Form war der zentrale Bereich der Bank an der Rückwand im Normalfall offensichtlich nicht für Bestattungen bestimmt, da in vielen Fällen die gesamte Fläche für drei Beisetzungen zur selben Zeit nicht ausreichend war, oder aber die Ausgestaltung der beiden seitlichen Klinen nahelegt, dass nur diese Bestattungen

10 M. Seyer, Überlegungen zur Chronologie lykischer Felsgräber aus klassischer Zeit, in: K. Dörtük - B. Varkıvanç - T. Kahya (Hrsg.), *The IIIrd Symposium on Lycia, 7.-11. November 2005, Symposium Proceedings II (2006)* 726-727.

11 G. Neumann in: J. Borchhardt, *Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, IstForsch 30 (1975)* 150 f.; ders., *Nefunde lykischer Inschriften seit 1901, TAM Ergbd. 7 (1979)* 22; dagegen: E. Laroche, *L'inscription lycienne*, in: *Fouilles de Xanthos VI, La stèle trilingue du Létôon (1979)* 56.

aufnahmen<sup>12</sup>. Am plausibelsten ist die Annahme, dass der Platz an der Rückwand frei blieb, oder zur Aufnahme von Grabbeigaben diente.

Während die vierseitig umlaufenden Bänke jedoch in jedem Fall flach sind, kann die Höhe der dreiseitig umlaufenden stark variieren: So weisen mehrere eine Höhe von lediglich 25-30 cm auf, doch sind solche mit einer Höhe ab 50 cm weitaus häufiger als die flachen Bänke (Abb. 8). Auch 80 cm und mehr stellen keine Seltenheit dar (Abb. 9); hohe Bänke treten im Gegenteil in großer Zahl in der gesamten Provinz auf. Der Unterschied in der Höhe scheint dabei keine zufällige Erscheinung darzustellen, sondern dürfte eine allmähliche zeitliche Entwicklung widerspiegeln, die mit den praktischen Bedürfnissen im Bestattungswesen zusammenhängt und auf den Wunsch nach einem größeren Schutz für die beigesetzten Leichname zurückzuführen ist.

Da die meisten Gräber als Ruhestätten für die gesamte Familie dienten und über eine lange Zeitdauer hinweg verwendet wurden, entsprachen die niedrigen Bänke offensichtlich bereits nach wenigen Generationen nicht mehr den Bedürfnissen. Bei jeder neuen Beisetzung wurden die Skelette bzw. ausgewählte Knochen früherer Bestattungen gesammelt und in einem bestimmten Bereich des Grabes abgelegt<sup>13</sup>; dabei mussten sich die Bänke, die sich in vielen Fällen auf bzw. unter dem Niveau des Eingangs befinden und damit auch den Fußboden der Kammer bilden, mit der Zeit als unvorteilhaft erweisen, da die Bestatter bei jeder neuerlichen Beisetzung auf sie zu treten hatten. Diese Prozedur stellte zweifellos nicht nur prinzipiell eine massive Störung der Totenruhe dar, sondern war sehr wahrscheinlich in der Praxis auch des Öfteren mit einer definitiven Beschädigung eines zu einem früheren Zeitpunkt bestatteten Leichnams verbunden. Eine größere Höhe der Steinbank gewährte zwar keine Sicherheit gegen eine beabsichtigte Entfernung des Skeletts bzw. die vom Grabherrn in der Inschrift eventuell untersagte Bestattung einer anderen Person an dieser Stelle, bot aber im Fall einer neuerlichen Beisetzung in der Grabkammer zweifellos einen größeren Schutz gegen die ungewollte Beschädigung des Leichnams.

---

12 Ist diesem Sinn ist - um nur ein Beispiel zu nennen - die Kammer des Grabes mit der Inschrift TL 6 in Karmyleessos zu werten, deren seitliche Klinen reliefierte Beine haben und außerdem mit Kissen versehen sind.

13 s. zu diesem Usus H. İşkan - Yılmaz - N. Çevik, Die Gräfte von Patara, *Lykia* 2, 1995, 187; F. Blakolmer, Die Nekropole V von Zëmuri - Limyra. Neue Grabungsergebnisse, in: H. İşkan - F. İşık (Hrsg.), *Grabtypen und Totenkult im südwestlichen Kleinasien. Internationales Kolloquium in Antalya*, 4.-8. October 1999, *Lykia* 6, 2001/2002 (2005) 3.

Als weitere bauliche Lösung für Beisetzungen finden sich in die Rückwand bzw. in die Seitenwände mehrerer Felsgräber geschlagene Nischen, deren Anzahl allem Anschein nach ebenso einzig von den Bedürfnissen des Grabherrn und seiner Familie abhängig war, da Gräber mit lediglich einer Nische<sup>14</sup> genauso auftreten wie solche mit mehreren, wobei deren Zahl aus Platzgründen mit sechs limitiert ist.

Während derartige Nischen in mehreren Gräbern die ausschließliche Bestattungsform bilden, sind sie des Öfteren auch als zusätzliche Flächen für Beisetzungen zu ebenfalls vorhandenen Bänken zu beobachten. Nun könnten verschiedene bauliche Lösungen zur Aufnahme von Bestattungen in ein und demselben Grab theoretisch auch parallel verwendet worden sein, doch legt die Interpretation des archäologischen Befundes in etlichen Grabkammern mit Nischen und Bänken nahe, dass bei einem gleichzeitigen Vorkommen beider Formen die Nischen nicht als Teil der originalen Ausstattung anzusehen sind, sondern erst im Rahmen einer nachträglichen Erweiterung der Kammer angelegt wurden.

Das lässt sich beispielsweise am Felsgrab des *Erimñnuha* in der Meernekropole von Myra erkennen, in dessen Grabkammer die vierseitig umlaufende Steinbank wohl als die originale Ausstattung anzusprechen ist. Zusätzlich sind drei Nischen vorhanden, von welchen zwei in die Rückwand und eine in die rechte Seitenwand geschlagen sind (Abb. 10). Die linke Wand weist hingegen anstelle einer Nische lediglich eine seichte Vertiefung auf, die wohl als Halterung für ein Holzbrett oder eine Steinplatte für eine weitere Beisetzung zu interpretieren ist (Abb. 11). Dass es sich bei den Nischen und der Nut aller Wahrscheinlichkeit nach um spätere Veränderungen in der Grabkammer handelt, wird vor allem durch letztere nahegelegt. Diese Eigenheit in der Ausstattung der Grabkammer lässt sich darauf zurückführen, dass diese direkt an die Kammer der mächtigen, mit einer Vorhalle und einem spitzbogenförmigen Dach versehenen Anlage des *Apññātama* mit der lykischen Inschrift TL 87 anschließt. Während an der Rückwand und der rechten Seitenwand des Grabmals des *Erimñnuha* also genügend Platz für die Schaffung von Nischen zur Verfügung stand, war man durch den Raummangel auf der linken Seite zu dieser Improvisation gezwungen. Zweifellos hätte es keine großen technischen Probleme bedeutet, auf diesen Umstand bei der Konzeption des

---

<sup>14</sup> Über eine einzige Nische verfügen beispielsweise die Grabstiftung des *Trijetezi* für seine Brüder und Neffen in Karmyleessos (TL 8) und das Felsgrab des *Xisterija* in Pinara (TL 19). Dieser Umstand ist gerade in diesen beiden Fällen merkwürdig, da hier in der Widmungsformel der Grabinschrift jeweils mehrere Personen berücksichtigt sind.

Grabes Rücksicht zu nehmen, wenn die Nischen ein Teil der Originalausstattung gewesen wären. In diesem Fall hätte das Grab durchaus etwas weiter rechts angelegt werden können, da hier genügend Platz zur Verfügung steht<sup>15</sup>.

Aufgrund dieser Abfolge in der Ausstattung von Grabkammern ist davon auszugehen, daß jene Gräber mit Nischen als einziger Bestattungsmöglichkeit später zu datieren sind als solche mit Steinbänken. Die Tatsache, daß mehrere von ihnen allerdings noch mit lykischen Inschriften versehen sind, legt nahe, daß sich dieser Wandel der Bestattungssitten bereits im 4. Jahrhundert v. Chr. vollzogen hat. Eine präzise Zeitbestimmung ist dabei selbstverständlich unmöglich, doch mag dieses Phänomen grob der zweiten Hälfte des Jahrhunderts zuzuordnen sein. Selbstverständlich treten Nischen ab dieser Zeit nicht in allen Gräbern auf, da Bänke auch weiterhin als verbreitete Ausstattung von Kammern anzutreffen sind<sup>16</sup>, doch weist andererseits auch keine Anlage mit Nischen als einziger Bestattungsform Merkmale einer früheren Datierung auf. Zwar ist auch die Anzahl von Gräbern mit Nischen, die weitere Anhaltspunkte für eine ungefähre zeitliche Einordnung wie beispielsweise Merkmale in der Architektur oder in einer eventuell vorhandenen Inschrift enthalten, gering, doch deuten diese wenigen Anzeichen ebenfalls auf eine spätere Zeitstellung des betreffenden Grabes hin.

Das kann beispielsweise am Grab des *Mēmruwi* in Xanthos<sup>17</sup> (Abb. 12) ersehen werden, an dem sich gleich mehrere Kriterien für eine Datierung in die fortgeschrittene zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr. finden. So spricht neben den Nischen als einzige Ausstattung für Beisetzungen (Anm. 13) beispielsweise auch die Fassade für einen späten zeitlichen Ansatz, da diese überhaupt keine lykischen Elemente enthält, sondern in der Form eines Antentempels mit zwei ionischen Säulen, einem Architrav mit ursprünglich zwei oder drei Faszien, einem Zahnschnitt und einem flachen Giebeldach gestaltet ist. Generell treten griechische Formen in der lykischen Sepulkralarchitektur zwar bereits ab der Wende vom 5.

---

15 s. dazu und auch zur Situation am Grabal des *Huzeimi* in der Südnekropole von Myra, das ein weiteres Beispiel für eine nachträgliche Erweiterung der Grabkammer mit Nischen darstellt, Seyer a. O. (Anm. 1) 722-723 Abb. 4-6.

16 Ab der zweiten Hälfte des 4. Jhs. v. Chr. sind allerdings keine vierseitig umlaufenden Bänke mehr zu beobachten und auch dreiseitig umlaufende mit geringerer Höhe treten nicht mehr auf.

17 P. Demargne, *Les piliers funéraires. Fouilles de Xanthos I (1958)* 122-126 Abb. 24-26 Taf. 57-59; M. Seyer, *Corpus der Denkmäler mit lykischer Schrift - Überlegungen zur Kampagne 2003*, *AST 22, I, 2004*, 35-44 Abb. 1-3. 5; ders., *Überlegungen zur Chronologie lykischer Felsgräber aus klassischer Zeit*, in: *K. Dörtük - B. Varkivanc - T. Kahya (Hrsg.), The III<sup>rd</sup> Symposium on Lycia, 7.-10. 11. 2005, Symposium Proceedings II (2006)* 719-734 Abb. 3. 7. 8.

zum 4. Jahrhundert v. Chr. auf, wie z. B. das Nereidenmonument in Xanthos und das Heroon von Limyra belegen, und auch bei Felsgräbern können griechische Elemente bereits vor der Mitte des 4. Jahrhunderts v. Chr. auftreten, so dass man auch hier lediglich von einer Tendenz sprechen kann, dass eine Verschmelzung griechischer und lykischer Elemente an den Grabfassaden als Zeichen einer allmählichen Hellenisierung des Landes zu sehen ist; es ist allerdings auffallend, dass Felsgräber, deren Fassaden als griechische Tempel gestaltet sind und dementsprechend gänzlich auf lykische Architekturteile verzichteten, erst im fortgeschrittenen 4. Jahrhundert zu beobachten sind<sup>18</sup>.

Dieser durch die architektonischen Kriterien gewonnene Eindruck am Grabmals des *Mēmruwi* wird durch die Grabinschrift TL 39 rechts neben der Türöffnung (Abb. 14) bestätigt. Einer ersten Analyse durch H. Eichner, den Sprachwissenschaftler des TL-Projekts, zufolge weist die Paläographie sogar in das letzte Drittel des 4. Jahrhunderts v. Chr., wodurch mit dieser Inschrift eine der jüngsten lykischen Inschriften überhaupt vorliegen würde<sup>19</sup>.

Eine widerspruchslose chronologische Entwicklung vierseitig umlaufende Bank–dreiseitig umlaufend flach – dreiseitig umlaufend hoch – Nischen lässt sich sicher nicht konstatieren, da bei einer Zusammenstellung des überprüfaren Gräbermaterials immer wieder „Ausreißer“ auftreten. In Verbindung mit weiteren Elementen, die Hinweise auf eine ungefähre Entstehungszeit des betreffenden Grabes enthalten (Inschriften, Reliefs, weitere Architekturdetails) kann jedoch *grosso modo* eine zunehmende Höhe der Liegefläche der Klinen bemerkt werden, die sich aus dem naheliegenden Wunsch nach Schutz für den Leichnam erklären lässt. Ob die Gestaltung der Nischen eine chronologische Weiterentwicklung der dreiseitig umlaufenden Steinbänke oder lediglich eine Variante darstellt, ist allerdings – zumindest zum jetzigen Zeitpunkt – nicht mit Sicherheit zu bestimmen. Da die meisten Gräber durch mehrere Generationen hindurch verwendet wurden, kann es jedenfalls nicht verwundern, dass die architektonische Ausstattung der Grabkammern mit den Klinen im Lauf der Zeit verändert und den Bedürfnissen im Sinne der jeweils gebräuchlichen Bestattungssitten angepasst wurde.

---

18 Auch P. Demargne betrachtete die Tatsache, dass - abgesehen von der Anlage des *Mēmruwi* - keine Fassade eines Felsgrabes im nordöstlichen Bereich von Xanthos einen griechischen Tempel imitiere, als „*signe d'anciennete*“: P. Demargne, *Tombes-maisons, tombes requestres et et sarcophages. Fouilles de Xanthos V* (1974) 44.

19 s. die paläographischen Vergleiche H. Eichners in Seyer a. O. (Anm. 2) 725 mit Anm. 42. - Zur Inschrift s. auch E. Laroche, *Les épitaphes lyciennes*, in: Demargne a. O. (Anm. 19) 130-132.





Abb. 1: Grabmal des *Masauwēti* in Kızılca (Foto: M. Seyer)



Abb. 2: Grabkammer des *Sbiakaza* in Kyaneai  
(Foto: R. Hügli)



Abb. 3: Grabkammer des *Hriḡmma* in Myra  
(Foto: L. Fliesser)



Abb. 4: Grabmal in Arneai (TL 83) (Foto: R. Hügli)



Abb. 5: Grabmal des *Xşitlapa* in Limyra (Foto: N. Sautner)



Abb. 6: Grabkammer des *Xşitlapa* in Limyra  
(Foto: N. Sautner)



Abb. 7: Grabmal in Tyberissos (TL 76) (Foto: M. Seyer)



Abb. 8: Grabkammer des *Masaki* in Limyra (Foto: L. Fliesser)



Abb. 9: Grabkammer des *Skkutrazi* in Limyra (Foto: L. Fliesser)



Abb. 10: Grabkammer des *Erimñuha* in Myra  
(Foto: L. Fliesser)



Abb. 11: Grabkammer des *Erimñuha* in Myra (Foto: L. Fließner)

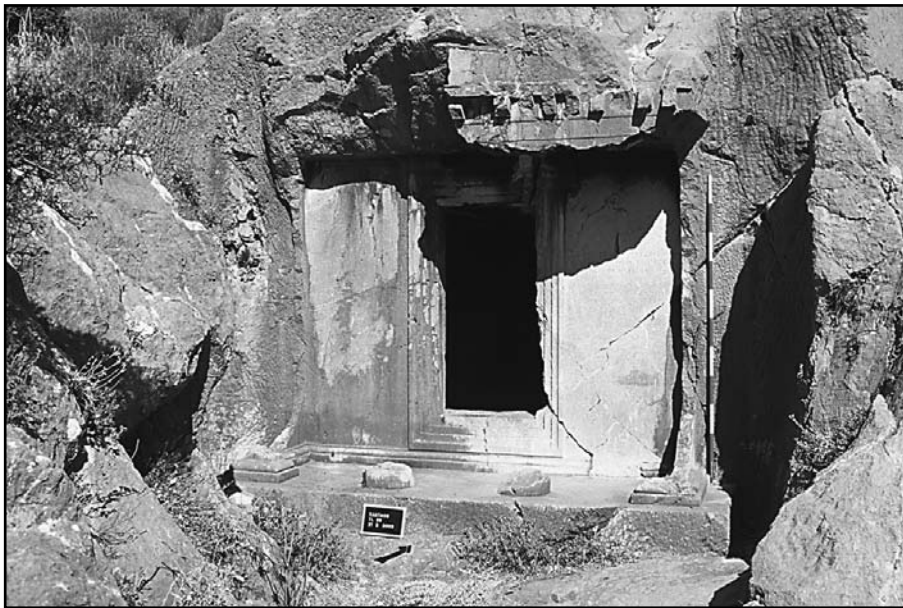


Abb. 12: Grabmal des *Mēmruwi* in Xanthos (Foto: R. Hügli)



Abb. 13: Grabkammer des *Mēmrui* in Xanthos (Foto: R. Hügli)

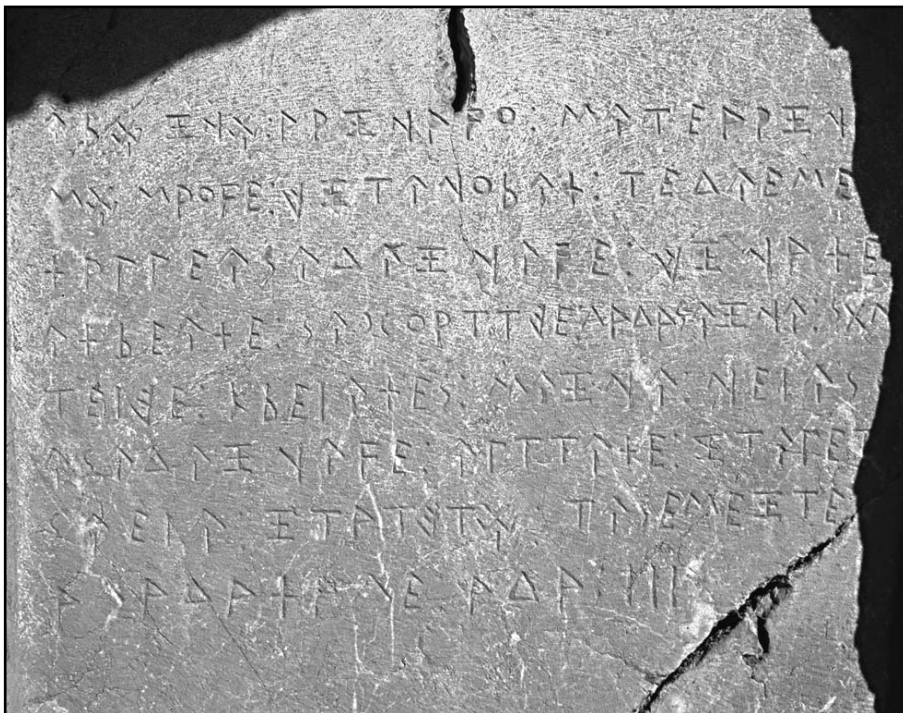


Abb. 14: Grabinschrift des *Mēmrui* in Xanthos (TL 39) (Foto: R. Hügli)

# ETİYOKUŞU İDOLLERİ ve KARAYAVŞAN İDOLLERİ

Halil Hamdi EKİZ\*

Bu araştırmamızda Etiyokuşu ve Karayavşan'da yapılan sistematik kazılarda açığa çıkarılan ve hâlen Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunmakta olan idoller ele alınmaktadır<sup>1</sup>.

1937 yılında Şevket Aziz Kansu tarafından kazılmış olan Etiyokuşu Ankara'nın 5 km. kadar kuzeydoğusunda, Solfasol Köyü'nün doğusunda, Çubuk Barajı'na giden yolun kenarında ve Çubuk Suyu'nun yakınında yer almaktadır. Etiyokuşu idollerinin hepsi de 1937 yılında yapılan sistematik kazılarda ele geçirilmiştir. Bunlardan 114-20-64<sup>2</sup>, 114-21-64<sup>3</sup> envanter numaralı idollerin A Ocağı 1. tabakada; 114-8-64<sup>4</sup> numaralı idolün B Ocağı 1. tabakada; 114-9-64<sup>5</sup>, 114-284-64<sup>6</sup> ve 114-285-64<sup>7</sup> envanter numaralı idollerin C Ocağı 1. tabakada açığa çıkarıldığı anlaşılmaktadır. 114-10-64 envanter numaralı idolün ise bulunduğu tabaka belli değildir.

1964-1966 yılları arasında Raci Temizer başkanlığında Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından kazılmış olan Karayavşan Höyüğü Ankara İli, Polatlı İlçesi'nin yaklaşık 21 km. doğusunda, Karayavşan Köyü'nün yakınında ve Haymana yolunun kuzey tarafında bulunmaktadır. Burada ele aldığımız idollerin dördünün de Karayavşan'da 1965 yılında yapılan sistematik kazılar sırasında bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır. 81-112-65 envanter numaralı idolün Karayavşan'da Eski Tunç Çağına ait olan C Ocağı'nda depoda; 81-162-65 envanter numaralı idolün aynı ocakta taban üstünde; 81-164-65 envanter numaralı idolün de yine bu ocak III'te satıhta; 81-165-65 envanter numaralı idolün ise B Ocağı'nda Eski Tunç Çağına ait M 5 mezarının yanında ele geçirildiği eserlerin envanter kayıtlarında belirtilmektedir.

\* Halil Hamdi EKİZ, Arkeolog M.A., İstasyonaltı Mahallesi , 8019/16 Sokak, No.14/7, Çiğli-İzmir/ TÜRKİYE, e-posta: halilhamdiekiz@gmail.com.

1 Bu idoller üzerinde çalışmama izin veren Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Sayın Hikmet Denizli ile çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen Arkeolog Sayın Nusret Çetin'e ve teşhirdeki eserlerin resimlerini çeken Arkeolog Sayın Oğuz Bostancı'ya içtenlikle teşekkür ederim.

2 Kansu 1940, s. 90.

3 Kansu 1940, s. 90.

4 Kansu 1940, s. 90.

5 Kansu 1940, s. 91.

6 Kansu 1940, s. 90-91.

7 Kansu 1940, s. 91.

## KATALOG

### ETİYOKUŞU İDOLLERİ

#### 114-8-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 1)

Kazı envanter numarası EY 156 olan eser Etiyokuşu'nda B Ocağı 1. tabakada ele geçirilmiştir<sup>8</sup>. Pişmiş topraktan yapılan ve siyahımsı devetüyü renkte astarlı ve perdahlı olan idol iyi korunmuş durumdadır. Boyu 5.1 cm., gövde genişliği ise 2.9 cm. dir.

İnce ve yassı bir idoldür. Başı yarım daireye benzemektedir. Gözleri iri ve yuvarlak şekilli birer çukurluk hâindedir. Baş detayları belirtilmemiştir. Uzunca olan boynunun alt kısmı daha geniştir. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Göğüsleri küçük ve yuvarlak şekilli birer çukur hâindedir. Kolları çok kısa, kalınca ve uçları sivri olan birer çıkıntı hâlinde belirtilmiştir. İnce olan belinde kazıma olarak yapılmış yatay şekilli bir çizgi bulunur ve bu çizgi ile muhtemelen kemeri belirtilmiştir. Kenarları yuvarlak olan gövdesinin alt tarafı yarım daire veya küreğe benzer ve üzeri kazıma olarak yapılmış ve birbirine paralel olan çizgilerden oluşan bir bezeme ile süslüdür. Arka tarafı ise düzdür.

#### 114-9-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 2)

Etiyokuşu'nda C Ocağı 1. tabakada bulunmuş olan eserin kazı envanter numarası EY 292'dir<sup>9</sup>. Pişmiş topraktan imal edilen ve gri renkte astarlı olan idolün gövdesinin alt kısmının yan kenarı kırık ve eksiktir. Boyu 6.4 cm., gövde genişliği ise 3.9 cm.dir.

İnce ve yassı bir idoldür. Başı yarım daireyi andırmaktadır. Derince oyulmuş, kalınca ve yay şeklinde olan kaşlarının uçları birbirine bitişiktir. Gözleri yuvarlak şekilli birer çukurluk hâindedir. Baş detayları belirtilmemiştir. Uzun ve kalın olan boynunun alt kısmı daha geniştir. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Göğüsleri küçük ve yuvarlak şekilli birer çukur hâlinde belirtilmiştir. Kolları çok kısa, kalınca ve uçları yuvarlakça olan birer çıkıntı hâindedir. Kalınca olan beli kazıma olarak yapılmış yatay şekilli ve birbirine paralel olan iki çizgi ile süslüdür ve bu çizgilerle muhtemelen kemeri belirtilmiş olmalıdır. Kenarları yuvarlak olan gövdesinin alt tarafı yarım daire veya küreğe benzer ve üzerinde kazıma olarak yapılmış ve birbirine paralel çizgilerden oluşan bir bezeme bulunur. Kaşları, gözleri ve göğüsleri

8 Kansu 1940, s. 90; Kulaçoğlu 1992, s. 78, 186, No. 87.

9 Kansu 1940, s. 91; Kulaçoğlu 1992, s. 77, 186, No. 86.18 Alp 1965, 6, Lev. V, 8-9.



ile gövdesindeki bezemenin oyuk kısımları beyaz renkte bir dolgu maddesi ile doldurulmuştur. Arka tarafı ise düzdür.

#### *114-10-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 3)*

Kazı envanter numarası EY 382<sup>10</sup> olan eserin kesin buluntu yeri ve bulunuş durumu bilinmemektedir. Pişmiş topraktan üretilmiş ve hamuru devetüyü renkte olan idol iyi korunmuş durumdadır. Boyu 6.2 cm., gövde

genişliği ise 3.1 cm.dir.

İnce ve yassı bir idoldür. Başı yarım daireye benzemektedir. Çok az belirgin olan ince ve yay şeklindeki kaşlarının uçları birbirine bitişiktir. Gözleri yuvarlak şekilli birer çukurluk hâindedir. Baş detayları belirtilmemiştir. Boynunun alt kısmı daha geniştir. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Göğüsleri küçük ve yuvarlak şekilli birer çukur hâindedir. Kolları çok kısa, kalınca ve uçları yuvarlakça olan birer çıkıntı hâlinde belirtilmiştir. Kalınca olan beli kazıma olarak yapılmış yatay şekilli ve birbirine paralel olan iki çizgi ve küçük noktalar ile süslüdür ve bu süslemeyle muhtemelen kemeri belirtilmiştir. Dikdörtgeni andıran gövdesinde küçük noktalardan oluşan bir bezeme vardır. Bacakları kısa birer çıkıntı hâindedir. Arka tarafı ise düzdür.

#### *114-284-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 4)*

Etiyokuşu'nda C Ocağı 1. tabakada açığa çıkarılan eserin kazı envanter numarası EY 290'dır<sup>11</sup>. Pişmiş topraktan yapılan ve hamuru gri renkte olan idolün boynunun üst kısmı kırıktır ve başı yoktur. Boyu 3.8 cm., gövde genişliği ise 3 cm.dir.

İnce ve yassı bir idoldür. Göğüsleri küçük yuvarlak şekilli birer çukur hâlinde belirtilmiştir. İnce olan belinde kazıma olarak yapılmış yatay şekilli ve birbirine paralel olan iki çizgi bulunur ve bu çizgilerle muhtemelen kemeri belirtilmiş olmalıdır. Kalçası geniştir. Dikdörtgen gibi olan gövdesi dikey şekilli ve birbirine paralel ve kazıma olarak yapılmış çizgiler ile noktalarla süslüdür. Bacakları kısa birer çıkıntı hâindedir ve ayaklarının uçları hafif yukarı doğru kıvrıktır. Arka tarafı ise düzdür. Vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

10 Kansu 1940, s. 91, Şek. 81 üstte ortada ve sağdaki şekiller; Kulaçoğlu 1992, s. 78, 186, No. 88.

11 Kansu 1940, s. 90-91, Şek. 81 altta soldaki şekil.

*114-285-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 5)*

Kazı envanter numarası EY 291 olan eser Etiyokuşu'nda C Ocağı 1. tabakada ele geçirilmiştir<sup>12</sup>. Pişmiş topraktan imal edilmiş ve gri renkte hamurlu, siyah renk astarlı olan idolün gövdesinin alt ve üst kısımları kırıktır, başı, boynu ile gövdesinin alt tarafı yoktur. Boyu 4.4 cm., gövde genişliği ise 4.9 cm.dir.

İnce ve yassı bir idol gövdesidir. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Göğüsleri küçük ve yuvarlak şekilli birer çukur hâlinde belirtilmiştir. İnce olan beli kazıma olarak yapılmış yatay şekilli ve birbirine paralel olan iki çizgi ile süslüdür ve bu çizgilerle muhtemelen kemeri belirtilmiştir. Dikdörtgene benzeyen gövdesinin iki yan kenarı ile ortasında dikey, bunların arasında ise yatay şekilli ve birbirine paralel olan ve kazıma olarak yapılmış çizgilerden oluşan bir süsleme vardır. Bu çizgilerin bazılarının arasında beyaz renkte bir dolgu maddesi bulunmaktadır. Arka tarafı ise düzdür. Vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

*114-20-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 6, 7)*

Etiyokuşu'nda A Ocağı 1. tabakada bulunan eserin kazı envanter numarası EY 7'dir<sup>13</sup>. Pişmiş topraktan üretilen gri renkte hamurlu ve aynı renk astarlı olan idolün boynunun üst kısmı kırıktır ve başı yoktur. Boyu 2.4 cm., gövde genişliği ise 1.9 cm.dir.

İnce, yassı ve Troia tipi bir idoldür. Boynu incedir. Kenarları yuvarlak olan gövdesinin alt tarafı dairemsi ya da kurs şekillidir. Gövdesinin ön tarafı kazıma olarak yapılmış olan eğik şekilli ve birbirine paralel çizgiler ile noktalarla bezelidir. Arka tarafı da yine eğik ve birbirine paralel olan iki çizgi ile süslüdür. Vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

*114-21-64 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 8)*

Kazı envanter numarası EY 8 olan eser Etiyokuşu'nda A Ocağı 1. tabakada bulunmuştur<sup>14</sup>. Pişmiş topraktan yapılmıştır, gri renkte hamurlu ve aynı renk astarlı olan idolün boynunun üst kısmı kırıktır ve başı yoktur. Boyu 2 cm., gövde genişliği ise 1.8 cm.dir.

12 Kansu 1940, s. 91, Şek. 81 üstte soldaki şekil.

13 Kansu 1940, s. 90, Şek. 81 altta ortada ve sağdaki şekiller.

14 Kansu 1940, s. 90.

İnce, yassı ve gövdesinin alt tarafı Troia tipi idollere benzeyen bir idoldür. Boynu kalındır. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Kenarları yuvarlak olan gövdesinin alt tarafı yarım daire veya küreğe benzer. Gövdesinin üst tarafı kazıma olarak yapılmış yatay ve birbirine paralel çizgiler, alt kısmı ise dikey ve birbirine paralel çizgiler ile noktalarla süslüdür. Arka tarafı ise düzdür. Vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

### *KARAYAVŞAN İDOLLERİ*

#### *81-162-65 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 9)*

Karayavşan'da 1965 yılında yapılan kazıda Eski Tunç Çağına ait olan C Ocağı'nda tabanın üstünde<sup>15</sup> açığa çıkarılan idolün kazı envanter numarası Ky-162-65'tir. Pişmiş topraktan imal edilen ve hamuru gri renkte olan idolün gövdesinin üst kısmı kırık ve eksiktir. Boyu 6.1 cm., gövde genişliği ise 2.7 cm. dir.

İnce ve yassı bir idoldür. Başında konik şekilli, alt kısmı dar, ucu sivri olan ve başlığa benzeyen kısa bir çıkıntı vardır. Derince oyulmuş, kalınca ve yay şeklinde olan kaşlarının uçları birbirine bitişiktir. Gözleri iri ve yuvarlak şekilli birer çukurluk hâlinindedir. Burnu, ağzı, kulakları ve çenesi belirgin değildir. Uzun ve kalın olan boynunun alt kısmı daha geniştir. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Sağ kolu çok kısa, kalınca ve ucu yuvarlak birer çıkıntı hâlinde belirtilmiştir. Gövdesinin üst tarafında kazıma olarak yapılmış eğik şekilli ve birbirine paralel çizgiler vardır. Beli incedir. Bel kısmında bulunan kazıma olarak yapılmış ince ve yatay şekilli bir çizgi ile muhtemelen kemeri belirtilmiştir. Kenarları yuvarlak olan gövdesinin alt tarafı yarım daire veya küreği andırır, kenarı kazıma olarak yapılmış bir çizgi ile çevrilidir ve üzeri noktalarla bezelidir. Başlığı, kaşları, sağ gözü ve gövdesindeki bezemenin oyuk kısımlarında beyaz renkte bir dolgu maddesi bulunmaktadır. Arka tarafı ise düzdür. Baş ve vücut detaylarının çok az bir kısmı belirtilmiştir.

#### *81-164-65 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 10, 11)*

Kazı envanter numarası Ky-164-65 olan eser Karayavşan'da 1965 yılında yapılan kazıda C Ocağı III'te satıhta bulunmuştur. Pişmiş topraktan üretilen ve hamuru gri renkte olan idolün boynunun üst kısmı kırıktır ve başı yoktur. Boyu 7.9 cm., gövde genişliği ise 5.5 cm.dir.

<sup>15</sup> Kulaçoğlu 1992, s. 79, 187, No. 90.

İnce ve yassı bir idoldür. Kalınca olan boynunun alt kısmı daha geniştir. Omuzları aşağı doğru eğiktir. Kolları çok kısa, kalınca ve uçları yuvarlakça olan birer çıkıntı hâlinindedir. Beli kalıncadır. Kenarları yuvarlak olan gövdesinin alt tarafı torba veya çuvalı andırır. Gövdesinin üst kısmında eğik ve birbirine paralel ikişer çizgiden oluşan bir çapraz motifi, alt kısmında ise bir dikdörtgen motifi ve bu motiflerin arasında ise noktalar bulunur. Kaşları, gözleri ve göğüsleri ile gövdesindeki bezemenin oyuk kısımları beyaz renkte bir dolgu maddesi ile doldurulmuştur. Arka tarafı ise kazıma olarak yapılmış olan kısa çizgilerle süslüdür. Vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

#### *81-112-65 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 12)*

Karayavşan'da 1965 yılında yapılan kazıda Eski Tunç Çağına ait olan C Ocağın'da depoda ele geçirilmiş olan idolün kazı envanter numarası Ky-112-65'tir. Beyaz renkte mermerden yapılan idolün başı ile gövdesinin alt kısmı kırık ve eksiktir. Boyu 3.3 cm., gövde genişliği ise 2.1 cm.dir.

İnce, yassı ve Troia tipi idollere benzeyen bir idoldür. Başı oval şekillidir. Çok kısa olan boynu kalıncadır. Omuzları yuvarlak hatlıdır. Beli kalındır. Dikdörtgene benzeyen ve aşağı doğru genişleyen gövdesinin alt tarafının yan kenarları düz, alt kenarı ise yuvarlakçadır. Gövdesinin her iki tarafı da düzdür. Baş ve vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

#### *81-165-65 ENVANTER NUMARALI İDOL (Resim: 13)*

Kazı envanter numarası Ky-165-65 olan eser Karayavşan'da 1965 yılında yapılan kazıda B Ocağı'nda Eski Tunç Çağına ait M 5 mezarının yanında bulunmuştur. Mermerden üretilen idolün yüzeyi aşınmış durumdadır. Boyu 4.1 cm., gövde genişliği ise 1.9 cm.dir.

İnce ve yassı bir idoldür. Üst kısmı sivri olarak son bulan idolün gövdesi üçgeni andırmaktadır. Gövdesinin daha geniş olan alt tarafının kenarları yuvarlaktır. Gövdesinin her iki tarafı da düzdür. Baş ve vücut detayları ile kolları belirtilmemiştir.

#### *KARŞILAŞTIRMA VE TARİHLENDİRME*

81-164-65 envanter numaralı Karayavşan idolünün torba veya çuval şeklinde olan gövdesi Beycesultan tipi (keman biçimli) idollere benzemektedir. Beycesultan

XVII b ve XVII c (Eski Tunç Çağı I. Safha) tabakaları<sup>16</sup> ile Yortan'da (Eski Tunç Çağı I-II. safhalar)<sup>17</sup>; Afyon İli, Sandıklı İlçesi, Ağın Köyü'nde (Eski Tunç Çağı I-II. Safhalar)<sup>18</sup> ve Kiklad Adaları'nda (Eski Tunç Çağı)<sup>19</sup> Beycesultan tipi (keman biçimli) idoller ele geçirilmiştir. Ayrıca Büyük Güllücek'te (Geç Kalkolitik Dönem)<sup>20</sup>; Alishar'da (Eski Tunç Çağı)<sup>21</sup>; Polatlı Höyük XI. tabakada (Eski Tunç Çağı III. Safha)<sup>22</sup>; Alaca Höyük'te (Eski Tunç Çağı)<sup>23</sup> ve Karaoğlan'da (Eski Tunç Çağı III. Safha)<sup>24</sup> bulunan bazı idollerin gövdeleri de keman biçimlidir. Büyük Güllücek'te bulunmuş olan idol, keman biçimli idollerin Geç Kalkolitik Çağda ortaya çıktığını kanıtlamaktadır<sup>25</sup>.

114-9-64, 114-8-64 envanter numaralı Etiyokuşu idolleri ile 81-162-65 envanter numaralı Karayavşan idolü Beycesultan tipi (keman biçimli) idoller ile Kusura tipi idollerin ortak özelliklerini göstermektedir. Bu idollerin kolları Beycesultan tipi (keman biçimli) idoller gibi kısa birer çıkıntı hâlinde belirtilmiştir ve yarım daire veya kürek şeklinde olan gövdelerinin alt tarafı da Kusura tipi idollerin gövdelerini andırmaktadır. Beycesultan XIV. tabakada (Eski Tunç Çağı II. Safha)<sup>26</sup>; Kusura B katında<sup>27</sup> ve Koçaan Höyük'te<sup>28</sup> (Eski Tunç Çağı II ve III. Safhalar); ve Afyon İli, İşçehisar İlçesi, Karaağaç Köyü'nde bir mezarda (Eski Tunç Çağı)<sup>29</sup> bu tip idoller açığa çıkarılmıştır. Ayrıca İzmir Arkeoloji Müzesi'nde korunan bazı idoller de<sup>30</sup> bu tiptedir.

114-10-64, 114-284-64 ve 114-285-64 envanter numaralı Etiyokuşu idollerinin gövdeleri dikdörtgeni andırmaktadır. Bunlardan 114-10-64 ve 114-284-64 envanter numaralı idolleri bacakları kısa birer çıkıntı hâlinindedir ve 114-284-64 envanter numaralı idolün uçları hafif yukarı kıvrık olan ayakları da belirtilmiştir.

16 Lloyd-Mellaart 1962, s. 267, Fig. F 1-14, Pl. XXXII.

17 Kamil 1982, s. 19, Fig. 84, 289.

18 Alp 1965, 6, Lev. V, 8-9.

19 Renfrew 1969, s. 5, 27, III.I Be, Pl. 2 c.

20 Koşay-Akok 1957, s. 15, Lev. XXIV 2.

21 Schmidt 1932, s. 54, Fig. 62 b 790, b 2182.

22 Lloyd-Gökçe 1951, Pl. IV c.

23 Koşay 1938, s. 135, Lev. CVI A/a 1.

24 Ekiz 2001, s. 244, 247, Res. 3-4; Kulaçoğlu 1992, s. 80, 187, No.92.

25 Ekiz 2002, s. 268; Ekiz 2004, s. 23.

26 Lloyd-Mellaart 1962, s. 267, Fig. F 1 19.

27 Ekiz 2005, s. 166, 168, Res.14 a; Lamb 1938, s. 266, 268, Fig. 17 No.5.

28 Ekiz 2005, s. 166, 168, Res.13.

29 Alp 1965, s. 5, Lev. IV 7.

30 Ekiz 2004, s. 21, 23, Res. 9-11.

114-9-64, 114-8-64, 114-10-64 envanter numaralı Etiyokuşu idollerinin yarım daireyi andıran başları Alaca Höyük'te Eski Tunç Çağına ait mezarlarda açığa çıkarılan bazı kadın heykelcikleri ve altın ikiz idoller<sup>31</sup> ile Koçumbeli'de<sup>32</sup> ele geçirilen bazı idollerin (Eski Tunç Çağı II-III. safhalar) başlarına benzemektedir. 81-162-65 envanter numaralı Karayavşan idolünün başında ise konik şekilli, alt kısmı dar ve ucu sivri olan başlığa benzeyen kısa bir çıkıntı bulunmaktadır. Ahlatlıbel'de bulunmuş olan bazı idoller (Eski Tunç Çağı II ve III. safhalar)<sup>33</sup> ile Karaoğlan'da ele geçirilen bir idolün<sup>34</sup> (Eski Tunç Çağı III. safha) başlıkları da bu tipte konik şekilli, ucu sivri ve kısa bir çıkıntı hâlinindedir.

114-20-64 ve 114-21-64 envanter numaralı Etiyokuşu idollerinin benzerlerine Troia I ve II. tabakalarda<sup>35</sup> rastlanır. 81-112-65 envanter numaralı Karayavşan idolünün benzeri Troia II. tabakada<sup>36</sup> görülür. 81-165-65 envanter numaralı Karayavşan idolu ise Afrodias Akropol 7 açması Kompleks B (Eski Tunç Çağı III. Safha)<sup>37</sup> ile benzerlik göstermektedir.

Burada incelediğimiz idollerden 114-8-64, 114-9-64, 114-10-64 envanter numaralı Etiyokuşu idolleri ile 81-162-65 envanter numaralı Karayavşan idolünün baş detaylarının az bir kısmı belirtilmiştir. Bunlardan 114-10-64 idolün bacakları da belirtilmiştir. 114-284-64 envanter numaralı Etiyokuşu idolünün ise hem bacakları ve hem de ayakları belirtilmiştir. Diğer idollerin ise baş ve vücut detayları belirtilmemiştir.

Burada ele aldığımız idoller şematik üslupta yapılmıştır ve bunların vücut hatları da stilize edilmiştir. Etiyokuşu'nda bulunmuş olan idoller Eski Tunç Çağının II-III. safhalarına tarihlendirilmektedir<sup>38</sup>. Karayavşan idollerinin de aynı döneme tarihlendirilebileceklerini düşünmekteyiz.

31 Koşay 1951, s. 73, Lev. CXCV L 1-2; s. 62, Lev. CXXIX H.4-8.

32 Tezcan 1966, s. 6-7, Lev. XX, XXXIII.

33 Koşay 1934, s. 80-81, 83-84'deki resimler.

34 Ekiz 2001, s. 243-244, 246, Res.1-2.

35 Blegen-Caskey-Rawson-Sperling 1950, Fig. 216 36-65, 37-321, 360 36-253.

36 Blegen-Caskey-Rawson-Sperling 1950, Fig. 360 35-252.

37 Joukowsky 1986, s. 212, Fig. 216.

38 Sevin 2003, s. 104.

## KAYNAKÇA

- ALP, Sedat 1965, "Güneybatı Anadolu'da Bulunan Erken Bronz Çağına Ait Mermer İdoller", *Bellekten* XXIX1/113(1965), s.3-8.
- BLEGEN, Carl W.-John L. CASKEY-Marion RAWSON-Jerome SPERLING 1950, *Troy. General Introduction The First and Second Settlements. Volume I, Part 1, 2.* Published for the University of Cincinnati, By Princeton University Press.
- EKİZ, Halil Hamdi 2001, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan Eski Tunç Çağı'na Ait Bir Grup İdol", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı*, Ankara, s. 243-251.
- EKİZ, Halil Hamdi 2002, "Alanya Müzesi'nde Bulunan Eski Tunç Çağı'na Ait Bir Grup İdol", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı*, Ankara, s. 265-275.
- EKİZ, Halil Hamdi 2004, "İzmir Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Eski Tunç Çağı'na Ait Bir Grup İdol", *Kubaba* Yıl: 1 Sayı: 2 (12 Kasım-Aralık 2003-Ocak 2004), s. 20-31.
- EKİZ, Halil Hamdi 2005, "Kusura İdolları", *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, s. 163-172.
- JOUKOWSKY, Martha Sharp 1986, *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies. Volume I, II.* Publications D'Historie de L'Art et D'Archéologie de L'Université Catholique de Louvain-XXXIX, Archaeologia Transatlantica III, Louvain-Neuve, Belgique.
- KÂMİL, Turhan 1982, *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia.* BAR International Series 145.
- KANSU, Şevket Aziz 1940, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937). Les Fouilles D'Etiyokuşu (1937).* Türk Tarih Kurumu Yayını V. Seri No.3, Ankara.
- KOŞAY, Hamit Z. 1934, "Ahlatlıbel Hafriyatı", *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi* II, İstanbul, s. 3-100.
- KOŞAY, Hamit Z. 1938, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor.* Türk Tarih Kurumu Yayını V. Seri No. 2, Ankara.

- KOŞAY, Hamit Z. 1951, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor. Les Fouilles d'Alaca Höyük, entreprises par la Société d'Histoire Turque. Rapport préliminaire sur les Travaux en 1937-1939.* TTKY V. Seri No. 5, Ankara.
- KOŞAY, Hamit Z.-Mahmut AKOK 1957, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Büyük Güllücek Kazısı. 1947 ve 1949'daki Çalışmalar Hakkında İlk Rapor. Ausgrabungen von Büyük Güllücek, ausgeführt durch die Türkische Historische Gesellschaft. Vorbericht über die Arbeiten von 1947 und 1949.* Türk Tarih Kurumu Yayını V. Seri No.16, Ankara.
- KULAÇOĞLU, Belma 1992, *Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi: Tanrılar ve Tanrıçalar.* T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.
- LAMB, Winifred 1938, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar: II", *Archaeologia* Volume LXXXVII, Oxford, s. 218-273.
- LLOYD, Seton-Nuri GÖKÇE 1951, "Excavations at Polatlı. A New Investigation of Second and Third Millenium Stratigraphy in Anatolia", *Anatolian Studies* Vol. I (1951), s. 21-76.
- LLOYD, Seton-James MELLAART 1962, *Beycesultan. Vol.I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels.* Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara No. 6, London, W. 1.
- RENFREW, Colin 1969, "The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines", *American Journal of Archaeology* Volume 73/1, s. 1-32.
- SCHMIDT, Erich 1932, *The Alishar Hüyük, Seasons of 1928 and 1929, Part I.* The University of Chicago, Oriental Institute Publications XIX, Chicago, Illinois.
- SEVİN, Veli 2003, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar.* İletişim Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN, Burhan 1966, *1964 Koçumbeli Kazısı. Koçumbeli Excavation in 1964.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Middle East Technical University, Ankara.





Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3



Resim: 4



Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



Resim: 8



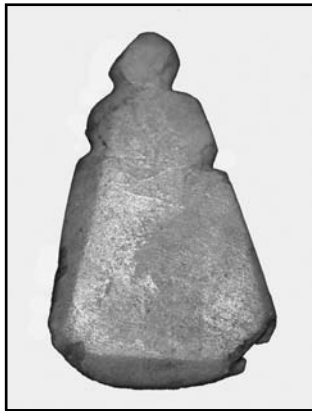
Resim: 9



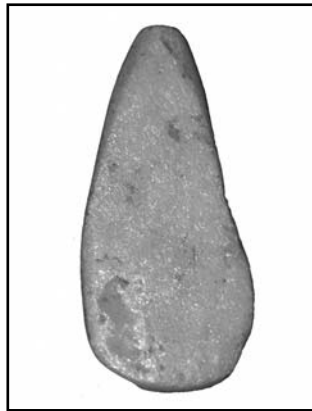
Resim: 10



Resim: 11



Resim: 12



Resim: 13

# ANAMUR MÜZESİ'NDE BULUNAN ERKEN HİRİSTİYANLIK-BİZANS DÖNEMİ TAŞ ESERLERİ

Ayşe AYDIN\*

Anamur Müzesi'nde sergilenen ya da müze deposunda bulunan sütun başlıkları dışındaki Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemine ait taş eserler bugüne kadar tanıtılmamış, Anamur yerleşiminde yapılan kazılarda yapı içinde bulunanlara ise çok kısa yer verilmiştir<sup>1</sup>.

Müze ve ören yeri deposundaki levha fragmanları figürlü ve geometrik desenli olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

## A) Figürlü Levha Fragmanları

### 1 Numaralı Levha Fragmanı (Resim: 1, 2)<sup>2</sup>

Kireçtaşından yaklaşık 4/3'ü ve sol alt köşesi kırık levha fragmanının iki yüzü de delik işi (ajour) akant yapraklarıyla bezenmiştir. Ön yüz olarak tanımlayabileceğimiz

\* Doç. Dr. Ayşe AYDIN, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 33342 Mezitli-Mersin-TÜRKİYE ayayse@mersin.edu.tr

Bu çalışmada gösterdiği kolaylık ve yardım için Anamur Müzesi Müdürü Sayın Ramazan Peker'e teşekkür ederim.

1 Anamur'daki kazı çalışmaları için bkz. E. Alföldi, "Excavations and Restoration in Anemurium, 1966", *TürkAD* 15-1, 1966, 5-12; L.C. Smith, "Excavation Report, Eski Anamur (Anemurium), 1968", *TürkAD* 17-2, 1968, 177-184; A. Akat, "Restoration work in the Odeon of Anemurium 1969", *TürkAD* 18-2, 1969, 41-46; E. Alföldi v.d., "Excavations and restorations at Anemurium (Eski Anamur) 1969", *TürkAD* 18-2, 1969, 37-39; G. Huber, "Die Restaurierung der Therle II7A in Anamur", *TürkAD* 18-2, 1969, 47-58; J. Russel, "Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1971", *TürkAD* 20-1, 1973, 201-219; J. Russel, "Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1972", *TürkAD* 21-2, 1974, 153-165; J. Russel, "Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1973", *TürkAD* 22-2, 1975, 121-139 (Nekropol Kilisesi Fig. 17-19), J. Russel, "Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1976", *TürkAD* 24-2, 1977, 133-145; J. Russel, "Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1976", *TürkAD* 25-1, 1980, 263-290 (Nekropol Kilisesi 267 vd. Fig. 279-285); J. Russel, "Anemurium-Eine römische Kleinstadt in Kleinasien", *Antike Welt* 7/4, 1976, 2-20.

Anamur Müzesi'ndeki sütun başlıkları, Kilikya ve İsaurya bölgesinde hâlâ devam eden yüzey araştırmalarına ait buluntular olduğu için bu makaleye alınmamıştır.

2 Env. Nr: 2.544.90; Buluntu Yeri: Erdemli; Ölçüleri: Ön yüz: E: 20,5 cm., B: 49 cm., K: 12,5 cm., Üst K: 11,5 cm., Arka yüz: E: 9 cm.

yüz, en dışta bir sıra silme ile çerçeve içine alınmıştır. Bunun içinde ortadaki bölüme kıyasla yaklaşık 7 cm. kalınlıkta aynı kökten çıkan sivri akant yapraklarından oluşan bir bordür, levha fragmanının orta bölümünü yan ve üstten sınırlar. Bu sınırlı alan içinde yine aynı köke sahip çok sayıda uçları sivri akant yaprağı yer almıştır. Yaprakların ortasında kabartma tekniğinde verilmiş bir hayvan gövdesinin arka bölümü, arka ayakları ve kısa kuyruğu görülür. Daha kırık olan diğer yüzde de ön yüzdeki düzen hayvan figürü olmaksızın tekrarlanmıştır.

### 2 Numaralı Levha Fragmanı (Resim: 3)<sup>3</sup>

Kireçtaşından arka bölümü düz bırakılmış fragman, levhanın yer yer kırıkları olan köşe parçasıdır. Ön yüzde alçak kabartma tekniğinde iki silme kenar çerçevesi arasında oldukça stilize edilmiş bir sarmaşık yer almıştır. Sarmaşığın dikkati çeken özelliği, bitiş noktasında içinde tomurcuğu olan bir filize sahip olmasıdır. İçte silmelerin birleştiği köşede aynı kökten çıkan iki adet nar vardır. Narlardan biri hemen altındaki kuşa yani aşağıya doğru, diğeri ise ona kıyasla yukarıya doğru yönelmiştir.

Aşağı doğru yönelen narın altındaki kuş oldukça zarif işlenmiş; gagası, gözü, kanatları ve kuyruğu kazıma tekniğinde yapılmıştır. Kuşun gagası, dış konturları inci dizisine sahip olası bir madalyonun dış çerçevesine dokunur.

### 3 Numaralı Levha Fragmanı (Resim: 4, 5)<sup>4</sup>

Kireçtaşından levhanın iki yüzünde de alçak kabartma tekniğinde yapılmış bir bezeme programı vardır. Üst bölümleri kırık üç parçaya ayrılmış levhanın ön yüzü dıştan iki sıra kalın silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Merkezde çelenk içinde Malta haçı yer alır. Yapraklarının birleşme noktalarında bir inci bulunan çelengin altında, sapları merkezden iki yana yönelmiş kalp şeklinde birer yaprak görülür. Çelengin iki yanında simetrik bir düzen vardır. Bir tarafında kalp şeklinde yaprağı olan üç ayaklı birer kaide üzerinde, yukarıya doğru devam eden bir bitki sapının sağ ve solunda birer yaprak, bunların üzerinde ise birer dağ keçisi figürü yer almıştır. Bunlardan soldakinin başı, boynuzlarının bir kısmı ve ön ayakları korunmuştur. Sağdaki diğerine kıyasla daha sağlam günümüze ulaşmıştır. Ön ve arka ayaklarıyla çelenge yönelen hayvanın gösterişli boynuzları vardır. Her iki keçinin de ağız ve gözleri kazıma tekniğiyle verilmiştir.

3 Env. Nr: 2.542.90; Buluntu Yeri: Erdemli. Ölçüleri: E: 35 cm., B: 39 cm., K :9 cm.

4 Env. Nr: Yok; Buluntu Yeri: Anamur, Merkez (III 13 C) kilisesi kazısında bulunmuş. Ölçüleri: 1. kırık parça: E: 52 cm., B: 55 cm., K: 9 cm., 2. kırık parça: E: 56 cm., B: 78,5 cm., K: 9 cm., 3. kırık parça: E: 42 cm., B: 82 cm., K: 9 cm.

Yine silmelerle çerçeve içine alınan levhanın arka yüzünde madalyon içine alınmış Malta haçı, ön yüze kıyasla yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir.

#### *Diğer Fragmanlar (Resim: 6)*

Değerlendirmeye alınamayacak kadar küçük olan üç fragman bu makalede sadece ölçüleri ve tanımlarıyla yer almıştır. Bunlardan biri Prokonessos mermerinden alçak kabartma tekniğinde yapılmış bir fragman olup bir hayvanın ayakları ve gövdesinin alt kısmı görülebilmektedir<sup>5</sup>. Mermerden bir başka fragmanda, yüksek kabartma tekniğinde yapılmış bir hayvanın arka ayakları görülmektedir<sup>6</sup>. Bir öncekiyle aynı levhaya ait başka bir fragman ise aynı özellikteki bir hayvanın tek ayağını göstermektedir<sup>7</sup>.

#### *Friz Parçası (Resim: 7)<sup>8</sup>*

Kireçtaşından bir kapı lentosu ya da sövesine ait frizin iki kırık parçası tamamlanmıştır. Altta ve üstte silmelerle sınırlanmış alan içinde stilize edilmiş yapraklardan oluşan bordürler arasına, üzerinde küçük kabarlara sahip kıvrım dal motifi, dalların ara boşluklarına ise yapraklarla birlikte hayvan figürleri yerleştirilmiştir. Kanat, kuyruk gibi bölümleri kazıma tekniğiyle yapılan kuşların dışında, yüz ayrıntıları da detaylı verilmiş bir keçi yer alır. Kuş figürleri durgun, onlara kıyasla keçi hareketli olarak verilmiştir.

#### *B) Geometrik Desenli Levha Fragmanları<sup>9</sup>*

##### *Eşkenar Dörtgen Motifli Levha Fragmanı (Resim: 8)<sup>10</sup>*

Mermerden yapılmış iki parça bir araya getirilerek elde edilen tamlama, ortasında eşkenar dörtgen motifine sahip levhanın kademeli profil çerçevesi ve eşkenar dörtgenin dört köşesinde oluşan üçgenlerden birini içermektedir.

5 Env. Nr: Yok; Buluntu Yeri: Anamur, Nekropol Kilisesi. Ölçüleri: E: 28,5 cm., B: 19,5 cm., K: 4 cm.

6 Env. Nr: C III 13/6; Buluntu Yeri: Anamur, Merkez (III 13 C) Kilisesi; Ölçüleri: E: 17 cm., B: 14 cm., K: 6 cm.

7 Env. Nr: C III 13/7; Buluntu Yeri: Anamur, Merkez (III 13 C) Kilisesi. Ölçüleri: E: 16 cm., B: 20 cm., K: 6 cm.

8 Env. Nr:2.127.90; Buluntu Yeri: Bilinmiyor, ancak Erdemli'den getirilmiş. Ölçüleri: E: 29 cm., B: 27 cm., K :21 cm., Üst Bölüm B: 12 cm., E: 18 cm.

9 Anamur Müzesi, Anamur ören yerindeki depoda yer alan profilli bazı küçük levha fragmanlarına burada yer verilmemiştir.

10 Env. Nr: Yok; Buluntu Yeri: Anamur, Nekropol Kilisesi. Ölçüleri: Büyük Parça: E: 37 cm., B: 61 cm., K: 13 cm.; Küçük Parça: E: 13 cm., B: 27 cm., K: 13 cm.

### Paye (Resim: 9)<sup>11</sup>

Dikdörtgen kesitli mermerden payenin üst bölümündeki topuzu kırıktır. Payenin alt bölümünde de kırıklar vardır. Ön yüzüne alçak kabartma tekniğinde iç içe dikdörtgenden oluşan soffit motifi yapılmıştır. Payenin diğer yüzleri düzgündür, birinde ise yiv vardır.

### Değerlendirme

Sivil yapılarda kullanıldıklarına ilişkin fazla veri olmamasına rağmen, levhalar genellikle dinsel yapılarda yer almıştır. Zengin profilli çerçevelerle sınırlanan alan içinde figürlü ve geometrik kompozisyonların yüksek ya da alçak kabartma tekniğiyle yapıldığı levhalar; kiliselerde templon kuruluşlarında, naos neflerini birbirinden ayıran desteklerin arasında, yine galeri destekleri arasında ya da ambon, altar ve katedra gibi liturjik unsurlarda da kullanılmıştır. Anamur Müzesi'ndeki levhalar da bu işlevlerden birini üstlenmiş olmalıdır.

Anamur'daki 1 numaralı levha fragmanındaki gibi delik işi tekniğinde yapılmış benzer akant yaprakları Myra, Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki 6. yüzyıl örnekleri içinde de görülür<sup>12</sup>. Levhanın bordüründeki kıvrılmış sivri akant yaprakları 5.-6. yüzyıla tarihlenen sütun başlıklarının bilezik bölümünde, kapı lentosu, pilaster ve ambonlarda da yer alır<sup>13</sup>. Fragmanda yumuşak olarak biçimlendirilen hayvan figürü, yapraklar nedeniyle bazı keskin hatlar ortaya koyar.

11 Env. Nr: Yok; Buluntu Yeri: Anamur, Nekropol Kilisesi. Ölçüleri: E: 21 cm., D: 21 cm., Y: 69 cm.; Topuzu (k): Y: 6 cm. Çap: 17 cm.

12 U. Peschlow, "Materialen zur Kirche des H. Nikolaos in Myra im Mittelalter", *IstMitt* 40, 1990, 217 Nr. 51 Taf. 41,2.

13 H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien* (1918), 322-323 Abb. 121; W.F. Volbach, *Frühchristliche Kunst* (1958), Abb. 162.; F.W. Deichmann, Ravenna. *Geschichte und Monumente* (1969) Abb. 44-45.; R. Naumann-F. Naumann, "Aizanoi. Bericht über die Ausgrabungen und Untersuchungen 1983 und 1984", *AA* Heft 2, 1987, 331 Abb. 57-58.; E. Russo, *Sculture del complesso eufrasiano di Parenzo* (1991), K. Nr: 12. 30 Fig. 14-15. 48-49; G. Soteriou, *Αί χριστιανικαί Θηβαι της Θεσσαλίας* (1993), 87 vd. Abb. 114-126.; Th. Zollt, *Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n. Chr.* (1994), 217 K. Nr: 617 Abb. 22 Taf. 45; C. Başaran, "Kyzikos Korinth Başlıkları", *TürkAD* XXXI, 1997, 35 Res. 40; U. Peschlow, "Tradition und Innovation: Kapitellskulptur in Lykien", U. Peschlow-S. Möllers (Hrsg.), *Spätantike und byzantinische Bauskulptur* (1998), 72 Taf. 22,24; A. Aydın, "Der Ambon der Kirche "A" in Tapureli", *OLBA VIII (Özel Sayı), III. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*, 2003, 83 vd. Lev. 27-33.

Müzedeki 2 numaralı levha fragmanında kuşun gagası, bir bölümü korunabilmiş madalyona dokunmaktadır. Levhanın tamamlandığı düşünüldüğünde madalyonun diğer tarafında da bir kuş tasviri olasıdır. Böylece bir madalyon etrafında karşılıklı olarak birer kuş figürü yer alarak antitetik bir düzen kurgulanmış olmalıdır.

3 numaralı levha fragmanında ise yine karşılıklı düzenlenmiş dağ keçileri merkezdeki çelenke yönelerek tasvir edilmiştir. Her iki levhanın bütününe olduğu gibi antitetik olarak düzenlenmiş hayvan figürleri Erken Hıristiyanlık-Bizans sanatında levhalar, lahitler, mozaik, duvar resimlerinde ve bazı rölikerlerde de görülür<sup>14</sup>. Genellikle bu tür kompozisyonlarda inançlı insanı sembolize eden koyun, geyik, güvercin ya da tavus kuşu gibi cennete ait hayvan figürleri merkezdeki haça, İsa monogramına ya da su dolu kaba yönelmiştir. Özellikle Ravenna lahitlerinin gövde ve kapaklarında dikkati çeken 2 numaralı fragmanda olduğu gibi merkezdeki bir haç ya da içinde haç veya İsa monogramı bulunan madalyon ya da çelenk iki yanına antitetik olarak yerleştirilmiş kuş, tavus kuşu figürlerinin gagalarının bu ortadaki nesneye dokunmasıdır<sup>15</sup>.

2 numaralı levha fragmanında dikkati çeken özelliklerden biri de köşede yer alan iki nar motifidir. Akdeniz çevresi ve Ön Asya'nın eski kültürlerinde bereket sembolü olarak kullanılan nar, Mısır, Girit-Miken sanatında mezar tasvirlerinde, Yahudilere ait sikkeler üzerinde ölümsüzlüğü ifade etmiştir. Mısırlı ve Fenikeliler tarafından Avrupa'ya götürülen nar ağacı heros mezarlarına dikilmiştir. Ağaç aynı zamanda ateş kırmızısı rengi ve güzel kokulu çiçeğiyle aşk ve evliliğin sembolü olarak da kullanılmıştır. Fenike ve Yunan tanrıçalarının bazılarıyla birlikte anılan nar, Hıristiyan sanatında İsa'nın, Meryem'in ve kilisenin sembolüdür. Tanrının zengin rahmetini ve göksel aşkı ifade eder. Aynı zamanda nar suyu martirlerin kanı olarak kabul edilir<sup>16</sup>.

14 Levhalar için bkz. Th.Ulbert, "Untersuchungen zu den byzantinischen Reliefplatten des 6. bis 8. Jahrhunderts", *IstMitt* 19/20,1969/1970, 356 vd.; Deichmann 1969, a.g.e. 58 vd.; Lahitler için bkz. J. Kollwitz-H. Herdejürgen, *Die ravennatischen Sarkophage* 8,2 (1979), Kat. B 3. 13.15.16.18.19.22.23.30.31.33; Mozaik ve fresk için bkz. B. Brenk, *Spätantike und frühes Christentum* (1985), 135. 137. 220a. 379a. 383.; rölikerler için bkz. A. Aydın, "Ein Reliquiar im Museum von Şanlıurfa", *IstMitt* 52, 2002, 383-391.

15 R. Farioli, *Ravenna Romana e Bizantina* (1977), 202-203.207 Abb. 167.172-173; Kollwitz-Herdejürgen 1979, a.g.e. Kat. B 21.A39/B20.B6.B10.B15-17.B19.B22.B30.B31.B34. Taf. 8.17.35.50.54-55.64.66-67.74.82-84.

16 H. Brunner-K. Flessel-F. Hiller, *Lexikon Alte Kulturen* 2 (1993) 124; H. Biedermann, *Knaurs Lexikon der Symbole* (2000) 169-170; C. Dutilh, "Granatapfel", *LC/II*, 1994, 198-199.

3 numaralı levhada olduğu gibi hayvan figürünün ağaç ya da dal üzerinde ya da arasında yer aldığı örnekler yine lahitler başta olmak üzere taştan yapılmış levhalarda görülebilmektedir<sup>17</sup>. Ayrıca iki ambona ait levhada ve bölgede yer alan bir kurnadaki hayvan figürleri buradaki hayvan figürlerine benzerler<sup>18</sup>.

Anamur Müzesi'ndeki friz parçası gibi kıvrım dallar, asma yaprakları ya da akant yaprakları arasına yerleştirilmiş, zaman zaman farklı yönlerde işlenmiş hayvan figürlü benzer frizler ve kapı lentolarına Kilikya ve İsaurya ile diğer komşu bölgelerde rastlanmaktadır<sup>19</sup>.

6. yüzyıl başından ortasına kadar yapılan levhalarda yüksek kabartma yerini zamanla alçak kabartmaya, vücut oluşumu ve yüz ifadesi gerçekçi yaklaşımdan uzaklaşan, plastik etkili figürlere bırakır. Daha önceki örneklere kıyasla, 6. yüzyıl ortasından başlayarak dış konturları vurgulu, olabildiğince yumuşak bir vücut biçimlendirilişi yanı sıra azaltılmış vücut detayları ve sadece gözler ile hayvanlarda arka bacak bölümünün belirtildiği hareket hâlinde ya da hareketsiz figürler adeta kabartmanın yapıldığı yüzeyle aynı yükseklikteki alçak kabartma tekniğiyle verilir<sup>20</sup>. Yüzyılın sonuna doğru bu özelliklere, stilize anlatım da eklenmiştir<sup>21</sup>. Bu özellikler bazı ambon parçalarında, Parenzo'daki levhalarda, Antalya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ambondaki figürlerde, Suriye'de yapılmış bazı levhalar üzerindeki figürlerde de görülür. Bunlardan Antalya örneği 6.-7. yüzyıl arasına, Suriye örnekleri ise 5.-6. yüzyıl ve 6.-7. yüzyıl arasına tarihlendirilir<sup>22</sup>.

17 Staatliche Museen zu Berlin (Hrsg.), *Wegleitung durch die frühchristlich-byzantinische Sammlung* (1964), Abb. 27; A. Grabar, *Sculptures Byzantines du Moyen Age II* (XI<sup>e</sup>-XIV<sup>e</sup> siècle) (1976), 75 Nr. 73 Pl. XLIX; Farioli 1977, a.g.e. 206 Abb. 171; Kollwitz- Herdejürgen 1979, a.g.e. Kat. B 16.19 Taf. 66,1;67,2-3; A. Effenberger-H-G. Severin, *Das Museum für spätantike und byzantinische Kunst* (1992), 237 vd. Kat. Nr. 141-142.

18 G. Dagron-D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie* (1987), Pl. LXIII,4.; Effenberger-Severin 1992, a.g.e. 145 Kat.Nr. 58.

19 Rött 1918, age. 322-323 Abb. 121.; Dagron-Feissel 1987, a.g.e. Pl. LXI,1.; Effenberger-Severin 1992, a.g.e., 120 Kat. Nr. 38, 191-192 Kat. Nr. 103.

20 Ulbert 1969/1970, a.g.m., 342 Nr. 16. 19-20. 22-23 Taf. 67, 1.3-4; 68, 1-2; A. Effenberger, "Studien zu den Bildwerken der Frühchristlich-byzantinischen Sammlung III: Das Petrusrelief von Alaçam", *Staatliche Museen zu Berlin Forschungen und Berichte* 27, 1989, 148.

21 P.H.F. Jakobs, *Die frühchristlichen Ambone Griechenlands* (1987) 161. Taf. 23 a; H. Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi* (1989) 131 Res. 136.

22 Jakobs 1987, a.g.e., Taf. 23a; Brenk 1985, a.g.e., Abb. 249-250; E.M. Ruprechtsberger (Hrsg.), *Syrien: von den Aposteln zu den Kalifen* (1993) K. Nr: 73. Russo 1991, a.g.e., K. Nr: 63-64. 127. 135. 154. 201-203: Fig. 88-89. 153. 157. 178. 215-217; *Syrie. Mémoire et Civilisation* (1993) 358 K. Nr: 282.



Bu özellikler Anamur Müzesi'ndeki 1 ve 3 numaralı levha fragmanlarının yanı sıra Adana Müzesi'ndeki bir paye ve levhada da görülmektedir. Bu nedenle fragmanları 6. yüzyıl ortasına tarihlendirmek olasıdır.

Silifke Müzesi'ndeki iki paye ile aynı özellikleri yansıtan Anamur Müzesi'ndeki 2 numaralı fragman, 6. yüzyıl ortasında yapılan levhalarla birlikte değerlendirilebileceği gibi yüzyılın ikinci yarısına da ait olabilir<sup>23</sup>.

İki parçası birleştirilen friz, aslında 2 numaralı levhadaki kuşla aynı özellikleri taşımakla birlikte farkı kazıma tekniğinde küçük çizgilerle kuşların vücut ayrıntılarının daha detaylı verilmiş olmasıdır. Th. Ulbert bunu 6. yüzyıl ortasının hemen sonrasının, yani ikinci yarısının özelliği olarak gösterir<sup>24</sup>.

Eşkenar dörtgen (rhombus) içindeki madalyonda Latin ya da Yunan haçı veya rozet motifi Erken Hıristiyanlık-Bizans döneminden başlayarak sıkça levhalarda kullanılmıştır<sup>25</sup>.

Alçak kabartma profillerle ya da kazıma tekniğiyle yapılmış çift dikdörtgenden oluşan soffit motifi, payelerde çok kullanılan bir motiftir<sup>26</sup>. Başta templon kuruluşları olmak üzere, solealarda da kullanılabilen soffit motifli payeler genelde 5.-6. yüzyıllara ya da sadece 6. yüzyıla tarihlenmektedir<sup>27</sup>.

23 Ulbert 1969/1970, *a.g.m.*, 342 Taf. 67,1-3.

24 Ulbert 1969/1970, *a.g.m.*, 343 Taf. 68,1-2;69,3.

25 A. K. Orlandos, *He xylostegos palaiochristianike basilike tes mesogeiakas lekanes* (1952), 514 vd. Abb. 475,4; 477,3. 527 Abb. 492. 532 Abb. 498; R. F. Hoddinot, *Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia* (1963), 133.139.192 Fig. 56f.63.67; Soteriou 1993, *a.g.e.*, 76-77 Abb. 88-89; Y. Ötügen, *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien, IstMitt Beiheft 41*, (1996), 101-102. 112 Abb. 21 Taf. 14-15; 16,2-3; G. Roux, *Salamine de Chypre XV La Basilique de la Campanopétra* (1998), K.Nr: 6-8 Fig. 320-322; S. Westphalen, "Die Basilika von Priene. Architektur und liturgische Ausstattung", *IstMitt* 48, 1998, 299 Abb. 12. 324 Kat. Nr: 76-77.99 Abb. 26. Taf. 40,1-2;42,1; E. Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri* (2002), 140.164-165 Lev. 64,78; 87,106a; 90,110.

26 J. Keil-A. Wilhelm, *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien MAMA III* (1931), 104 Abb. 100; U. Peschlow, "Byzantinische Plastik in Didyma", *IstMitt* 25, 1975, 220-221 Taf. 42,1; A. Terry, "The Sculpture an the Cathedral of Eufrasius in Porec", *DOP* 42,1988, No:27-35 Fig. 88-104; Tezcan 1989, *a.g.e.*, 45 Res. 23.50; Peschlow 1990, *a.g.m.*, Nr. 29 Taf. 41,8; U. Peschlow, "Zum Templon in Konstantinopel", *Αρμος.Τιμητικός Τομος στον Καθηγητή Ν.Κ. Μουτσόπουλο*, 1991, 1468. 1475 Taf. 24; Russo 1991, *a.g.e.*, Fig. 86-86. 124. 131. 133; Ötügen 1996, *a.g.e.*, 58 vd. Taf. 1,2-3;2,4;3,3-5;4,3-4;5,1.3.; Westphalen 1998, *a.g.m.*, K.Nr: 69-70.89.92 Taf. 39,1-2;40,7;41,4; Parman 2002, *a.g.e.*, 126 Lev.50, 53-54.

27 Russo 1991, *a.g.e.*, 116. 156. 163; Ötügen 1996, *a.g.e.* 69.

Eserlerin bazıları Merkez Kilisesi (III 13C) ve Nekropol Kilisesi'nde bulunmuştur. Bu kiliseler genel özellikleriyle 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir<sup>28</sup>.

Anamur Müzesi'nde sergilenen ve depoda yer alan Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi taş eserleri kiliselerde templon kuruluşlarında, naos neflerini birbirinden ayıran desteklerin arasında ya da galeri destekleri arasında kullanılmış levha ve payelerdir. Yerel malzeme kireçtaşıdan yapılmış eserler, motif ve üslup özellikleriyle ait oldukları dönemin özelliklerini yansıtmakta, bu anlamda komşu bölgelerle ortak bir gelişme çizgisinde ve zevkte buluşmaktadır.

---

28 J. Russel, "Christianity at Anemurium (Cilicia)", *Actes du XI<sup>e</sup> Congrès International d'Archéologie Chrétienne* Vol. II, 1989, 1620 vd.; F. Hild-H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", *RBK* IV, 1990, 269 vd.; F. Hild-H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, TIB 5 (1990), 188 vd.



Resim 1: Anamur Müzesi'ndeki 1 numaralı levha fragmanının ön yüzü Resim 2: Anamur Müzesi'ndeki 1 numaralı levha fragmanının arka yüzü



Resim 3: Anamur Müzesi'ndeki 2 numaralı levha fragmanı



Resim 4: Anamur Müzesi'ndeki 3 numaralı levha fragmanının ön yüzü



Resim 5: Anamur Müzesi'ndeki 3 numaralı levha fragmanının arka yüzü



Resim 6: Anamur ören yeri deposundaki fragmanlar



Resim 7: Anamur Müzesi'ndeki friz parçası



Resim 8: Anamur ören yeri deposundaki eşkenar dörtgen motifli levha fragmanı



Resim 9: Anamur ören yeri deposundaki paye

# KARIA'DA 2006 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ender VARİNLİOĞLU\*

Kerme Körfezi'nin kuzey kıyısındaki antik *Keramos* kenti (Ören) yakınlarında Türkevleri Köyü'nün mezarlığında 1991 yılında bulunan bir yazıt, "Atina Vergi Listeleri"nde adı geçen, ancak yeri bilinmeyen başka Karia kentlerinin de körfezin kuzey kıyılarındaki olabileceği düşüncesini akla getirmişti<sup>1</sup>. Bu varsayımdan yola çıkarak yazıtta (meclis kararı) adı geçen *Uranion* kentinin bulunduğu Dikmen Dağı'nın batısındaki tepelerde yapmış olduğum yüzey araştırmalarında Bozalan Köyü'nün üstündeki Karamandağ'da ve Kocadağ'da iki kent kalıntısıyla karşılaştım<sup>2</sup>. Ancak, Karamandağ'ın eteğindeki Kapız mevkiinde –gene- bir meclis kararı bulununcaya kadar, bu kentin "Atina Vergi Listeleri"nde adı geçen *Kodapa* olduğunu öğrenmemiz mümkün olmadı<sup>3</sup>.

Sonradan Hellenleşen bu yerleşme Hellenistik Dönemde bile, Kerme Körfezi'nin kuzey kıyısındaki *Halikarnassos* gibi, *Keramos* gibi, *Pladasa* gibi, eski yerli adını koruyordu. *Keramos*'ta bulunan iki stel üzerindeki okunamayan yazı türü<sup>4</sup>, dilleri farklı halkların varlığına işaret ediyordu. Gene *Keramos*'ta bulunan bir meclis kararında, Yunanca olmadığı için, çekilmeden korunmuş *Tebremoun* kabile adı, bunun bir başka işaretiydi<sup>5</sup>. Yunan harfleriyle yazıldığı için okunabilen bu adı o zaman Kilikia ve Lykia'daki aynı kökten gelen başka adlarla karşılaştırmıştık. Bunlar, Yunan öncesinde o bölgelerde yaşamış olan Luwi kökenli halktan kalan kimi kişi, yer ya da tanrı adlarıydı. *Kodapa* adını da, raslantı sonucu, Kilikia'daki benzer bir yer adıyla karşılaştırma olanağı bulduk. Burada Kilikia'da ilk kez karşılaşılan yer adının geçtiği üç steli ele alacağız.

\* Ender VARİNLİOĞLU, And Sok. 13/16 Kaan Apt. Çankaya-Ankara/TÜRKİYE.

1 E. Varinlioğlu, "East of Halicarnassus, The Salmakis Inscription and Hellenistic Halicarnassus", *Halicarnassian Studies IV*, ed. S. Isager ve P. Pedersen, 2004, ss. 125-131.

2 a.g.y., s. 126 ve devamı. Yaklaşık 100 yıl önce yerli halk buradaki kalıntılardan, bölgede araştırma yapan iki yabancı bilim adamına bilgi vermiş, ancak hava koşulları el vermediği için buraya ulaşamamıştı, bkz. E. Hula ve E. Szanto, *Bericht über eine Reise in Karien*, SAWW (Phil. Hist. Kl.), 132, 1895, s. 27.

3 A. Bresson, P. Brun, R. Descat ve K. Konuk, "Un décret honorifique des Kodapeis (Carie du Sud)", *REA* 107, 2005, No. 1, ss. 69-81.

4 E. Varinlioğlu, "Die Inschriften von Keramos", *IK 30 (Keramos)*, s. 11, No. 1, 2.

5 a.g.y., s. 13, No. 3.

2005 yılında Kilikia'da katılmış olduğum bir yüzey araştırmasında, Cennet-Cehennem diye bilinen yerin üzerinde Hasanaliler Köyü'nün Kayraçtepe mevkiinde tapınak kalıntısı olduğunu üzerindeki yazıtlardan da çıkardığımız üç stel bulduk. Aşağıda görüleceği gibi, Tanrı Zeus, belirleyici Kodopaios sıfatını bulunduğu yerden alıyor<sup>6</sup>:

Διὶ Κοδοπαίῳ  
 2 Ἐπινεϊκίῳ Τροπαί-  
 ούχῳ ὑπὲρ εὐανδρίας  
 4 [[-----]]  
 [[----]] εὐσεβ(οῦς)  
 6 εὐτυχοῦς Σεβ(αστοῦ) Π(ατρός) Π(ατρίδος)  
 ἡ πόλις  
 8 ἐπὶ ἀρχόντων τῶν  
 περὶ Μ. Αὐρ. Μηνοδοτι-  
 10 ανὸν Μάξιμον.

1. (birinci) satırda Zeus Kodopaios adı açık biçimde görülmektedir. Aynı yerde bulunan başka adak yazıtında da Zeus Kodopaios adı geçmektedir:

[Δι]ὶ Κοδοπα[ίῳ]  
 2 [ Αἰ ?]ηγόλις  
 [-]ΜΙΣ[γέ-  
 4 [ν]οῦς εὐχῆν.

Aynı yerde bulduğumuz üç blok üzerindeki özenli büyük yazılardan, yapının Zeus Kodopais'un tapınağı olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki iki yazıt olmasaydı, büyük kısmı kırılıp yok olmuş bu yazıtı tamamlayamayacaktık:

ΤΟCΕ[------]-]ΟΛΟ[------]  
 Τὸ Σε[βαστοῦ Διὸς Κ]οδο[παίου ἱερὸν]

Patara'da bulunmuş İmparator Claudius dönemi yol kılavuzundan Elmalı yakınlarında Kodopa adında bir başka yerleşimin olduğunu öğreniyoruz<sup>7</sup>. Anadolu'nun en batısında Kerme Körfezi kıyısındaki Kodapa ile Lykia ve Kilikia'daki Kodopa arasındaki tek harfli yazılış farkı, zaman ve uzaklıktan ötürü telaffuz farkı

6 Bu yazıtları yayımlamama izin veren Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkür etmeyi borç bilirim.  
 7 M. Adak-S. Şahin, "Das römische Strassen-und Siedlungssystem in der lykischen Milyas (Elmalı-Hochebene)", Gephyra 1, 2004, ss. 68 - 70, 73, 75.



değilse, lengüistlerin açıklayabilecekleri farklı bir kuruluş olmalıdır. Bizi ilgilendiren, Anadolu'nun en batısıyla güneyi (Kilikia) arasında yaşamış bir halkın ya da akraba halkların (Luwitler), sonradan oluşan istilâlarla dillerini ve kimliklerini unutturken geride bıraktıkları yer adlarının, Toros sıradağları boyunca var olduklarının tarihsel tanıklığıdır. Gene Karia'da Bafa çevresinde *Latmos* kıyısına yakın bir dağ geçitinde bulunan Hitit kartuşu da bu halkın Karia'daki varlığının tarihsel kanıtıdır<sup>8</sup>.

Kerme Körfezi'nin kuzey kıyısındaki *Keramos*'la (Ören) doğusundaki *Pladasa* (Sarnıç) arasındaki Kultak Köyü'nün asarında gerçekleştirmiş olduğum günü birlik yüzey araştırmasında, yukarıda sözünü ettiğim Karia kent yerleşmesi türünden yapılarla karşılaşmadım. Buradaki yapıların (en az biri tapınak) daha çok, belki, *Keramos*'a bağlı bir yerleşim yerine ait olduğu kanısındayım.

Aydın Müzesi Müdürü Sayın Emin Değer'in Alabanda Tiyatrosu'ndaki kazı ve koruma çalışmaları sırasında ele geçirilen bir yazıt parçası, bu antik kentte sonradan, olasılıkla Bizans Döneminde, mermer yapıların ne ölçüde tahrip edilmiş olduğunun bir kanıtıdır.

--O.Λ.--

ΓΑΡΕΑ. --

---

8 A. Peschlow-Bindokat, "Die Hethiter in Latmos. Eine hethitische-luwische Hieroglyphen-Inschrift am Suratkaya (Beşparmak/Westtürkei)", *Antike Welt* 33/2, 2002, ss. 211-213.



# ŞIRNAK İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI, 2006

Gülriiz KOZBE\*

Şırnak İli sınırları içinde, Cizre, Silopi ve İdil ilçelerini kapsayan 2006 yılı yüzey araştırmalarımız, başkanlığım altında Ege Üniversitesi'nden gelen bir ekibin<sup>1</sup> ve Bakanlık temsilcimiz Murat Arık'ın katılımıyla, 22 Ağustos–04 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izin doğrultusunda, ilk kez 2004 yılında başlatılan çalışmalarımız, Şırnak Valiliği'ne bağlı ŞIRGEV (Şırnak İli ve İlçelerini Geliştirme Vakfı) ve TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Projeleri tarafından desteklenmektedir<sup>2</sup>.

2004 ve 2005 yıllarında daha çok Cizre-Silopi Ovası çerçevesinde sürdürdüğümüz yüzey araştırmasını 2006 yılında, batıya, Mardin il sınırına ve kuzeye, Cizre-Zaho karayolunun kuzeyindeki Cudi Dağı'nın eteklerine doğru genişletmiş bulunmaktayız. Bu doğrultuda, İdil İlçesi ile Silopi İlçesi'nin kuzeyi, Cudi Dağı'nın güney sınırına kadar her yıl olduğu gibi askerî mercilerin izinleri çerçevesinde yoğun olarak araştırılmıştır.

2006 yılı araştırmaları çerçevesinde saptanan yerleşme yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Harita: 1):

## 1. Sarıköy

Şırnak İli, İdil İlçesi, Sarıköy Köyü'nde yer almaktadır. İdil'in 24.5 km. batısında, İdil-Midyat karayolunun 300 m. güneyindedir. Höyük, köy yerleşimi tarafından tahrip edilmiş durumdadır. Daha önce Süryani nüfusun yaşadığı köyde son yıllarda korucular yaşamaktaydı; ancak, Ekim 2004 sonrası devlet, korucuların burasını boşaltmasını sağlamış ve yurtdışında yaşayan Süryani ailelerin tekrar buraya dönüşleri başlamıştır.

Köyün güneybatı ve güneydoğusunda hayvanlar için yapılmış ancak günümüzde kullanım dışı kalmış su sarnıçları vardır. Köyün güney kesiminde sırt

\* Prof.Dr. Gülriiz KOZBE, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, 35100 Bornova / İzmir / Türkiye ; gkozbe@yahoo.com

1 Serdar Ona (arkeolog), Selin İşler (öğrenci), Uğur Aslan (arkeolog) ve İrem Öğütle (arkeolog).

2 Sözü edilen kurumlara ve Mardin Müzesi Müdürlüğü'ne bu araştırmanın gerçekleşmesini sağladıkları için burada teşekkürü bir borç bilirim.

üstü bir yerleşme söz konusuysen, batı ve kuzeybatı kesimlerinde höyükleşme vardır. Yoğun günümüz yerleşmesinden dolayı ölçüler saptanamamıştır.

### 2. *Gre Harabeşeraf* (Resim: 1)

Şırnak İli, İdil İlçesi'nde bulunmaktadır. İdil'in 4.7 km. batısındadır. 10 m. yüksekliğe sahip höyük, kuzey-güney yönünde 90 m., doğu-batı yönünde ise 130 m.dir. Az sayıda keramik toplanmıştır.

### 3. *Gizers*

Şırnak İli, İdil İlçesi'nde, İdil'in 5.7 km. batısında yer almaktadır. Kuzey-güney yönünde 180 m., doğu-batı yönünde ise 95 m.dir. 6 m. yüksekliktedir. Orta miktarda yüzey buluntusu toplanmıştır: keramik, çakmaktaşı alet, çakmaktaşı ve obsidiyen parçaları.

### 4. *Tepeli* (Resim: 2)

Şırnak İli, İdil İlçesi, Tepeli Köyü'nde; İdil'in 9 km. batısında, Tepeli Köyü'nün hemen kuzeyinde yer alır. İdil-Midyat karayolunun 1 km. kuzeyindedir. Kuzey-güney yönünde 120 m., doğu-batı yönünde ise 280 m.dir. 12 m. yüksekliktedir. Höyük üzerinde günümüzde kullanım dışı kalmış karakol yapısı var. Höyüğün üzeri mezarlık olarak kullanılmaktadır. Kullanım dışı kalmış ev kalıntıları da görülmektedir. Az sayıda yüzey buluntusu (keramik ve kırık bir hayvan figürini) ele geçirilmiştir.

### 5. *Gre Birbitma*

Şırnak İli, İdil İlçesi'nde, İdil'in 13,5 km. batısındadır. İdil-Midyat karayolunun 2 km. batı yönünde iç kısımdadır. Kuzey-güney yönünde 130 m., doğu-batı yönünde ise 120 m.dir. 5 m. yüksekliktedir. Az sayıda keramik toplanmıştır.

### 6. *Fil Harabeleri* (Resim: 3)

Şırnak İli, İdil İlçesi'nin 8 km. kuzeybatısındaki Bereketli Köyü'nde bulunmaktadır. Dağ yamacında kurulmuş kale kalıntıları ve kaya mezarları var. Bereketli Köyü'nün hemen batısında bulunmaktadır. Cehennem Vadisi'nin içinde yer almaktadır. Bazalt basamaklarla aşağıya, vadi kotuna kadar inilmekte, merdivenin iki yanında sağlı sollu, kale içinde yer alan mekânların kalıntıları görülmektedir. 3 adet kuyu bulunmaktadır ve biri kullanım dışı kalmıştır. Yakın zamana dek Bereketli Köyü'nün

su ihtiyacı buradan karşılanmıştır. Güney merdivenlerinin olduğu yerdeki su kaynağının çevresinde, düzleştirilmiş ve işlenmiş bazalt bloklar söz konusudur. Köylüler, vadide 15 adet mağara olduğunu belirtmekle birlikte güvenlik nedeniyle bunların hepsi tarafımızca saptanmamıştır.

Çok az sayıda keramik, yüzey bulgusu olarak toplanmıştır. Bazalt söve taşları, kale basamaklarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

#### 7. Aşağı Mahalle Höyüğü

Şırnak İli, İdil ilçe merkezinde bulunan, Süryani Mahallesi olarak da bilinen Aşağı Mahalle'de yer alır. Höyük, sınırları belirlenemeyecek şekilde modern yaşamın gereği olan evler, cami, kilise, futbol sahası ve mezarlık nedeniyle tahrip edilmiştir. Üzerinde Süryani mezarlığının da varlığı gözlenmiştir. Çok az keramik ve 1 adet ezgi taşı toplanmıştır.

#### 8. Girişirin (Resim: 4)

Şırnak İli, Silopi İlçesi, Başköy sınırları içerisinde. Silopi'nin 5 km. güneydoğusundaki höyük, Tilkabin Deresi kenarında yer almaktadır. Dere, höyüğü güney ve batı yönlerinden çevrelemektedir. Başköy'ün yeni kurulan mahallesi, höyüğün hemen kuzeybatısında bulunmaktadır. Çevresinde yoğun tarım olduğu için höyükte yoğun tahribat vardır. Nitekim höyüğün yüksekliği, toprağın sürülmesi nedeniyle 1.5 m. kadar kalmıştır. Kuzey-güney yönünde 160 m., doğu-batı yönünde ise 150 m.dir. Ayrıca höyükte defineci çukurları tespit edilmiştir. Keramik, obsidiyen ve çakmaktaşı alet parçaları, obsidiyen parçası ve taş kap parçasından oluşan orta yoğunlukta yüzey buluntusu toplanmıştır.

#### 9. Görümlü Höyük

Şırnak İli, Silopi İlçesi, Görümlü Köyü sınırları içindedir. Silopi karayolunun 16 km. kuzeyinde, Cudi Dağı'nın eteklerinde yer almaktadır. Üzerindeki yeni köy yerleşmesi nedeniyle yoğun tahribat vardır ve bu nedenle çok az sayıda keramik toplanabilmiştir. Sıkı yapılaşmadan dolayı höyüğün yüzeyini görmek tamamen olanaksız hâle gelmiştir.

#### 10. Başak

Şırnak İli, Silopi İlçesi ve boşaltılmış Başak Köyü sınırları içindedir. Silopi ilçe merkezinin 4 km. kuzeyindedir. Köy, güvenlik nedeniyle boşaltılmakla birlikte hâlâ

çevresindeki tarım alanlarında tarım yapılmaya devam edildiği için bu sırt üstü yerleşmesi, tahrip edilmiş durumdadır. Orta yoğunlukta keramik toplanmıştır.

#### 11. Nuh Nebi Cami Yanı Höyüğü

Şırnak İli, Silopi İlçesi sınırları içinde, Silopi karayolunda, Görümlü yol ayrımının 4. km.sinde bulunmaktadır. Kuzey-güney yönünde 40 m., doğu-batı yönünde ise 50 m.dir. 1.5 m. yüksekliktedir. Az sayıda keramik toplanmıştır. Hemen yakınında, kullanım dışı kalmış Nuh Nebi Camii'nin harabeleri görülmektedir.

#### 12. Başvan Höyüğü

Silopi İlçesi, Nerdüş Çayı'nın doğusunda bulunan höyük, yoğun tahribat görmüştür. Kuzey-güney yönünde 100 m., doğu-batı yönünde ise 50 m.dir. 1.5 m. yüksekliktedir. Orta yoğunlukta keramik toplanmıştır.

#### 13. Üçağaç Höyüğü

Silopi İlçesi, Üçağaç Köyü'nde yer almaktadır. Köyün 600 m. batısındadır. Silopi karayolunda, Üçağaç köy yol ayrımından 6 km. kuzeyindedir. Yoğun tahıl tarımı nedeniyle tahribat söz konusudur. Nitekim höyük, buğday saplarıyla kaplı olduğu için çok az sayıda keramik toplanmıştır.

#### 14. Çığır Höyük :

İdil İlçesi sınırları içinde, İdil'in 25 km. güneybatısında yer almaktadır. Nusaybin-Cizre karayolunun 54. km.sinde yer alan höyük üzerinde, aynı adlı modern köy yerleşmesi bulunmaktadır. Dolayısıyla tahribat yoğundur. Az sayıda keramik toplanmıştır.

#### 15. Kozluca Höyük

İdil İlçesi'ne bağlı, İdil'den 32 km. güneybatıda, Cizre-Nusaybin karayolunun 60. km.sindeki Kozluca Köyü sınırları içindedir. Höyük, modern köy yerleşmesi ve eski bir mezarlık alanı tarafından sınırları belirlenemeyecek şekilde tahrip edilmiştir. Orta yoğunlukta keramik toplanmıştır.

#### 16. Küçük Kozluca (Gre Hanike) Höyük (Resim: 5)

Kozluca Köyü'nün doğusunda bulunan höyük, köylülerin yaptığı yoğun toprak çekimi nedeniyle ciddi anlamda fiziksel değişime uğramıştır. Açılan kesitlerde, mimari izleri bile takip etmek mümkündür. Çok yoğun keramik toplanılan höyük,

özellikle Ubaid Dönemi'nde yoğun yerleşme görmüş olmalıdır. Nitekim bu dönemi gösteren çok sayıda, tipik Ubaid çanak çömleği toplanmıştır (Resim: 6).

#### 17. Tireraş Höyük (Resim: 7)

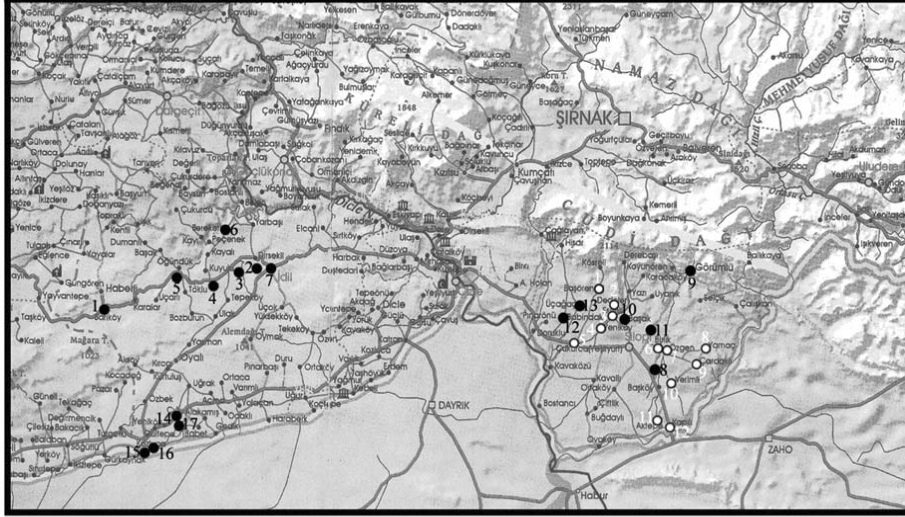
İdil İlçesi'ne bağlı ve 25 km. güneybatısındaki Çığır Köyü'nün 600 m. güneyindeki höyük üzerinde, çeşitli tiplerde yapılmış çok sayıda mezarlar ve bir ziyaret yeri bulunmaktadır.

#### Sonuç

2006 yılı çalışmalarımız sırasında toplam 17 adet yerleşme yeri ilk kez tespit edilmiştir. Bunların arasında 15 adet höyük, 2 adet sırt üstü yerleşme, 1 adet kale ve 1 adet kaya mezarlığı bulunmaktadır. Sarıköy yerleşmesinde, hem sırt üstü hem de höyük tipi yerleşme bir arada belirlenmiştir. Kale kalıntıları ile kaya mezarları da Fil Harabeleri adlı mevkide bir arada bulunmaktadır. Kozluca, Çığır ve Görümlü köylerindeki höyükler, günümüz köy yerleşmeleri nedeniyle sınırları ve malzemesi saptanamayacak şekilde tahrip edilmişlerdir.

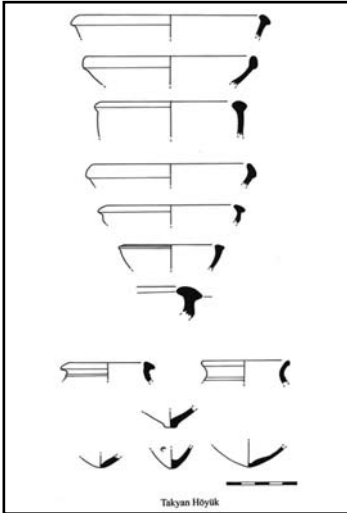
Yukarıda bilgilerini verdiğimiz 17 adet yerleşme yeri dışında *Aktepe, Çardaklı, Yamaç, Esenli, Çukurca, Seyran Tepe, Banikasrı Tepesi, Dedeler, Yeniköy, Kapılı ve Gültepe* adlı yerler de ziyaret edilmiş (Harita: 1); bununla birlikte yapılan incelemeler sırasında buralarda herhangi bir arkeolojik kalıntıyla karşılaşmamıştır. Bununla birlikte söz konusu mevkiler, güneydeki Mezopotamya ile kuzeydeki Anadolu toprakları arasında vazgeçilmez bir geçiş bölgesi olarak karşımıza çıkan araştırma bölgemizin bu sıfatını daha iyi algılamak ve gözlemlemek için ayrı önem taşırlar. 2004 ve 2005 yılı çalışmalarımızda araştırılan Basorin, Nervan, Ilıcalar, Silopi, Kebeli, Şehitlik ve Takyan adlı höyükler, 2006 yılında bir kez daha incelenerek, yüzey malzemesi toplanmıştır (Çizim: 1).

Yüzey araştırmasına dahil edilmiş olan yerleşmelerin hepsi çok dönemlidir. Çanak çömlek buluntularına dayanarak, bölgede Neolitik (Resim: 8; Çizim: 2), Halaf (Çizim: 3), Ubaid (Resim: 6), Uruk, Nineve V, M.Ö. II. binyılın ilk yarısı/Habur (Çizim: 4), Orta Assur, Yeni Asur (Çizim: 1), Hellenistik, Part, Sasani, Ortaçağ ve Selçuklu dönemlerinin varlığı ortaya konulmuştur. Uruk Dönemi için tipik olan devrik ağızlı çanak (bevelled rim bowls) örneklerine az sayıda da olsa ilk kez rastlanması, 2006 çalışmaları adına önemli bir sonuçtur. Geçtiğimiz yıllarda da olduğu gibi Halaf ve Habur çanak çömleği, sayısal olarak en çok ele geçirilen mal grupları olarak değerlendirilmektedir. Ancak Küçük Kozluca Höyük'te toplanan yüzlerce Ubaid çanak çömleği, bölgede önemli bir Ubaid yerleşmesinin varlığını ortaya koymasının yanı sıra Ubaid Döneminin de, bugün Şırnak İli olarak adlandırdığımız bu alanın kayda değer süreçlerinden biri olduğunun göstergesidir.

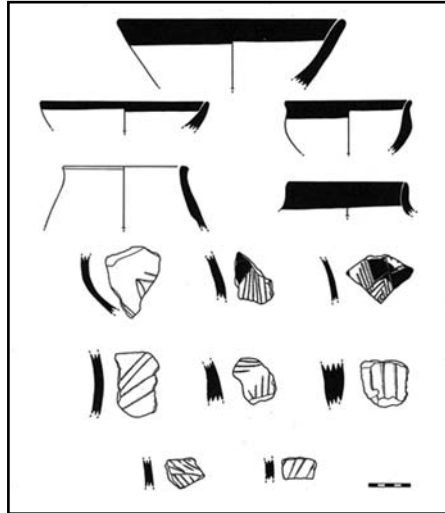


- |                         |                               |   |
|-------------------------|-------------------------------|---|
| 1. Sarıköy              | 10. Başak                     | ○ Arkeolojik envanter tespit edilmemiş yerleşme yerleri |
| 2. Gre Harabeşeraf      | 11. Nuh Nebi Cami Yanı Höyüğü | 1. Başören  |
| 3. Gizers               | 12. Başyan Höyüğü             | 2. Dedeler  |
| 4. Tepeli               | 13. Uçağaç Höyüğü             | 3. Esenli   |
| 5. Gre Birbitma         | 14. Çığır Höyük               | 4. Yeniköy  |
| 6. Fil Harabeleri       | 15. Kozluca Höyük             | 5. Çukurca  |
| 7. Aşağı Mahalle Höyüğü | 16. Küçük Kozluca Höyük       | 6. Birlik   |
| 8. Girişirin            | 17. Tireraş Höyük             | 7. Özgen  |
| 9. Görümlü Höyük        |                               | 8. Yamaç  |
|                         |                               | 9. Çardaklı   |
|                         |                               | 10. Verimli   |
|                         |                               | 11. Aktepe  |
|                         |                               | 12. Kapılı  |

Harita 1: 2006 Şirnak İli yüzey araştırmasında saptanan yerleşmeler

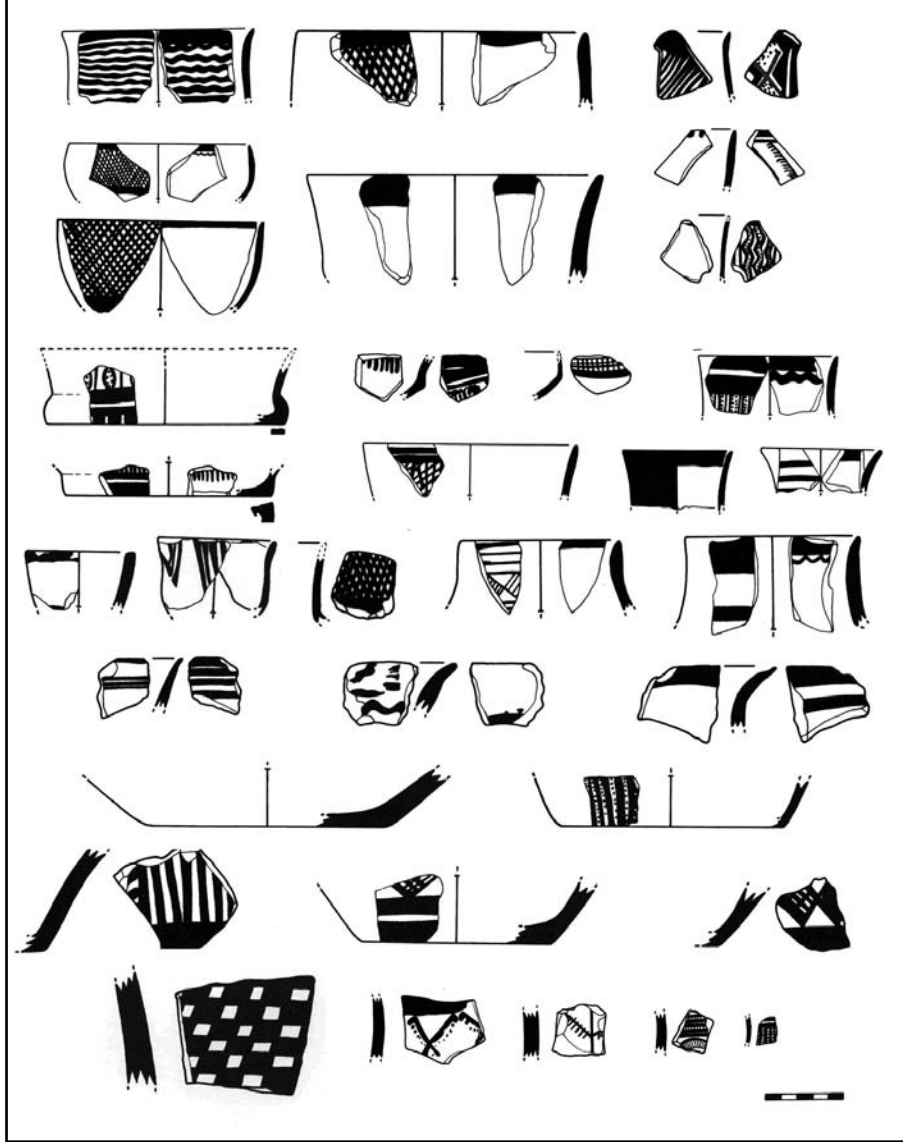


Çizim 1: Takyan Höyük (2004-06), Yeni Assur çanak çömleği

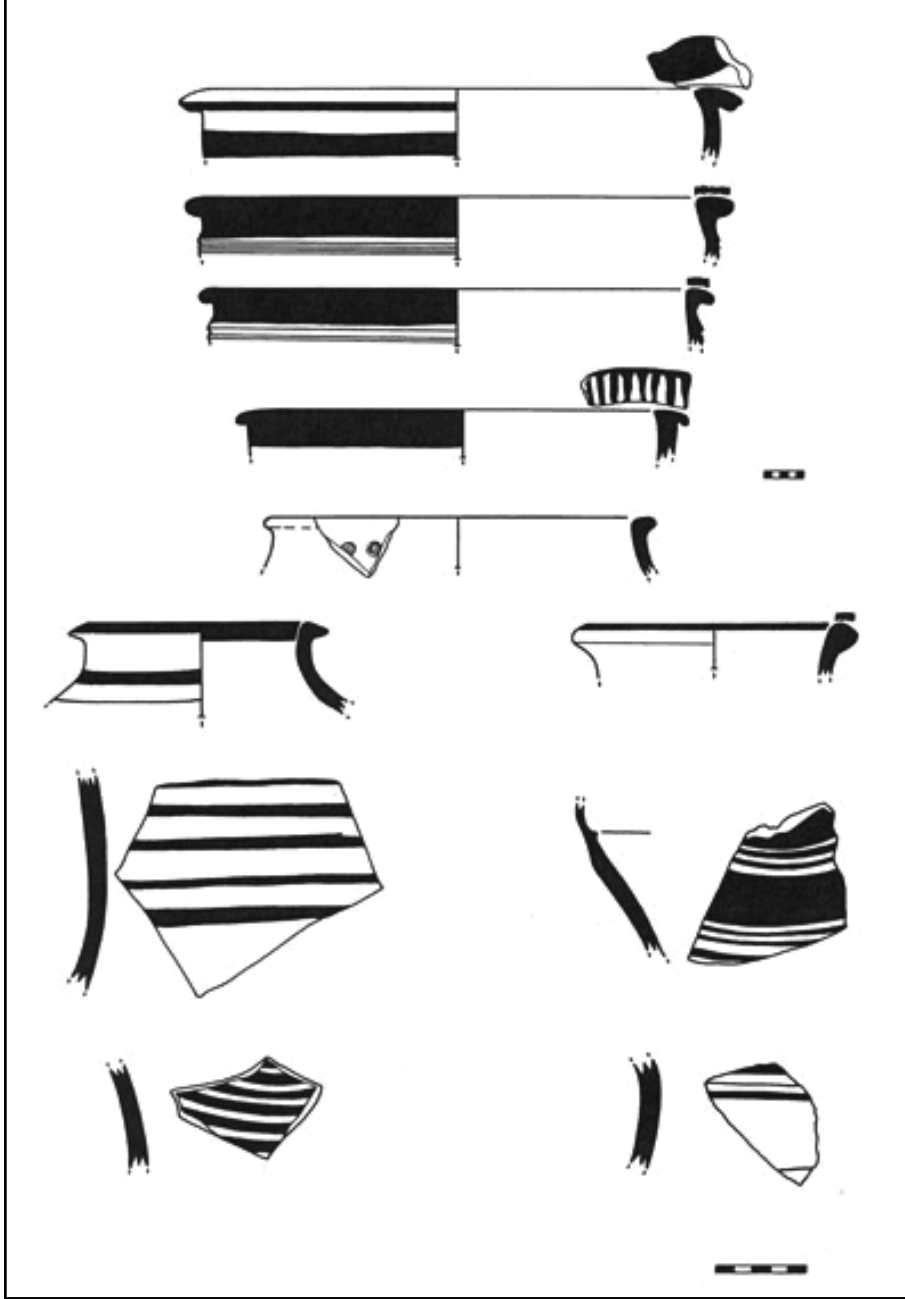


Çizim 2: Şirnak İli, Neolitik Çağa ait çanak çömlek





Çizim 3: Şırnak İli, Halaf çanak çömleği



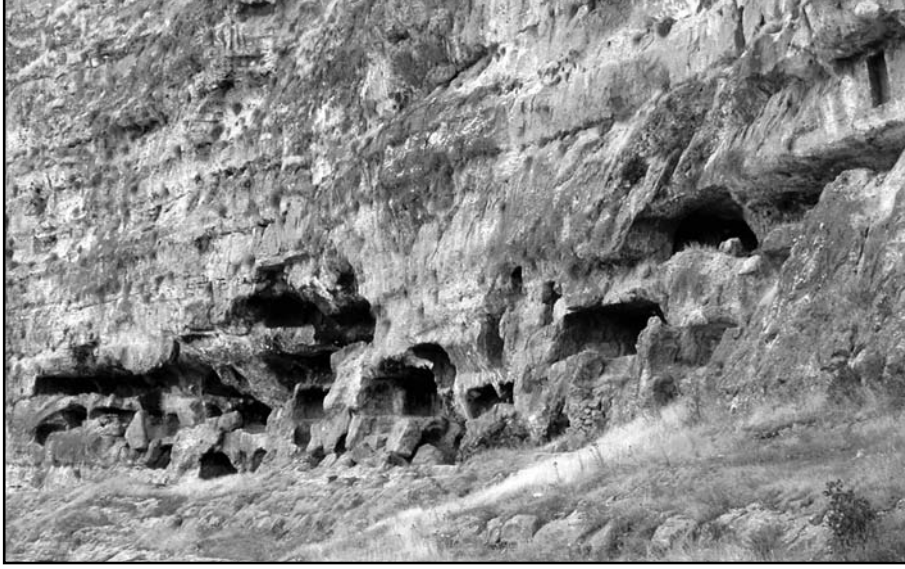
Çizim 4: Şırnak İli, Habur çanak çömleği



Resim 1: Gre Harabeşeraf, Şırnak İli



Resim 2: Tepeli, Şırnak İli



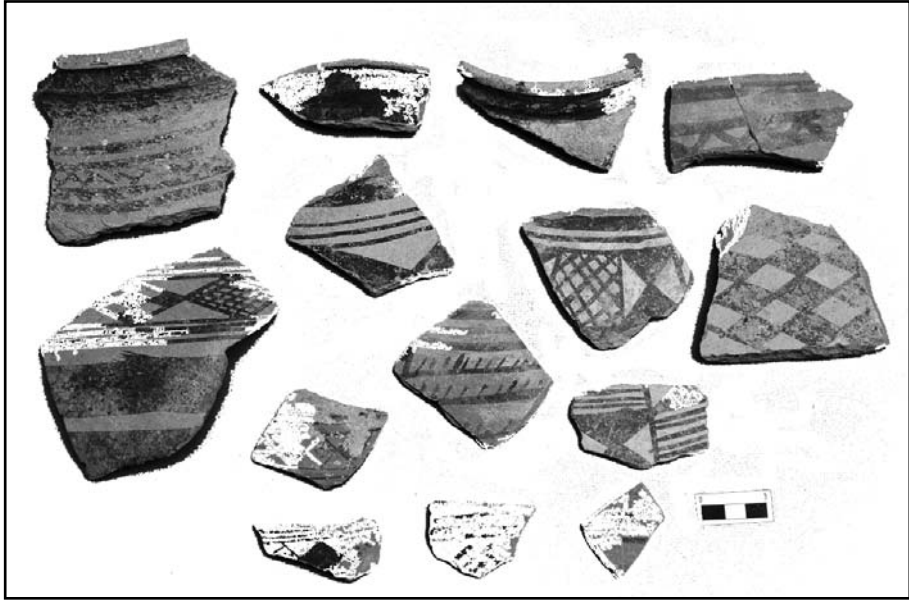
Resim 3: Fil Harabeleri, Şirnak İli



Resim 4: Girişirin, Şirnak İli



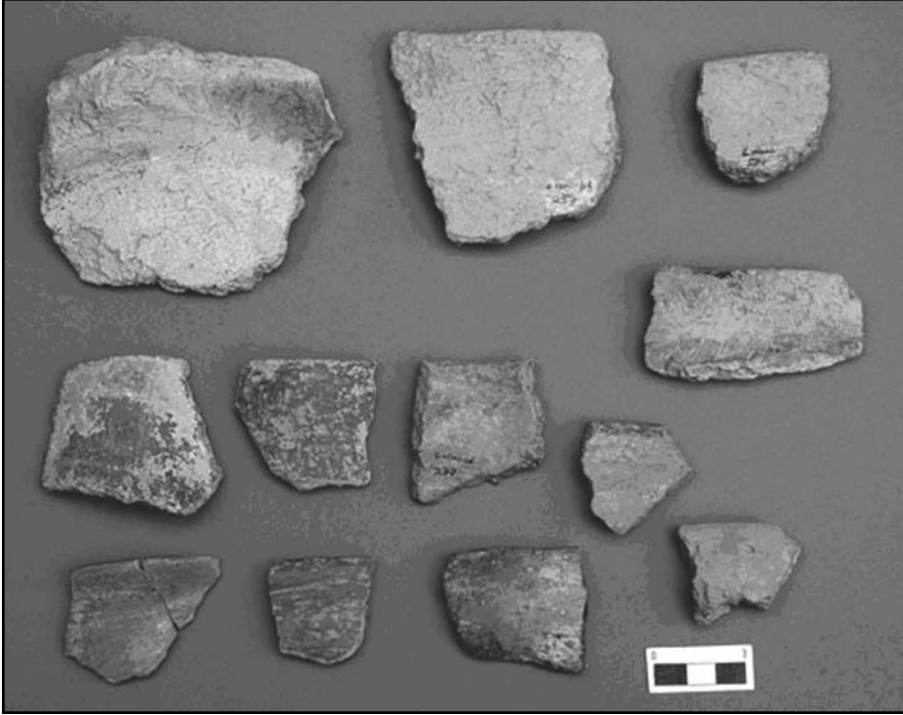
Resim 5: Küçük Kozluca Höyüğü, Şırnak İli



Resim 6: Küçük Kozluca Höyüğü, Ubaid Dönemine ait çanak çömlek



Resim 7: Tireraş Höyük, Şırnak İli



Resim 8: Şırnak İli, Neolitik Çağa ait çanak çömlek

# OYMAAĞAÇ-VEZİRKÖPRÜ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2006

Rainer M. CZICHON\*

## 1-Giriş

T.C. Kültür Bakanlığı'nın izni ve Gerda Henkel Vakfı, Dresden Teknik Üniversitesi, Knödler-Decker Vakfı ve Prof. V. Haas'ın destekleriyle „Vezirköprü-Oymaağaç Höyük YüzeY Araştırması“nın ikinci kampanyası 2 Eylül ile 2 Ekim 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Bu yılki çalışmaya Doç. Dr. Rainer Czichon (arkeolog), Prof. Dr. Jörg Klinger (hititolog), Prof. Dr. Theodor Johannsen (topograf), Prof. Dr. Peter Breuer (topograf), Dr. Volker von Seckendorff (jeolog), Matthias Flender M.A. (arkeolog), Henning Marquardt M.A. (fotoğrafçı), Edeltraud Vogelsang (fotoğrafçı), Tobias Etessami, Sezer Secer ve Togay Doğan katılmıştır. Bu yıl hükümet temsilcisi Ankara'dan gelen Nihal Metin'dir. O bize hem bürokratik işlerde hem de kazıda çok yardımcı olmuştur.

2005'te olduğu gibi Samsun Arkeoloji Müzesi Müdürü Muhsin Endoğru, Vezirköprü Kaymakamı Adem Arslan, Belediye Başkanı Osman Özer, Jandarma Komutanı İlker Emirze, Kütüphane Müdürü Necdet İçci, Öğretmen Evi Müdürü Sebahattin Güneş ve özellikle Bünyamin Kıvrak, arkeoloji seven bir okul müdürüdür ve bizim organizasyonumuzu çok kolaylaştırmıştır. Vezirköprülüler'in bu sıcak yaklaşımı bizim işlerimizi çok kolaylaştırmıştır ve kendimizi sanki ikinci memleketimize gelmiş gibi hissettirmiştir.

Araştırmalarımızın ana noktası hem „Zalpa“ hem „Nerik“ ile özleşen Oymaağaç Höyük olmuştur. Höyük, Vezirköprü'nün 7 km. kuzeyindedir ve Cal Sırtı ile Oymaağaç vadisi arasındadır. Altınkaya Barajı yapılmadan önce Vezirköprü'den Alacam'a kadar giden yolun kenarında bulunmaktadır.

2005'te hem Oymaağaç Höyük'te hem de yakın çevresinde yüzeY araştırması yapmıştık. 2006'da ise sadece Oymaağaç Höyük ile yetindik (Resim: 1, 2). Neden? Çünkü Oymaağaç Höyük'le ilgili daha fazla bilgi toplamak ve ilerideki çalışmalarımızı daha iyi planlamak istedik. Bunun için de zamanımızın büyük bölümünü buraya yoğunlaştırdık. Dolayısıyla topografi haritasını daha detaylı

\* Doç. Dr. Rainer M. CZICHON, Freie Universitaet Berlin, Institut fuer Vorderasiatische Archaeologie, Huettenweg 7, D-14195 Berlin/ALMANYA rczichon@zedat.fu-berlin.de; www.nerik.de

yapabildik. Bütün höyükte jeofizikli bir araştırma yaptık ve bu sayede arkeolojili yüzey araştırmasına ağırlık verdik. Ayrıca, jeoloji araştırmalarına daha fazla zaman ayırmış olduk.

## 2-Topografi

2005'te başladığımız topografi haritasını 2006'da düzelttik ve daha geniş, daha detaylı bir harita çizdik. Sonuç olarak şimdi elimizde daha özenli bir haritamız var. Vezirköprü Kadastro Müdürlüğü'nün yardımıyla Oymaağaç Höyük'ün topografi haritasını Türkiye koordinat sistemine yerleştirebildik. Yeni topografi haritasında şimdi daha fazla detaylar bulunuyor: duvar kalıntıları („wall“, „mudbrick outcrop“), profiller („west profile“, „east profile“), küçük buluntular, özellikle bullalar ve çivi yazılı tabletler, pınarlar, çeşmeler, havuzlar ve bataklıklar.

## 3-Arkeoloji

Bütün höyüğe ve onun yakın çevresinde doğal topografi ilgili kriterlere bağlı 54 buluntu bölümü (Resim: 3) yaptık. Her buluntu bölümünün durumunu (otlu, taşlı, kerpiç veya tuğla dolgu, çukurlar etc.) niteledik ve değişik yönlerden fotoğraflar çektik. Sonra çok yavaş ve dikkatli bir şekilde çanak çömlek toplamaya başladık. 54 buluntu bölümünden yaklaşık 60.000 çanak çömlek parçası topladık ve inceledik. Tipik olanları (kenarlar, dipler, kulplar, boyalı, çizgili, mühürlü ve cilalı parçalar) ayırdık, yıkadık, özel tahta kutulara koyduk ve Vezirköprü'nün tarihî Taş Medrese'sinde bulunan depomuzda biriktirdik. Orada bütün bu çanak çömlekler incelendi ve istatistiği çıkarıldı. Bunların dikkate değer olanları çizildi ve fotoğrafları çekildi.

Oymaağaç Höyük'ün çanak-çömlek kronolojisi şöyledir: Höyükte Eski Tunç–Asur Kolonileri Çağı/Erken Hitit–Eski Hitit –Hitit İmparatorluk–Karanlık Çağ–Erken ve Orta Demir Çağ bulunuyor. Höyüğün doğu tarafında Hellenistik tuğlalar, höyüğün kuzey tarafındaki tarlalarda Geç Antik çanak çömlekler bulunuyor. Hitit İmparatorluk Dönemi, hem çivi yazılı tabletler hem de seramikler sayesinde ilk defa kesinleştirildi. Öbür periodlar daha önce B. Alkım, Ö. Bilgi ve S. Dönmez'in yaptığı yüzey araştırmalarından zaten biliniyordu. Ama Hitit İmparatorluk Dönemi olup olmadığı belli değildi.

Buluntu bölümlerinden hangi seramiğin yüzeyin hangi tarafından geldiği ilk defa görünür. Demir Çağı çanak çömlekler höyüğün tepesinde ve yamaçların üst



kısımında bol miktarda vardır (buluntu bölümleri no. 1, 8, 9, 18, 27-42, 44). Bu bölümlerde Hitit Döneminden ve daha eski çağlardan çok az çanak çömlek vardır. Hitit çanak çömleği höyüğün doğu, güney ve batı yamaçlarında daha fazladır (no. 1, 9, 28-30, 40-42, 44). Değişik bir durum höyüğün aşağı yamaçlarında vardır. Orada Geç Tunç Çağına ait çanak çömlekler her taraf bulunmaktadır, ama en çok höyüğün güney doğusunda vardır. Aynı durum Orta Tunç Çağı için de geçerlidir. Höyüğün güneybatı ve güneydoğusunda çok sayıda çanak çömlek bulunmaktadır. Eski Tunç Çağına ait çanak çömlek höyüğün batısındaki bir terasta elimize geçmiştir. Demek ki, Eski, Orta ve Geç Tunç Çağında höyük daha büyüktü (5-6ha). Demir Çağında ise küçülmüş ve sadece tepede ve yamaçların üst kısımlarına sıkışmıştır.

Çok dikkatli toplama stratejimiz sayesinde 2006'da, 2005'te olduğu gibi, bir kaç tane ilginç küçük buluntu elimize geçmiştir: İki çivi yazılı tablet, hiyeroglif yazılı bir bulla, dört tane ağırşak, hayvan şekilli bir küp parçası, bir hesaplama tableti, bir kemik alet parçası, bir taş çekiç, sileks aletler ve bir kaç tane Demir Çağına ait damgalı çanak çömlek parçaları. Bu parçalar çivi yazılı tabletler filoloğumuz Vezirköprü'den ayrıldıktan sonra bulundu ve bu nedenle incelenmeleri ve çözümlenmeleri 2007'ye kaldı. Bullamızın yüzeyi çok kireçli olduğu için temizlemedik ve seneye gelecek olan profesyonel bir restoratöre bırakmayı uygun bulduk. Ama stilden Eski Hitit olabileceğini düşünüyoruz. Yuvarlak şekilli bir saç örgüsünün içinde bir iki tane hiyeroglif yazılar gözüküyor. Bu haliyle biraz Kuşaklı'da bulunan Mazitima'nın mühürüne benzemektedir, temizlendikten sonra belki daha net yorumlar yapılabilecektir.

Özellikle höyüğün tepesinde ve aşağıdaki yamaçlarda çok sayıda yanmış kerpiç tuğla parçaları ile höyüğün tepesinde iki ayrı yerde yanmış kerpiç duvarlar bulduk. Bunlar tepedeki büyük binaya ait olmalıdır.

Haftasonunda yaptığımız bir gezide iki yerleşim yerini ziyaret ettik. Ersandık Köyü'nde bir Bizans kilisesi kalıntısına baktık ve bir kaç tane fotoğraf çektik. Köprübaşı Köyü Kaplan mevkiinde tesadüfen bol miktarda Geç Antik tuğla parçaları elimize geçirdik. Belki de orada eski bir çiftlik vardı.

#### *4-Jeomagnetik Ölçümler ve Sonuçları*

Stuttgart'tan gelen jeofizikimiz Dr. Harald von der Osten, 22 günlük süre içerisinde çok çalıştı ve Oymaağaç Höyük'ün jeofizik araştırmalarını bitirdi. Bu ölçümlerin sonuçları bizim beklentimizin üstündeydi. Analizleri henüz bitmedi ama şu andaki sonuçlar şöyledir:

Tepede, yani höyüğün en yüksek kısmında 50x50 metre (2500 qm) büyük bir bina gözükmüyor (Resim: 4). Jeofizik yöntemiyle yapılan ölçümler burada normal olmayan çok büyük kütleler olduğunu göstermektedir. Bu anormalliğin büyük bir yangına işaret ettiğini düşünmekteyiz, yani tepedeki bina büyük bir yangın geçirmiştir. Bu bir tahmin olmaktan öte, yüzey araştırmamızda bulduğumuz yanmış kerpiç ve duvar parçaları ile kanıtlanmış durumdadır. Titizlikle hazırlanan yatay kesitte, biri büyük ve biri de küçük olmak üzere iki avlu gözükmektedir. Avluların etrafında çeşitli büyüklüklerde odalar vardır. Binanın köşeleri yönlere doğru yerleştirilmiştir. Binanın kuzeybatı köşesinde belki üçüncü bir avlu daha vardı. Büyük avlunun güneybatısında bu düzenli yatay kesim birdenbire bozulmaktadır. Nedenini, kazı yapmadan bilmek mümkün değildir. Binanın son hâli mutlaka Demir Çağına ait olmalıdır. Çünkü o bölgede %80 Demir Çağına ait çanak-çömlekler bulduk. Orta ve Batı Anadolu'da bu yatay kesimi kıyaslabileceğimiz bir örnek yoktur. Kıyaslama olarak aklıma, Anadolu dışında, Sendschirli'nin „Üst Sarayı“, Arslantaş'ın sarayı ve Dur Scharrukin/Chorsabad'daki „Residences I ve L“ gelmektedir. Onların hepsi Orta Demir Çağına ait (M.Ö. 8. ve 7. yüzyıl).

Her ne kadar büyük binanın son hâli Demir Çağına ait gibi görünse de, ilk defa mutlaka Hitit Döneminde yapılmış olmalıdır. Çünkü genellikle Anadolu Demir Çağı mimarlığı Hitit kalıntıları üzerine kurulmuştur. Mesela Kuşaklı'da, Boğazköy'de ya da Maşat'ta. O yüzden Demir Çağına ait binanın altında, Geç Tunç Çağına ait bir bina olması gerekir. Burada muhtemelen bir Hitit mabedi vardı. Boğazköy-Hattuşha'daki Mabet 5'e bakınca, onun da iki avlusu vardır ve onun köşeleri de yönlere doğru uzanmaktadır. Bu, zaten bütün mabetler için karakteristik bir motiftir. Örneğin Hattuşha'daki Mabet'1 ve Kuşaklı-Sarissa'daki Mabet-C'de olduğu gibi. Büyük avlunun ölçüleri de ilginçtir: Oymaağaç'taki büyük avlunun ölçüleri 17x14 m., Kuşaklı'daki Mabet-1'in avlusunun ölçüleri 17x16 m. ve Hattuşha'daki Mabet-5'in avlusunun ölçüleri 19x14 m.dir, yani aralarında çok büyük bir fark yoktur. Ayrıca saydığımız mabetlerin giriş alanları da birbirlerine benzemektedir, yani özel hazırlanmış taşlardan yapılmışlardır. Oymaağaç'ta, kuzeydoğu yamaçta duran kapı taşları „andezit“ten yapılmıştır. Bu taş Oymaağaç'ın yakın çevresinde yoktur. Onlar en az 10 kilometre uzaklıktan Oymaağaç'a getirilmiştir. Bu çaba, herhangi bir bina için harcanmış olamaz. Burası mutlaka önemli bir bina idi. Eğer Hattuşha'daki Mabet-1'i düşünürsek, orada tanrıların kutsal alanı kireçtaşından değil, gabbro taşından yapılmıştır.

Ayrıca 1970 yıllarında B. Alkım'ın keşfettiği tünel („potern“) Hitit konstrüksiyonlarına benzemektedir. Gerçekten bir „potern“ yani surların altında şehrin içine giden bir

yol ya da toprağın altında kutsal bir çeşme olabilir. Hattuşha'daki Mabet-1'in batı kenarında böyle kutsal bir pınar bulunmaktadır. Maalesef Oymaağaç'taki tüneli köylüler toprak ile doldurmuştur ve o tünel şu anda gözükmemektedir.

Demir Çağına ait binanın altında bir Hitit mabedi olduğu kabul edilirse, binanın etrafında bulduğumuz çivi yazılı tabletler ve bullaların burada bulunuşu mantıklı görünmektedir. Tarih anlatan ve rituelerden bahseden beş çivi yazılı tablet parçası, iki bulla ve hesaplama tableti herhalde bu Hitit mabedinin arşivinden gelmektedir.

Bunun dışında jeofizik yöntemiyle çizilen haritada oval şekilli bir sur daha gözükmemektedir. Ancak çok net değildir, sanki parçalanmış gibidir, ama yine de gözükken kısımlardan hareketle bir sur olduğunu söylemek mümkündür. Bu surun genişliği aşağı-yukarı 15 m.dir. Surun güneydoğu bölümünde Hattuşha'daki „Kral Kapısı“na benzeyen bir şehir kapısı gözükmemektedir. Kuzeydoğudan bir yol yukarıya doğru uzanmakta, sonra 45 derecede batıya dönmekte ve surdan geçmekte ve şehir kapısının güneybatısında, Hattuşha gibi, bir kuleye ulaşmaktadır.

Höyüğün kuzey yamacında bulunan surun durumu sağlam olabilir. Çünkü o bölgede (buluntu bölümü no. 18 ve 42) çok az çanak-çömlek bulduk. Herhalde yüksek olan bir sur duvarı burada erozyon oluşumunu önlemiştir ve daha fazla çanak-çömleğin dışarı akmasını engellemiştir. Ayrıca tepedeki büyük binanın batı tarafında kalın duvarlar ve bir kule (?) gözükmemektedir. Ancak işlevini kazı yapmadan öğrenemeyeceğiz. Kulenin batısına ait magnetik veriler yoktur. Aynı zamanda o bölgede çok az çanak-çömlek bulduk. Neden acaba? Belki o alanda bir su deposu ya da kutsal bir göl vardı.

### *5-Hititoloji*

2005'te bulunduğumuz ve Samsun Arkeoloji Müzesi'ne getirdiğimiz üç çivi yazılı tablet parçası Prof. Dr. Jörg Klinger tarafından temizlendi ve tercüme edildi. Prof. Klinger'e göre: „İki tablet parçası (OyT 05/1+2) aynı tablete aittir (Resim: 5). Bu tablet tarihî bir olayı anlatmaktadır: „Bir kral yukarı ülkelere gitti ve orada savaştı“. „Yukarı Ülkeler“ Oymaağaç'ın içinde bulunduğu bölgedir. Onun dışında sadece „bir yerden geldi“ ve „bir yere gitti“ okunabilmektedir. Nerelerden bahsettiğini bilmiyoruz, çünkü yerleşmelerin isimleri restore edilemeyecek kadar bozulmuştur. Sadece bir kez bir bölgenin ismini anlıyoruz: Bu da „Hahharwa“dır. Hahharwa Dağları ile ilgili bir şeyler anlatılmaktadır. Bu çok ilginçtir. Çünkü „Hahharwa Dağları“ Nerik'in etrafında bulunuyordu. Mesela KBo 16.81 tableti bir festivalden söz etmektedir. Bu festivalde Nerik'in hava tanrısı Hahharwa'ya götürüldü. Tabletimize herhalde bir

kralın annelerinden (Annalen=bir kralın bir yılda yaptığı savaşları veya inşaatları) gelmektedir. Üçüncü tablet parçamız (Oy T 05/3) tipik bir Hitit ritüel metnidir. Hangi ritüel olduğu belli değildir. Ama bir tanrı için dolu sepetler getirilmektedir. Tabletlerin yazısı çok ince ve küçüktür (yüksekliği sadece 3 mm.dir). Böyle bir yazı sadece tecrübeli bir yazar tarafından yazılmış olmalıdır. Palaeografik açıdan bu tabletlerin tarihi M.Ö. 13. yüzyıl, yani III. Hattuşhili döneminin yakınları olmalıdır. Hattuşha'da bulunduğu Nerik ilgili olan ve herhalde Nerik'ten gelen tabletler aynı küçük yazı karakteri göstermektedir. Demek ki Oymaağaç Höyük gerçekten „Nerik“ olabilir.

2006'da iki tablet parçası ve bir bulla daha bulundu. Böylece Oymaağaç'ta toplam 5 tablet parçası ve iki bulla elle geçirilmiştir. E. Chantre'nin 1893-4 Boğazköy'de yüzeyde bulduğu 13 tableten sonra şimdiye kadar Anadolu'da hiç bir yerde öyle çok fazla yazılı belge bulunamamıştı –Oymaağaç Höyük'ün dışında. Bu olay Oymaağaç Höyük'ün değerini göstermektedir. Tabletleri kötü durumun yüzünden okuyamadık. 2007'de onları profesyonel bir restoratör bakıp temizleyecek. Ondan sonra Prof. Klinger onları okumaya çalışabilir. Genel görüntüden Oy T06/1, yine ritüel bir metin olmalıdır.

2005'te bulduğumuz bulla çok enteresandır. Onun sahibi „Sarini“dir (Resim: 6). Bu kişinin mühür baskıları hem Hattuşha-Nişantepe arşivinden hem de Tarsus'tan bilinmektedir. Sarini'nin Hattuşha'daki meslektaşlarından, Sarini'nin mühür baskısı için düzgün bir tarih koyabiliriz. Hattuşha'da Sarini başka yazarlarla beraber oluyor, özellikle Armapija'la ve Talmi-Teschup'la. Talmi-Teschup III. Hattuşhili zamanında görev yapan büyük yazar Walwaziti'nin oğludur, yani Sarini herhalde III. Hattuşhili zamanında yaşamıştır. Demek ki, hem çivi yazılı tabletleri hem hiyoglifli yazılı bullayı III. Hattuşhili dönemine yakın bir tarihe verebiliriz. III. Hattuşhili zamanında Kuzey Anadolu Kaşkalar'dan kurtulmuştu ve eski Hitit şehirleri, özellikle Nerik restore edilmişti. Bu Hattuşha'nın tabletlerinden gelen bilgiler ilk defa Oymaağaç'ta bulunan tabletlerle ispat edilmiştir. Mutlaka Oymaağaç Höyük'te bulunan Hitit arşivinden Kuzey Anadolu ve Karadeniz Bölgesi hakkında daha detaylı bilgiler alabiliriz.

## 6-Jeoloji

Aynı enerjiyle jeoloğumuz Dr. Volker von Seckendorff, 2005'te Oymaağaç'ın yakın çevresinde (4-5 km.) başladığı jeolojik yüzey araştırmalarına devam etti, fotoğraflar çekti ve hazırladığı haritayı bitirdi. Onun sonuçları şöyledir:

2005 ve 2006 yılındaki araştırmalarını 20 metre karelik bir bölgede yapmıştı.

Çalışma bölgesi Vezirköprü ovasının kuzey kısmındadır. Orada özellikle Palaozoik ve Mesozoik taşlar bulunur. En eski, yani Palaozoik zamana ait olan taşlar phyllit, kum taşları ve kireçtaşlarıdır. Açık gri phyllit taşlar Oymağaç Deresi'nin kuzey kenarında ve Oymağaç Köyü'nün batısında bulunur. Güneybatısından kuzeydoğuya kadar ince kumtaşlarından yapılmış iki kilometrelik geniş bir band bulunur. Bandın içinde bazen phyllit ve kahverengi veya siyah kireç parçaları vardır.

Oymağaç Höyük'ün tam yanında olan açık kahverengi ve gri kireçtaşları ve Adatepe'de bulunan kireçtaşları herhalde Mesozoik kireçtaşlarıdır. Adatepe köy evlerinde kullanılan duvar taşları Adatepe'nin kireçtaşlardan yapılmıştır.

Tertiaer'den gelen sarı-kahverengi kumtaşları Oymağaç bölgesinde çok yoğun bulunmaktadır. 300 m. NN'de olan bir düzlük çok tipiktir. Bu düzlüğün içinde daha genç olan dereleri keşmişler. Genellikle düzlüğün üzerinde derin ve koyu kahverengi bir tortu tabakası vardır.

Oymağaç Höyük'te karbonatlı kireç konglomerası bulunur. Aynı madde Oymağaç Köyü mezarlığının doğu tarafında bulunur.

Oymağaç'ın çevresinde kıpkırmızı topraklar çok tipiktir. Detaylı bakınca bu yerlerde özel bir tortu sırasının varlığı görülmektedir. Bozulmuş phyllit taşlardan oluştuğu anlaşılan açık gri bir kil tabakasının üzerinde 20 ile 30 santimetre kalın kırmızı (hematit !) bir kil tabakası bulunur. Bu madde bugüne kadar Akören'in 1 km. doğu tarafından, yani Oymağaç Höyük'ün tam karşısından alınmıştır. Akören'de amfiteyatroya benzeyen bir kil çukurunun çok fazla kullanıldığını tahmin edebiliriz. Belki eski zamanlarda bu kilden Oymağaç'taki yerleşmelerde seramikler yapılmıştır.

Oymağaç Höyük yüzdeyüz insanlar tarafından yapılmış bir höyük değildir. Herhalde höyüğün içinde, yani 7-10 m. yüzeyin altında kireçtaşından yapılmış doğal bir tepe vardır.

#### YAYINLAR

- R. CZICHON/J. KLINGER, Auf der Suche nach der hethitischen Kultstadt Nerik, *Alter Orient Aktuell* (2005) 18-19.
- R. CZICHON/M. FLENDER/J. KLINGER, Interdisziplinäre Geländebegehung im Gebiet von Oymağaç-Vezirköprü/Provinz Samsun, mit Beiträgen von H. Kürschner und V. v. Seckendorff, *MDOG* 138 (2007) 157-197

- R. CZICHON, Die hethitische Kultur im Mittleren Schwarzmeergebiet unter besonderer Berücksichtigung der Umgebung von Vezirköprü, in: G. Wilhelm (ed.), Colloquium der Deutschen Orient-Gesellschaft 6 (2007)
- R. CZICHON, Oymaağaç -Vezirköprü Survey Report 2005, *American Journal of Archaeology Newsletter* (2007).

*BiLGi BANKASI VE WEB SAYFASI* (www.nerik.de)

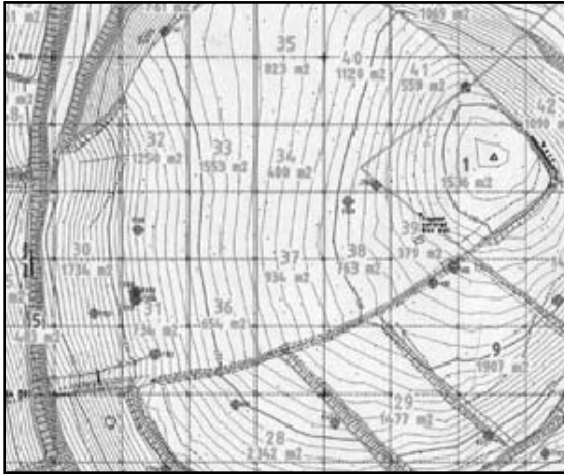
İkinci yüzey araştırması bittikten sonra 3800 adet dijital resmi bilgi bankamıza yerleştirdik. Ayrıca yeni bir web sayfası açtık. Orada Oymaağaç-Nerik projesi hakkında detaylı bilgi vardır. Arkeolojik, jeolojik ve biyolojik raporlar yayınladık. Türkçe bir özet de koyduk. İlerideki dönemlerde bütün sonuçlarımızı dergide ya da kitapta yayınlamadan önce web sayfamızda yayınlamayı planlıyoruz. Kim isterse ve dünyanın neresinde olursa internetten bizim sonuçlara bakabilir ve kendi araştırmaları için kullanabilir. Bu „Open Access/Açık Yayınlama“ prensibi arkeolojide şimdiye kadar çok fazla yapılmamıştır. Biz bu fikri profesyonel bir web firmasıyla („datalino“) çalışarak gerçekleştirmek istiyoruz.



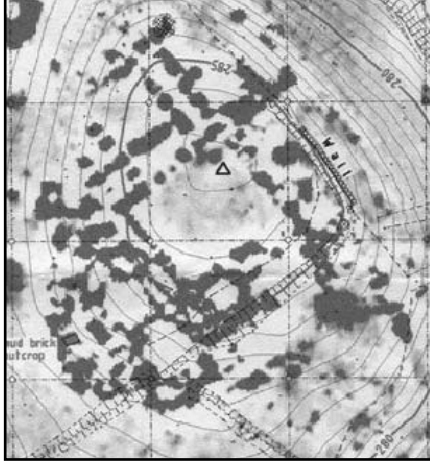
Resim 1: Oymaağaç Höyük,  
batısından



Resim 2: Oymaağaç Höyük,  
doğusundan



Resim 3: Buluntu bölümleri  
(detay)



Resim 4: Jeofizik haritası (detay)



Resim 5: Çivi yazılı Hitit tablet parçaları



Resim 6: Sarini'nin mühür baskısı



# VAN, AĞRI ve İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2006

Aynur ÖZFIRAT\*

Doğu Anadolu'nun doğu ucunda 1995 yılından beri sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarına 2006 yılında da devam edilmiştir. Çalışmalarımız İğdir İli Merkez ve Aralık, Ağrı İli Merkez, Doğubayazıt, Diyadin, Eleşkirt ve Patnos, Van İli Merkez, Gürpınar, Edremit, Saray, Özalp, Çaldıran, Muradiye ve Erciş ilçeleri sınırları içinde gerçekleştirilmiştir (Harita; Çizim: 1)<sup>1</sup>.

Araştırmamızda yeni merkezlerin yanı sıra, 1956 yılında Ch. Burney tarafından incelenmiş ören yerleri de ele alınmış ve ören yerlerinin son durumları gözlenmiştir. 2006 yılında çalıştığımız 42 merkeze ek olarak daha önceki yıllarda incelediğimiz Çetenli, Ömerağa, Siyahtaş, Zali, Kümbet, Çavuşbaşı ve Abide Tepe/Çaldıran Kalesi son etütler için yeniden ziyaret edilmiştir. Araştırmamızda rastladığımız en erken dönem Geç Kalkolitik'tir ve bölge -Orta Tunç Çağındaki ıssızlaşma dışında- Geç Demir Çağına değin kesintisiz iskân edilmiştir.

## *Geç Kalkolitik Çağ (ykl. M. Ö. 3750-3400)*

Bu döneme ait malzemeye üç merkezde rastladık: Ağrı Dağı'nın İğdir Ovası'na uzanan alçak lav tepeleri üzerindeki Deliktaş (I73/13)<sup>2</sup> ve Lanetlitepe (I73/14) ile Gürpınar Ovası'ndaki Otbiçer Höyüğü (P70/9)<sup>3</sup>.

Deliktaş ve Lanetlitepe bu dönem için dikkat çekici merkezlerdir. Kalkolitik Çağ malzemesi kayalık tepeler üzerine kurulu birer Demir Çağı kalesi ile eteklerinden gelmektedir. Çanak çömleklere göre özellikle Deliktaş'ın İğdir Ovası/Aras vadisinde

\* Doç. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampus 65080-Van/TÜRKİYE aynurozfiat@yahoo.com

1 Araştırmamız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (2002-FED-093), Türk Tarih Kurumu ile TÜBİTAK (SBB-105K063) proje destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Tüm bu kurumlara, araştırmamızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan Arkeolog Sema Dayan'a ve ekip üyelerine teşekkür ederim.

2 Daha önce A. Ceylan tarafından incelenmiş bu merkez İlk Tunç ve Demir Çağına tarihlendirilmiştir, Ceylan 2004: 268-269.

3 Otbiçer Höyüğü Ch. Burney'in araştırmasında köyün eski adıyla İremir I olarak isimlendirilmiş, İlk Tunç Çağı ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. I; Burney 1958: 178; Russell 1980: No: 204.

önemli bir merkez olduğu düşünülebilir. Otbiçer Höyüğü'nde ise az sayıda çanak çömlek bulunmuştur.

Geç Kalkolitik Dönem çanak çömleği form olarak çoğunlukla dışa açık basit ağız kenarlı derince çanaklar, dik boyunlu ve yuvarlak gövdeli çömlekler (Resim: 1) ve hafif dışa çekik ağızlı alçak boyunlu çömleklerden (Resim: 2) oluşur. Krem astarlı (Resim: 1), kahve-kiremit ve gri (Resim: 2) olmak üzere üç mal grubuna ayrılırlar. Kahve-kiremit ve gri mal hamurlarının renginde astarlı, kaba kum ve bitki katkılı, orta veya kötü pişirilmişlerdir. El yapımı bu parçaların yüzeyinde bitki katkı izleri yoğundur. Krem astarlı malın özellikleri aynıdır, kahve-kiremit hamurun üzerindeki krem astarlarıyla diğer mal gruplarından ayrılırlar. Krem astarlı malın içinde bir gövde parçası kiremit renkte boya bantlarla bezelidir. Bu parçalar Amuq E-F türü çanak çömlekle benzerdir.

#### *İlk Tunç Çağı* (ykl. M. Ö. 3400-2300/2200)

İlk Tunç Çağı merkezleri şunlardır: Saray ilçe merkezinde Şehitlik/Usibiti (O73/2)<sup>4</sup>, Karasu vadisinde Aşağı Mollahasan (O72/5)<sup>5</sup>, Gürpınar/Otbiçer (P70/9), Çaldıran ovasında Boztepe (M73/4) ve Umuttepe (M73/6)<sup>6</sup>, Patnos'ta Giriktepe (M68/2)<sup>7</sup> ve Zali (M69/11)<sup>8</sup>, Eleşkirt düzlüğünde Sadaklı (I68/2)<sup>9</sup> ve Yığıntepe (I68/1)<sup>10</sup>, Aras vadisinde Küllütepe (H70/3)<sup>11</sup>, Doğubayazıt'ta Çetenli (L73/6)<sup>12</sup> höyükleri ile Çaldıran Ovası'nda Hacı Hatun (M73/3) ve Şehitlik (M72/6) kale tipi yerleşmeleri.

4 Ch. Burney'in araştırmasında Urartu Dönemine tarihlenen ve Saray olarak isimlendirilmiş merkez burası olmalıdır, Burney 1957: Fig. I; Russell 1980: No: 228.

5 Aşağı Mollahasan Höyüğü Ch. Burney tarafından belirlenmiş, İlk Tunç Çağı ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Burney 1958: 178; Russell 1980: No: 226.

6 Umuttepe yerleşimini Ch. Burney, köyün eski adıyla Sint II olarak adlandırmış ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. I; Russell 1980: No: 216.

7 K. Balkan (1964) höyüğün üzerindeki Urartu yapısında kazı yapmıştır.

8 Marro ve Özfirat 2005: 326-327; Özfirat ve Marro (baskıda).

9 Sadaklı Höyüğü Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve İlk Tunç Çağına tarihlenmiştir, Burney 1958: 187; Russell 1980: No: 316.

10 Yığıntepe Höyüğü Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve İlk Tunç Çağına tarihlenmiştir, Burney 1958: 187; Russell 1980: No: 314.

11 Daha önce A. Ceylan (2004: 268) tarafından incelenen höyük İlk Tunç ve Demir Çağına tarihlenmiştir.

12 Marro ve Özfirat 2005: 322-333; Özfirat ve Marro (baskıda).

Hacı Hatun<sup>13</sup> ve Şehitlik yüksek bir kayalık tepede kale tipi yerleşmelerdir. Bunlardan ilki Geç Demir Çağına değin kullanılmıştır ve görünen mimari Demir Çağı özellikleri içerir. İlk Tunç Çağında bir kale olarak kullanılıp kullanılmadığı konusu açık değildir. Ovanın kuzeybatısında, Tendürek lav akıntıları üzerindeki Şehitlik ise yalnızca İlk Tunç Çağında iskân görmüştür (Resim: 3). Buradan, tek parça Orta Tunç Çağı hariç, bol sayıda İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçası topladık. Dikdörtgen planlı kale, yarı işlenmiş küçük taşlardan yapılmıştır. Çevre duvarı kuzeydoğuda 150 m., güneyde 50 m. uzunluğundadır, kalınlık 2.50 m.dir. İçte dikdörtgen ve kare planlı mekân izleri görülmektedir.

Bu döneme ait diğer dikkat çekici merkezler Giriktepe, Zali, Aşağı Mollahasan, Umuttepe, Boztepe<sup>14</sup> ve Çetenli höyükleridir. Bunlardan, Çaldıran Ovası'nın doğu sınırındaki Boztepe tek dönemlik yerleşimi ve fazla sayıdaki buluntusuyla, Şehitlik Kalesi'nden sonra, İlk Tunç Çağı için en fazla bilgi edinebildiğimiz ikinci merkezdir. Şimdilik ön çalışma sürdürülmüş olmakla birlikte bu dönem tüm evreleriyle temsil edilmiş görünmektedir. Son derece özenle yapılmış parçalar topladığımız bu höyükte ayrıca az sayıda Erken ve Orta Demir Çağı çanak çömleği de ele geçirdik.

Araştırma alanımızda İlk Tunç Çağı, Kura-Aras çanak çömleğiyle temsil edilir. Dört mal grubu belirlenmiştir: Siyah-gri açıkılı (Çizim: 2), kahve-kiremit açıkılı, çift renkli (Çizim: 3) ve krem astarlı mal. Siyah-gri ve kahve-kiremit açıkılı mal, hamurunun renginde astarlı, kaba ya da orta kum katkılı, büyük oranda kötü pişirilmiş, açıkılı ve el yapımıdır. Çift renkli mal olarak ayırdığımız grup aynı özelliklere sahiptir aradaki fark siyah görünümlü kapların boyun ve ağız kısımlarının kiremit ya da krem olmak üzere fırınlama nedeniyle farklı renkte olmasıdır. Krem astarlı mal grubu diğerlerine oranla son derece az sayıda bulunmuştur. Form olarak çömleklere dik ağızlı uzun boyunlu ve oval gövdeli ya da kapalı ağızlı ve yuvarlak gövdeliler, çanaklarda ise basit ve açık ağızlılar ile ağız kenarı çekik yuvarlak gövdeliler hâkimdir. Bezemeli parça sayısı oldukça fazladır. Kura-Aras çanak çömleği bezeme türleri neredeyse tüm repertuarıyla temsil edilir, kazıma, baskı ve yivlerle yapılmış geometrik desenler, konsantrik halkalar, spiraller, ip delikli ya da deliksiz tutamaklar ve Nahçıvan kulpları görülür.

13 Hacı Hatun Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: 53; Russell 1980: No: 217.

14 Boztepe Höyüğü Ch. Burney'in araştırmasında köyün adıyla Zülfübulak olarak isimlendirilmiş, İlk Tunç Çağı ve M. Ö. 1. binyıla tarihlenmiştir, Burney 1958: 171-172, 178-187; Russell 1980: No: 214.

### *Orta Tunç Çağı* (ykl. M. Ö. 2300/2200-1400/1300)

Bu döneme ait son derece az buluntu veren merkezler şunlardır: Tuzluca Hasankent Kurganı (I71/1), Iğdır Ovası Deliktaş (I73/13), Çaldıran Ovası Yukarı Mutlu (M72/6), Şehitlik (M72/6) ve Hacı Hatun (M73/3) kaleleri ile Saray Şehitlik/Usibiti (O73/2) Höyüğü.

Hasankent Kurganı'nda çanak çömlek bulunmamıştır; ancak yapısal özellikleri ve bölgedeki çok sayıda Orta Tunç ve Demir Çağı kurganı ile karşılaştırma sonucunda şimdilik bu dönem içinde değerlendirmenin uygun olacağı kanısındayız. Kurgan aynı adlı köyün kuzeybatısındaki düzlükte, 9 m. yüksekliğinde, 34 m. taban ve 7 m. zirve çapındadır. Yığılma tepesi küçük işlenmemiş taşlardan oluşmuştur. Tahrip edilmiş zirve ve kuzeybatı kenarında kaçak kazılar sonucunda oluşmuş çukurlar vardır.

Orta Tunç Çağı çanak çömleği iki mal grubuna ayrılır: Kahve-kiremit, siyah ağıllılar. Hepsi çarkta yapılmış bu parçalar, genellikle orta kum katkılı, orta pişirilmiş ve ağıllıdır. Bu dönem çanak çömleğinde açık parlak değildir. Boya bezemeli parçalar kahve-kiremit mal grubuna girer, üzerlerindeki boya bezemenin dışında mal olarak farkları yoktur. Boya bezemeli monokrom (kiremit astar üzerine siyah ya da koyu kahve) ve polikrom (krem astar üzerine kiremit-siyah boya bezeme) (Resim: 4) türdedir. Form olarak ağız kenarları yivli yuvarlak gövdeli alçak boyunlu çömlekler ile keskin karınlı çanaklar hakimdir. Boyalı parçalar bantlar ve dalgalı hatlarla bezelidir.

### *Son Tunç/Erken Demir Çağı* (ykl. M. Ö. 1400/1300-900)

İncelenen Son Tunç/Erken Demir Çağı merkezleri şunlardır: Patnos Bağdıran (M68/3) ve Zali (M69/11), Saray Şehitlik/Usibiti (O73/2), Özalp Aşağı Mollahasan (O72/5), Gürpınar Otbiçer (P70/9) ve Çaldıran Boztepe (M73/4) höyükleri; Tuzluca Kalaca (I70/3), Doğubayazıt Çetenli (L73/6) ve Ömerağa (K73/1)<sup>15</sup>, Patnos'un güneyinde Dedeli (M69/13), Süphan Dağı'nın kuzeydoğu eteğinde Dizginkale (N68/1), Van Gölü'nün kuzey sahilinde Zinarizer (N69/8) ve Mino (N69/7), Çaldıran Ovası'nda Yukarı Mutlu, Hacı Hatun (M73/3), Çavuşbaşı<sup>16</sup> ve Abide

15 Marro ve Özfırat 2003: 395-396; Özfırat ve Marro 2004: 20.

16 Özfırat (baskıda); 2007.

Tepe/Çaldıran<sup>17</sup>, Dorutay Eski Karakol kaleleri (N73/1)<sup>18</sup> ile Özalp Su Deposu (O73/1), Çaldıran Kümbet (M73/1)<sup>19</sup> ve Van Gölü'nün doğusunda Siyahtaş (O70/5)<sup>20</sup> nekropollerini.

Höyüklerden sınırlı sayıda malzeme ele geçirilmiştir. Kale ve nekropoller ise bu dönemde çok daha yoğun iskân edilmiş görünür. Kaleler Orta Demir Çağı ve bazen Geç Demir Çağında da kullanılmış olduğundan mimaride kesin tarihlendirme yapmak zordur. Bölgede Urartu Krallığı tarafından yeni inşa edilen kaleler dışında mimaride genellikle yerel özellikler devam etmiştir. Kaleler küçük ya da büyük düzlüklere hâkim kayalık tepelere inşa edilmiştir, eteklerinde nekropoller yer alır. Yarı işlenmiş ya da işlenmemiş orta boy taşlardan yapılmış savunma duvarlarıyla çevrilidirler.

Bu türde kalelerden en dikkat çekici olanı Kalaca Tuzluca'nın batısında dağlık bir alanda yer alır<sup>21</sup>. Burada hiç çanak çömlek bulamadık; ancak mimari özellikleri bölgede çok sayıda karşılaştığımız Son Tunç/Erken Demir Çağı kaleleri ile yakın benzerlik gösterir. Dikdörtgen planlı kalenin çevre duvarı 85.50 m. uzunluğundadır, kuzeybatıda genişlik 21 m. kadardır, kalınlık 3 m.dir. Orta boy yarı işlenmiş taşlardan yapılmış sur bazı yerlerde 1 m.ye kadar korunmuştur. İçte, bazıları izlenebilen dikdörtgen planlı mekânlar yer alır; iç duvar kalınlıkları 1.50 m. kadardır.

Dedeli Kalesi ve Nekropolü Patnos'un güneyindedir. Dedeli Beldesi'nin kuzeybatısındaki yüksek kayalık tepedeki kale ve eteğindeki nekropolden oluşur. Kale ilk kez B. Ögün tarafından belirlenmiş ve buradaki tahrip edilmiş bazı Urartu mezarlarında kazı yapılmıştır<sup>22</sup>. V. Sevin ise etekteki Urartu mezarlarını incelemiştir<sup>23</sup>. Dikdörtgen planlı ve destek çıkıntılı sur yarı işlenmiş orta boy taşlardan yapılmıştır. Çevre duvarının uzunluğu 85 m. (kuzeybatı), genişliği kuzeydoğuda 30.50 m., güneybatıda 25.50 m., kalınlığı 2.40 m.dir. Güneydoğu yönü çok diktir ve bu yönde duvar izlenememektedir. Üzerinde kaçak kazı çukurları

17 Özfirat (baskıda); 2007.

18 Eski Karakol Ch. Burney'in araştırmasında köyün eski adı olan Taşrumi olarak isimlendirilmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. I; Russell 1980: No: 230.

19 Marro ve Özfirat 2003: 395-396; Özfirat ve Marro 2004: 20.

20 Özfirat (baskıda); 2007: 145-148.

21 Kalaca Kalesi daha önce A. Ceylan (2005: 196) tarafından incelenmiş, İlk Tunç Çağı ve Erken Demir Çağına tarihlenmiştir.

22 Ögün 1976: 6-10; 1978a: 64, 66; 1978b; 646, 663-671; 1982: 219-220; 1984a: 60-61; 1984c: 68.

23 Sevin 1986: 157, Lev. I/2.

nedeniyle tahribat vardır. Nekropol kalenin batı ve kuzey eteklerindedir. Burada önceden incelenen Urartu türü oda mezarların yanında tek kişilik dikdörtgen planlı taş örgü mezarlar saptanmıştır. Kaçak kazılarla tahrip edilmiş mezarlardan birinin boyutları 2.00x0.90 m.dir. Ayrıca kalenin batısındaki yüksek bir tepede tek bir kurgan yer alır. Kurganın yığma tepesi küçük işlenmemiş taşlardan yapılmıştır ve iç içe 10 ve 6 m. çaplarında iki taş sırasıyla çevrilidir. İkinci sıranın içinde iri kapak taşlarıyla örtülmüş taş sandık mezar vardır. Kurgan kaçak kazıyla tahrip edilmiştir. Çanak çömlek malzeme bulunmamış olmakla birlikte yapısal özellikleri ve hemen kuzeydoğusundaki kale nedeniyle Erken/Orta Demir Çağına ait olmalıdır.

Bu dönem için önemli görünen bir diğer merkez olan Yukarı Mutlu, sitadel ve eteğindeki aşağı şehirle oldukça geniş bir alanı kaplar. Çaldıran Ovası'nın kuzeybatı ucunda Tendürek lav tepeleri üzerinde yer alır. Sitadelin eteğinde oldukça geniş alan kaplayan aşağı kent lav tepeleri ve aralarındaki düzlüklere yayılmıştır. Modern köy büyük çapta aşağı kentin ve köylülerin ifadelerinden anlaşıldığına göre tamamen nekropolün üzerinde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı kale yarı işlenmiş taşlardan ve duvarları 2 m. yüksekliğe kadar korunmuştur (Resim: 5). Kuzey duvarı 15 m., güney duvarı 20 m., batı duvarı 45 m. ve doğu duvarı 50 m. uzunluğundadır, kalınlık 2.80 m.dir. Dikdörtgen planlı iç mekânların duvar kalınlığı 1.30 m.dir. Aşağı kent sitadelle aynı mimari karakterdedir. Daha fazla tahrip edilmiş olmakla birlikte çeşitli boyutlarda kare ve dikdörtgen planlı mekânlara sahip olduğu belirgindir. Köylülerce verilen Orta Tunç Çağına ait 2 adet tüm çanak, ifadelere göre köyün altında olması gereken nekropolden çıkarılmıştır.

Van Gölü'nün kuzey sahilinde Erciş'in batısında yüksek bir tepe üzerindeki Zınarizer Kalesi ise oldukça büyük boyutludur (Resim: 6). Dikdörtgen planlıdır ve içinde bazıları izlenebilen kare ve dikdörtgen planlı mekânlar yer alır. Yarı işlenmiş orta boy taşlardan inşa edilmiş 250x40 m. boyutlarındaki çevre duvarının kalınlığı 2.40 m.dir.

Belirlemelerimize göre bu döneme ait nekropollerde üç tür mezar vardır: Alçak yığma tepelere sahip kurganlar, dikdörtgen planlı tek kişilik taş örgü ve çok sayıda kişinin gömülü bulunduğu oda mezarlar. Ağrı-Iğdır bölgesinde kurgan geleneği hâkimdir. Yığma tepelerin altında tek kişilik taş örgü ya da çok kişinin gömülü olduğu oda mezarlar yer alır. Van Gölü havzasında yığma tepeli oda mezarlara rastlanmaz. Oldukça yoğun bir tahribatin yapıldığı bu büyük mezarlıklar içinde Ağrı-Iğdır yöresindeki Ömerağa alçak kurganlarında, işlenmemiş küçük taşlardan oldukça alçak yığma tepelerin altında tek kişilik mezarlar vardır. Dikdörtgen planlı mezarlar iki-üç sıralı taş örgü duvarlarla çevrilidir; üzerleri ortalama iki ile

dört arasında iri kapak taşlarıyla örtülmüştür. Çetenli'de ise çok sayıda kişinin gömüldüğü oda mezarlı kurganlar yer alır. Van Gölü havzasında Siyahtaş'takiler gibi çok sayıda kişinin gömüldüğü kapak taşlı oda mezarlar görülür. Dedeli Kalesi yanındaki kurgan Van Gölü havzasında çok ender olan kurgan türü gömü geleneğine bir örnektir. Yüksek bir tepede tek başına yükselmesi özel bir konumu olduğuna işaret ediyor olmalıdır.

Van Gölü havzasında doğu kısımda Son Tunç/Erken Demir Çağını temsil eden pembe-devetüyü mal grubu pembe, kahve, kızıl kiremit hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince-orta kum katkılı, açık-sız ya da hafif açık ve çark yapımıdır. Kapların yüzeylerinde pişme nedeniyle oluşmuş alacalı renklere sıklıkla rastlanır. Form olarak çanaklar ve küçük boyutlu çömlekler hâkimdir. Çanaklar büyük çoğunlukla basit ağız kenarlı ve kapalı ağızlıdır, gövdeleri küresel veya keskin karınlılar olarak ikiye ayrılır. Çömlekler genelde alçak boyunlu ve yuvarlak gövdelidir. Bu mal grubunda bezeme tek düzedir, yivler ve aralarındaki kazıma tekniğinde yapılmış üçgen ve çentik dizileri ile dalgalı hatlar oldukça sık kullanılmıştır. Özellikle çanaklarda karın kısmının üzerinde görülen yiv sıraları ve çömleklerde ağız kenarının içinde ya da dışındaki yivler bu mal grubu için tipiktir.

İkinci çanak çömlek grubu kahve-kiremit maldır (Çizim: 4, 5). Van Gölü havzasının kuzeyinde Erciş-Patnos-Çaldıran yöresinde pembe-devetüyü mal, yerini büyük çapta kahve-kiremit mallara bırakmıştır. Bu parçalar kahve-kiremit renkte hamurlu, hamurunun renginde astarlı ve açıktır. Çoğunlukla ince-orta kum katkılı ve orta pişirilmişlerdir. Form ve bezeme genel özellikleriyle pembe-devetüyü malla aynıdır. Bu mal grubu bölgede Orta Demir Çağında da yoğun kullanım gördüğünden her iki dönemi ayırmak, bazı formlar ve üçgen sıraları gibi bazı bezemeler dışında, zordur. Biçimsel olarak pembe-devetüyü malla yakın özellikler gösterenleri Erken Demir Çağı içinde değerlendirmek şimdiki verilerle daha doğru görünmektedir.

Üçüncü mal grubunu kiremit astarlılar oluşturur. Bu mal Van Gölü havzasında Son Tunç/Erken Demir Çağının son ve Orta Demir Çağına geçiş evresine aittir. Çoğunlukla kahve-kiremit hamurlu, ince ve orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açık ve çark yapımıdır. Urartu Dönemindekilerle benzer olmamakla birlikte teknik ve görünüm olarak daha farklı kalın bir koyu kiremit renkte astara sahiptirler. Çanaklarda basit ve çekik ağız kenarlı keskin karınlılar, çömleklerde alçak boyunlu ve yuvarlak gövdeliler sıklıkla görülen formlardır.

Ağrı-Iğdır bölgesi bu dönem çanak çömleği mal olarak Van Gölü havzasından çok farklı özellikler gösterir. Bu yörenin gri-siyah açıkta malları Son Tunç/Erken Demir Çağında tüm Güney Kafkasya'ya yayılmış bulunan gri-siyah açıkta malla tam bir paralellik içindedir. Kiremit astarlı ve kahve-kiremit yok denecek kadar azdır. Gri-Siyah açıkta parçalar form ve bezeme olarak pembe-devetüyü malla yakın özellikler gösterirler. Ancak derin oluklarla yapılmış bezemeler ve parlak açıkta bu mal grubunun özelliğidir.

#### *Orta Demir Çağı/Urartu (M. Ö. 900- ykl. 600)*

Orta Demir Çağı çanak çömleğine, Hasankent kurganı ve Kalaca Kalesi dışında, incelediğimiz tüm ören yerlerinde rastlanmıştır. Yukarıdakilere ek olarak bu döneme ait merkezler şunlardır: Diyadin/Guc (K71/3), Muradiye/Gümüştepe (M72/4)<sup>24</sup>, Gürpınar/ Hamurkesen (P71/3) yerleşimleri; Saray/ Yeşilaliç I (P73/2), Çaldıran/Soğuksu (M73/2) ve Umuttepe (M73/5)<sup>25</sup>, Van il merkezinin hemen kuzeyinde Kavuncu (O70/10) kaleleri ve Doğubayazıt'taki Şehittepe Kurganı (K72/18).

Son Tunç/Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı çanak çömleğini birlikte bulduğumuz yerel karakterli kaleler ve K. Balkan tarafından kazı yapılmış olan Giriktepe Höyüğü'ndeki Urartu yapısı dışında<sup>26</sup>, Lanetlitepe, Yeşilaliç I ve Kavuncu kaleleri ile Bağdişan Höyüğü ve Hamurkesen mezarı Urartu özellikleri gösteren mimariye sahiptir. Daha önce Sevin ve Belli tarafından incelenen Yeşilaliç I<sup>27</sup> ile Kavuncu<sup>28</sup> kalelerinde ise yalnızca sur temel yataklarına ait izler kalabilmiştir. Gürpınar ovasının doğu ucundaki Hamurkesen mezarı aynı isimli köyün girişinde Zerneke ve Hırıs Deresi'nin birleştiği noktadaki kayalık tepenin batı eteğindedir (Resim: 7). Olasılıkla tepenin üzerindeki Orta Demir Çağı yerleşimine ait mezar dromoslu ve tek odalıdır. Dikdörtgen planlı dromos 1.00x 2.30x 2.60 m. boyutlarındadır. Buradan 0.80 m. genişliğinde, 0.60 m. kalınlığında, 1.30 m. yüksekliğindeki bir geçitle mezar odasına girilir. Oda 2.30x1.70 m. boyutlarında ve 1.50 m. kadar yüksekliğindedir; doğu köşesinde 1.00 m. genişlik ve 1.50 m. yüksekliğinde bir kısım içe doğru 5 cm. kazıldıktan sonra düzeltilerek bırakılmıştır.

24 Gümüştepe yerleşimi Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Russell 1980: No: 220.

25 Umuttepe Kalesi Ch. Burney'in araştırmasında köyün eski adıyla Sint I olarak isimlendirilmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Russell 1980: No: 215.

26 Balkan 1964

27 Sevin ve Belli 1976-1977.

28 Belli 1985: 166-177.



Lanetlitepe Kalesi Ağrı Dağı'nın İğdir Ovası'nda lav tepesi üzerinde yer alır. Dikdörtgen planlıdır ve duvarları yarı işlenmiş iri taşlarla yapılmıştır. Çevre duvarının uzunluğu 61. m., genişliği 26 m., duvar kalınlığı ise 2.70 m.dir. İçte görülebilen bazı mekân duvarlarının kalınlığı 1.60 m.dir.

Lanetlitepe'nin çok yakınındaki Deliktaş ilginç yapısıyla dikkat çekicidir. Burada orta boy yarı işlenmiş taşlardan yapılmış 85 m. uzunluğunda ve 3 m. kalınlığında bir duvar adeta içindeki alçak kurganları çevirir. Bu nedenle yerleşimin niteliği tam olarak anlaşılammıştır. Olasılıkla bir kaleden çok çevre duvarlarıyla kuşatılmış alçak kurganlardan oluşan bir nekropoldür. Geç Kalkolitik Çağda bir yerleşim, Orta Demir Çağında bir nekropol olduğu düşünülebilir. Mezarlarda kaçak kazılar nedeniyle yoğun tahribat vardır. Kaçak kazı çukurlarından anlaşılabilirdiği kadarıyla alçak yığma tepelerin altındaki mezarlar kapak taşlarıyla örtülü tek kişilik taş örgü türündedir.

Dizginkale'de Erken Demir Çağına ait çanak çömlek bulunmakla birlikte Orta Demir Çağında daha yoğun iskân edilmiş görünür<sup>29</sup>. Aynı isimli köyün güneybatısındaki yüksek kayalık tepe üzerindedir. Topografyaya göre şekillenmiş ve bazı duvarları dışında korunmamış olduğundan planı tam olarak belirgin değildir. Ykl. 130x80 m. boyutlarındaki çevre duvarının kalınlığı 3.30 m.dir. Doğu, batı ve güney yönlerinde duvarlar kısmen izlenebilmektedir.

Bağdışan Höyüğü Patnos ilçe merkezindedir. Bağdışan Deresi'nin sağ kıyısında ykl. 700 m.lik bir alanı kaplayan yerleşim ykl. 10 m. yüksekliğindedir. Oldukça büyük boyutlu bu höyük, üzerinde inşa edilen evler nedeniyle çok yoğun tahrip görmüştür. Bazı çukurlarda ykl. 2.50 m. kalınlığında Urartu duvarlarına ait kalıntılar görülebilmektedir. Boyutları, topladığımız çanak çömleklerin çeşitliliği, mimari kalıntılar ve Aznavurtepe'nin aşağısındaki konumu nedeniyle bölge için önemli bir merkez görünümündedir.

Şehittepe Kurganı Doğubayazıt'ta Balık Gölü yolu üzerinde alçak kayalık tepe üzerindedir. Yığma tepesi küçük işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. Dikdörtgen planlı, 40x15 m. boyutlarında, 2 m. kalınlığında bir duvarla çevrilmiştir. Yığma tepenin altındaki mezar konusunda herhangi bir bilgi edinemedik.

Orta Demir Çağı çanak çömleğinin en büyük grubunu kahve-kiremit mal oluşturur (Çizim: 4, 5). Bu parçalar kahve-kiremit hamurlu, hamurunun renginde

29 Dizginkale daha önce belirlenmiş olmakla birlikte B. Öğün'ün (1984b: 67) Van Müzesi müdürünün Dizginkale'ye gittiğini bildirmesi dışında bilgi yoktur.

astarlı, çoğunlukla ince ya da orta kum katkılı, orta pişirilmiş, çark yapımı ve açkılıdır. Form olarak çanaklar genellikle açık ağızlı, yuvarlak gövdeli ya da keskin karınlıdır. Basit veya dışa kalınlaştırılmış ağız kenarları sıklıkla görülür. Keskin karınlı çanaklarda basit ve dışa doğru çekik ağız kenarları daha yaygındır. Çömlekler genel olarak iki biçime sahiptir; alçak boyunlu ve yuvarlak gövdeliler ile yüksek boyunlu ve oval gövdeliler. Urartu kırmızı açkılı malı ise araştırmamızda daha az sayıda bulunmuştur. Kahve-kiremit malda çok hareketli bezemeye rastlanmaz, kazıma tekniği ile yapılmış çentik sıraları ve iri çömlüklerin kalınlaştırılmış ağız kenarlarındaki yiv sıraları en sık rastlanan bezemelerdir.

#### *Geç Demir Çağı* (ykl. M.Ö. 600-334)

Bu döneme ait merkezler şunlardır: Şehitlik/Usibiti (O73/2), Aşağı Mollahasan (O72/5), Otbiçer (P70/9), Bağdişan (M68/3), Giriktepe (M68/2) höyükleri; Çetenli (L73/6), Umuttepe (M73/5), Çavuşbaşı (M72/3), Abide Tepe/Çaldıran (M72/2), Dizginkale (N68/1), Aşağı Mutlu (M72/5) ve Bajergeh (P71/1) kaleleri; Su Deposu (O73/1 ) ve Kümbet (M73/1) nekropolleri.

Aşağı Mutlu ve Bajergeh kalelerinde iskân tek dönemlidir. Çaldıran Ovası'nın kuzeybatısındaki Aşağı Mutlu Tendürek lav akıntılarında oluşmuş tepenin üzerinde ve Aşağı Mutlu Köyü'nün 200-250 m. batısındadır<sup>30</sup>. Dikdörtgen planlı kale yarı işlenmiş orta boy taşlardan yapılmıştır (Resim: 8). 125.50x49.50 m. boyutlarındaki surun kalınlığı 2.20 m.dir. Kuzey köşesinde kare planlı büyük bir kule bulunur, ayrıca birkaç küçük payanda ile desteklenmiştir.

Bajergeh Kalesi Gürpınar ovasının doğu ucunda Van-Hakkari yolu üzerinde oldukça yüksek bir noktada kurulmuştur. Günümüze ancak güney bölümü kalmış yapı dikdörtgen planlıdır. Yarı işlenmiş küçük taşlardan yapılmış surun güneyde 55 m., batıda 35 m.lik kısmı korunabilmiştir, kalınlık 2.50 m.dir. Güneybatı ve güneydoğu köşelerinde kulemsi çıkıntılar bulunur. Doğu duvarı üzerindeki giriş 2.30 m. genişliğindedir. Bu açıklığın güneyindeki duvar olasılıkla girişle ilgilidir. Kalenin ykl. 250 m. güneyindeki yamaçta nekropol ve olasılıkla bazı mekân kalıntılarının izlenebildiği aşağı kent yer alır. Kaçak kazılar nedeniyle açılmış bazı çukurlardan anlaşılabilirdiği kadarıyla nekropolde taş sandık mezarlar vardır.

30 Aşağı Mutlu Kalesi Ch. Burney Burney'in araştırmasında köyün eski adıyla Aşağı Şerefhane olarak isimlendirilmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Russell 1980: No: 218.

Bu dönem çanak çömleği üç mal grubuyla temsil edilir (Çizim: 6):Kahve-kiremit, krem astarlı ve kiremit astarlılar. Kahve-kiremit malda parçalar hamurlarının renginde astarlı, genellikle orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açıkılı ve çark yapımıdır. Kiremit astarlılar boya astar dışında bu malla aynı özelliklere sahiptir. Krem astarlı mal ise pembe, kahve ve kiremit renkte hamurlu, krem renklerde astarlı, ince-orta kum katkılı, orta pişirilmiş ve açıkılıdır. Boyalı parçalar büyük oranda bu malda görülür ve daha özenli yapılmıştır. Çanaklar genellikle düz ağız kenarlı, açık ağızlı geniş çanaklar, basit ve dik ağızlı formlardan oluşur. Çömlekler alçak boyunlu ve yuvarlak gövdeliler çoğunluktadır. Bezemeler kiremit ve siyah renklerle yapılmış bant ve kafeslerdir. Düz ağız kenarlarının üzerindeki bezemeler ve akıtacaklar bu dönem çanak çömleğinin özelliğidir.

### *Sonuç*

Araştırmamızda Geç Kalkolitik Çağa ait önemli merkezleri Ağrı Dağı'nın eteğinde Aras vadisinde bulduk. Bu merkezlerin çanak çömleği Amuq E-F türündedir.

İlk Tunç Çağına ait bulgulara düzlüklerdeki höyüklerin dışında ovaları çevreleyen dağ eteklerindeki kale tipi yerleşmelerde rastladık. Özellikle Çaldıran Ovası merkezlerinin bu dönem için oldukça zengin malzemeye sahip olduğu anlaşılmıştır. Çanak çömlek Kura Aras/Karaz kültürüne aittir.

Orta Tunç Çağı için bulguların yok denecek kadar azlığının nedenleri henüz çok belirgin değildir. Bu durumun Orta Tunç Çağında yaşamın daha çok yüksek yayla otlaklarına kaydığı görüşüne uygun görüldüğü söylenebilir. Ancak bu önemli sorunun çözümlenebilmesi için yöredeki yüzey araştırmalarının tümüyle sonuçlanmasını beklemek gerekecektir. Geçmişte olduğu gibi pastoral bir yaşam sürdüren bölgede bugün de hayvancılık ekonomisinin getirdiği transhumanizm ve yarı göçebelik hâkimdir. Bu türde bir yaşam tarzı yerleşiklere göre uzun ya da kısa erimli bir yaylacılık gerektirir. Biz araştırmamızda bu dönem için kalıcı iskân alanları bulamadık. Şimdilik veriler az olmakla birlikte, dönemin, Aras vadisindeki II. Kültepe, Metsamor, Elar gibi büyük merkezlerinden Doğu Anadolu yüksek yaylasına uzun mesafeli yaylacılık yapılmış olabileceği bir görüş olarak düşünülebilir. Geç Kalkolitik Çağa ait araştırmamızda belirlediğimiz Amuq E-F gruplarının yüksek yayladaki varlığı bu varsayımı destekler. Aslında İğdır-Doğubayazıt yöresi için uzun erimli yaylacılık gerekli değildir. İğdır Ovası/ Aras vadisinde Ermenistan ve Nahçıvan'da yukarıda belirttiğimiz bu döneme ait çok tabakalı büyük yerleşimler yer alır. Araştırmamızda bulduğumuz Orta Tunç

Çağı çanak çömleği Güney Kafkasya, Doğu Anadolu yüksek yaylası ve Urmiye havzasında bu dönemi temsil eden 'Aras Boyalıları' içindedir.

Erken ve Orta Demir Çağı ise tüm bölgede olduğu gibi yerleşim sayısı son derece yoğunlaşmıştır, hem düzlüklerde hem de yüksek alanlarda bu döneme ait bulgulara rastladık. Son Tunç/Erken Demir Çağında toplumun belli merkezler etrafında kümelenmeye başladığı, düzlükler ve dağ eteklerinin daha sistemli olarak değerlendirilebildiği birçok kale ve yerleşim nedeniyle düşünülebilir. Bu dönem çanak çömleği ve mezar geleneği iki ayrı kültüre ait özellikler gösterir. Ağrı-Iğdır yöresi siyah açkılı mal ve kurgan türünde mezar geleneğiyle, Güney Kafkasya Lchaschen-Metsamor kültürüyle tam bir benzerlik içindedir. İkinci kültür bölgesi Van Gölü havzası ise kendine özgü pembe-devetüyü ve kahve-kiremit mala sahiptir ve oda mezarlar yaygındır. Havzanın kuzeyi -Çaldıran ve Erciş yöresi- Ağrı-Iğdır bölgesi etkilerine de sahip görünür. Bu etki çanak çömlek ve az sayıdaki kurgan türünde mezar geleneğiyle karşımıza çıkar.

Urartu Krallığı (Orta Demir Çağı)'na ilişkin bulgulara incelediğimiz tüm merkezlerde rastlanmıştır. Bir önceki dönem kadar keskin bölgesel farklılıklar olmasa da çanak çömlekte merkezî otoritenin getirdiği homojen kültürün yanı sıra yerel özelliklerin devam ettiği söylenebilir. Van Gölü havzasında bu dönem Erken Demir Çağından beri kullanılan kaleler dışında mimari ve çanak çömlekte belirgin farklılıkla kendini gösterir. Ağrı-Iğdır bölgesi ise çanak çömlek ve gömü geleneğinde Son Tunç/Erken Demir Çağı geleneğini devam ettirmiştir.

Geç Demir Çağına ait bulgularımız Doğu Anadolu'nun en az bilinen dönemi için yeni bilgiler eklemiştir. Bölgenin Urartu Devleti'nin yıkılışı sonrasındaki uzun süreli yeni karanlık evresini aydınlatacak bu bulguların kale tipi yerleşmelerden gelişi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu dönem çanak çömleği Karagündüz Höyüğü II başta olmak üzere Doğu Anadolu'nun diğer merkezleri, Güney Kafkasya ve Urmiye havzası çanak çömleğiyle paraleldir<sup>31</sup>.

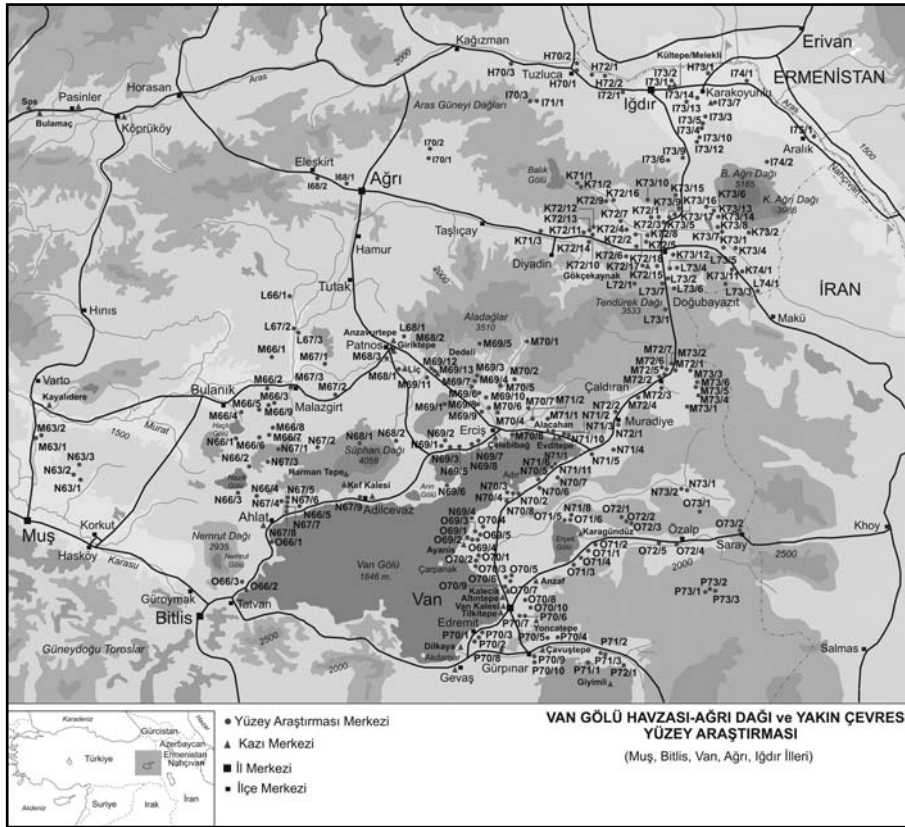
---

31 Özfirat 2007: 148-150; Özfirat (baskıda); Sevin 1998; 2002.

### Bibliyografya

- Balkan, K., 1964: "Patnos'ta Keşfedilen Urartu Tapınağı ve Urartu Sarayı", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I: Atatürk Konferansları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVII. Seri-No I: 235-243.
- Belli, O., 1985: "Van Ovasında Yeni Urartu Merkezleri", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 163-178.
- Burney, Ch. A., 1957: "Urartian Fortresses and Towns in the Van Region", *Anatolian Studies* VII: 37-53
- Burney, Ch. A., 1958: "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze", *Anatolian Studies* VIII: 157-209.
- Ceylan, A., 2004: "2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırması", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (Ankara, 26-31 Mayıs 2003), Ankara 2004: T.C. Kültür Bakanlığı: 263-272.
- Ceylan, A., 2005: "2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırması", *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (Konya, 24-28 Mayıs 2004), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı: 189-200.
- Marro, C. and A. Özfırat, 2003: "Pre-classical Survey in Eastern Turkey. First Preliminary Report: the Ağrı Dağ (Mount Ararat) region", *Anatolia Antiqua* XI: 385-422.
- Marro, C. ve A. Özfırat, 2005: "Pre-classical Survey in Eastern Turkey. Third Preliminary Report: Doğubayazıt and the Eastern shore of Lake Van", *Anatolia Antiqua* XIII: 319-356.
- Öğün, B., 1976: "Türkiye'de Eski eser Kaçakçılığı, Turizm ve Arkeolojik Kazılar", *50. Yıl Konferansları*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 257: 1-28.
- Öğün, B., 1978a: "Die Urartäischen Gräber in der Gegend von Adilcevaz und Patnos", *The Proceedings of the X th International Congress of Classical Archaeology* (Ankara 23-30 Eylül 1973), Ankara: Türk Tarih Kurumu: 61-67.
- Öğün, B., 1978b: "Die Urartäischen Bestattungsbräuche", *Studien zur Religion und kultur Kleinasiens, Festschrift für F. K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28 Februar 1978*, Leiden: 639-678.
- Öğün, B., 1982: "Die Urartäischen Paläste die Bestattungsbräuche der Urartäer", *Palast und Hütte*, Mainz: 217-236.

- Öğün, B., 1984a: "Urartu Mezarları", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII: 58-62
- Öğün, B., 1984b: "Urartu Kutsal Plakaları", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII: 65-67.
- Öğün, B., 1984c: "Urartu Seramiği", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII: 67-69.
- Özfırat, A., 2007: "Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2005", 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1* (Çanakkale, 29 Mayıs-02 Haziran 2006), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı: 143-162.
- Özfırat, A., Baskıda: "Pre-classical Survey in Eastern Turkey. Fourth Preliminary Report: The Eastern shore of Lake Van", *Ancient Near Eastern Studies*.
- Özfırat, A. ve C. Marro, "2002 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması", 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1* (Ankara, 26-31 Mayıs 2003), Ankara 2004: T.C. Kültür Bakanlığı: 15-32.
- Özfırat, A. ve C. Marro, Baskıda: "2004 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*.
- Russell, H. F., 1980: *Pre Classical Pottery of Eastern Anatolia: Based on a Survey by Charles Burney of sites along the Euphrates and around Lake Van*, Oxford, BAR International Series 85.
- Sevin, V., 1986: "Urartu Mezar Mimarisine Yeni Katkılar", *Anadolu Araştırmaları X*: 329-340.
- Sevin, V., 1998: "Van/Karagündüz Kazılarının Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Çanak Çömleği", *Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, eds. G. Arsebük, M. J. Mellink ve W. Schirmer, İstanbul, Ege Yayınları: 715-726.
- Sevin, V., 2002: "Late Iron Age Pottery of the Van Region Eastern Anatolia: In the Light of the Karagündüz Excavations", *Festschrift für Manfred Korfmann Mauerschau I*, eds. R. Aslan ve diğ., Remshalden-Grunbach: 475-482.
- Sevin, V. ve O. Belli, 1976-1977: "Yeşilalıç Kutsal Alanı ve Kalesi", *Anadolu Araştırmaları IV-V*: 367-411.



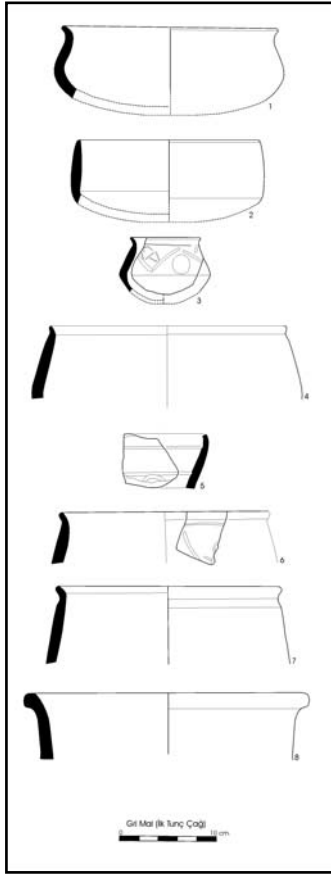
Harita: YüzeY araştırmasında incelenen merkezler

Çizim 1: 2006 yılında çalışılan merkezler

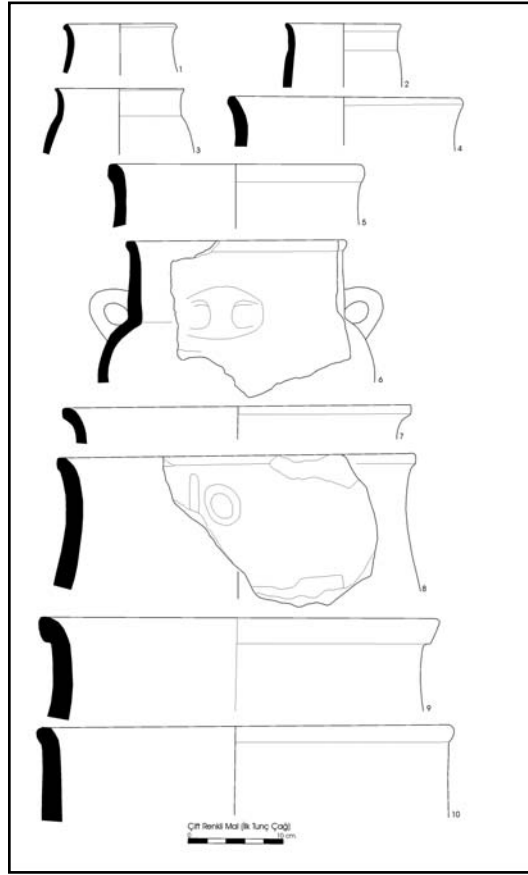
Kod	Ad	Köy/Belde	İlçe	İl
H70/3	Küllütepe	Gaziler	Tuzluca	Iğdır
I68/1	Yığıntepe	Yığıntepe	Merkez	Ağrı
I68/2	Sadaklı	Sadaklı	Eleşkirt	Ağrı
I70/3	Kalaca	Kalaca	Tuzluca	Iğdır
I71/1	Hasankent	Hasankent	Tuzluca	Iğdır
I73/13	Deliktaş	Karakoyunlu	Karakoyunlu	Iğdır
I73/14	Lanetlitepe	Melekli	Merkez	Iğdır
K71/3	Guc	Yeşildurak	Diyadin	Ağrı
K72/17	Gökçekaynak	Gökçekaynak	Doğubayazıt	Ağrı
K72/18	Şehittepe	Seslitaş	Doğubayazıt	Ağrı
K73/1	Ömerağa	Gölyüzü	Doğubayazıt	Ağrı
L73/6	Çetenli	Çetenli	Doğubayazıt	Ağrı
M68/2	Giriktepe	Merkez	Patnos	Ağrı
M68/3	Bağdişan	Merkez	Patnos	Ağrı
M69/11	Zali	Dedeli	Patnos	Ağrı
M69/12	Dedeli Kurganı	Dedeli	Patnos	Ağrı
M69/13	Dedeli Kalesi	Dedeli	Patnos	Ağrı
M72/2	Abide Tepe/Çaldıran	-	Çaldıran	Van
M72/3	Çavuşbaşı	Sellik	Çaldıran	Van
M72/4	Gümüştepe	Gümüştepe	Muradiye	Van
M72/5	Aşağı Mutlu	Aşağı Mutlu	Çaldıran	Van
M72/6	Şehitlik	Yukarı Mutlu	Çaldıran	Van
M72/7	Yukarı Mutlu	Yukarı Mutlu	Çaldıran	Van
M73/1	Kümbet	Yeniyaka	Çaldıran	Van



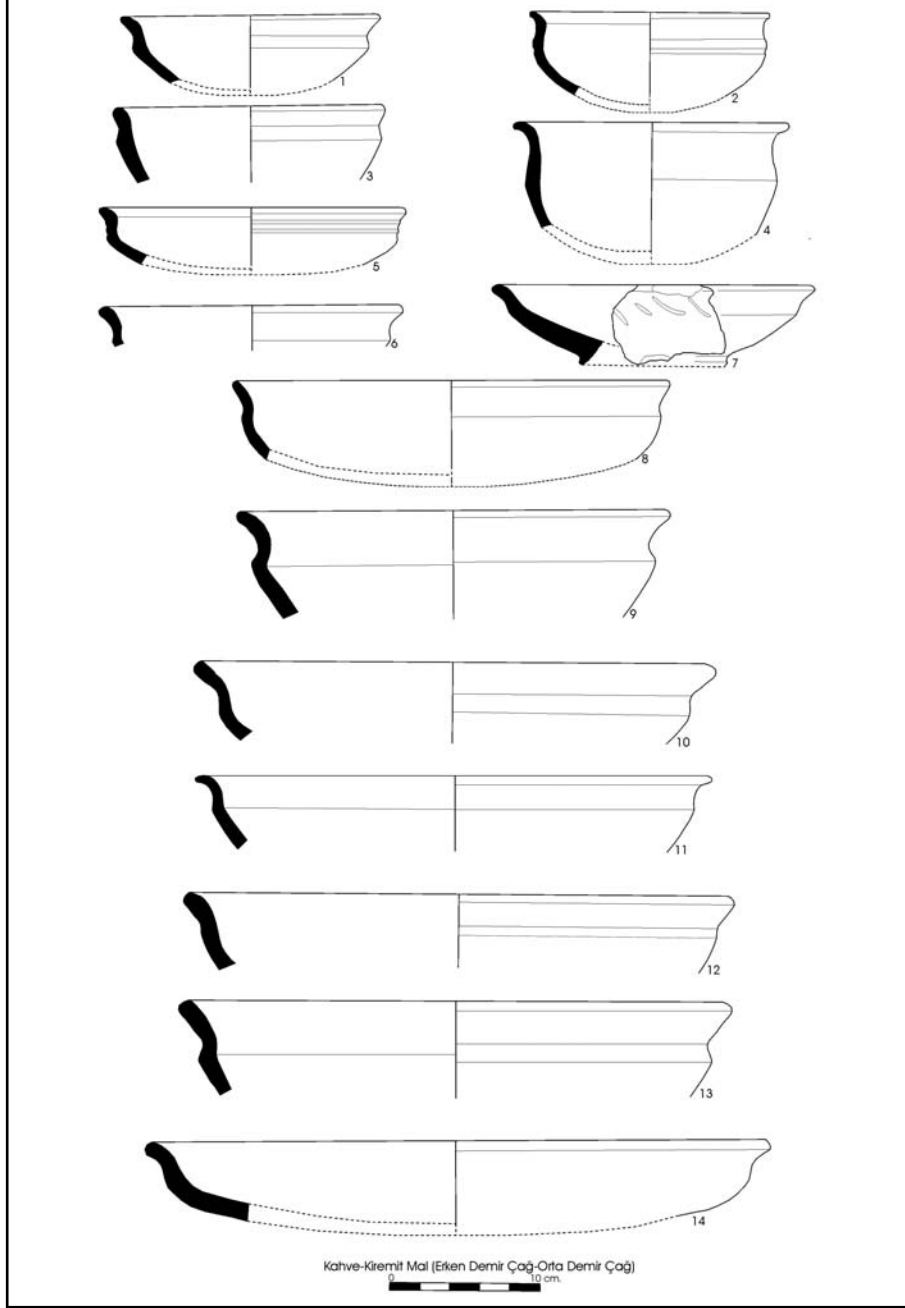
Kod	Ad	Köy/Belde	İlçe	İl
M73/2	Soğuksu	Soğuksu	Çaldıran	Van
M73/3	Hacı Hatun	Hangediği	Çaldıran	Van
M73/4	Boztepe	Zülfübulak	Çaldıran	Van
M73/5	Umuttepe Kalesi	Umuttepe	Çaldıran	Van
M73/6	Umuttepe Yerleşimi	Umuttepe	Çaldıran	Van
N68/1	Dizginkale	Dizginkale	Patnos	Ağrı
N68/2	Dağalan	Dağalan	Patnos	Ağrı
N69/8	Zinarizer	Bayramlı	Erciş	Van
N69/7	Mino	Bayramlı	Erciş	Van
N73/1	Eski Karakol	Dorutay	Özalp	Van
N73/2	Korkorik	Dorutay	Özalp	Van
O70/5	Siyahtaş	Aşit	Merkez	Van
O70/10	Kavuncu	Kavuncu	Merkez	Van
O72/4	Boyaldı	Boyaldı	Özalp	Van
O72/5	Aşağı Mollahasan	Aşağı Mollahasan	Özalp	Van
O73/1	Su Deposu	Dağdeviren	Özalp	Van
O73/2	Şehitlik/Usobiti	-	Saray	Van
P70/8	Haç Tepesi	Çayırbaşı	Edremit	Van
P70/9	Otbiçer Höyüğü	-	Gürpınar	Van
P70/10	Otbiçer Yerleşimi	-	Gürpınar	Van
P71/1	Bajergeh	Hamurkesen	Gürpınar	Van
P71/2	Hamurkesen Mezarı	Hamurkesen	Gürpınar	Van
P71/3	Hamurkesen Yerleşimi	Hamurkesen	Gürpınar	Van
P73/2	Yeşilaliç I Kalesi	Yeşilaliç	Saray	Van
P73/3	Yeşilaliç Mezarlığı	Yeşilaliç	Saray	Van



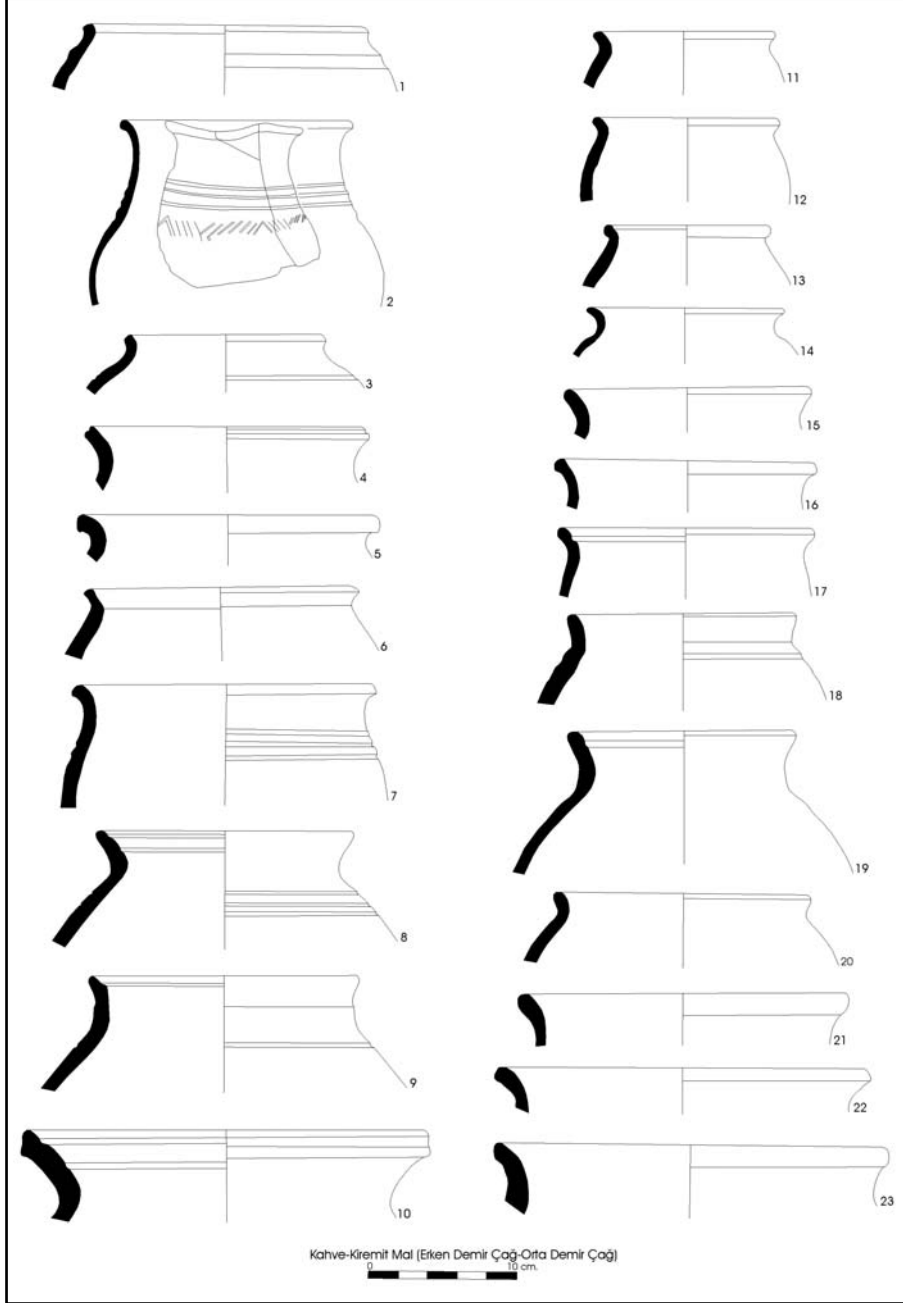
Çizim 2: İlk Tunç Çağı çanak çömleği (Şehitlik)



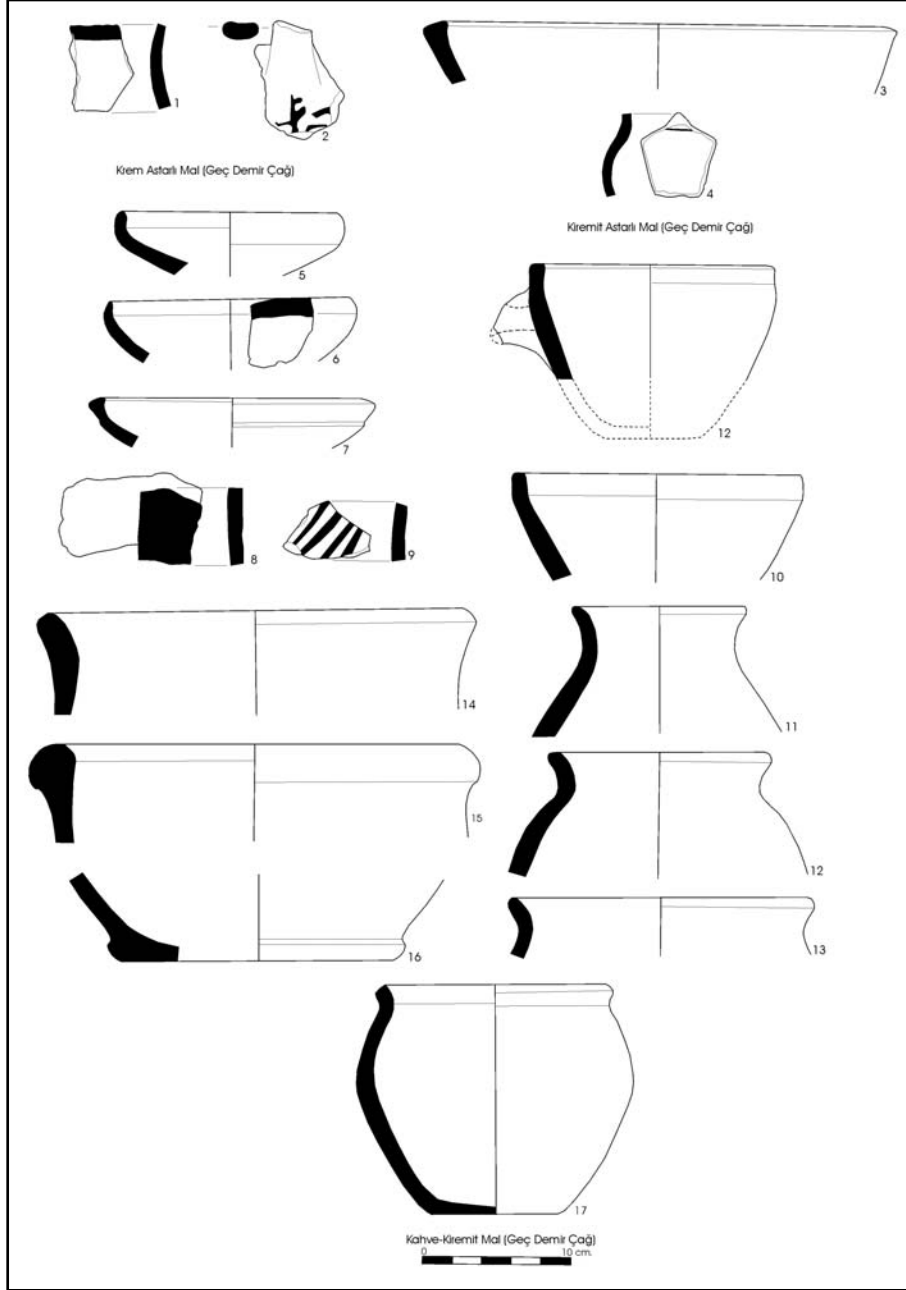
Çizim 3: İlk Tunç Çağı çanak çömleği (Boztepe)



Çizim 4: Erken/Orta Demir Çağı çanak çömleği



Çizim 5: Erken/Orta Demir Çağı çanak çömleği



Çizim 6: Geç Demir Çağı çanak çömleği



Resim 1: Geç Kalkolitik Çağ çömlek (Deliktaş: krem astarlı mal)



Resim 2: Geç Kalkolitik Çağ, çömlek (Deliktaş: gri mal)



Resim 3: Şehitlik Kalesi



Resim 4: Orta Tunç Çağı, anak (Hacı Hatun: polikrom boyalı mal)



Resim 5: Yukarı Mutlu Kalesi



Resim 6: Zinarizer Kalesi



Resim 7: Hamurkesen Mezarı



Resim 8: Aşağı Mutlu Kalesi



# THE IONIC IMPOST CAPITALS OF THE CHURCH OF St. JOHN IN EPHEBUS

Eugenio RUSSO\*

Within the context of research dealing with “Byzantine architectural and decorative sculpture in Turkey” –which is under my direction– as well within that of the project “Christian Ephesus” of the Austrian Archaeological Mission at Ephesus –in which I collaborate–, I have studied the sculptures of the church of St. John in Ephesus. Today I shall discuss certain aspects of the Ionic “impost” capitals of that church in anticipation of a more exhaustive work which I am preparing upon the subject.

I should note that analysis of the composition of the walls of St. John in Ephesus was performed in 2003 and that the results will be published in a volume that I am preparing that deals with the Early Christian monuments of Ephesus<sup>1</sup>. I should also note that, as regards the problems and chronological contextualisation of the pieces under consideration, I rely upon those findings that I have already presented at the Conference of Rome in 1996<sup>2</sup>, at the Symposium of Iznik in 2000<sup>3</sup>, at the Conference of Rome in 2002<sup>4</sup>, during the 22nd Symposium held at Konya in 2004<sup>5</sup>, as well as upon what I have dealt with in the volume dedicated to the Artemision of Ephesus in 2001<sup>6</sup>, within the “Festschrift” for Friedrich Krinzing in 2005<sup>7</sup>, and at the 28th Symposium at Çanakkale in 2006<sup>8</sup>.

\* Prof. Dr. Eugenio RUSSO, Università degli Studi di Bologna, Facoltà di Conservazione dei Beni Culturali, Via Mariani 5, I-48100 Ravenna, ITALY.

- 1 The volume is intitled *Sulla cronologia del S. Giovanni e di altri monumenti paleocristiani di Efeso*.
- 2 E. Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina –Frühchristliches und byzantinisches Ephesos* (Atti del Convegno internazionale di studi, Roma, 22-24 febbraio 1996), Wien 1999, pp. 26-53.
- 3 E. Russo, in *Bizantinistica*, serie seconda, 4 (2002), pp. 1-11. It is the text of «First International Iznik/Nicaea Symposium» (Iznik, 1st-4th November 2000).
- 4 E. Russo, in *La Persia e Bisanzio* (Atti del Convegno internazionale di studi, Roma, 14-18 ottobre 2002), Roma 2004, pp. 737-826.
- 5 E. Russo, in 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Konya, 24-28 Mayıs 2004), 1. Cilt, Ankara 2005, pp. 193-202, and in *Bizantinistica*, serie seconda, 6 (2004, but 2005), pp. 47-56.
- 6 E. Russo, in U. Muss (ed.), *Der Kosmos der Artemis von Ephesus*, Wien 2001, pp. 265-278.
- 7 E. Russo, in *Synergia. Festschrift für Friedrich Krinzing*, I, Wien 2005, pp. 295-304. See also that I said in *Dall'Eufrate al Mediterraneo. Ricerche delle Missioni Archeologiche Italiane in Turchia/Fırat'tan Akdeniz'e. Türkiye'deki İtalyan Arkeoloji Heyetlerinin Araştırmaları*, Ankara 2005, pp. 187-195.
- 8 E. Russo, in 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Çanakkale, 29 Mayıs - 2 Haziran 2006), 1. Cilt, Ankara 2007, pp. 73-84.

In the course of my studies, which I began in 1970, I coined the term “Greco-Constantinopolitan” in 1978 so as to indicate not only the artisans of the capital and of the island of Proconnesus, but also those of the Greek world, for which Constantinople served as a point of reference in terms of artwork. In 1996, in order to be even more precise, I adopted the term “Aegean” to qualify those artisans who—even though inspired by Constantinople and making reference to the formal and figural culture of the capital—devised solutions of their own. It is in this sense that these terms will be employed here as well with regard to the Ionic impost capitals of St. John<sup>9</sup>.

For the large Justinianic workshop of St. John, there gathered at Ephesus Greco-Constantinopolitan and Aegean masters as well as those deriving locally from Ephesus. But only the columns<sup>10</sup> were imported in a state of finish. As far as the Ionic impost capitals of the interior (of the church) are concerned, I have reached the conclusion that we are dealing with work that was performed on site, for certain parts of some capitals by Greco-Constantinopolitan craftsmen, but for the most part by Aegean or local artisans. They worked with designs that came either from the quarries of Proconnesus or from other quarries, or on marbles that were already located on site and re-employed. This is demonstrated not in the capitals of columns placed next to the wall (Figs. 1, 2)<sup>11</sup>, amongst which one has reused a cornice with an Ionic kymation from the Artemision, today located within the Museum of Selçuk<sup>12</sup>, but also in free-standing pieces, such as two that make use of or are not concerned about erasing on one side the previous decoration consisting of an Ionic *kymation* and rows of astragals<sup>13</sup>, or like one in the western

9 For the previous literature about capitals see Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, pp. 40-43, figs. 29-31, 36-41. Later A. Thiel, *Die Johanneskirche in Ephesos*, Wiesbaden 2005, pp. 55-58, figs. 56-60.

10 G. A. Soteriou, in *ArchDelt*, 7 (1921-22, but 1924), p. 105, fig. 17, pl. A; H. Hörmann, *Die Johanneskirche* (FIE, IV,3), Wien 1951, pp. 135-137, 138-139, figs. 25,2 and 3, 26, 28-29, 30,1, 34,1, 40, pl. XXXIV,3; F.W. Deichmann, in *Mélanges Mansel*, Ankara 1974, pp. 564-565; Id., *Ravenna, Hauptstadt des spätantiken Abendlandes*, II,2, Wiesbaden 1976, pp. 212-214, 229, table 3; Russo in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 39.

11 Soteriou, in *ArchDelt*, 7 (1921-22, but 1924), p. 142, fig. 18; p. 144, fig. 19; Hörmann, *Die Johanneskirche*, pp. 126-127, nos. 16-21, fig. 22,6, pl. XXXIII,2; p. 128, no. 7; p. 129, nos. 10-11; p. 132; Deichmann, in *Mélanges Mansel*, pp. 566-567; Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 40; Thiel, *Die Johanneskirche in Ephesos*, p. 57, figs. 42, 60.

12 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 40, fig. 30 (with the previous literature).

13 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 40, fig. 31; Thiel, *Die Johanneskirche in Ephesos*, p. 56, fig. 57.

wing (Fig. 3)<sup>14</sup>. It would be tempting to see there an imported piece that was already finished, on account of the right-angled volutes [volute allo spigolo] and the decoration of the echinus, if it were not for the fact that the upper face shows the remains of previous classical decoration with festoons and a dolphin (Fig. 4). This last piece in particular allows us to dismiss the hypothesis that only the capitals of lesser craftsmanship are to be attributed to non-Constantinopolitan artisans.

It is a fact that is odd enough in a building of this importance –an imperial foundation, as is demonstrated by the monograms of Justinian and Theodora upon the impostos of the western wing– that recourse was made to capitals of the type Ionic impost, which is to say to a traditional type. The capitals, to be sure, are not up to the standard –neither as regards typology nor as concerns their formal rendition– that obtained at Constantinople after the “revolution” of St. Polyeuctus. At St. John, we do not find the basket capitals, neither in the imported version that had already been finished as in the case of San Vitale, nor in the guise of products executed on site and in local marble by Constantinopolitan craftsmen, as in the case of Basilica B at Philippi. Nor do we even witness the employment of Ionic impost capitals that have been worked with the drill, as in the lateral spaces of the St. Sophia. It is true, however, that at St. Irene in Constantinople we find capitals that are analogous to those of St. John, even with monograms of Justinian and Theodora on the impostos<sup>15</sup>.

However, the ensemble of Ionic impost capitals present in St. John, which are divided between ground-floor and galleries, permits us to examine an articulated and impressive collection of the same typology much better than do the ten pieces offered by St. Irene.

Today scholars are in agreement that the vaulted church of St. John had chronologically distinct phases, and they believe that the three eastern wings belong to a period prior to the central aisle<sup>16</sup> : however, I have carefully analysed the walls of the church, and in the book that I am preparing for publication I

---

14 R. Kautzsch, *Kapitellstudien*, Berlin-Leipzig 1936, pp. 176-178, no. 567e, pl. 36; Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 122, pl. XXIX, 1, 2, 3; Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42; Thiel, *Die Johanneskirche in Ephesos*, p. 56, fig. 56.

15 Th. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, University Park, Pennsylvania, 1976, figs. 11-29/11-34; Th. Zollt, *Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n. Chr.*, Bonn 1994, pp. 25-26, no. 36, pl. 11 (532-48).

16 See about this problem, Russo, *Sulla cronologia del S. Giovanni e di altri monumenti paleocristiani di Efeso*; and eventually, about the traditional vision, Thiel, *Die Johanneskirche in Ephesos*, pp. 31-35, pl. XVII-XVIII.

demonstrate that it is simply a matter of different groups working within the context of the same workshop. The epoch is ever that of Justinian, and the capitals all belong to the same period. From this analysis there emerges reinforced the analysis of the sculptures that I had already outlined in 1996. Therefore, we can view the ensemble as being chronologically homogeneous, and this is a secure point for the evaluation of the decoration.

The capitals reused in the western wing exhibit, in place of cushions, right-angled volutes [volute agli spigoli] (Fig. 3)<sup>17</sup>. In 1996 I discussed the likelihood that this solution is most likely of Constantinopolitan derivation<sup>18</sup>. However, at the same time, I also drew attention to the fact that such a variant had previously been adopted, taking up an angular solution that had its origins in ancient Greece, in one of the extremely important Ionic impost capitals of the Gymnasium at Sardis<sup>19</sup>, which combine Classical taste with innovative solutions. In certain regards, these were original compositions and they are due to the best Asia Minor masters active prior to the end of the fifth century. As a result, it is not even impossible that such a variant made its opposite way from Asia Minor and from the islands to Constantinople. Chr. Strube has argued that the variant of the angular or diagonal volute -bringing about the equivalency of the four sides- caused the Ionic impost capital to come to resemble the basket capital<sup>20</sup>. In reality, the right-angled volutes [volute allo spigolo] and angular volutes had precisely the aim of attenuating or eliminating the axis of the capital, in function of the free use of the capital itself on every side. Revealing from this perspective is the example of the more refined (with regard to the right-angled volutes [volute allo spigolo]) solution of the angular volutes when applied in the capitals of the single lateral spaces in the galleries of St. Sophia<sup>21</sup>, in such fashion that the four sides are truly alike. While in Sts. Sergius and Bacchus examples with the angular volutes occur with less coherence even within the arcades of the exedras in the galleries that open onto the interior space. In St. John, the axis is always marked either by the presence of the two chief sides

17 Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 121, no. 1; p. 122, no. 3, fig. 22,3, pl. XXVIII,1; p. 122, no. 4; p. 122, no. 5, pl. XXVIII,6; p. 122, no. 6, pl. XXVIII,3; p. 122, no. 7, pl. XXIX,1-3; pp. 122-123, no. 8; p. 123, no. 1; p. 123, no. 2, pl. XXX,2; p. 123, no. 3; p. 123, no. 4, pl. XXX,1, 5-6; p. 123, no. 5; p. 124, no. 6, pl. XXXI,1; p. 124, no. 7, pl. XXXI,2.

18 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, pp. 40-41, fig. 32.

19 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 41, fig. 33.

20 Chr. Strube, *Polyeuktoskirche und Hagia Sophia*, München 1984, pp. 50, 93, 106, figs. 74, 95-98. Cfr. Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 41 note 130.

21 The axis is just and exactly shown by lateral cushions with volutes in front and in rear sides, in the basket capitals of naves and exedrae at the ground level as in the galleries and in the Ionic impost capitals of the galleries in the loggia open toward the interior.

by way of the form extended or by the position of the capitals in the aisles. Indeed, their being placed next to the wall shows that perhaps in St. John the function of the right-angled volutes [volute agli spigoli] was not fully understood.

In the Ionic impost capitals, the impost can be worked in various ways— as in the examples offered by the Gymnasium of Sardis, of St. Sophia, of a piece (inv. n. 65) within the Museum of St. Sophia at Istanbul<sup>22</sup> —, but today we are particularly interested in the decoration of the echinus, where the sculptors' phantasy had full reign. Starting from Constantinople, I have put together an extensive sampling: the variety of the inventory in the capital is remarkable— here I shall limit myself to noting the two examples of capitals in St. Irene<sup>23</sup> —, and yet the Aegean world and Ephesus show us surprising and original examples. For St. John, I remark the motifs that are most characteristic: those that are vegetal with a double triangle (Fig. 3), in the form of a cup with stems<sup>24</sup>, in the form of an umbrella<sup>25</sup>, with a double volute in contrast to the volutes with an edge<sup>26</sup>; with stylized vertical acanthus leaves (Fig. 5)<sup>27</sup>, with *lemniscus* and leaves of ivy or lilies in place of the darts between the eggs<sup>28</sup>; with the cross reclining upon two half-leaves of acanthus<sup>29</sup>, to reuse intentionally a motif of the capitals of the pre-Justinianic structure<sup>30</sup>; with the floral flower-motif of four lilies united by the stalk (Fig. 6)<sup>31</sup>, which reappears upon a piece of the Basilica C of Nea Anchialos<sup>32</sup>.

22 Cl. Barsanti, in *Acta XIII Congressus Internationalis archaeologiae christianae* (Split-Poreč, 25.9-1.10.1994), II, Città del Vaticano 1998 (but 1999), p. 329, fig. 21.

23 1) Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, fig. 11-34. 2) Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, fig. 11-31; Zolt, *Kapitellplastik Konstantinopels*, pp. 25-26, no. 36, pl. 11.

24 Kautzsch, *Kapitellstudien*, pp. 176-178, no. 567d, pl. 36; Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 122, pl. XXVIII,6.

25 Kautzsch, *Kapitellstudien*, pp. 176-178, no. 567b, pl. 36; Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 123, no. 4, pl. XXX,1, 5-6, p. 124, pl. XXXI,1; Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42, fig. 37.

26 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42, fig. 36.

27 Kautzsch, *Kapitellstudien*, pp. 176-178, no. 567b, pl. 36; Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 123, no. 4, pl. XXX,1; p. 124, no. 6, pl. XXXI,1; Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42.

28 J. Keil, in *ÖJh*, 25 (1929), Beibl., coll. 12-13, fig. 4; Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 123, no. 4, pl. XXX,2; Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42, fig. 37.

29 Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 121, no. 1, pl. XXVIII,4; Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42.

30 E. g. Hörmann, *Die Johanneskirche*, pp. 222-223, fig. 58 left on the top, pl. LIII,1.

31 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 43, fig. 40.

32 V. Vemi, *Les chapiteaux ioniques à imposte de Grèce à l'époque paléochrétienne*, Paris 1989, no. 111 (Justinianic age); Zolt, *Kapitellplastik Konstantinopels*, p. 362, pl. 51a. While at Nea Anchialos only one flower in the echinus, in St. John there are two flowers.

Up to this point we have considered the echinus of the capitals of the western wing; if we now move to the southern wing, we find there the motif of flowers in opposition, which reappears in an example from Cos<sup>33</sup> and in one from Rhodes<sup>34</sup>, and which at St. John we see in the two pieces that preserve on one side the previous Classical decoration<sup>35</sup> and in the instance of a column placed against the wall<sup>36</sup>, which reassure us of the Aegean origin of the workers. In addition, we find a piece with an enormous egg, petals within the calyx of a flower, and a curious decoration of the cushions<sup>37</sup>. There is also another with enormous flowers on the side; these have round interstices between the lobes and on high an egg that has become either a parody or a pale echo<sup>38</sup>.

For the echini of the capitals of the columns attached to the wall I remark also the motif of the sinuous vine that is laid out vertically on the two sides of the central egg that has been provided with an edge<sup>39</sup>.

But also a series of "free" capitals, that lie in the esplanade to the south of the church and which were not put back to use, belongs to the ground-level of the three eastern wings of St. John. It is extremely interesting to remark that they were employed, even though in the draft stage or only partially worked, as is demonstrated by the central, lower hole for pin to connect each with its column. Let me cite a few examples. The first, almost in the condition in which it came out of the quarry, partially worked only on one side in the echinus and in the volutes, not in the cushions nor in the impost and other side of the echinus (Fig. 7). The decorated side shows three eggs. The precision of the drill-work might even cause us to think of an Aegean craftsman, but other elements argue for a local production. The second, in the same condition as the previously mentioned, has in addition only the partial elaboration of both faces of the echinus<sup>40</sup>: on one the two three-

33 Vemi, *Les chapiteaux ioniques à imposte de Grèce*, no. 285 (second half of the 6th c.).

34 Mesanagros, Church of the Dormition: Vemi, *Les chapiteaux ioniques à imposte de Grèce*, no. 312 (second half of the 6th c.). According Vemi, *ibid.*, p. 67, this motif, in the decoration of the echinus, seems to be limited to the islands: but it appears also in St. John, and that confirms the work of Aegean masters for those pieces.

35 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, pp. 40, 42-43, fig. 31.

36 Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 127, no. 20, fig. 22.6, pl. XXXIII, 2.

37 Hörmann, *Die Johanneskirche*, pp. 121-122, fig. 22, 1; P. Verzone, in *RendPARA*, 51-52 (1978-79 and 1979-80, but 1982), p. 219, fig. 5 (Justinianic age); Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42, fig. 38.

38 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 42, fig. 39.

39 Soteriou, in *ArchDelt*, 7 (1921-22, but 1924), p. 142, fig. 18; Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 126.

40 Proconnesian marble; cm. 344×45-46 lower diameter; 100×72 upper wideness of the impost; 66×58 lower wideness of the impost. On the lower face there is the abbreviation E.

pointed lilies touch one another, forming a central rhombus (Fig. 8), on the other a curious motif was imposed but not completed, unless in its coming into being, which foresaw from right to left a sort of branch with twelve points (six on top, one at the centre, five at the bottom) (Fig. 9). It is a local product, but obtained upon a draft in Proconnesian marble. The third, only about half preserved, is worked, with the exception of the upper surface of the echinus (Fig. 10). The monogram with six arms within the impost has extremities that are broadened, but not elegant, and is out of proportion. It is quite likely that the piece was utilised with only the upper surface of the echinus not worked, while the other ought to have been decorated. The workmanship appears to be either poor Aegean or local in nature. The fourth, brought to completion, reveals without a doubt a local product (Fig. 11). In marble that is not Proconnesian, it shows craftsmanship that is inelegant, in the echinus two elements with five points touch one another, but there is no central motif; in the impost, almost vertical, even the two Greek crosses within *clipea* are devoid of elegance. Everywhere are quite visible the traces of the flat chisel, a sign of the slipshod nature of the execution, aside from the lack of a final touch to the work.

The inferior diameter of this piece, roughly 37 cm, and therefore located on the ground floor albeit in a manner somewhat problematic, brings us to the consideration of a third category of capitals which, as regards dimensions, are inferior both to those of the ground floor and to those of the galleries. Four drafts are preserved in the esplanade<sup>41</sup>. They are not finished and it would appear that they were not even used, given the fact that the hole for the pin is missing. These have a diameter that is less than roughly 29 cm, so that the uppermost part of the column below it ought to have measured roughly 26 cm as regards diameter. Their function within the building is not clear. Yet, there are two examples of analogous dimensions that are preserved. One has the impost with convex surfaces that carry a cross with broadened extremities, and in the echinus on one side a simple egg with border and on the other side a simplified version of the double semi-leaf with its lobes turned upwards (Fig. 12). The other example has an impost devoid of decoration and an echinus that carries only an egg. Both examples are local productions. There remains a question concerning their location within the building, given that they do not seem to be capitals for use in windows.

The capitals destined for use in the galleries are numerous. Of the four reused in the western wing, the best as regards quality was created by competent Aegean

---

41 Russo, in *Efeso paleocristiana e bizantina*, p. 40, fig. 29.

workmen and is the next to last on the west (Fig. 13). Made of Proconnesian marble, with a cross within a clipeus on a surface of the impost, with a Christological monogram with six arms that is also within the clipeus in the other surface of the impost, this shows nonetheless the echinus elaborated only on the side of the cross (with bordered egg and with vegetal elements on the sides starting from the upper outer corner and coming together below towards the centre): this is a secure proof of elaboration on site on the basis of a draft that had been brought from the quarries of Proconnesus. The other three pieces that have been restored in the western wing are likewise of Aegean craftsmanship.

Amongst the many pieces within the esplanade that can be referred to the galleries, I draw your attention to two cases in particular. The first shows a part of the capital completely finished on the side with the Christological monogram, the cushions are not finished, the echinus on the other side has only the bordered egg, while one of the two four-pointed vegetal elements (on the other side it is three-pointed) has merely been outlined (Fig. 14). Completion of work on site is clear, but on a marble draft that is not from Proconnesus. But this piece, placed alongside Aegean workmanship that is not of high quality, reveals to us the intervention of local craftsmen in the capital. Moreover, the cross within the *clipeus* has broadened extremities, but is inelegant as regards its proportions – the two side arms and the lower one are of the same dimensions, but the upper arm is shorter than the others. The egg within the echinus is not even centered with regard to the *clipeus* and its cross. Now similar observations can be made of the other side, concerning both the form of the monogram and the lack of centering with regard to the egg within the echinus. As regards what we have seen thus far and for other instances that might be remarked<sup>42</sup>, it seems clear that in the process of decoration the imposts were first elaborated and then the capitals. The surface of the impost [in this instance] has not been finished.

The second case<sup>43</sup> confirms this conviction, given that the echinus on the side with the monogram has not been elaborated (Fig. 15)<sup>44</sup>. This time the monogram, with the central point of the square, has eight arms; in the echinus, on the side with the cross, at the edges of the bordered egg there appear two five-pointed

42 E. g., Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 126, pl. XXXIII, 5. This piece, in Proconnesian marble, worked only in the impost by Aegean workers, shows how was the part of the capital in the rough form came from the quarry. It was put in in this condition.

43 Proconnesian marble (?); cm. 39 ca high × 49 ca lower diameter; 110×86 upper wideness of the impost; 70×70 lower wideness of the impost.

44 Hörmann, *Die Johanneskirche*, p. 127, pl. XXXIII, 6.



vegetal elements. The making of the impost, to be attributed to Aegean craftsmen, is discrete, but not of high quality. It may just be possible to discern here the involvement of locals in the execution of the echinus. Yet once again we find here that the echinus has not been elaborated on the side with the monogram. As a consequence, despite the preceding piece, I feel able to conclude that of the two sides of the capitals for the galleries the principle side –facing to the interior– was that adorned with the cross. For that reason, in the reassembling of the four examples in the western wing, the orientation has been inverted and the side carrying the monogram has been placed to the interior.

The systematic analysis of the capitals of the galleries allows us to make an assertion of great importance, viz. that the execution of the pieces has a homogeneous appearance. Given the number of the pieces preserved, this appearance is not limited to the western wing, but extends to the other three wings of the building as well. For the ground floor, we can imagine diverse teams that were active within the context of the same Justinianic project, not in periods chronologically distinct from one another. As regards the galleries, on the other hand, we must assume a unitary intervention by a single group of artisans, which was made up of people from the Aegean (and Greco-Constantinopolitans) as well as some locals for the execution of the capitals.

The employment of different teams of workmen for the capitals on the ground floor has a parallel in the other construction teams. So, it is possible to discern within the worksite the existence of contracts given to different workmen who took care of the execution of the sculptural decoration as well as the walls, at least for the ground floor. On the other hand, the upper portion of the building and its connected sculptures would appear to be the product of the very same team that constructed the walls of the central aisle, i.e. the western wing, on the ground level and at the same time furnished its related sculptures<sup>45</sup>.

---

45 I repeat that for the analysis of the wall structures of the building I refer to the book that I'm writing.



Fig. 1: Ephesus, St. John: ground level, capital of a column attached to the wall (photo: E. Russo).



Fig. 2: Ephesus, St. John: ground level, capital of a column attached to the wall, rear part of the capital of the previous picture (photo: E. Russo).



Fig. 3: Ephesus, St. John: ground level, capital reassembled in the Northern side of Western wing (photo: E. Russo).

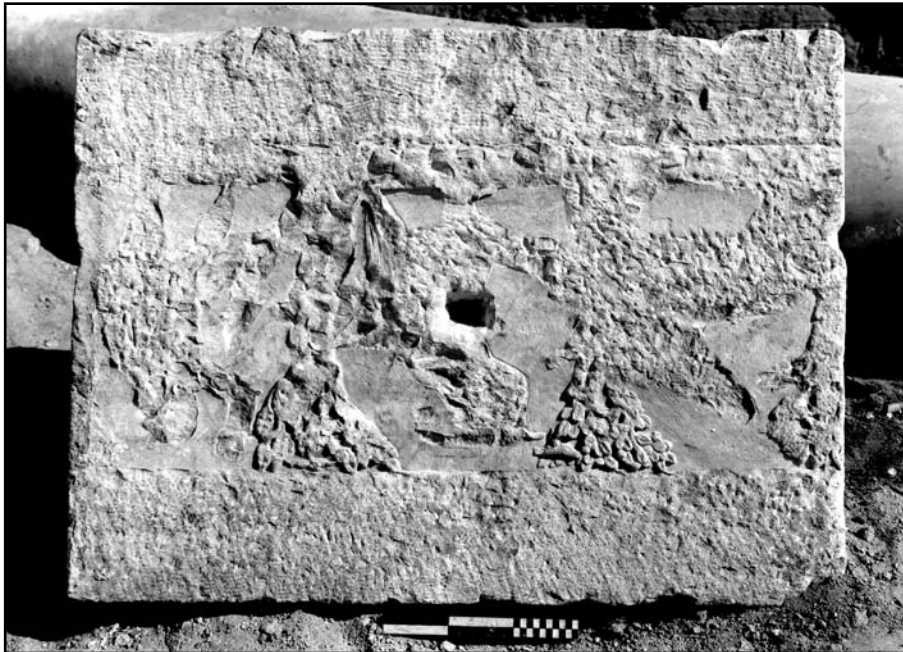


Fig. 4: Ephesus, St. John: ground level, capital reassembled in the Northern side of Western wing, upper face of the capital of the previous picture (photo: ÖAI).



Fig. 5: Ephesus, St. John: ground level, capital reassembled in the Southern side of Western wing (photo: E. Russo).



Fig. 6: Ephesus, St. John: ground level, capital reassembled in the Northern side of Western wing (photo: E. Russo).



Fig. 7: Ephesus, St. John: ground level, capital in the esplanade (photo: E. Russo).



Fig. 8: Ephesus, St. John: ground level, capital in the esplanade (photo: E. Russo).



Fig. 9: Ephesus, St. John: ground level, capital in the esplanade, other face of the capital of the previous picture (photo: E. Russo).



Fig. 10: Ephesus, St. John: ground level, capital in the esplanade (photo: E. Russo).



Fig. 11: Ephesus, St. John: ground level, capital in the esplanade (photo: E. Russo).



Fig. 12: Ephesus, St. John: capital of inferior dimensions in the esplanade (photo: E. Russo).



Fig. 13: Ephesus, St. John: galleries, capital reassembled in the Northern side of Western wing (photo: E. Russo).



Fig. 14: Ephesus, St. John: galleries, capital in the esplanade (photo: E. Russo).



Fig. 15: Ephesus, St. John: galleries, capital in the esplanade (photo: E. Russo).

# KONYA - KARAMAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2006

Hasan BAHAR\*

Konya ve Karaman illeri yüzey araştırmaları<sup>1</sup> 16.08.-17. 09. 2006 tarihleri arasında Konya Selçuklu, Meram, Beyşehir, Seydişehir, Hadim ilçeleri ve Karaman Taşkale çevresinde yürütülmüştür. Yüzey araştırması yapılan merkezler şu şekildedir:

*Gizliyer (Başarakavak):* Başarakavak ile Yükselen (Bilecik) kasabalarında yer alan bu yerleşme Selçuk Üniversitesi Kampüsü, Ardıçlı (Malas) Köyü, Bilecik (Yükselen) Kasabası-Başarakavak Kasabası yol güzergâhı üzerinde Başarakavak Deresi'nin açtığı vadinin kuzey yönündedir. Daha önceki yıllarda da gördüğümüz bu yerleşmeyi bu yıl ziyaretimizin asıl amacı adından da anlaşılacağı gibi gizli bir yerde olması ve araştırmacıların güçlüklerle bulabileceği bir yerde bulunmasından dolayı GPS ölçümünü yapmak. Kampüsün 30 km. batısında yer alan bu yerleşmede kale sur temel izleri tespit edilebilmektedir (Harita: 1). GPS ölçümü Tablo l'de verildiği gibidir. Yine yerleşmenin çanak çömlek kültürü incelenmiştir.

Burada tespit edilen keramik parçalarından bu yerleşmenin Roma-Bizans Dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır.

*Roma Su Yolu (Bilecik-Yükselen)-Ardıçlı (Malas) arası:* Roma Döneminde bir yerleşim olan şimdiki Selçuk Üniversitesi Alaeddin Keykubad Kampüsü çevresine Bilecik'ten su getirildiğini gösteren kayaya oyulmuş suyollarına izler mevcuttur.

\* Prof. Dr. Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kampus-Konya/TÜRKİYE

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, aynı genel müdürlüğün ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü'nün maddi desteğiyle yapılmıştır. Ekibimiz başkanlığında Doç. Dr. Özdemir Koçak, Araş. Gör. Hatice Gül Küçükbezci, yüksek lisans öğrencisi Salih Kaymakçı'dan ve Bakanlık temsilcisi olarak da Konya Müzesi'nden Nurettin Özkan'dan oluşmuştur. Diğer taraftan Seydişehir, Beyşehir ve Hadim çevresindeki çalışmalarımıza Prof. Dr. Thomas Drew-Bear ve Bakanlık Temsilcisi Eskişehir Müzesi'nden Mehmet Katkat katılmışlardır. Beyşehir adalarında ise Kurucuova'dan Hüseyin Sabırlı kayığıyla katkıda bulunmuş ve Beyşehir Meslek Yüksek Okul Öğretim Görevlisi Mustafa Aslan rehberlik etmiştir. Hasaşehir'te Erengirit Dağı'na tırmanışımızda ise destek olan Hasan Şeyh'ten Ahmet Ay, Mustafa Ay, Fahrettin Bozdemirok ve Tuğba Koçak'a; Karaman Taşkale'deki çalışmalarımızda Belediye Başkanı Hayrettin Güneş ve Muhtar Ali Yıldırım'a desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Çizimler Salih Kaymakçı tarafından yapılmıştır.

Bu yollar bugünkü Yükselen Kasabası'nın 1 km. doğusunda yer alır. En belirgin noktasında 55-75 cm. arasında değişen genişlik ve 16.5–29 cm. arasında değişen yüksekliğindeki kanalın sert kalker ana kayanın kesilmesi ile yapılmış bir kesiti günümüze kadar kalabilmiştir (Resim: 1).

*Yassıören Kayalar Yaylası:* Konya İli, Derbent İlçesi'nin 8.9 km. doğusunda, Yassıören Köyü'nün 3 km. doğusunda (3 km) yer alır. Derbent, Aşağı Çiğil, Beyşehir, Höyük ve Kızılören arasındaki yol bağlantısını sağlayan önemli bir yol noktasındadır. Prehistorik Çağdan Antik Döneme tarihlenebilecek keramik parçaları tespit edilmiştir. Bunlar GK., ETÇ., M.Ö. II. binyıl, Helenistik ve Roma dönemlerine aittir.

*Derbent Höyük:* Derbent Höyük geçmiş yıllarda da ziyaret ettiğimiz bir merkezdir. İlçenin kuzey girişindeki ana yol üzerinden geçmektedir. Geçmiş dönemlerde M.Ö. II. binyıl ve Demir Çağına ait keramik parçaları tespit edilmiştir.

*Gözetburun (Mülayim) Höyük:* Geçmiş yıllarda da ziyaret ettiğimiz ve kayıtlarda Mülayim Höyük olarak yer alan doğal tepe üzerinde yer alan höyük için Derbentlilerden Gözet Burun denildiğini öğrenince bu ismin daha belirleyici olacağını düşünerek Mülayim-Gözetburun ismini burada kullandık. Yerleşme Konya-Derbent karayolu üzerinde Mülayim yol ayrımında yer alır. Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı (Çizim: 3, 21, 22, 24, 31; Resim: 3, 21, 22, 24, 31) dönemlerine ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir.

*Gökçeyurt (Kempos):* Gökçeyurt Antik Dönemden geldiğini düşündüğümüz eski adıyla Kempos Kasabası yine adını verdiği Kempos Suyu'nun doğduğu Sultandağları'nın kuzeyinde yer alır. Kayalıklar içinden doğan bu akarsu Ilgın Ovası'na hayat veren en önemli kaynaklardan biridir. Suyun kaynağında 50 m. Antik Dönemden itibaren kullanıldığını sandığımız bir havuz yer alır.

Gökçeyurt Kasabası'nda Roma Döneminde kalan mimari parçalar ve mezar stellerine ait taştan parçalar ve yazıtlar ile yine kasabanın kuzeyinde bir antik kuyu ve günümüzde mağara peynirciliği yapılan 40-50 m. derinliğinde bir doğal mağara tespit edilmiştir. Roma Dönemine ait bir kısım stelde Osmanlı Dönemine ait yazıtların da yer aldığı görülmüştür. Bu stellerden biri de; kasaba çeşme yalağında yer alır ve üzerinde bölgede yetiştirilen üzüm ve buğday kabartmaları bulunur. Bu iki ürünün İvriz kabartmasında olduğu gibi, bölgede Hititlerden itibaren kabartmalarda birlikte yer alması olağandır.



*Çakılıçi Höyük (Sille-Tatköy):* Sille'nin 10 km. güneydoğusundadır. Antik Dönemde Tatköy-Başrakavak arasında önemli bir konaklama yeri olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan burada bulunan çok sayıdaki cüraf antik madenciliğin buradaki önemini yansıtmaktadır.

Bu höyükte farklı dönemlere ait malzemeler görülür. Güney ve batı yamaçlarında daha çok erken dönem malzemelerine rastlanılırken doğu ve tepe kısmında klasik ve daha geç dönem malzemeleri yoğundur. Yerleşmenin batısındaki taş ocaklarında yeni mermer ocakları açılmıştır. ETÇ (Çizimi: 4; Resim: 4), M.Ö. II. binyıl, Hellenistik ve Roma Dönemine ait keramik parçaları tespit edilmiştir (Çizim: 35-36; Resim: 35-36).

*Aşıklar Kalesi (Salyalı-Aşıklar Mahallesi-Meram):* Altınapa Baraj Gölü'nün 300 m. doğusunda yer alan kalenin yanında Meram'a bağlı Aşıklar Mahallesi, eski adıyla Salyalı Köyü yer aldığından bu isim verilmiştir. Helenistik ve Roma Dönemine ait keramik buluntuları vardır.

*Çaltı:* Konya'nın merkez ilçesi Selçuklu'ya ait bir yerleşmedir. Köyün kuzeyinde Çaltı ve batısında Peynirli isimleri verilen iki höyük bulunmaktadır. Daha önce Peynirli'de ETÇ ve Geç Roma ve Çaltı'da M.Ö. II. binyıl ve Demir Çağı keramikleri yoğunlukta tespit edilmiştir.

*Erengirit Duatepe:* Erengirit Dağı olarak bilinen yaklaşık yüksekliği 2300 m. olan volkanik dağda, daha önce tescillenen, kutsallığı görülen yapılar mevcuttur. Burada yöredeki halkın Hasanşeyh, Yatağan, Sağlık ve Doğanbey gibi köylerin kutsal gördükleri bu dağdaki kalıntıların Antik Dönemden beri varlığı dağın eteklerindeki yapı ve keramik parçalarından anlaşılmaktadır. Burada doğu ve batıda olmak üzere dağın iki zirvesi vardır.

Doğudaki Duatepe ve batıdaki ise Oklalık Tepe'dir. Ayrıca daha önce tescillerde yer aldığı gibi dağın doğu yamacında Hasanşeyh Yaylası'nda kilise ve kompleksi yer alır.

Karamutlu Mevkii (Kilise) Çiftekisse Kuyusu: Hasanşeyh Köyü'nün yaylasında yer alan yerleşme daha önce tescil edilmiştir. Erengirit Dağı'nın zirvesinden 1 km. kadar güneydoğu eteğindedir. Burada bulunan antik kuyu ve çevresinde görülen maden cürafları burada antik madenciliğin olduğuna işaret etmektedir.

#### *Beyşehir İlçesi*

*Beyşehir Adaları:* Bilindiği gibi Beyşehir Gölü'nde 30 kadar ada vardır. Bunlarda Prehistorik Çağdan itibaren yerleşmeler görülür. Ancak her adada da aynı dönem

yerleşmesi görülmemiştir. 2006 yılında bu adaların güneydoğu kesiminde bulunan Keltaş, Habibin Ada, Helim'in Ada, Tavşanlı ve Hacı Akif Adası'nda inceleme gerçekleştirdik. Helim'in Ada ve Hacı Akif Adası dışındakilerde çoğunlukla Roma Döneminde yerleşme yapıldığı; bu yerleşmelerin sivil yerleşmelerden çok askerî depolama yerleri olduğunu düşünmekteyiz. Hacı Akif Adası'nın kuzeyinde bu depolamanın çok büyük boyutlarda olduğu da söylenebilir.

*Keltaş Adası:* Beyşehir'in batısında ve Kurucova'nın 8 km. kadar doğusunda yer alır. Adada bir kiliseye ait yapının temelleri ve Geç Roma Dönemine ait keramik parçaları tespit edilmiştir. Adanın 100 m. güneydoğusunda Habib'in Adası bulunur.

*Habib'in Adası:* Kurucova'nın 8 km. kadar güneydoğusunda. Keltaş Adası'nın 100 m. kadar doğusunda yer alır. Roma Dönemine ait yerleşimde liman ve depo binalarına ait temel kalıntıları mevcuttur.

*Helim'in Adası:* Adanın kuzeyinde Selçuklu Döneminde de kullanıldığını düşündüğümüz bir liman vardır. Burayı kontrol eden zirve kesiminde horasan yapılı depo binasına ait temeller vardır. Çok küçük parçalar olmakla birlikte Kubadabad Selçuklu çinilerinin işçiliğinde turkuaz renkli çini parçaları tespit edilmiştir. Bu ada Selçuklu Döneminde Kubadabad ile Yeşildağ iskele mevki arasında önemli bir bağlantı noktası olmalıdır. Adanın güneyinde 10 m. derinliğinde doğal bir sarnıç da yer alır.

*Tavşanlı Ada:* Helim'in Adası'nın doğusu ile Akif'in Adası'nın batısında yer alır. Buranın zirvesinin kuzeyinde bir kiliseye ait taş temeller vardır. Kilise yak. 13 m. uzunluğunda, 7 m. genişliğindedir. Yapının duvar kalınlığı 1 m.dir. Doğudaki apsisi 160 cm.dir. Adanın kuzeyinde doğuya doğru kıvrılan kiklopik kuru taş örgülü bir sur vardır. Surun doğusunda ise depolamaya ait yer yer duvar temelleri görülür. Kuzeyinde bir liman ve sular tarafından aşınmış limana ait ana kayaya oyulmuş basamaklar izlenebilir. Burada Roma Dönemi keramik parçaları tespit edilmiştir.

*Hacı Akif Adası:* Beyşehir Gölü'nün güneydoğusunda bulunan adaların en büyük olanıdır. Adanın özellikle kuzeyinde liman ve depo binaları mevcuttur. Roma, Bizans ve Selçuklu Dönemi yerleşimi olduğuna işaret eden keramik ve mimari parçalar izlenebilmektedir.

*Perşembe Yaylası:* Korualan'ın 15 km. güneyinde yer alan Perşembe Yaylası'nın 500 m. kuzeyinde Roma Dönemine ait yerleşime işaret eden mimari izler ve keramik parçaları tespit edilmiştir.

*Fasıllar Anıtı*: Bilindiği gibi, Fasıllar yerleşmesi ve buradaki anıt, bilim dünyasında yüz yılı aşkın bir süredir tanınmaktadır. Bu yılki çalışmalar yerleşmenin ve anıtın son durumunu tespitiye yönelik olmuştur. Bu çalışmada yerleşmenin daha kuzeye uzanan uzantısı ortaya konmuştur.

*Yazyurdu Köyü*: Beyşehir'e bağlı Yazyurdu'nun içinde ve kuzeyinde Antik Döneme ait yerleşme ve kültürel kalıntılar tespit edilmiştir. Köyün batı yönünde harmanlar mevkiinde ana kaya üzerinde basamaklar mevcuttur. Bu basamaklar bölgede görülen sunakları çağrıştırmaktadır.

Diğer taraftan köyün içinde Roma-Bizans Döneminde kullanıldığı düşünülen Asar denilen bir kale ve köyün 500 m. kuzeyindeki kayalık üzerinde kale ve kutsal alan mevcuttur.

Kaya yüzeyinde aşı boyasıyla yapılmış olan bir sembol (haça benzer) vardır. Kaya üzerinde (Yazyurdu Köyü'nün yaklaşık 5 km. kuzeyinde) kale ve sunu çukurlarına rastlanmıştır. Ana kayanın batı yüzünde ise üç tane kaya nichesi vardır bunların hemen alt tarafında üç tane el ele tutuşmuş (?) kayaya kazınmış insan figürleri yer alır.

#### *Seydişehir İlçesi*

*Amblada (Kızılca) Asarı*: Seydişehir Kızılca Köyü'nün güneyinde Asar Kale olarak bilinen yerleşme Antik Dönemde Amblada olarak bilinmekteydi. Kalenin doğu yönünde bir tiyatro ve güneyinde sur temelleri mevcuttur. Kale'nin güneyindeki vadide günümüzde işletilen taş ocakları yer almaktadır. Bu ocakların Antik yerleşmeye zarar vermemesi kontrol edilmelidir. Kalenin kuzeyinde zirveden 350 m. aşağıda Roma Dönemine ait bir sarnıç bulunmaktadır.

Amblada Asar Kale mimari malzemeleri günümüzde Kızılca, Yenice, Yenice Çiftliği, Kavak köyleri ve Seydişehir Belediyesi bahçesine dağılmış durumdadır. Bu malzemeler tarafımızdan resimlenmiştir. Prof. Dr. Thomas Drew-Bear tarafından epigrafik malzeme okunup kaydedilmiştir.

*Seydişehir II Höyük*: Daha önceki araştırmalarda Seydişehir'in 1 km. kuzeyinde yer alan yerleşme Seydişehir II olarak adlandırılmıştı. Üzerinde ziraat yapılmaktadır. Buradaki Demir Çağı malzemesi tarafımızdan yayınlanmıştır<sup>2</sup>.

*Vasada (Bostandere)*: Antik Dönemde Vasada olarak bilinen günümüzdeki Bostandere Kasabası'nın doğusundaki kalesine ait kasaba içinde mimari parçalar

2 Bahar 1999: 1-10. Bahar-Koçak 2004: 20, 29, 51, 79, 80-84, 89.

yer alır. Bunların bir kısmı belediye binasında olan mezar stelleridir. Belediye başkanının verdiği bilgiye göre bir kısmı Seydişehir Belediyesi'ne götürülmüştür. Vasada Kalesi'nin kuzeyinde ve doğusunda kiklopik taşlardan oluşan sur izleri mevcuttur. Kalenin batısında bir anfiteatro ve kuzeyinde defineciler tarafından kazılan çukurlarda mozaik kalıntıları ve daha önceki yıllarda Konya'nın değişik yerlerinde tespit ettiğimiz taş döküm kalıbından bir adet daha tespit edilmiştir.

*Akçalar Şehirviran Höyük:* Seydişehir İlçesi, Akçalar Kasabası'nın 3 km. güneyinde yer alır. Bahçeler içinde yer alan höyük İlk Tunç Çağından (Çizim: 1, 2, 6; Resim: 1, 2, 6) itibaren M.Ö. II. Binyıl, Helenistik ve Roma dönemlerine ait keramik parçaları tespit edilmiştir. Höyük 100 m. çapında ve yaklaşık 5 m. yüksekliğindedir.

*Seyran Tepe-Mera Tepe Mevkii:* Akçalar'ın 5 km. güneyinde, Gevrekli'nin 6.6 güneybatısında, Seydişehir'in 8.9 km. kuzeyinde. Çok cılız bir yamaç yerleşmesidir. Üzerinde buğday tarımı yapılıyor. Roma Dönemi keramik parçaları tespit edilmiştir. Batısındaki dağlık kesime İğdişin Oğlu mevkii denir.

#### *Hadim İlçesi*

##### *Geniş Madenleri (Maden Ocaklarının Bulunduğu Kesim):*

Hadim İlçesi'nin Dedemli Kasabası'na ait Yağlıpınar Yaylası'ndan ulaşılan, Dedemli'nin Çatdere Mahallesi'ne ait maden ocakları Antik Dönemde de işletilmiştir. Hadim İlçesi'nin 20.5 km. batısındaki Toros zirvesindeki bu madenler Roma, Osmanlı ve günümüzde işletilmiş ve şimdi kapatılmıştır. Bu alanda çok sayıda maden cürufu ve az sayıda Roma Dönemine ait keramik tespit edilmiştir.

*Payallar Anıtı:* Daha önce 1986 yılında tespit ettiğimiz bu anıt<sup>3</sup> Antalya'nın Payallar Yaylası'nın 500 m. kuzeyinde Konya-Antalya il sınırları üzerindedir. Burada birçok düden içinde Antik Dönemde yerleşme olmuştur. Ana kayaya oyulmuş basamaklar mevcuttur. Demir Çağı etkili bu tür sunakların Roma Döneminde kullanıldığı sanılmaktadır. Hadim'in 18.1 km. güneybatısında Korualan'ın 15 km. güneyindedir.

#### *KARAMAN İLİ*

*Taşkale Kasabası:* Kasaba içindeki kaya yüzeyindeki ambar ve mesken olarak kullanılan kaya oygu odalardır. Burası öteden beri bilinen günümüzde de insanların kullandığı bir yerdir. Ülkemiz için turizm potansiyeli olan bir yerleşmedir.

3 Bahar 1995: 219-246, Resim 6.

*Taşkale-Miske Kalebaşı:* Taşkale'nin 15 km. kadar güneyindedir. Orta Anadolu ile güney arasındaki geçişte önemli bir bağlantı noktasındadır. Hitit Döneminde de güney ulaşımında kullanılmıştır. Doğu-batı yönünde 1 km. genişliğinde, 300 m. yüksekliğinde, 50 m.lik bir kayalık üzerine oturan ve yaklaşık 500x250 m. boyutunda olan kale Erken Tunç Çağı (Çizim: 5, 11-13, 16-17, 28; Resim: 5, 11-13, 16-17, 28), M.Ö. II. binyıl, Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşme görmüştür. Kalenin doğu kesimindeki kayalıkta yeni mermer ocakları işletilmektedir. Tarihî alana girmemesi için dikkat gösterilmelidir. Kalenin oturduğu kayalığın kuzey yüzünde iki adet (biri tamamlanmış) kaya oda mezarı vardır.

Kalenin batı eteklerinde yer alan Roma Dönemi mezarları definciler tarafından tahrip edilmektedir.

*Zanzana Roma Anıt Mezarı:* Zanzana mevkiinde bir kilise ve bir anıt mezar vardır. Mezar buradaki Bizans Dönemi kilisesinin 500 m. doğusundadır. Zanzana anıt mezarı Roma Dönemine ait düzgün dikdörtgen taşlarla yapılmıştır.

*Obruk Mağarası:* Doğal bir mağaradır ve antik yerleşme izine rastlanmamıştır. 50 m. uzunluğundaki mağara peynir deposu olarak kullanılmaktadır.

*İncesu (Gözlek) Öreni ve Mağarası:* 22.06.2006 tarihinde tescil edilen mağara Taşkale'nin 10 km. güneyinde yer alır. 1356 m. uzunluğunda yer alan mağara yakınlarında Erken Tunç Çağı, Roma ve Bizans dönemlerine ait yerleşme izleri vardır. Mağara, içindeki sarkıt ve dikitleri ile dünyanın en güzel mağaralarından biridir. Ancak ilk 200-300 m. sindeki sarkıt ve dikitler tahrip olmuştur. Planlı ve korumalı bir şekilde turizme kazandırılmalıdır.

*Gözlek Kalesi:* Taşkale Kasabası'nın 12 km. güneyinde yer alır. Bu kale İncesu vadisinin güney yamaçlarında gözetleme bakımından önemli bir noktada yer almıştır. İncesu Mağarası'nın tam karşısında yer alır. Erken Tunç Çağına ait keramik (Çizim: 7, 13; Resim: 7, 13) ve prehistorik çağlarda kullanıldığı sanılan obsidien alet parçaları (Çizim: 9, Resim: 9) tespit edilmiştir.

Bu yerleşmenin dışında, kuzeyinde Depesidelik mevkiinde bir kaya şapeli izi ve yamaçlarda az da olsa Bizans mimari kalıntıları ve keramik parçaları bulunmaktadır.

*Karakuyu Yaylası:* Burada Antik Dönemde kullanılan sarnıçlar mevcuttur. Bu bölge Antik Dönemde olduğu kadar yakın tarihimizde Ulu Önderimiz M. Kemal ATATÜRK'ün kurmuş olduğu keçi üretme çiftliği bakımından önemlidir. Antik Dönemde Mersin'e doğrudan uzanan tarihî yollar üzerindedir.

Kumluk Dağı'nda Işılayık Suyu civarında demir madenine ait olduğu bilinen cürüflerin bulunduğu bölgedir. Burası antik madencilik yapıma ihtimali olduğu için ölçümlerimize alınmıştır.

*Divas (Pınarkaya) Köyü Kapıtaşı Mevkii:* Pınarkaya Köyü'nün 500 m. doğusunda, kireçtaşı üzerinde kazılmış Antik Döneme ait mezarlar vardır. Buradaki jeolojik yapıda görülen deniz hayvanları fosilleri de paleojeolojik çalışmalar için önemlidir.

*Divas Kalesi:* Helenistik-Roma Dönemine ait çanak-çömlek parçaları bulunmuştur. Burası doğal bir kayalık üzerine kurulmuş, köyün hemen kuzeyindedir ve Büyük Koraş'ın 1 km. doğusundadır ve üzerinde mimari izleri vardır. Mimari kalıntıların sur duvarları, sarnıç ve mezarlara ait olduğu anlaşılmaktadır. Kale, deniz hayvanlarına ait fosillerin oluşturduğu kireçtaşı konglemeradan oluşan doğal bir yükselti üzerindedir. Kale yamaçlarında bulunan keramik parçaları Roma-Bizans Dönemine aittir (Çizim: 10, Resim: 10).

Sonuç olarak Konya ve Karaman illerinde 2006 yılı yüzey araştırmalarımız oldukça başarılı olmuştur. Prehistorik çağlardan günümüze kadar birçok yerleşme ilk kez tarafımızdan görülüp tespit edildiği gibi, daha önce görüp de GPS ölçümlerini alamadığımız bazı yerleşmelerin ölçümleri alınmıştır.

Özellikle fazla araştırılmayan Beyşehir adaları ve Karaman Taşkale çevresindeki araştırmaların bölge tarihi için yeni katkılar getireceğini düşünüyoruz. Diğer taraftan bölgede yoğun olarak görülen antik madencilik de tarafımızdan daha kapsamlı bir şekilde araştırılacaktır.

#### KAYNAKÇA

Bahar 1995, "Konya Çevresi Tarih Araştırmaları I, Hititlerden Romalılara Kadar İsaoria Bölgesi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 1994-1995, 9-10: 219-246.

Bahar 1999, H. Bahar, "The Region in The Iron Age and Its Relations with Cilicia", *Anatolian Studies*, 49, 1-10.

Bahar-Koçak 2004, H. Bahar-Ö. Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2, Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar*, Kömen, Konya.

NO	YERLEŞME ADI	İL	İLÇE	KÖY KASABA- MEVKİİ	GPS VERİLERİ	YÜKSEKLİK VE SAPMA PAYI	DÖNEMİ
1	Gizliyer Mevkii	Konya	Selçuklu	Başarakavak	N38001.991' E 32005.542'	1553 m; 6 m.	Roma-Bizans
2	Yassiören H.	Konya	Selçuklu	Kayalar Yaylası- Derbent- Aşağıçığıl Arası	N37059.139' E 31055.295'	1349 m, 6 m.	GK.,ETÇ.,M.Ö.II.Bin, DÇ.,Hel-Rm
3	Derbent Höyük	Konya	Derbent	Derbent	N38001.131' E 32000.589'	1478 m. 10 m	M.Ö.II.Bin.DÇ.Hel-Rm
4	Gözetburun (Mülayim)	Konya	Derbent	Mülayim	N38002.016' E 32006.132'	1493 m, 8 m.	GKÇ, İTÇ.,
5	Çakılıçi Höyük	Konya	Selçuklu	Tatköy	N370 59.713' E 32021,177'	1628 m. 6 m.	İTÇ.,M.Ö. II.Bin, DÇ., Kl.Hel-Roma.
6	Aşıklar Kalesi	Konya	Meram	Aşıklar Mahallesi	N370 52.451' E 32018.579'	1321 m. 9 m.	DÇ.Kl.Hel.,Roma.
7	Çaltı Karahöyük	Konya	Selçuklu	Çaltı	N380 06.497' E 32034.736'	1054 m. 5 m.	M.Ö.II.Bin,DÇ, Hel-Roma.
8	Peynirli Höyük	Konya	Selçuklu	Çaltı	N380 06.319' E 32032.701'	1081 m. 6 m.	İTÇ., Roma
9	Abladada (Asartepe)	Konya	Seydişehir	Kızılca	N370 31.644' E 31044.441'	1396 m. 5 m.	Roma-Bizans

10	Amblada (Sarnıç)	Konya	Seydişehir	Kızılca	N370 31.712' E 32044.340'	1372 m. 9 m.	Roma
11	Amblada Aşağı Kent	Konya	Seydişehir	Kızılca	N370 31.804' E 31044.208'	1363 m. 10 m.	Roma
12	Seydişehir II Höyük	Konya	Seydişehir	Seydişehir	N370 27.128' E 31051.843'	1119 m. 5 m.	İTÇ, II.Bin.DÇ.Roma.
13	Vasada Kenti	Konya	Seydişehir	Bostandere	N370 30.347' E 31055.048'	1279 m. 7 m.	Roma Bizans
14	Keltaş Adası	Konya	Beyşehir	Kuruçova- Yeşildağ Arası	N370 40.416' E 31054.960'	1258 m. 5 m.	Roma Bizans
15	Hatibin Ada	Konya	Beyşehir	Yeşildağ-Kuruçova	N370 40.247' E 31028.498'	1152 m. 5 m.	Roma-Bizans
16	Helim'in Ada	Konya	Beyşehir	Yeşildağ-Kuruçova	N370 39.614' E 31028.513'	1133 m. 10 m.	Roma, Selçuklu mimari kalıntıları ve çini parçaları
17	Tavşanlı Ada	Konya	Beyşehir	Yeşildağ-Kuruçova	N37°38. 10' E31°28. 498'	1258 m. 5 m.	Roma-Bizans
18	Hacı Akif Adası	Konya	Beyşehir	Yeşildağ- Kuruçova	N370 37.743' E 31028.514'	1149 m. 7 m.	Roma,Bizans, Sel.,Osm.
19	Ilıca	Konya	Seydişehir	Seydişehir	N370 25.781' E 31050.224'	1189 m. 5 m.	Hel,Roma,Bizans

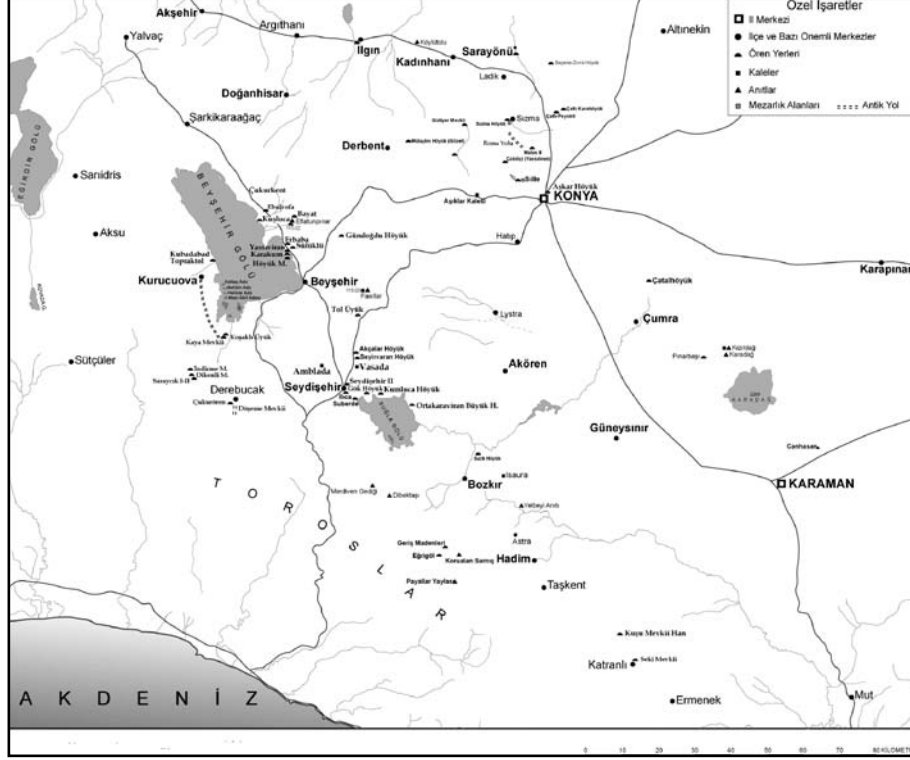


20	Seyirvan Höyük (Akçalar Höyük)	Konya	Seydişehir	Akçalar	N370 30.671' E 31049.451'	1127 m. 7 m.	GK.ETÇ, DÇ,Hel.Roma
21	Seyrantepe- Mera Mevkii	Konya	Seydişehir	Akçalar-Mera – İğdiş'in Oğlu Mevkii	N370 40.416' E 31054.960'	1140 m. 6 m.	Roma,
22	Fasıllar Anıtı	Konya	Beyşehir	Fasıllar	N370 39.485' E 31053.802'	1282 m. 5 m.	Hitit
23	Fasıllar Kaya Mezarı (Atlı Kabartma ve Yazıtı)	Konya	Beyşehir	Fasıllar	N370 39.535' E 31053.803'	1281 m. 5 m.	Roma
24	Fasıllar Yerleşmesinin Batı Ucundaki Mezarlık Alanı	Konya	Beyşehir	Fasıllar	N370 39.615' E 31053.400'	1319 m. 8 m.	Roma
25	Miske Kaya Mezarı	Karaman	Karaman	Taşkale	N370 03.466' E 33036.220'	1666 m. 19 m.	Roma
26	Zanzana Mevkii	Karaman	Karaman	Taşkale	N370 03.970' E 33038.785'	1690 m. 5 m.	Roma, Bizans
27	Obruk Mevkii Mağara	Karaman	Karaman	Taşkale	N370 04.226' E 33038.785'	1668 m. 12 m.	
28	İncesu (Gözlek) Gözlek Öreni ve Mağara Girişi	Karaman	Karaman	Taşkale	N370 05.227' E 33039.799'	1636 m. 8 m.	

29	Kale (Gözetek)	Karaman	Karaman	Taşkale	N370 05.097' E033039.701'	1620 m. 17 m.	ETÇ.,Roma-Bizans
30	Divas-Kapıtaşı Mevkii	Karaman	Ayrancı	Pınarkaya (Divas)	N370 06.492' E 33043.292'	1605 m. 5 m.	Roma
31	Kale Mevkii	Karaman	Karaman	Divas-Pınarkaya	N370 06.961' E 33043.170'	1650 m. 8 m.	Hel.,Roma
32	Miske Kalebaşı Yerleşmesi	Karaman	Karaman	Taşkale	N37° 03.505' E 33 ° 6.105'	1694 m. 5 m.	İTÇ, M.Ö. II bin. GTÇ, DÇ. Roma-Bizans
33	Payallar Anıtı	Karaman	Hadim- Alanya	Payallar Yaylası	N360 54.266' E 32016.554'	2032 m. 6 m.	Roma
34	Taşkale	Karaman	Ayrancı	Taşkale	N370 08.464' E 33035.546'	1365 m. 7 m.	Kasaba İçi (Kızıllar)
35	Karakuyu Yaylası	Karaman	Ayrancı	Kayaönü- Koraş Yaylası	N370 03.490' E 33055.540'	2042 m. 8 m.	Roma – Bizans
36	Koruulan Kasabası Sarnıç	Konya	Hadim	Koruulan	N360 58.069' E 32019.355'	1746 m. 12 m.	Osmanlı-Cumhuriyet
37	Perşembe Yaylası	Konya	Hadim (Bozkır)	Koruulan-Söğüt Perşembe Yaylası	N360 56.745' E 31019.049'	1796 m. 6 m.	Roma
38	Geriş Madenleri	Konya	Hadim	Dedemli- Koruulan arası	N360 58.212' E 32013.553'	2144 m. 4 m.	Roma,Osmanlı, Cumhuriyet

39	Geriş Madenleri (Eski Maden Ocakları)	Konya	Hadim	Dedemli	N360 58.182' E 32013.748'	2148 m. 4 m.	Roma-T.C.
40	Yazyurdu Köyü	Konya	Seydişehir	Yazyurdu	N37° 41. 59' E 31 ° 56.42'	1464 m. 5 m.	Roma-Bizans
41	Erengirit-Duatepe	Konya	Meram	Hasanşeyh	N37° 45.598' E 31° 59.177'	2306 m. 5 m.	Roma Bizans
42	Erengirit Oklalık Zirvesi	Konya	Meram	Hasanşeyh	N37°45. 536' E 31°58 941'	2339 m. 5 m.	Roma-Bizans
43	Karamutlu Mevkii	Konya	Meram	Hasanşeyh	N37°45. 504' E 31°59. 971'	2033 m. 6 m.	Roma Bizans

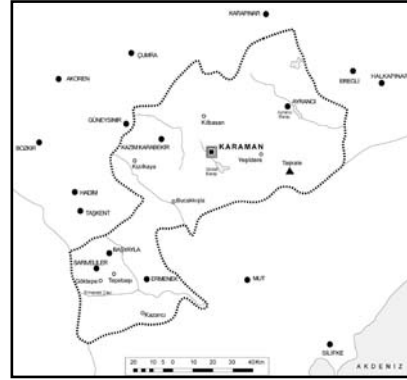
Tablo 1: 2006 yılı Konya-Karaman illerinde ziyaret edilen antik yerleşmeler



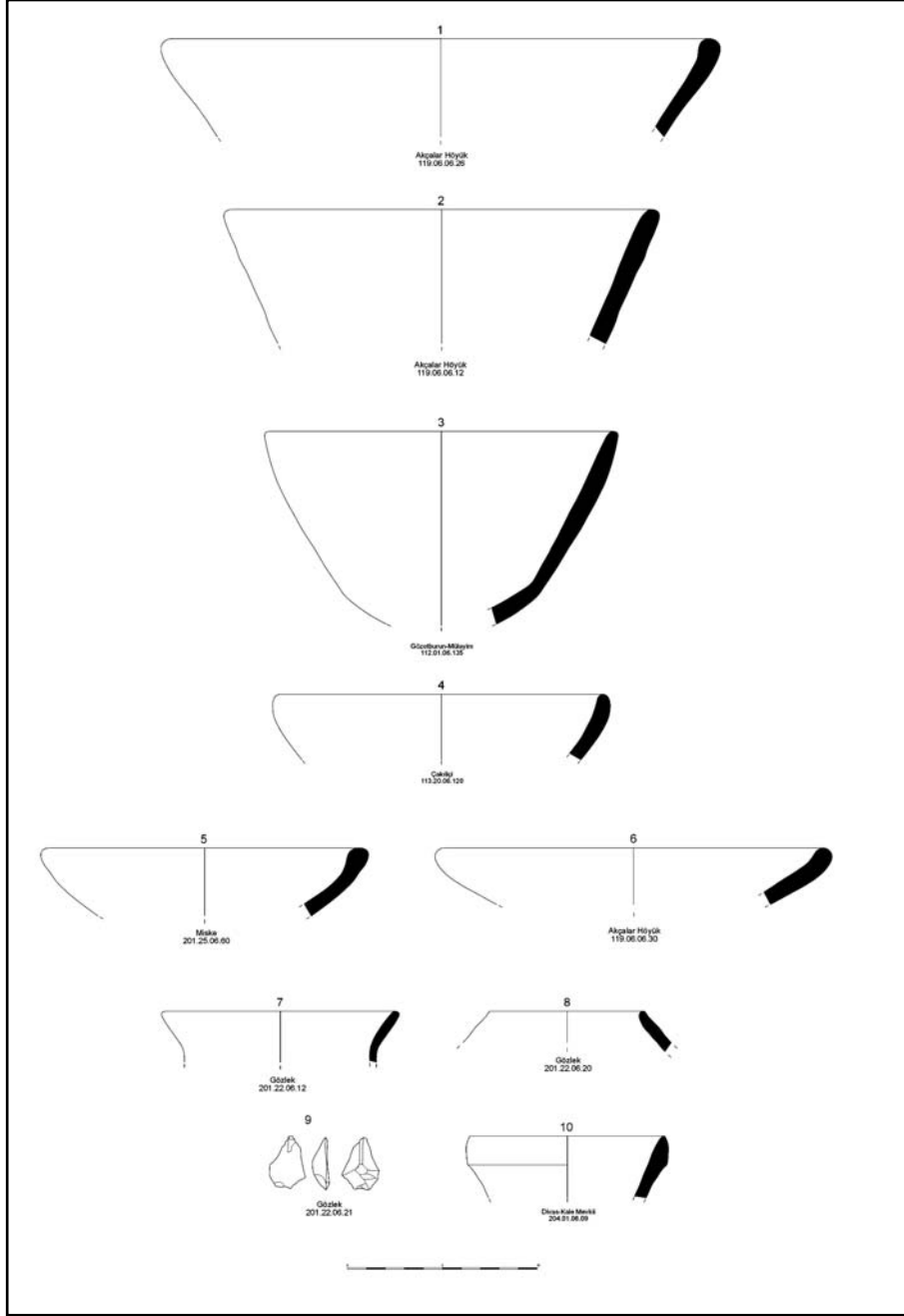
Harita 1: Konya-Karaman çevresi yerleşmeleri



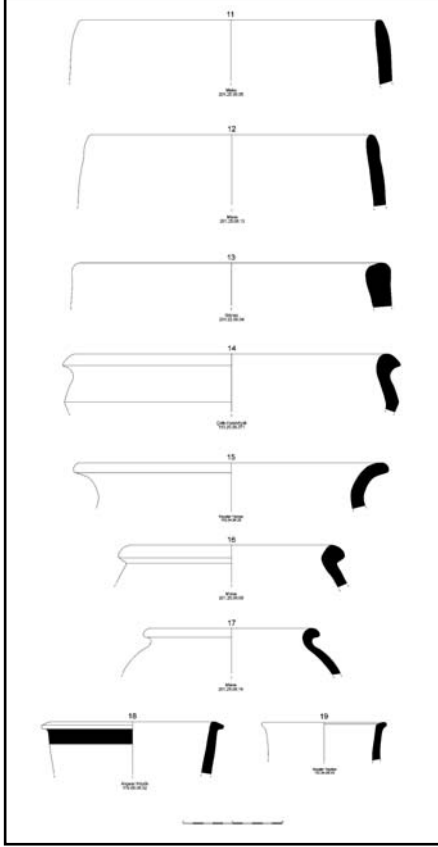
Harita 2: Beyşehir adaları



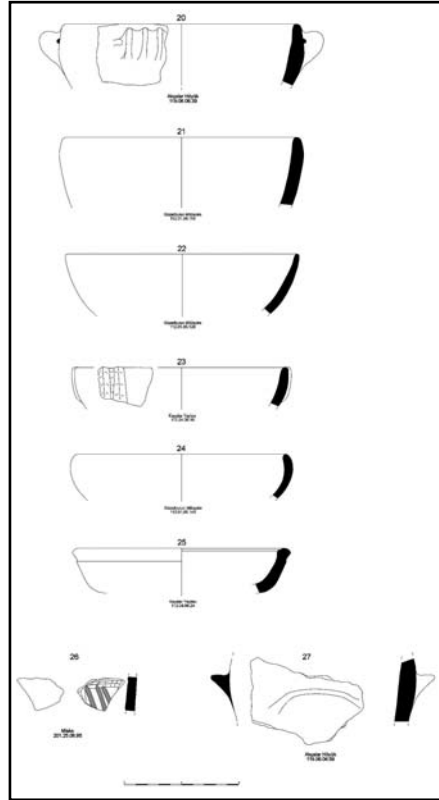
Harita 3: Karaman, Taşkale ve çevresi



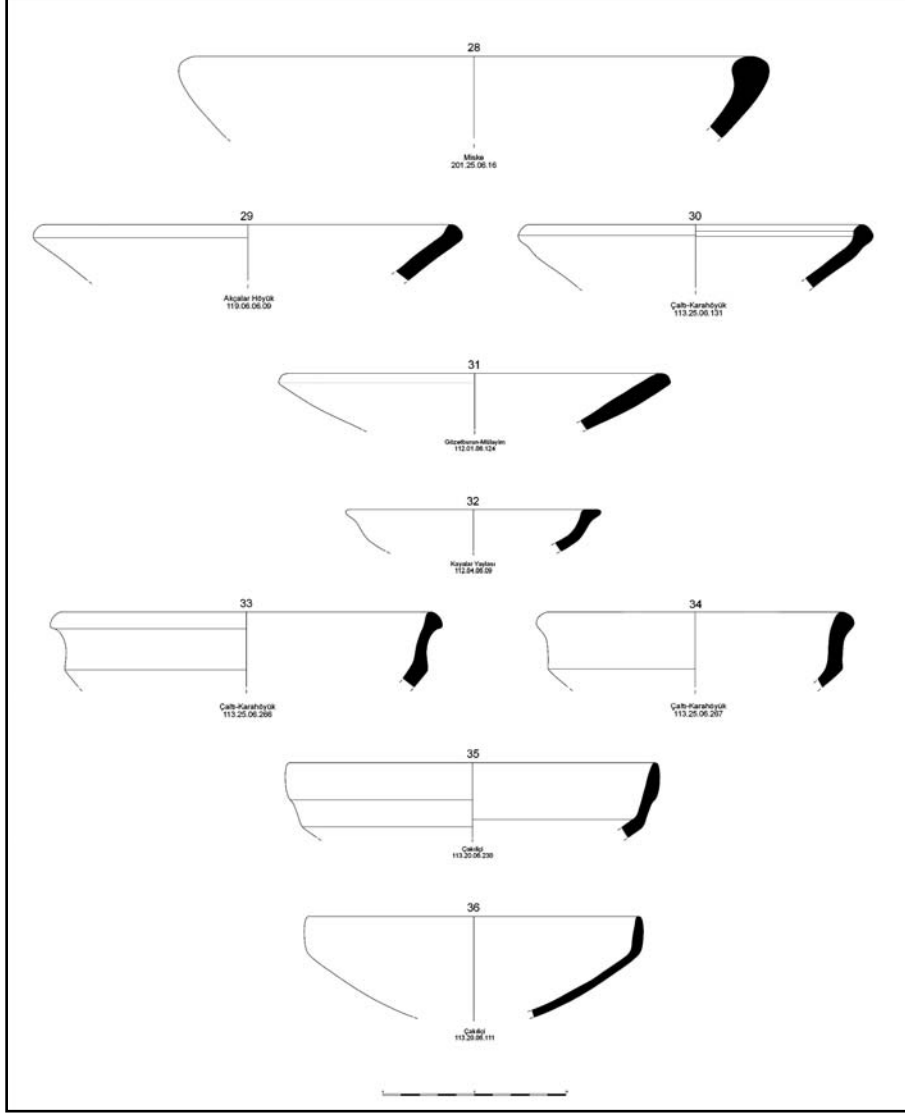
Çizim: 1



Çizim: 2



Çizim: 3



Çizim: 4



Resim 1: Bilecik-Roma su yolu



Resim 2: Beyşehir adaları



Resim 3: Taşkele ambarları

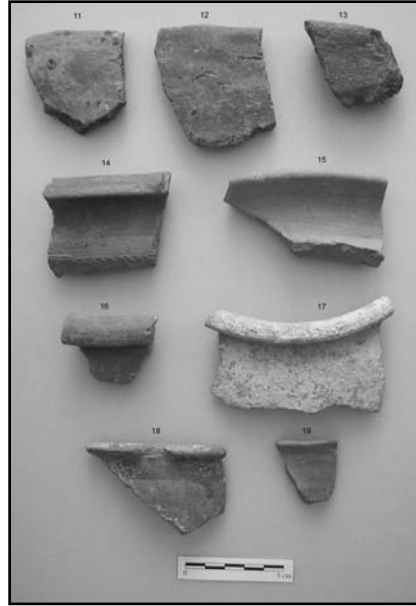




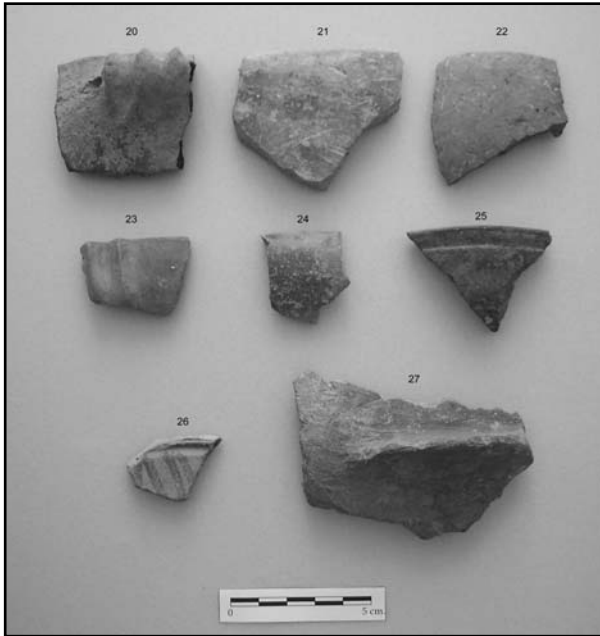
Resim 4: Zanzana Roma anıt mezarı



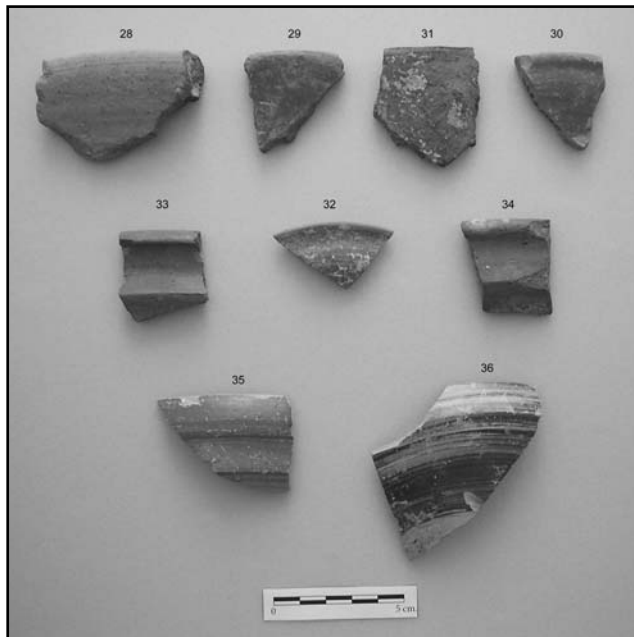
Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



Resim: 8

# 2007 YILI İLK ÇAĞ KENTİ İDYMA ve ÇEVRESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Kaan İREN\*

“2007 Yılı İlk Çağ Kenti İdyma ve Çevresi Arkeolojik YüzeY Araştırması” arasında Yrd. Doç. Dr. Kaan İren başkanlığında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün desteği ve izniyle 1 Ekim ile 15 Ekim arasında yürütülmüştür. Çalışmalara Bakanlık temsilcisi olarak Muğla Müzesi arkeologlarından Hakan Dinç katılırken ekip üyeleri Araş. Gör. M.A. Mehmet Gürbüzler, Arkeolog Aysun Topaloğlu, arkeoloji öğrencileri Musa Akgeyik, Pınar Aksak, Ufuk Derman, Şafak Karaalp, Erkan Kart'tan oluşmuştur. Projeye destek veren Türkiye Bilimler Akademisi'ne, Muğla Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Akyaka Beldesi Belediye Başkanlığı'na teşekkürlerimizi ifade etmek isteriz.

Çalışmalara geçen sene çevresinin araştırıldığı ve İdyma kentinin üzerinde yer aldığı Küçük Asar Tepe'nin hemen kuzeyinde yer alan Büyük Asar Tepe'nin araştırılmasıyla başlanmıştır. Burada bütün tepe boyunca izlenen iri taşlardan kaba bir örgü ile yapılmış korunma duvarlarıyla çevrili küçük bir yerleşme saptanmıştır (Resim: 3). Yerleşme içinde işlevi belirsiz birçok mekân bulunmaktadır. Mekânlar yer yer Karia'nın bu bölgesinde alışık olunduğu üzere kayanın içine oyulmuştur. Ana kayaya oyulmuş bazı mekânların içinde yine kayaya oyulmuş nişler bulunmaktadır (Resim: 4). Bunlardan üç tane bulunmaktadır. Bir tanesi güney surunun altındaki ana kayaya oyulmuştur. Söz konusu nişlerin kült amaçlı olduklarını sanıyoruz. Burasının İdyma antik kentinin kuzeyini güvenliğe alan küçük bir karakol olduğunu düşünüyoruz. Kentte M.Ö. 2. yüzyıla ait olan mühürlü amphora kulpları bulduk. Arazinin kuzey ve güneyindeki küçük düzlüklerde bugün hâlâ tarım yapılmaktadır. İlk çağ yerleşimi de aynı alanları besleme gereksinimi karşılama için kullanmış olabilir. Nitekim kuzey tarlasında çok sayıda seramik parçası bulduk. Bununla beraber güney tarlalarında seramik buluntular oldukça az idi. Güney tarlalarının doğusunda çevredeki seramiklere göre Geç İlk Çağa ait bir çiftlik binası ile karşılaştık. Üç göz evin dışında bir de ayrı bina kalıntısı var idi. Daha güneydeki söz konusu yapı kalıntısı ahır olabilir. Yapıların yanında kırılmış bir zeytinyağı presi görülmektedir.

\* Yrd. Doç. Dr. Kaan İREN, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 48000 Kötekli-Muğla/TÜRKİYE

İncir Pınarı'nda Roma Devrine ait bir nekropolis ile karşılaşmıştır. Bazı mezarlar ana kayaya oyulmuş, bazıları da oda mezar olarak yapılmıştır (Resim: 5). Oda mezarlar düzgün dikdörtgen taşlardan örülmüştür. Duvarlar yukarıda konsol taşları ile bitmektedir. Bunların üzerine büyük geniş taşlar yerleştirilerek tavan kapatılmıştır. Toprak altında oldukları kesin olan bu mezarlar her hâlde küçük tümülüsler şeklinde kapatılıyorlardı. Bununla birlikte benzerlik gösteren İdyma oda mezarı göz önünde tutulacak olursa kapıları görünür şekilde açıkta bırakılmış olabilir<sup>1</sup>. Dromoslarının olup olmadığı tartışmalıdır. Her iki tür mezarın da duvarlarında nişler bulunmaktadır. Mezarlar soygun geçirmiştir.

Çiçekli Köyü yakınlarında temelleri büyük taş bloklardan yapılmış dikdörtgen planlı bir yapı belgelendirilmiştir (Resim: 6). Bu yapıdan uzak olmayan bir de nekropolis saptanmıştır. Burada yine İncir Pınarı'nda görülen tipte oda mezarlar bulunmaktadır. Çiçekli yakınlarında bir de küçük bir yerleşim, bir İlk Çağ kalesi saptanmıştır (Resim: 7). Güneyindeki vadiyi tamamen kontrol eden bir ön karakol görünümündedir.

Vali Konağı mevkii de bir nekropolis alanıdır. Daha güneyde Karabörtlen taraflarına çalışmalarımızı kaydığımızda Portakallık yakınlarında, Keller Tepesi'nde Lykia tipi tapınak planlı iki kaya mezarı ile karşılaştık (Resim: 8). Bu mezarların bulunduğu tepenin üzerinde bir de kaya kültü ile ilgili 22 cm. derinliğinde bir libasyon deliği bulduk (Resim: 9).

Kafalılar Köyü mezarlığında Müslüman mezarlarına mezar taşı olarak devşirme İlk Çağ taşlarının kullanılmış olduğunu saptadık<sup>2</sup>. Buradaki çalışmamız esnasında yazıtlı bir heykel kaidesi de bulduk. Ancak yazıtın pek az bir kısmı korunmuştur. Yazıt olasılıkla Roma Dönemindedir. Bu taşlar olasılıkla Elmalı yakınlarında olan bu mezarlığın kuzeyinde kalan ve Bean tarafında sadece kale olarak anılan dağ yerleşmesi ile ilintilidir<sup>3</sup>.

Bu mezarlığın hemen yanında bir Kybele açık hava tapınağı keşfedilmiştir (Resim: 10). Tapınak alanının güneyinden yakın zamana dek bir akarsuyun aktığı bilinmektedir. Kayalık alanda bir ana kayanın parçasının üzerine yedi

1 M. Gürbüz, *İdyma'daki Hellenistik Dönem Oda Mezarları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Muğla 2006), 32-39.

2 Bu, Anadolu'da sık görülen bir durumdur. Örneğin Aiolis'te Kesikköy (A. Erkanal-Öktü-A. Akalın-K. İren-C. Lichter, "2001 Kuzey İzmir-Menemen Ovası Yüzey Araştırması", *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2003, 303) ve Musabey (A. Erkanal-Öktü-K. İren, "2002 Yılı Güney Aiolis Yüzey Araştırması", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2004, 248) köyü mezarlığında da bir başka örnektir.

3 G. Bean-J. M. Cook, "The Carian Cost III" BSA 52, 1957, 73f.

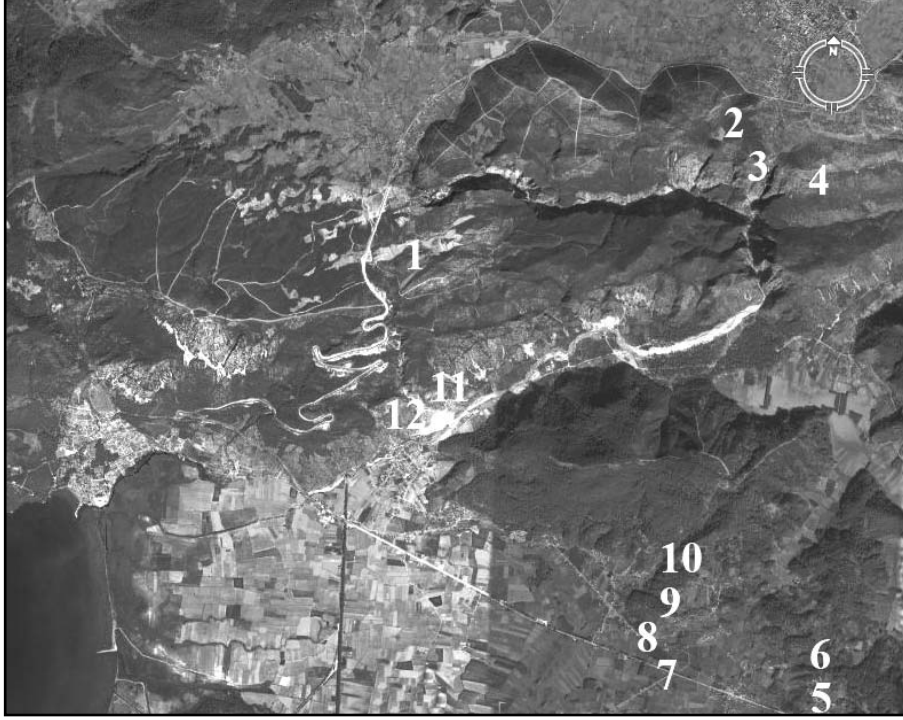
basamak oyulmuştur (Resim: 11). Basamaklar doğu-batı doğrultuludur. Kayanın tepesinde merdivenlerin bittiği alanın tesviye edilmiş olması burada bir zamanlar tanrıçanın putunun olduğunu düşündürmektedir. Merdivenlerin solunda bir sunu kanalı görülmektedir. Alan içinde her ana kaya öbeğinin üzerinde işleme izi bulunmaktadır. Çoğunda geniş ve derin yivler vardır. Bunlar olasılıkla adak ve kutsal stellerin dikilmesi için oyulmuştur. En tepe noktadaki ana kaya parçası üzerindeki kırıklar ve işlenen şekiller bize buranın çevresinin bir başka madde ile kaplı (tahta? Mermer?) dikdörtgen şeklinde bir altar olduğunu düşündürmüştür. Altar kuzeye bakmaktadır. Bu alanın altına açılan bir yeraltı mağarasının varlığı da saptanmıştır<sup>4</sup>. Bu tür mağaralar yer altında oturduğuna inanılan tanrıçadan kehanet almak için kullanılıyor olmalıdır. Çalışmalar sırasında karşılaştığımız alanda yuvalanmış, oldukça büyük iki canlı yılan hâlâ tanrıçalarının tapınağını korur gibiydiler.

Yukarıda anılan Elmalı Kalesi araştırılmaya başlanmıştır. Büyük bloklardan rustik sur duvarları oldukça sağlam olarak korunmuştur (Resim: 12). Surlardan dışarı çıkan zemin seviyesinde kanallar saptanmıştır. Akropolde birçok farklı mimari evrenin olduğu görülmektedir. Son evrede bir Bizans sarnıcı vardır. Kalenin kuzeyinde Bizans Döneminde olacak soyulmuş sandık mezarlar görülmektedir. Yerleşmenin doğusunda Likya tipg kaya mezarlarının olduğu bir nekropolis bulunmaktadır. Elmalı Kalesi'nin doğusundan geçen kuru akarsu yatağı takip edildiğinde dere kenarında erozyon ile kısmen ortaya çıkmış düzgün dikdörtgen taşlardan inşa edilmiş ve İon sütun kaidelerine sahip bir yapının izlerini bulmak mümkün olmuştur (Resim: 13). Elmalı Kalesi'nin batısında ana kayaya oyulmuş ışık havuzlarına rastlanmıştır. Bu bölgenin daha ayrıntılı araştırılması gelecek yıla bırakılmıştır.

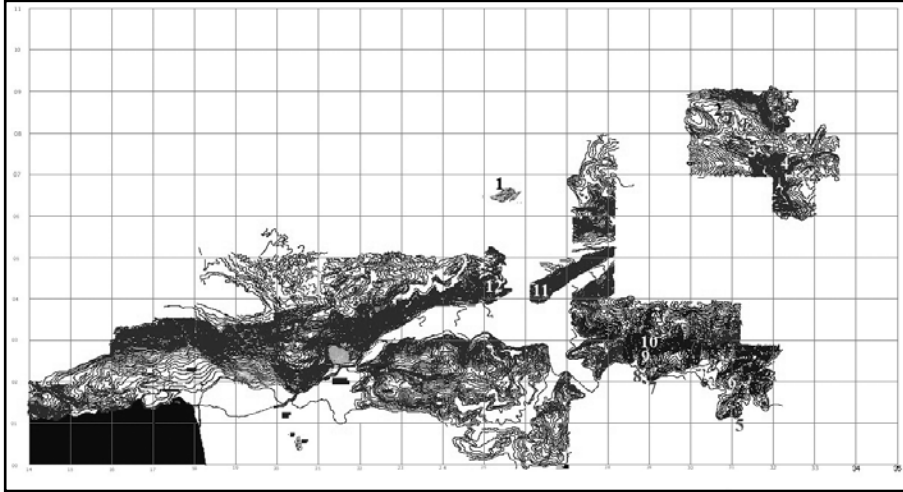
Ula İlçesi'nin yeni mezarlığından yola çıkarak Kapıcıpınar mevkiinde kervan yolu izlenmiştir. Bu yolun İlk Çağdan beri kullanılmış olması muhtemeldir. Yol üzerinde oldukça iyi korunmuş bir Osmanlı su sarnıcı bulunmaktadır. Yolun kuru Çaydere (İdymos) yatağına ulaştığında vadinin kuzeyinde oldukça iyi korunmuş bir kale olduğu gözlenmiştir. Burası da vadinin girişini kontrol eden ve İdyma'ya ileri karakol vazifesi gören bir kale olmalıdır. Yapılar oldukça sağlam olarak ayakta kalmıştır (Resim: 14). Örgü sistemi Karia için oldukça özenlidir, bu nedenle M.Ö. 4. yüzyıl veya Hellenistik Devirde inşa edildiklerini düşünüyoruz.

Araştırmalarımızı Ula yakınlarındaki Alicin Tepesi'ndeki kaya mezarlarını (Resim: 15) belgelendirerek sona erdirdik.

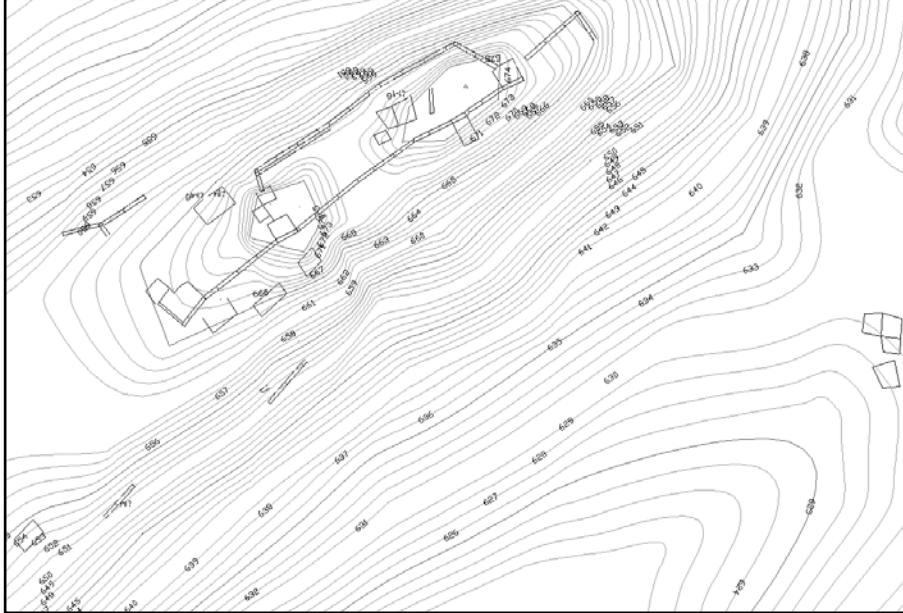
4 F. Işık, *Doğa Ana Kubaba*, 1999, 2-4.



Resim 1: 1; Büyükasar Tepe, 2-İncipınarı, 3-Çiçekli Köyü, 4-Valikonağı, 5-Portakallık, 6-Kellertepesi, 7-Elmalı Kybele Kutsal Alanı, 8-Kafalılar Mezarlığı, 9-Elmalı Kalesi, 10-Asarlık Çayı, 11-Kapıcıpınar, 12-Çaydere Kalesi



Resim: 2



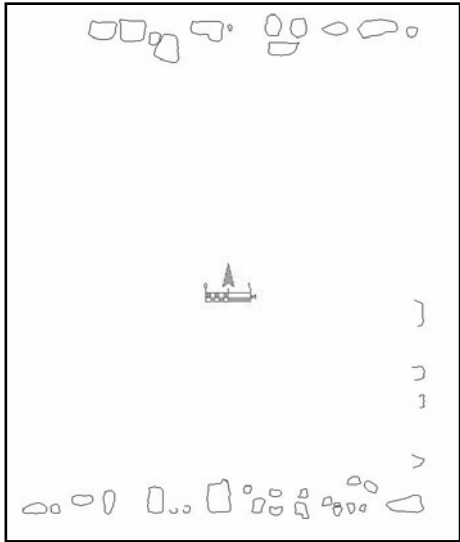
Resim: 3



Resim: 4



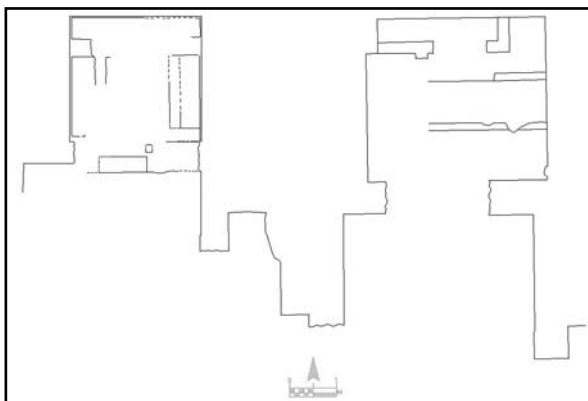
Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7

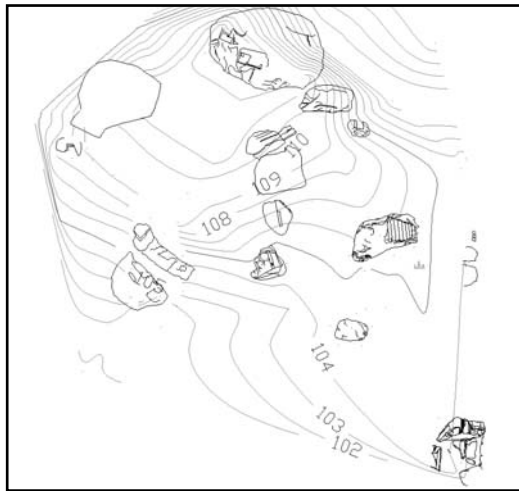


Resim: 8





Resim: 9



Resim: 10



Resim: 11



Resim: 12



Resim: 13



Resim: 14



Resim: 15

# ARTVIN, ERZURUM, ARDAHAN İLİ ve İLÇELERİNDE GÜRCÜ MİMARİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2006

Fahriye BAYRAM\*  
Turgay YAZAR

“Artvin, Erzurum, Ardahan İli ve İlçelerinde Gürcü Mimarisi Yüzey Araştırması”  
2006 çalışmaları 1-11.9.2006 tarihlerinde, Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim  
Görevlisi Dr. Turgay Yazar’ın katılımıyla başkanlığında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma üç ilde de yapılmıştır. Ancak Artvin İli’ndeki çalışmalar büyük ölçüde  
tamamlandığından, bu yıl Ardahan İli’nde yoğunlaşmıştır ve Gürcü araştırmacı  
Takaişvili’nin 1902 yılında bölgede tespit ettiği yapıların bugünkü durumlarını tespit  
etmek amaçlanmıştır. Daha önce yayınlara geçmemiş yapılarla birlikte toplam 30  
yapı belgelendirilmiştir.

## ERZURUM İLİ

*İsi Kilisesi:* Tortum İlçesi, Altınçanak Köyü’nde yer alan yapı<sup>1</sup>, dıştan batı kolu  
uzun yarı serbest haç, içte trikonchos planlıdır. Eksedralar dıştan düz duvarla  
sınırlandırıldığından dışarıdan algılanamamaktadır (Resim: 1; Çizim: 1a).

Yapı günümüzde harap durumdadır. Duvarları 3.00-5.00 m. yüksekliğe kadar  
ayaktadır. Dışta zemin seviyesi yükselmiş, iç kısım da çöküntü moloz malzeme

\* Dr. Fahriye BAYRAM, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayınlar Şubesi,  
Ulus-Ankara/TÜRKİYE  
Dr. Turgay YAZAR, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,  
Sivas/TÜRKİYE

Çalışmalarımız sırasında desteklerini esirgemeyen Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü,  
Müdür Vekili Sayın Servet Tülüçü, memur Ali Bilgin ve Özner Bilmiş nezdinde tüm çalışanlara,  
çalışmalarımızın başlangıcından beri yardımlarını ve dostluğunu esirgemeyen Sayın Erdal  
Gürbüz’e, Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Mehmet Güzel ile bölgede bize rehberlik  
eden müdürlük memuru Sayın Efsal Alantar’a, Çıldır Belediyesi Başkanı Sayın M. Nizamettin  
Coşkun ile şoför Abid Yılmaz’a içtenlikle teşekkür ederim.

1 Yapı ilk kez E. Takaişvili tarafından 1917 yılında tespit edilmiş, kısaca tanıtılan yapı 9. yüzyıla  
tarihlendirilmiş ve bir planı yayınlanmıştır (Bkz. E. Takaişvili 1952: 80, tab. 114/1; daha sonraki  
yayınlarda Takaişvili’nin planı kullanılmış ve verdiği bilgiler temel alınmıştır, ancak Tokarski  
yapının 10. yüzyıl başlarına ait olduğu görüşündedir. Bkz. W. Beridze 1981: 150, 291-292, fig.  
104; N. M. Tokarski 1988: s. 57-58, fig. 73/a; J. M. Thierry 1989: 140; P. Zakaraya 1990: 105-  
106, fig. 42

ile dolmuş hâldedir<sup>2</sup>. Beden duvarları kareye yakın yaklaşık eş boyutlu kabayonu taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Ancak yüzey taşlarının büyük bir kısmı sökülmüştür.

Yapıya giriş, uzun tutulan batı kolun, batı cephesi ekseninde yer alan kapıdan sağlanmıştır. Batı kolun iki yan duvarı, dikdörtgen biçimi ikişer duvar payesi ve bunları bağlayan yarım daire kemerlerle derin niş oluşturularak üç bölüme ayrılmıştır.

Eksedralardan doğudaki apsis olarak değerlendirilmiştir ve iki yanına, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, yarım daire biçimli apsidiole sahip ve batı duvarlarındaki kapı ile doğrudan yan eksedralara açılan birer pastophorion hücresi yerleştirilmiştir. Kuzeydeki hücre kubbemsi tonoz, şimdi doğu cephesinde yer alan pencereden girilebilen güneydeki hücre ise beşik tonoz ile örtülmüştür.

Merkezdeki mekânı örten kubbe tamamıyla çökmüştür. Ancak doğrudan duvarlar üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey ve güney eksedranın kuzey-güney ve batı duvarlarına simetrik yerleştirilmiş yarım daire planlı birer nişten günümüzde sadece güneybatı yönde olanı görülebilmektedir ve aslında bölgede üçgen biçimi nişler yaygındır.

Takaişvili yapıyı 9. yüzyıla, Tokarski ise 10. yüzyıla tarihlendirmiştir. Batı kolu uzatılmış yarı serbest haç plan, baştan beri bölgenin özgün plan tipini oluşturmakla birlikte, haç kollarının eksedralarla genişletilmesi, Tao bölgesinde 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte cephe süslemesinde nişlere yer verilmesi ve duvar tekniği göz önüne alındığında, yapıyı 10. yüzyılın ikinci yarısı-11. yüzyıl başlarına tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

### ARTVİN İLİ

*Yapı Kalıntısı:* Yusufeli İlçesi, Alanbaşı (Kiskim) Köyü, Kilise Sırtı mevkiindedir. İlk kez tarafımızdan belgelendirilen, küçük boyutlu kabayonu taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilen yapının sadece güneybatı köşesi günümüze ulaşmıştır. Yarım daire planlı bu bölümün duvarı içinden pişmiş topraktan yapılmış künk geçirilmiştir. İşlevi tam olarak tespit edilemese de vadiye hâkim konumu nedeniyle bir gözetleme yapısına ait olabileceği düşünülmektedir.

2 Cephelerin alt bölümü büyük oranda toprak dolgu altında kaldığından, Takaişvili'nin planında yapının doğu yarısında güney ve kuzey cephe ile batı cephelerde gösterilen nişlerden sadece güneybatıdaki görülebilmektedir.

*Saray Mevkii Şapeli:* Yusufeli İlçesi, Alanbaşı (Kiskim) Köyü, Saray mevkiindedir. İlk kez tarafımızdan belgelendirilen şapel, dıştan 3.80x5.10 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Beden duvarları sarı renkli moloz taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Resim: 2; Çizim: 1b).

Yapıya giriş güney cepheindedir, ancak bu duvar büyük oranda yıkıldığından giriş de kaybolmuştur. Doğuda, naos kısmından bir kemerle ayrılan yarım daire planlı ve yarım kubbeye örtülü apsis yer almaktadır. İç mekân apsiste ve naosun batı duvarında yer alan mazgal tipi birer pencere ile aydınlatılmıştır. Naos kısmı içten beşik tonoz, dıştan kırma çatı ile örtülüdür.

Duvar tekniğine göre yapıyı 9. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

*Oşnak Kilisesi:* Yusufeli İlçesi, Köprügören (Oşnak) Köyü'ndedir. Ancak yapı tamamıyla sökülmüş ve taşları kullanılarak yerine Çarşı Camii inşa edilmiştir.

*Nihah Kilisesi:* Yusufeli İlçesi, Köprügören Köyü, Yokuşlu (Nihah) Mahallesi'ndedir. İlk kez tarafımızdan belgelendirilen kilise, Karayolları tarafından yaptırılan yol çalışmaları sırasında büyük hasar görmüş, sadece batı haç kolunun 9.00 m. uzunluğundaki kuzey duvarı günümüze ulaşmıştır (Çizim: 1c). Kareye yakın yaklaşık eş boyutlu kaba yonu taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilen bu duvarın, kalıntılara göre dikdörtgen biçimli iki duvar payesi ve bunları birbirine bağlayan yarım daire kemerlerle nişli üç bölüme ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu özelliği ile Erzurum İli, Tortum İlçesi, Altınçanak Köyü'ndeki İsi Kilisesi'nin batı haç koluna benzerlik göstermesi, aynı plan tipine de sahip olabileceğini düşündürmektedir. Duvar tekniğindeki benzerlik de, aynı dönemde, yani 10. yüzyılın ikinci yarısı-11. yüzyıl başlarında inşa edildiğine işaret etmektedir.

*Uçkum Kilisesi:* Yusufeli İlçesi, Yağcılar (Uçkum) Köyü'ndedir. İlk kez tarafımızdan belgelendirilen yapı, dıştan yaklaşık 6.00x9.00 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Beden duvarları farklı boyutlardaki kaba yonu ve moloz taşlarla dolgu duvar tekniğinde örülmüştür. Duvarları büyük oranda yıkılmış, örtüsü tamamıyla çökmüş, iç ve dış zemini yıkıntı molozlarla dolmuştur (Resim: 3).

Doğuda yarım daire planlı bir apsis vardır. Orta bölümü yıkılmıştır ancak, bu bölümde bir mazgal pencere olmalıdır. Apsisin güneyinde, doğrudan naosa açılan ve prothesis işleviyle kullanılmış olabilecek küçük bir mekân vardır. Yapının kuzeyine de yapıyla aynı dönemde inşa edilmiş dikdörtgen planlı bir mekân eklenmiştir.

Duvar tekniğine göre yapıyı 9. yüzyıla tarihlemek mümkün görünmektedir.

## ARDAHAN İLİ

*Kilise Mevkii Şapeli:* Merkez İlçe, Atatürk Mahallesi, Kilise mevkiinde yer alan şapel, dıştan 10.20x6.00 m. boyutlarında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek neflidir. Küçük boyutlu kaba yonu taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiş, taşların etrafı krem rengi harçla sıvanmıştır (Resim: 4; Çizim: 1d).

Batı duvarı büyük oranda yıkılmıştır, ancak yapıya giriş bu cephede yer almalıdır. Doğuda yarım daire planlı ve kalıntılardan yarım kubbe ile örtülü olduğu anlaşılan, dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsis vardır. Naostan bir kemerle ayrılan apsisin kuzey ve güney duvarında küçük birer niş yer almaktadır. Naosun örtüsü yıkılmıştır, ancak kuzey ve güney duvardaki kalıntılara göre ikişer payeye oturan kemerlerle desteklenmiş tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır<sup>3</sup>.

*Halil Efendi Mahallesi Kilisesi:* Merkez İlçe, Halil Efendi Mahallesi'nde yer alan kilise, dıştan 11.00x9.00 m. ölçülerinde, batı kolu diğerlerine göre biraz daha uzun, serbest haç planlıdır (Resim: 5). Beden duvarları düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir ancak, yüzey taşlarından birkaç tanesi korunabilmiştir. Duvarların orta bölümleri büyük oranda yıkılmış, kalan duvarlar 3.00-5.00 m. yüksekliğe kadar sağlam kalabilmiştir. Örtüsü tamamıyla çökmüştür. Girişin hangi cephede olduğu anlaşılamamaktadır, ancak bölgedeki yapıların çoğunluğunda batıda bir girişin yer almasından dolayı, batı cephede bulunması mümkündür. Doğuda, dıştan düz duvarla sınırlandırılmış, yarım daire planlı apsis vardır<sup>4</sup>.

*Alagöz Köyü, Kilise Mevkii Şapeli:* Alagöz Köyü, Kilise mevkiinde yer alan şapel ilk kez tarafımızdan belgelendirilmiştir. Kiliseden günümüze sadece düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiş apsis kısmı ulaşmıştır ancak, yüzey taşlarının büyük bir kısmı sökülüştür. Dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsis duvarı içinde künk yuvası gibi bir boşluk görülmektedir (Resim: 6; Çizim: 1e).

*Ölçek Köyü Kilisesi:* Ölçek Köyü'nün içindedir<sup>5</sup>. Dıştan 9.20x5.50 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kilise, düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Çizim: 1f). Apsis kısmı nispeten

3 H. Gündoğdu, 2000: 129, çiz. 34'te, doğu duvar yarım daire şeklinde kavisli gösterilmiş, kuzey ve güney duvara da birer paye işaretlenmiştir.

4 H. Gündoğdu 2000: 127, çiz. 33'te, apsis dışı yarım daire kavisle yansıtılmıştır.

5 H. Gündoğdu 2000: 131-132, çiz. 35.

sağlam durumda günümüze ulaşmış, duvarları 60-70 cm. yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir. Girişin güney cephede yer aldığı anlaşılmaktadır. Yarım daire planlı apsis, dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Doğu duvarında yer alan pencerenin etrafı yıkılmıştır.

*Ölçek Köyü Kilisesi:* Ölçek Köyü'nün kuzeydoğusundan yaklaşık 1 km. uzaklıkta bulunan yapı ilk kez tarafımızdan tespit edilmiştir. Dıştan 9.60x5.80 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kilise, düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Resim: 7; Çizim: 1g). Yapı önemli ölçüde tahrip olmuş, duvarları yer yer 2.00 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Doğuda yarım daire planlı ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsis yer almaktadır.

*Tulumba Mezrası Kilisesi:* Ölçek Köyü'nün 1.5 km. kuzeydoğusunda, Tulumba mezrasında yer alan şapel<sup>6</sup>, dıştan 9.00x5.50 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim: 1h). Düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilen yapı önemli ölçüde tahrip olmuş, duvarları yer yer 2.00-300 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Doğuda yarım daire planlı ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsis yer almaktadır.

*Kotanlı (Sikheref) Köyü Kilisesi:* Çıldır İlçesi'nin yaklaşık 13 km. kadar kuzeybatısında, Kotanlı (Sikheref) Köyü'nde yer alan kilise<sup>7</sup>, dıştan 11.00x6.20 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim: 1ı). Kırmızı ve sarı renkli düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilen yapı, örtüsü dışında iyi durumda günümüze ulaşmıştır. Özellikle kuzey yönde, dolgu toprakla zemin seviyesi yükselmiştir.

Yapıya batı cephe eksenindeki kapıdan girilmektedir. Bir kemerle naostan ayrılan apsis yarım daire planlıdır ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Doğu duvarı ekseninde yarım daire kemerli bir mazgal pencere, kuzey duvarının üst seviyesinde de dikdörtgen biçimli bir niş vardır. Örtüsü tamamıyla yıkılmıştır ancak, üst seviyede yer alan konsollardan hareketle, bu konsollara oturan kemerlerle desteklenmiş tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Batı duvarının üst seviyesinde, üst kısmı yıkılmış bir pencere bulunan yapı bir dönem cami olarak kullanılmıştır. Bu dönemde, yapının içi sıvanarak güney duvara dikdörtgen biçimli, büyük boyutlu iki pencere ile bir mihrap nişi, güney cepheye bitişik olarak da bir minare eklenmiştir.

6 H. Gündoğdu 2000: 133-134, çiz. 36.

7 H. Gündoğdu 2000: 152-153, çiz. 44.

Yapıdaki bezeme güney cephede, tahrip edilmiş olmasına karşın haç motiflerinin kabartma olarak işlendiği anlaşılan taşlardan ibarettir.

*Akçakale Adası Kilisesi:* Çıldır Gölü'ndeki Akçakale Adası'nda bulunan kilise dıştan 8.30x5.00 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır<sup>8</sup>. Düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilen yapının güneydoğu yarısı ile batı duvarı büyük ölçüde harap olmuş, diğer duvarları 3.00-4.00 m. yüksekliğinde ayakta kalabilmiştir (Resim: 8; Çizim: 1i). Doğuda yarım daire planlı ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsis yer alır. Profilli bir konsola oturduğu anlaşılan bir kemerle naostan ayrılan apsisin yarısı yıkılmıştır. Doğu duvarında yer alan yarım daire kemerli pencerenin kuzey yarısı ile yarım kubbesinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

Etrafa dağılmış durumdaki bezemeli taşlar, yapının süslemeye sahip olduğunu göstermektedir.

*Cala Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Doğruyol (Cala) Nahiyesi'nde bulunan yapı<sup>9</sup>, dıştan 13.70x7.40 boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tek neflidir. Beden duvarları düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Resim: 9; Çizim: 1j).

Dışta dolgu toprakla zemin seviyesi yükselmekle birlikte, yapının üç basamaklı bir platform üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır. Batı cephe ekseninde dıştan lentolu, içten yarım daire kemerli giriş açıklığı bulunmaktadır. Girişin hemen güney üst kısmına sonradan dikdörtgen biçimli küçük bir pencere açılmıştır. Cephenin alt yarısı bir dönemde tahrip olmuş daha sonra küçük boyutlu moloz taşlarla örülerek onarılmıştır.

Kuzey ve güney cephe, profilli duvar payelerine oturan iki kademeli yarım daire kemerlerle oluşturulmuş beş arkad dizisi ile hareketlendirilmiştir. Doğu ve batı cephede ise, eksene simetrik yerleştirilmiş yine profilli duvar payelerine oturan iki kademeli yarım daire kemerli birer arkad içine, üçgen nişler yerleştirilmiştir. Doğu cephedeki üçgen nişlerin tepe kısmı istiridye kabuğu motifi ile doldurulmuştur.

İç mekânda kuzey ve güney cephe, düz iki kademeli başlığa sahip dışa taşkın profilli duvar payeleri ve iki kademeli yarım daire kemerle iki bölüme ayrılmış,

8 Yapı ilk kez Takaişvili tarafından tespit edilmiştir. Bkz. E. Takaişvili 1909: 56-57; J.-M. Thierry 1989: 132.

9 Yapı ilk kez Takaişvili tarafından tespit edilmiştir. Bkz. E. Takaişvili 1909: 57-58; Beridze, Takaişvili'yi temel alarak yapıdan kısaca söz etmiştir. Bkz. W. Beridze 1981: 145, 285; J. M. Thierry 1989: 132; H. Gündoğdu 2000: 182-184, çiz. 55.



dıştaki kemerler payeler üzerine oturtulmuşken, içteki kemerlerin alt kısmı paye başlıklarının hizasında, hafifçe çukurlaştırılarak pahlanmıştır. Güney duvarda, batıdaki kemer gözünde, sonradan kapatılmış yarım daire kemerli bir kapı açıklığı vardır. Doğudaki kemer gözüne de, olasılıkla yan taraftaki camiye geçiş sağlamak üzere sonradan bir kapı açılmıştır.

Doğuda yer alan apsis yarım daire kemerlidir ve dıştan düz duvarla sınırlanmıştır. Doğu duvarda yer alan yarım daire kemerli mazgal pencere, örülerek kapatılmış, alt kısmı da sonradan açılan kapı ile tahrip edilmiştir. Apsisin iki yanında birer pastophorion hücresi yer almaktadır. Kuzeydeki hücre örülerek kapatılmıştır. Güneydeki ise lentolu bir kapı ile naosa açılmaktadır. Bu mekânların girişi üzerinde, dışa taşkın olarak yapılmış, üçgen alınlıklı birer küçük niş vardır. Güneydeki nişin alınlığı üzerinde Gürcüce bir kitabe bulunmaktadır.

Apsis yarım kubbe, naos ise beşik tonoz ile örtülmüştür.

Yapı 9.-10. yüzyıldan itibaren hem yakın çevrede hem de bölgede yaygınlaşan iç mekânın duvardan oldukça taşkın yapılmış kademeli payelerle bölüntüye uğratılan plan tipine sahip olması; düzgün kesme taşlarla inşa edilmesi, cephelerdeki kemerli ve üçgen nişli düzenlemesi ve içte 10. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Yusufeli Dört Kilise ve Barhali Kiliselerinde görülen paye üzerindeki üçgen alınlıklı nişlerle, bu kiliseler gibi 10. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir<sup>10</sup>.

*Pekreşeni Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Gülyüzü Köyü'nde bulunan kilise<sup>11</sup>, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyine, yapı ile aynı dönemde ve yapı ile aynı uzunlukta, dikdörtgen planlı bir mekân eklenmiştir. Beden duvarları düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde işlenmiştir (Resim: 10; Çizim: 1k).

Yapı önemli ölçüde harap olmuştur. Apsis ve pastophorion hücreleri tamamıyla yıkılmış, batı duvarı 3.00, diğer duvarları 5.00-6.00 m. yüksekliğe kadar ayakta kalabilmiştir.

Kiliseye kuzeydeki mekânın kuzey duvarı ekseninde yer alan kapıdan girilmektedir. Kalan izlerden kuzey ve güney duvarının, profilli duvar payeleri üzerine oturan kademeli yarım daire kemerlerle üç bölüme ayrıldığı ve şimdi tamamıyla yıkılmış olan beşik tonoz örtünün, üst seviyede yer alan profilli ve geometrik motiflerle süslü konsollara oturan iki kemerle takviye edildiği anlaşılmaktadır.

10 W. Beridze 1981: 145, 285'te 10. yüzyıla;

11 J. M.-N. Thierry 1969: 93-101; W. Beridze 1981: 169, 305-306, fig. 117; J. M. Thierry 1989: 132; H. Gündoğdu 2000:165-166.

Kuzey kısmından bir parça günümüze ulaşan, istiridy kabuğu dolgulu üçgen niş parçası da, doğu cephenin iki üçgen nişle hareketlendirildiğini göstermektedir.

Kuzeydeki mekân, doğuda yarım daire planlı bir apsidiole sahiptir ve apsidiolün doğu duvarı ekseninde yer alan mazgal tipi pencere ile aydınlatılmıştır. Mekânın üzeri beşik tonoz örtülüdür. Sağlam durumdadır.

Yapı yine Cala Kilisesi'nde olduğu gibi plan tipi, düzgün kesme taş işçiliği, doğu cephedeki üçgen nişli düzenlemesi ve iç mekândaki bezemeleriyle 10. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilebilir<sup>12</sup>.

*Urta Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Gölbelen Köyü'nde yer alan kilise<sup>13</sup>, dıştan 16.00x10.30 boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üç neflidir. Beden duvarları düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Resim: 11; Çizim: 11). Dolgu toprakla zemin seviyesi yükselmiş olmakla birlikte, kuzey yönde görülen basamaklara göre kilisenin üç basamaklı bir platform üzerine yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Yapı günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Camiye dönüştürülürken batı cephe önüne bir imam evi, doğu cephe eksenine de bir minare eklenmiş; büyük olasılıkla kemerli ve mazgal tipi olan batı ve güney cephedeki pencerelerin boyutları büyütülerek dıştan basık kemerli hâle; prothesis mekânının doğu cepheye açılan penceresi, diakonikon mekânının penceresi gibi olasılıkla dikdörtgen biçimli iken, buğday ambarı olarak kullanılması ve buğday depolamayı kolaylaştırmak için genişletilerek daire biçimine dönüştürülmüştür. Batı ve güney cephede yer alan girişler örülme suretiyle kapatılarak iç mekâna giriş kuzey cepheye açılan kapıdan sağlanmıştır. İç mekânda zemin ahşapla kaplanarak yükseltilmiş, güney duvara mihrap nişi yerleştirilmiş, apsisin doğu duvarında, üst seviyede yer alan büyük boyutlu ve yarım daire kemerli mazgal pencere kapıya dönüştürülerek minareye geçiş sağlanmıştır. Kuzey nefin doğu yarısından başlayıp, apsisin batı kanadına kadar uzanan iki katlı kadınlar mahfili yapılmış ve pastophorion hücrelerinin kapıları örülerek kapatılmış, orta nefin tonozu ortadaki daha büyük boyutlu olmak üzere arka arkaya üç kubbeyle örtülmüş, bu arada apsisin yarım kubbesi de kapanmıştır. Ayrıca yapının içi sıvanmış, pencerelerin etrafına ve kubbelerin içlerine kalem işi bezemeler yapılmış, sütunların gövdesi ve başlıkları farklı renkte yağlı boya ile boyanmış, bir minber ve güney nefin en doğudaki sütunun önüne ahşap bir vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir.

12 N.-M. Thierry 1969: 97'de 11. yüzyıla; W. Beridze 1981: 169, 305-306 ise 10. yüzyıla tarihlendirmiştir.

13 Kilise ilk kez Takaişvili tarafından belgelendirilmiştir. Bkz. E. Takaişvili 1909: 52-55, fig. 29; W. Beridze 1981: 178-179, 303-304; J. M. Thierry 1989: 131; H. Gündoğdu 2000: 154-159, çiz. 45.

Kilisenin kuzey cephesi sonradan açılan kapı dışında açıklığa sahip değildir. Güney cephenin batı yarısında üç, batı cephenin üst kısmında da bir pencere açıklığı mevcuttur. Doğu cephede pastophorion hücrelerinin küçük boyutlu birer penceresi vardır. Dışa taşkın omega biçimi kemerle taçlandırılmış apsis penceresi ise minare tarafından kapatılmıştır. Cephe, eksene simetrik yerleştirilmiş birer üçgen nişle de hareketlendirilmiştir. Nişlerin tepe kısmı istiridyе kabuğu motifi ile doldurulmuş, kuzeydeki istiridyе motifinin alt ucuna kabartma olarak yapılmış bir insan başı yerleştirilmiştir.

İç mekân iki sıralı yerleştirilmiş üçer sütun ve bunları bağlayan kademeli yarım daire kemerlerle, ortadaki geniş ve yüksek üç nefе ayrılmıştır. Volütler, spiraller ve yivlerle bezenmiş üç kademeli başlıklara sahip bulunan sütunlardan kuzeydekiler sekizgen, güneydekiler ise silindirik gövdelidir.

Doğuda yarım daire planlı ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmış apsis bulunmaktadır. Apsisin kuzey ve güney duvarına simetrik olarak düzenlenmiş, zeminden başlayıp apsisin yarı yüksekliğini geçen seviyeye uzanan, yarım daire biçimli üçer niş yerleştirilmiştir. Doğu duvarda da yarım daire kemerli bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Apsisin iki yanında bulunan pastophorion hücreleri örülerek kapatılmıştır ancak üst kısımda yer alan dikdörtgen biçimli birer açıklık iki katlı düzenlendiklerini göstermektedir. Mekânların batı duvarlarında, üst seviyede birer yüzeysel niş yer almaktadır. Güneydeki niş, yüzeyleri yivli, burmalı iç içe iki kaval silme ile oluşturulmuş ve yarım daire kemerle taçlandırılmış, alınlık kısmı da akantus yaprağına benzer bitkisel motifle doldurulmuştur. Kuzeydeki niş ise daha sade düzenlenmiş olup iç içe iki kaval silme ile oluşturulmuş, silmeler yine kaval silmeli iki yarım daire kemerle bağlanmıştır.

Yan neflerin üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Tonozlar dışa oldukça taşkın olarak yapılmış, alt kısımları yuvarlatılarak pahlanmış ve ters yarım daire motifleriyle bezenmiş, başlıkları da profilli olan konsollar üzerine oturtulmuş üçer yarım daire kemer ile takviye edilmiştir.

Düzgün kesme taş işçiliği, doğu cephedeki üçgen kemerli, 10. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilen Erzurum Hahuli Kilisesi'nde olduğu gibi apsisin yarım daire nişlerle hareketlendirilmesi ve yine 10. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilen Yusufeli Dört Kilise ve Barhali Kilisesi'nde görülen, paye yüzeyine işlenmiş üçgen alınlıklı kemeri ve süsleme içermesi ile yapı 10. yüzyılın 2. yarısına ait olmalıdır<sup>14</sup>.

14 Takaişvili de yapıyı 10. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirmiştir (Bkz. E. Takaişvili 1909: 52-55)

Yerli Çaisi Kilisesi: Çıldır İlçesi, Kayabeyi (Yerli Çais) Köyü'nde yer alan kilise<sup>15</sup>, dıştan 8.40x15.60 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek neflidir (Çizim: 1m). Beden duvarları kırmızı, sarı ve gri renkli düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Kilise günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Yapı camiye dönüştürülürken güney duvara yerleştirilen mihrap nişi nedeniyle güney cephedeki asıl giriş örülerek kapatılmış, iç mekâna giriş kuzey cephe eksenine açılan içten ve dıştan yarım daire kemerli girişten sağlanmıştır. Batı ve güney cephede üst seviyede yer alan mazgal pencereler de iptal edilmiş, bunların yerine iç mekân alt seviyeye açılan batıda bir, güneyde iki adet büyük boyutlu pencere ile aydınlatılmıştır.

İç mekânda kuzey ve güney duvar, eksene simetrik yerleştirilmiş, profilli birer paye ile üç bölüme ayrılmıştır. Doğu duvarda, dıştan düz duvarla sınırlandırılmış yarım daire planlı bir apsis yer almaktadır. Apsisin doğu duvarı ekseninde mazgal bir pencere, kuzey duvarında zeminden başlayıp apsisin yaklaşık yarı yüksekliğine kadar uzanan yarım daire kemerli bir niş, bu nişin batısında, üst seviyeye yerleştirilmiş yine yarım daire kemerli küçük boyutlu ikinci bir niş ve apsisin güney duvarında dikdörtgen biçimli üçüncü bir niş bulunmaktadır. Kuzeydeki büyük boyutlu nişin içine de biri yarım daire kemerli, diğeri dikdörtgen biçimli olmak üzere iki niş daha açılmıştır.

Apsis yarım kubbe, naos içten beşik tonoz, dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Çatı orijinal özelliklerini korumakta olup, taş levhalarla kaplanmıştır.

Yapıdaki süsleme, batı ve doğu cephede yer alan mazgal pencerelerin etrafını kuşatan yarım daire kemerli iki sıra kaval silme ile batıdaki pencerenin üst kısmına kabartma olarak işlenmiş haç motifinden ibarettir.

*Tskarostavi Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Öncül (Tskarostavi) Köyü'nde yer alan kilise tamamıyla tahrip olmuş, günümüze olasılıkla kilisenin kuzeyinde yer alan şapelin apsis kısmı ile güney duvarından bir parça ulaşmıştır. Kalan bu kısımlar, kaba yonu ve düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Kilise, sağlam durumda gören ve 11.-12. yüzyıla tarihlendiren Takaişvili'nin yayınladığı plan ve çizimlere göre batı kolu uzun yarı serbest haç planlıdır (Çizim: 2n)<sup>16</sup>. Batı haç kolunun güneyine kare planlı bir mekân, kuzeyine de bir şapel

15 Yapı ilk kez Takaişvili tarafından belgelendirilmiştir. Bkz. E. Takaişvili 1909: 51-52, fig. 29; H. Gündoğdu 2000: 51-52, fig. 27.

16 E. Takaişvili 1909: 45-51, fig. 23; W. Beridze 1981: 183-185, 312, fig. 129; J. M. Thierry, 1990:132; P. Zakaraya 1990: 10-12, fig. 2.

yerleştirilmiştir. Ayrıca batı haç kolu, batı cepheden başlayıp, güneydeki kare planlı mekâna kadar uzanan revakla çevrilidir. İç mekâna batı ve güney cephede yer alan birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Batı haç kolu, iki sıralı yerleştirilmiş üçer paye ile ortadaki daha geniş ve yüksek tutulmuş üç nefte ayrılmıştır. Merkezdeki kare planlı mekân, iki yanda eş boyutla haç kolları ile genişletilmiş, kuzeydoğudaki serbest, diğerleri profilli ve duvardan taşıntılı yapılmış payelere oturan yüksek kasnak üzerindeki kubbe ile örtülmüştür. Doğuda bemadan sonra yer alan ve dıştan düz duvarla sınırlandırılmış yarım daire planlı apsis bulunmaktadır. Apsisin iki yanında birer kapı ile haç kollarına açılan dikdörtgen planlı birer pastophroiron hücresi vardır. Kuzeydeki bir kapı ile de bemaya bağlanan hücreler dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır ve apsis duvarı hizasından içe çekildikleri için doğu cephede kademelenmeye sebep olmuşlardır.

Merkezdeki kubbe dışında apsis yarım kubbe, diğer mekânlar tonozla örtülmüştür. Kubbe dıştan her cephesi sütunlara oturan kemerlerle hareketlendirilmiş sekizgen kasnak üzerindeki külah ile örtülmüştür.

*Çomardo Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Akdarı (Çomardo) Köyü'nde bulunan yapı<sup>17</sup>, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim: 2o). Ancak günümüze apsisin güney yarısı ile güney duvar kalıntısı ulaşmıştır. Kalıntılardan yapının düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

*Sansut Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Akdarı (Çomardo) Köyü'nün yaklaşık 5 km. kuzeydoğusunda bulunan yapı<sup>18</sup>, bir çevre duvarı içinde yer almaktadır ve dıştan 8.50x5.00 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Resim: 12; Çizim: 2ö). Beden duvarları sarı, kırmızı ve gri renkli düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Ancak yüzey taşlarının büyük bir bölümü sökülüştür. Güney duvarı dışında sağlam durumda günümüze ulaşmıştır.

Yapıya giriş, yıkık olan güney duvardadır. Doğru duvarda dıştan düz duvarla sınırlandırılmış, naostan bir kemerle ayrılan yarım daire planlı apsis yer almaktadır. Apsisin doğu duvarı eksenine ile naosun batı duvarında üst seviyede mazgal tipi birer pencere vardır.

Apsis yarım kubbe, naos içten iki yanda birer duvar payesine oturan yarım daire kemer ile takviye edilmiş beşik tonoz, dıştan kırma çatı ile örtülüdür.

17 E. Takaişvili 1909: 62, fig. 34.

18 E. Takaişvili 1909: 63, fig. 37; H. Gündoğdu 2000: 171-172, çiz. 50'de Sensop adıyla tanıtılmıştır.

Kilisenin güneyine, kilise ile aynı uzunlukta, dikdörtgen planlı bir mekân birleştirilmiştir ancak büyük ölçüde tahrip olmuştur. Çevre duvarı içinde de mezarlar bulunmaktadır.

*Kotasi Kilisesi:* Çıldır İlçesi, Sabaholdu (Kotasi) Köyü'nde bulunan yapıdan günümüze sadece yıkılmış durumdaki dolgu parçaları ulaşmıştır.

Yapıyı ilk belgelendiren Takaişvili'nin planına göre yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek nefli ve yarım daire planlı apsislidir (Çizim: 2p). Giriş batı cephe eksenindedir. Naosun üzeri, bir takviye kemeri ile desteklenmiş tonozla örtülüdür. Kilisenin güney yanında kilise ile aynı uzunluğa sahip dikdörtgen planlı ve iki bölümlü bir mekân vardır. Ancak o dönemde de kilisenin güney duvarı büyük ölçüde, batı duvarı ise tamamen; yandaki mekânın ise güney ve batı duvarı yıkılmış durumdadır<sup>19</sup>.

*Tataleti Şapeli:* Çıldır İlçesi, Baltalı (Tataleti) Köyü'nde yer alan şapel<sup>20</sup>, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Beden duvarları kaba yonu ve düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Yapıya, kuzey cephenin doğusunda yer alan kapıdan girilmektedir. Doğuda dıştan düz duvarla sınırlandırılmış yarım daire planlı apsis yer almaktadır. Apsisin doğu duvarı ekseninde yarım daire kemerli mazgal pencere bulunmaktadır. Apsis yarım kubbe, ana mekân içten beşik tonoz, dıştan kırma çatı ile örtülüdür.

*Mamaleti Şapeli:* Çıldır İlçesi, Baltalı (Tataleti) Köyü'nde, Maçit mevkiinde yer alan ilk kez tarafımızdan belgelendirilen şapel tamamıyla tahrip olmuş, sadece duvar dolgusundan kalıntılar günümüze ulaşmıştır.

*Ampur Şapelleri:* Çıldır İlçesi, Kenardere (Ampur) Köyü'nde bulunan iki şapelden birinin yerine askeriye koşulları inşa edilmiş, köyün girişinde bulunan diğeri tamamıyla yok olmuştur.

Şapelleri ilk belgelendiren Takaişvili'nin yayınladığı plana göre her iki şapel de doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Girişler güney cephededir, doğuda yarım daire planlı apsisleri vardır ve naos birer takviye kemeri ile desteklenmiş tonozla örtülüdür (Çizim: 2r)<sup>21</sup>.

*Kazankalesi Kilisesi:* Merkez İlçe, Ortageçit Köyü, Kazankalesi mevkiinde yer alan kilise<sup>22</sup>, dıştan 11.00x6.00 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda

19 E. Takaişvili 1909: 63, fig. 36.

20 E. Takaişvili 1909: 62.

21 E. Takaişvili 1909: 62, fig. 34-35.

22 H. Gündoğdu 2000: 135-136, çiz. 37.

dikdörtgen planlıdır (Çizim: 2s). Ancak önemli ölçüde tahrip olmuştur. Güneybatı köşesi tamamıyla yıkılmış, diğer duvarları 1.00-2.00 m. yüksekliğinde ayakta kalabilmiştir. Beden duvarlarının yüzey taşları tamamen dökülmüştür. Ancak dolguda kalan izlerden kesme taşlarla örüldüğü anlaşılmaktadır.

Doğuda, dıştan düz duvarla sınırlandırılmış yarım daire planlı apsis bulunmaktadır.

*Uri Kilisesi:* Merkez İlçe, Altaş (Uri) Köyü'nde bulunan yapı günümüze ulaşamamıştır.

Yapıyı ilk belgelendiren Takaişvili'nin yayınladığı plana göre kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tek neflidir (Çizim: 2ş). Giriş batı cephe eksenindedir. Naosun kuzey ve güney duvarı dışa taşıntılı payelerle ortadaki geniş, doğudaki en dar olmak üzere üç bölüme ayrılmış, bu bölümler kademeli kemerlerle niş görünümüne kavuşturulmuştur. Doğudaki bölümün iki yan duvarına birer apsidiol açılmıştır ki bu bölgede rastlanılan bir özellik değildir. Doğuda bemandan sonra apsis yer alır. Apsisin iki yanında birer kapı ile apsis ve batıya açılan kare planlı birer pastophorion hücresi vardır<sup>23</sup>.

Yapının ölçüleri ve pastophorion hücrelerinin varlığı aslında üç nefli bir yapıyı düşündürse de tek nefli yapılmıştır ve bu özelliği ile yapı bölgede tek örnektir.

*Börk Köyü Kilisesi:* Hanak İlçesi, Börk (Gogiba) Köyü'nde yer alan kilise<sup>24</sup>, dıştan 9.50x7.30 ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kalıntılar batı cepheye sonradan birleştirilmiş bir narteksin varlığına işaret etmektedir (Resim: 13; Çizim: 2t).

Beden duvarları siyah renkli moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiş, batı cephede üst seviyede yer alan mazgal pencerenin etrafı ile apsis yarım kubbesinde kırmızı renkli taşlara yer verilmiştir. Geniş tutulan dezler beyaz renkli harçla doldurulmuştur.

Yapının örtüsü tamamıyla çökmüş, duvarlarda da yer yer yıkılmalar olmuştur.

Yapıya, batı cephenin yıkılmış olan kısmında ve yarım daire kemerli olduğu anlaşılan kapıdan girilmektedir. Doğuda, bir kemerle naostan ayrıldığı belirlenebilen dıştan düz duvarla sınırlandırılmış yarım daire planlı apsis, apsisin doğu duvarında da etrafı yıkılmış durumda mazgal tipi bir pencere bulunmaktadır. Pencerenin etrafındaki günümüze ulaşan sıva parçaları üzerinde kazıma olarak

23 E. Takaişvili 1909: 79, fig. 52.

24 H. Gündoğdu 2000: 173-174, çiz. 51.

yazılmış Gürcüce kitabe bulunmaktadır. Batı duvarın üst seviyesinde de mazgal tipi bir pencereye yer verilmiştir.

Kalıntılardan naos kısmının, kuzey ve güney duvarın üst seviyesindeki ikişer konsol üzerine oturtulan takviye kemeri ile desteklenmiş yarım daire beşik tonoz, apsisin ise yarım kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

*Gogiba Kilisesi:* Hanak İlçesi, Börk (Gogiba) Köyü'nün güneyinden yaklaşık 1.5 km. uzaklıkta, tarlalar içinde yer alan yapı tamamıyla yıkılmış, sadece temel duvarlarından bir kısım günümüze ulaşmıştır.

Yapıyı ilk belgelendiren ve 10. yüzyıla tarihlendiren Takaişvili, duvardaki bir yazıta göre yapının St. George adandığını tespit etmiştir. Takaişvili'nin yayınladığı bilgi, plan ve resimlere göre kilise dıştan oniki cepheli içten hegzakonchos planlıdır (Çizim: 2u). Beden duvarları düzgün kesme taşlarla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Ancak o dönemde de duvarlarda yıkılmalar mevcuttur ve yüzey taşlarının büyük bir kısmı dökülmüş durumdadır.

Cepheler birer dönüşümlü olarak yerleştirilmiş üçgen niş ve yarım daire kemerli pencerelerle hareketlendirilmiş, bunların üzerinden de cepleri çepeçevre dolaşan kaval silme geçirilmiştir.

İç mekâna giriş batı cephe ekseni ile yapının kuzeybatı çapraz ekseni üzerinde bulunan birer açıklıktan sağlanmıştır. Merkezde, duvarlardan taşıntılı yapılmış ince payelerle sınırlandırılan altigen planlı mekân oluşturulmuş ve altı yöne birer yarım daire planlı eksedra yerleştirilmiştir. Girişlerin bulunduğu iki eksedra hariç diğerlerinin ana eksenlerine birer pencere açılmıştır.

Merkezdeki mekân içte, yüzeylerinde birer küçük tromp bulunan pandantiflerle geçilen altı cepheli yüksek kasnak üzerindeki kubbe, dıştan dilimli külah ile örtülmüş; kasnak cepheleri içte ve dışta sütunlar üzerine oturan kemerlerle oluşturulmuş yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir<sup>25</sup>.

*Hanak İlçesi, Ortakent (Nakala) Köyü Şapelleri:* Samanbey, Rıkbet, Eşegüm, Meryemkaya ve Horosman mevkiğinde yer alan ve ilk kez tarafımızdan tespit edilen şapellerin günümüze ulaşmadığı, yerlerinde yıkıntı molozların bulunduğu görülmüştür.

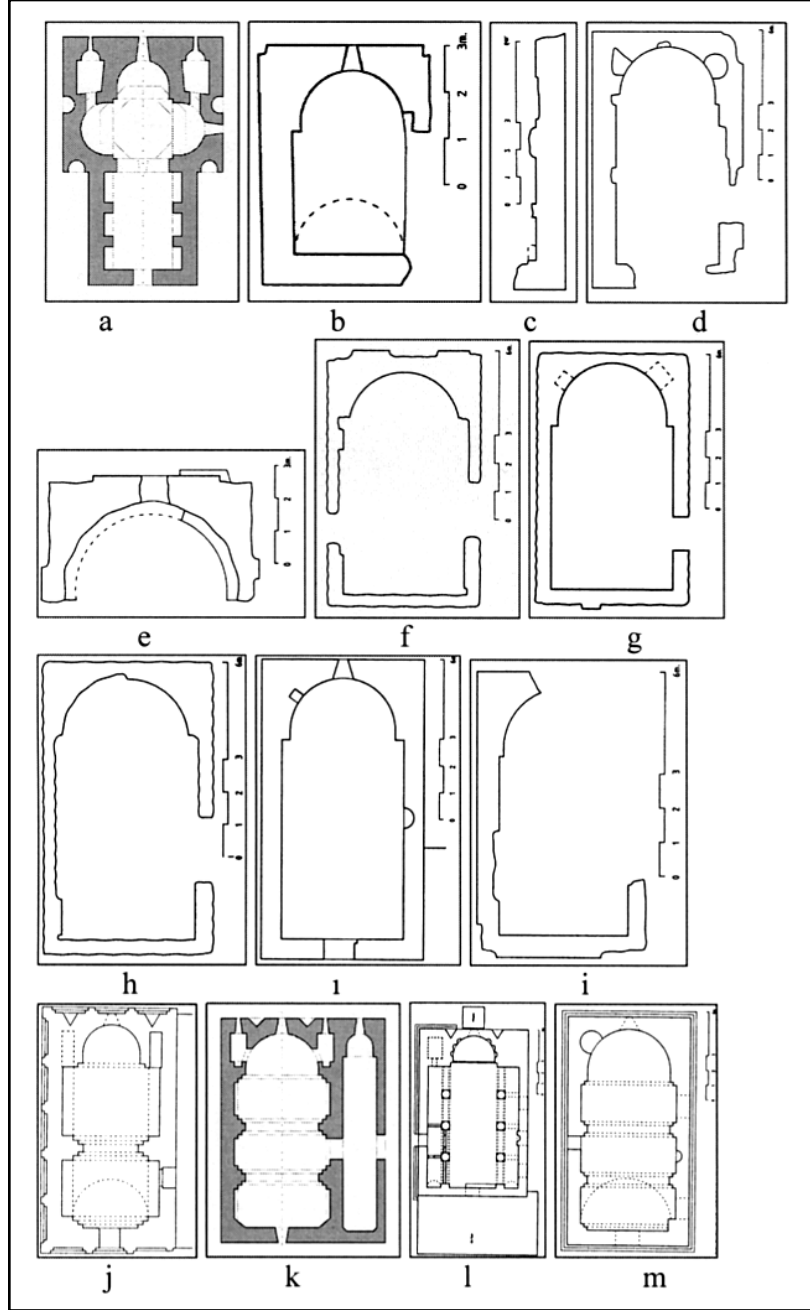
25 E. Takaişvili 1909: 73-75, fig. 47-49; W. Beridze 1991: 190, 287, fig. 134/2; J. M. Thierry 1989: 133; P. Zakaraya 1990: 113-118, fig. 50.



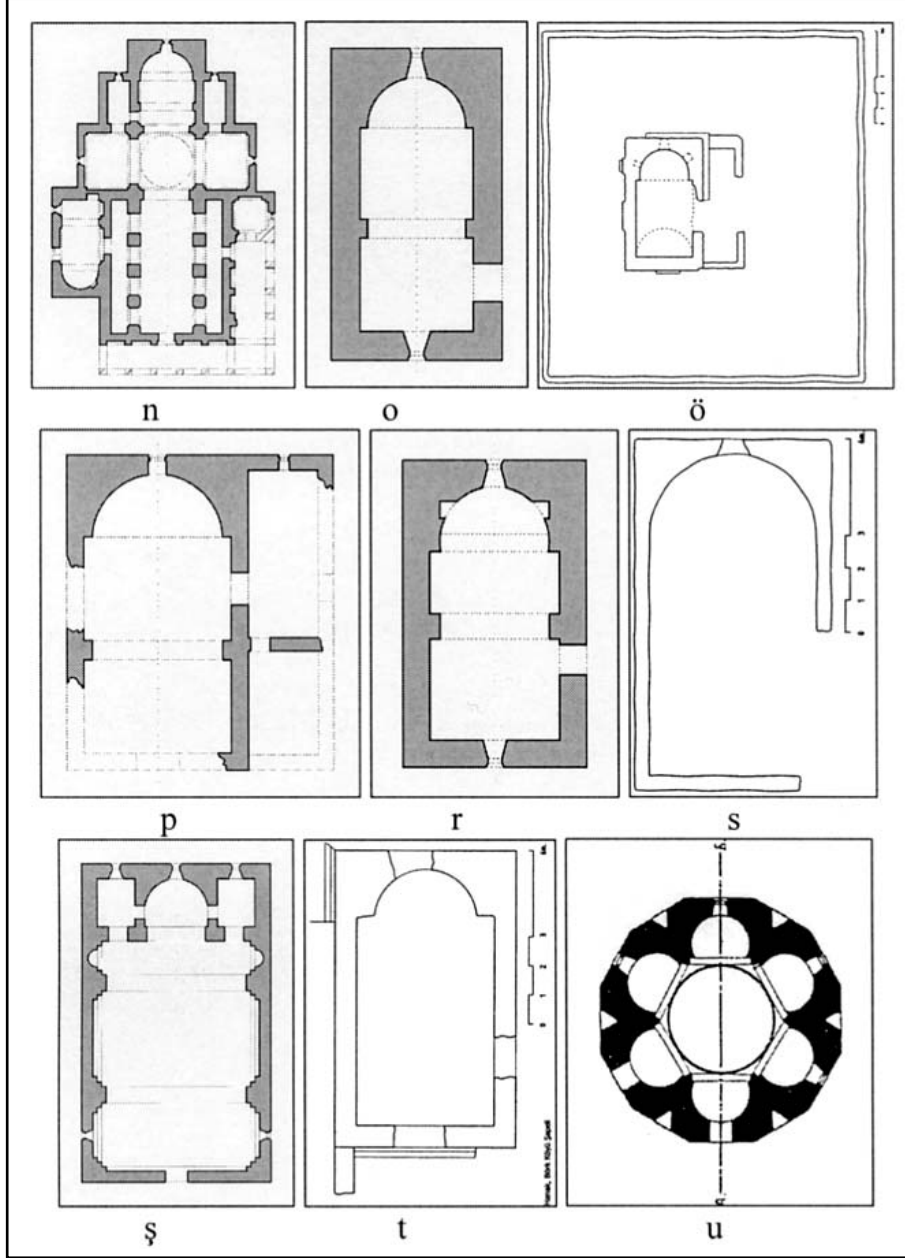
Sonuç olarak farklı plan tiplerinin denenmesi, çoğunun düzgün kesme taşlarla inşa edilmesi, cephelerin üçgen nişlerle hareketlendirilmesi ve bezemeye yer verilmesi göz önüne alındığında, Ardahan bölgesindeki yapıların 10. yüzyılın 2. yarısından itibaren inşa edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

#### KAYNAKLAR

- Beridze W., 1981: *Monuments de Tao Klardjetie dans L'Histoire de L'Architecture Géorgienne*, (Rusça-Fransızca), Tbilissi.
- Gündoğdu H., 2000: *Kaleler ve Kuleler Kenti*, Ankara.
- Takaişvili E., 1909: *Hıristiyan Anıtları, 1902 Yılındaki Araştırmalar, Kafkas Arkeolojisi İçin Materyaller*, (Rusça), XII, Moskova.
- Takaişvili E., 1952: *1917 Yılındaki Gürcistan Güney Eyaletleri Arkeolojik Araştırmalar*, (Rusça), Tiflis.
- Thierry J. M., 1989: "Topographie et État Actuel des Monuments Géorgiens en Turquie Orientale", *Revue des Études Géorgiennes et Caucasiennes*, 5, Paris, s. 129-167.
- Thierry J. M-N., 1969: "L'église Géorgienne de Pekreşin (Turquie)", *Bedi Kartlisa*, XXVI, Paris, s. 93-101.
- Tokarski N. M., 1988: *Tao ve Klarceti'de Ortaçağ Kiliseleri Arkeolojisinin Tarihi*, (Rusça), Ayastan.
- Zakaraya P.1990: *Tao Klarceti Mimarisi*, (Rusça), Tiflis.



Çizim: 1



Çizim: 2



Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3



Resim: 4



Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



Resim: 8



Resim: 9



Resim: 10



Resim: 11



Resim: 12



Resim: 13



# APOLLONIA AD RHYNDACUM (GÖLYAZI) VE ULUBAT GÖLÜ ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2006 YILI RAPORU

Serdar AYBEK\*  
Ali Kazım ÖZ

Bursa İli, Gölyazı Beldesi, Apollonia Ad Rhyndacum antik kenti ve Uluabat Gölü çevresindeki 2006 yılı çalışmaları 23.09.2006/05.10.2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaların ilk yılı olması sebebiyle özellikle antik kent üzerinde çalışılmıştır. Bunun dışında belediye, üniversite ve sivil kuruluşlar ile temaslara geçilmiş ve bölge için yeni olan bu bilimsel aktivite tanıtılarak ileriki çalışmaların hazırlıkları sürdürülmüştür. Antik kentteki çalışmalar Kız Ada, modern yerleşim, nekropol, stadion, tiyatro ve kült alanında tespit ve kayda yönelik sürdürülmüştür. Ayrıca Uluabat Gölü'ndeki Manastır Ada ve Terzioğlu Adası'nda çalışılmıştır<sup>1</sup> (Harita).

## *Antik Kent*

Apollonia, Marmara Denizi'nin güneyinde, Bursa-İzmir yönünde Bursa kent merkezine 34 km. uzaklıkta yer alan Uluabat Gölü'nün (antik Apolloniatis) kuzeydoğusundan gölün içine doğru uzanan bir yarımada üzerinde kurulu olan bugünkü Gölyazı Beldesi sınırlarında yer almaktadır<sup>2</sup> (Resim: 1). Yarımada, birbirlerine sığ bir kumsal şeridi ile bağlanan iki alçak tepecikten oluşmaktadır. Kış mevsimlerinde kara ile bağlantısı kesilen ada yerleşimi ulaşımı, iki tepecik arasındaki modern köprü ile sağlanmaktadır. Herhangi bir kalıntı bulunmamasına

\* Yrd. Doç. Dr. Serdar AYBEK, Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne/TÜRKİYE

Dr. Ali Kazım ÖZ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE

1 Araştırmalarımız için gerekli izni veren ve bölgedeki ilk çalışmaların başlamasını sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve özverili çalışmalarından ötürü Bakanlık Temsilcisi Hale Zehra Sekmen'e teşekkür ederiz. Ayrıca araştırmalarımıza sağladıkları desteklerden ötürü Gölyazı Belediyesi'ne, İNOKSAN firmasına, BUSİAD'a (Bursa Sanayicileri ve İşadamları Derneği) ve öğrencilerimiz Hüseyin Erpehlivan, Utku İnce, Cüneyt Kara ve Nurdan Filizöz'üne teşekkürü borç biliriz.

2 RE II.1, p.115-15.

karşın antik kentin var olduğu dönemde de benzer bir köprü ile iki kara arasındaki ulaşımın sağlandığı düşünülmektedir. Zira bugünkü Gölyazı halkının büyük bölümü ada kesimindeki 19. yüzyıl ahşap hatıllı, tuğla duvarlı tarihî Rum evlerinde yaşamaktadır ve bu evler ile sokaklar ızgara tipi plan üzerine yerleştirilmiştir. Bu noktada akla ilk gelen Gölyazı veya önceki ismiyle Apolyont'un antik Apollonia'nın sivil yerleşimi üzerine kurulmuş olabileceğidir<sup>3</sup>. Nitekim antik kentin resmî yapıları ait kalıntıları yarımadanın karaya yakın iç kısmındaki Zambak Tepe yamaçlarına inşa edilmiştir. Zambak Tepe'nin güneybatı yamacında tiyatro, kuzey yamacında stadion, doğu yamacında ise büyük bir kült alanı tespit edilmiştir. Nekropol ise kentin kuzeyinde, girişte, hem beldeye hem antik kente kara ulaşımını sağlayan tek karayolunun iki tarafında kuruludur. Yerleşime adını veren şehrin tanrısı Apollon ve tapınağı, şehrin kuzeybatısında karaya yaklaşık 1 km. uzaklıktaki sığ bir adacık olan Kız Ada üzerindedir. Burası ayrıca, şehre dair kalıntıları günümüze ulaşan en iyi yapıyı barındırma özelliğine sahiptir (Çizim: 1).

Apollon'un kentin koruyucu tanrısı olması ve burada bir tapınağının bulunması şehrin adının Apollonia olarak belirlenmesinde önemli etkindir. Ancak, Anadolu'da bulunan aynı isimli diğer sekiz kentten ayırt edilebilmesi için "Mustafakemalpaşa Çayı üzerindeki Apollonia" anlamına gelen "Apollonia Ad Rhyndacum" kullanılmıştır. Mysia-Bithynia sınırındaki kente ait en eski buluntular M.Ö. 4. yüzyıl sikkeleridir<sup>4</sup>. Bazı kaynaklarda Miletos'un kolonisi<sup>5</sup> olarak kurulduğu belirtilen şehir Pergamon Krallığı'nın gücünü arttırdığı dönemlerde, onların hâkimiyeti altına girmiştir. M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren ise kentte bir gelişim gözlenir. Bu zenginleşmede kerevit ticaretinin ve Apollon Kült Alanı'nın önemli rol oynadığı kent sikkelerinden anlaşılmaktadır<sup>6</sup>.

Roma Döneminde Adramytteion (Edremit) mahkeme merkezine -Cenventus Juridicius- bağlı olan onbir üyeden biri olarak görülen kent, bir süre de Kyzikos'a bağlı kalmıştır. Roma İmparatoru Hadrianus'un (117-138) bölgedeki büyük depremin ardından Kyzikos'a (Belkıs) giderken Apollonia'ya uğrayıp konakladığı ve buraya destekte bulunduğunu ele geçirilen yazıtlar göstermektedir. Nitekim bu tarihten sonra yeni bir imar faaliyeti başlamıştır.

Ancak, 268 yılında Got İstilasası sırasında kuşatmaya uğrayan Kyzikos kenti ile Apollonia ad Rhyndacum da tahribata uğramıştır. IV. yüzyılda kent Hellespontos'tan

3 E. Göksu tarafından hazırlanan imar planında bu görüşe de yer verilmiştir. Göksu 1998, s.

4 Wroth 1964, 8-13.

5 Ehrhardt 1983, 135; Gorman 2001, 247.

6 Wroth 1964, 9, Nr. 10;

alınarak Bithynia piskoposluklarına dahil edilmiştir. Bir süre Nicomedia'ya (Kocaeli) bağlı bir piskoposluk olarak kalmış daha sonra bu ayrıcalık Cius'a (Gemlik) geçmiştir. 680 ve 690 meclislerinde kent Theotokia olarak geçmektedir. Uzun yıllar Bizans İmparatorluğu içinde sakin bir hayat süren kent XIV. yüzyıl başlarında bölgede varlığını duyuran Osmanlı akıncılarına dayanamayıp Prusa (Bursa) ve Apamea'dan (Mudanya) kaçanların toplandığı bir kent olarak bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Döneminde kent oldukça küçülerek sadece ada üzerinde kalmıştır<sup>7</sup>.

### *Yüzey Araştırmaları*

#### *Apollon Tapınağı*

Antik kentin 1 km. kadar kuzeybatısında yer alan Kız Ada üzerinde, kente ismini veren Apollon Tapınağı'nın bulunduğu 1800'lü yıllarda burayı ziyaret eden Lé Bas'nın notlarından ve çizimlerinden bilinmektedir<sup>8</sup>. Geç dönemdeki söylencelerden ötürü Kız Ada olarak bilinen yer tapınak adasıdır (Resim: 2). Nitekim ada ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda coğrafi şeklini koruyacak şekilde burayı çevreleyen 70x50 m. boyutlarında Hellenistik temenos duvarı ve batı taraftaki yarım daire şeklinde basamaklı giriş tespit edilmiştir. Duvarın özgün yüksekliği yaklaşık 1.50 m.dir. Görüntü itibarıyla ada tamamen Tanrı Apollon'un kutsal alanıdır ve burada bir tapınağı bulunmaktadır. Nitekim duvarın doğu tarafında *in situ* olarak tespit edilen sandal bağlama blokları buraya gölden gelen görevli veya ziyaretçiler için düşünülmüş olmalıdır (Resim: 3). Ayrıca tapınağa ait olduğu düşünülen sütun tamburları ve altlıklar da temenos duvarı dışında göl suları içinde yer almaktadır. Kız Ada'nın yoğun bir bitki örtüsüyle kaplanmış olması ve duvarın yer yer su altında bulunması burada derin bir araştırma yapmayı engellemiştir. Literatür araştırmasında elde edilen diğer belgeler arasında yer alan III. Gordianus sikkeleri Sauroktonos tipindeki kült heykeli ile birlikte İonik tetrastyl bir yapıyı göstermesi bakımından oldukça ilginçtir<sup>9</sup>.

#### *Antik Yol ve Nekropol*

2006 yılı çalışmaları ağırlıklı olarak nekropol alanında gerçekleştirilmiştir. Bu programlamada nekropol alanının belde dışında kalması ve tahribata açık

7 Yalman 1987, 11.

8 Lé Bas 1888, Pl. 45-49.

9 Hasluck 1910, 72; Sylloge, Nr. 1066; Fritze 1913, Nr. 237.

durumda bulunması rol oynamıştır. Nekropol, Gölyazi'nin kuzeyinde modern ve antik yerleşimin tek karayolu bağlantısı olan yolun iki yanına kurulmuştur. 2,50 m. genişliğindeki antik yol bugünkü asfalt yola paralel ve onun yaklaşık 1,50 m. alt kotunda ilerlemektedir. Olasılıkla antik Bursa-Erdek yolu ile günümüzde de olduğu gibi kesişmektedir. Bu rotada bulunan çok sayıda mil taşı bu iddiayı güçlendirir. Ayrıca Antik Çağda hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde dahi teknelerle Mustafakemalpaşa Çayı vasıtasıyla Karacabey Boğazi'ne ve buradan da Marmara Denizi'ne ulaşıldığı bilinmektedir. Yoldaki Antik Döneme ait tekerlek izlerinin arasına, benzer örneklerden anlaşıldığı üzere şehrin inşasında kullanılan büyük blokların nakliyesinde rol oynayan kare biçimli (15x15 cm.) oyuklar açılmıştır.

Araştırmalarda tespit edilen mezar yapıları ve lahitlerin tamamı Roma Dönemine aittir. Yolun doğu kesiminde ana kayanın sanduka şeklinde yontulmasıyla oluşturulmuş lahit mezarlar (Resim: 4), batı tarafta ise Apollon Tapınağı'na yönlendirilmiş ortalama 6x6 m. boyutlarında, podyumlu mezar yapıları tespit edilmiştir. Alandaki 3 podyumlu mezar ve 6 lahit büyük oranda tahrip edilmiştir. Ayrıca aynı alandaki zeytinlikler içinde mezar yapılarına ait olabilecek iyi korunmuş duvarlar bulunmaktadır. Tespit edilen duvarların birçoğunu kentin diğer yapılarında da olduğu gibi büyük kireçtaşı dikdörtgen blokların kenet kullanılmadan birleştirilmeleriyle oluşturulmuştur.

### *Kutsal Alan*

Zambak Tepe'nin doğu yamacında Uluabat Gölü'nü görecektir şekilde konumlanan alan, kireçtaşı ana kayanın doğu yüzü tıraşlanarak oluşturulmuştur (Resim: 5). Bu noktada yaklaşık 3,60 m. yüksekliğinde dikey bir yüzey kazanılmıştır. Yüzeydeki taşçı işlemleri hâlen izlenmekle birlikte, değişik boyutlarda üç adet adak nişi de görülmektedir. Nişlerden büyük olanın (N1, 36/27 cm.) çevresi kazıma yöntemiyle mezar steli şeklinde işlenmiş ve çizgilerin bir kısmı N2 (27/16 cm.) nişin sınırını oluşturmuştur. Ara noktadaki bu düzensizlik, stel izlenimi veren çizgilerin daha sonra eklendiğini göstermektedir. Ayrıca küçük boyutlardaki N3 (8/6 cm.) nişin tabanı diğer nişlerin tabanlarından 9 cm. yüksekte yer almaktadır. Böylece üç nişin birbirinden farklı zamanlarda, taş yüzeyine işlendiği düşünülebilir. Yüzeyde nişlerden başka 6/6 cm. boyutlarında kenet deliğine benzer bir girinti de bulunmaktadır (Çizim: 2, 3).

Nişlerin üst bölümleri yarım daire şeklinde sonlanmaktadır. Ayrıca her nişin derinliği genişliğinin yarısı olacak şekilde oyulmuştur. Büyük nişin çevresindeki çizgiler, bir alınlıklı mezar stelinin dış hatlarını verecek niteliktedir. Arşitrav bölümünü belirleyen iki paralel çizgi ve yan akroterler, diğer stellerde ve kaya anıtlarında da görülen özelliklerdir. Nişlerin bulunduğu kaya blokundan 20 m. güneyde başka bir ana kaya, köşe yapacak şekilde tıraşlanmıştır. Böylece iki kaya bloku arasındaki yaklaşık 25/7 m. boyutlarındaki alanın, kutsal törenler için kullanıldığı düşünülebilir. Ayrıca tıraşlanmış kaya yüzeylerinin bu alanın hemen önünden geçen stabilize yol ile kesilmiş olması alanın çok geniş olduğunu ve teraslar hâlinde göl kıyısına kadar ulaştığını düşündürür. Bu durumda tespit edilen yüzey ve nişler kutsal alanın en üst noktasını oluşturmuş olmalıdır.

Apollonia gibi bir Mysia kentinde kaya nişlerinin bulunması, Frig kültürünün yayılım alanını göstermesi açısından ilginçtir. Ayrıca bu tür kutsal mekânların varlığı, kentteki Apollon kültürünün yanı sıra ana tanrıça kültürünün de bulunduğu göstermektedir<sup>10</sup>. Kentin bu kesiminde yapılacak araştırmalar ve kazılar sonucu, ölü gömme âdetleri ve bunun yanı sıra kentin inanç sistemi hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılabilecektir.

### *Stadion*

Zambak Tepe'nin kuzey yamacındaki yapı Lé Bas tarafından çizilen kent planında da gösterilmiştir. Önceki yıllarda tarafımızdan gerçekleştirilen ziyaretlerde ise tamamı tahrip edilmiş olan antik kentin stadion alanının Gölyazı Beldesi'nin toprak zeminli spor sahası olarak kullanılmaktadır (Resim: 6). Buna karşın stadiona ait kireçtaşı oturma bloklarının yerleştirildiği ana kaya yataklar görülebilmektedir. Oturma bloklarının büyük bölümü Geç Antik Dönemde ada yerleşimini çevreleyen surun inşasında kullanılmıştır (Resim: 8). Az sayıdaki blok ise yapının yakınında tespit edilmiştir.

### *Tiyatro*

Tiyatro Zambak Tepe'nin güneybatı yamacına, modern yerleşime dönük şekilde inşa edilmiştir. Çapı 75 m. olan caveasının yaklaşık 4000 kişi kapasiteli olduğu sanılmaktadır. Tiyatronun blokları stadionda da olduğu gibi geç dönem surunda kullanılmıştır. Araştırmalarda kuzey parados duvarının iyi korunmuş olduğu tespit

<sup>10</sup> Bursa Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Attis masa ayağı, Apollonia'daki Kybele inancına işaret etmektedir. Schwertheim 1978, 826, Taf. CXCVII, 37.

edilmiştir. Ayrıca sahne binasının bulunması gereken noktada oluşan yüksek toprak yapısı ve yoğun bitki örtüsü burada sahne binasına ait izlerin varlığını düşünmemize neden olmuştur (Resim: 7).

### *Modern Yerleşim ve Kale*

2006 yılı çalışmalarının son bölümünü Gölyazı'nın ada yerleşimi olarak nitelendirilebilecek alanı çevreleyen surların incelenmesi oluşturmuştur. Geç Antik Çağda kentin yapılarına ait blokların surlarda kullanılmış olması bu incelemeyi zorunlu hâle getirmiştir (Resim: 8). Nitekim Gölyazı Merkez Camii arkasındaki kule kalıntısında yer alan yazıtlı blokların Kız Ada'dan getirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu bloklar M.S. 120 yılında bölgede büyük yıkım yaratan depremin ardından Mysia'ya gelen ve Apollonia'ya da uğramış olan Hadrianus onuruna Apollon Tapınağı önüne inşa edilen stoa veya portikoya ait olmalıdır<sup>11</sup> (Resim: 9). Nitekim yine surlarda yapı taşı olarak kullanılmış bir altar üzerinde imparator için  $\Sigma\Omega\tau\epsilon\pi$  ve  $\kappa\tau\iota\sigma\tau\eta\varsigma$  sıfatları kullanılmıştır<sup>12</sup> (Resim: 10). Bunun dışında surlarda bir altar daha tespit edilmiş fakat duvar içine yerleştirildiğinden okunamamıştır.

Ayrıca ada yerleşimindeki evlerden birinin *in situ* durumda, iyi korunmuş bir Roma yapısı podyum üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu yapının iyi korunmuş olmasının dışında bir diğer önemi antik kentin ada bölümüne ait plan hakkında ipuçları vermesidir (Çizim: 4; Resim: 11). Yapı Gölyazı'nın ızgara planlı sokaklardan oluşan dokusuna doğru biçimde uymaktadır ve bu hâliyle Antik Apollonia'nın sivil yerleşiminin aynı alanda aynı plan üzerine kurulu olduğunu akla getirmektedir (Çizim: 1).

### *Yayın*

2006 yılında Gölyazı-Apollonia merkezinde kentin etki alanı olarak kabul edilen tüm Uluabat Gölü çevresinde ilk kapsamlı yüzey araştırmaları başlamış ve ileriye yönelik projeler hazırlanmıştır. İlk yıl çalışmalarında öncelikle antik kentteki tespitler tamamlanmıştır. 2001–2002 yıllarında öğrenci araştırması izni ile tarafımızdan gerçekleştirilen literatür araştırmaları ve müze çalışmalarından elde edilen veriler yüzey araştırması sonuçları ile birlikte değerlendirilmektedir. Ayrıca 2006 yılında BUSİAD tarafından Gölyazı Belediyesi'ne teslim edilmek üzere 1000 adet broşür bastırılmış ve ziyaretçilere dağıtılmak üzere Gölyazı Belediyesi yetkililerine teslim edilmiştir.

11 Abmeier 1990, 15.

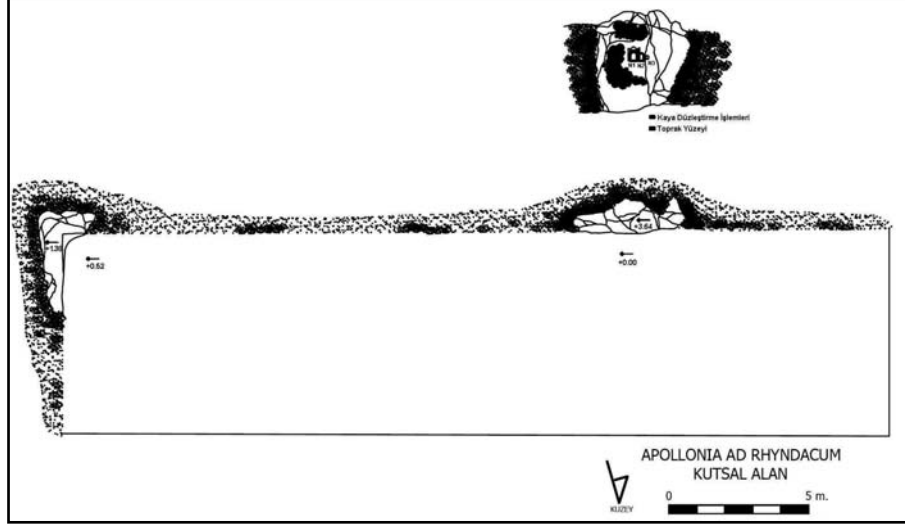
12 Altar yazıtı için bkz. Abmeier 1990, 15; "ΑΓΑΘΕ ΤΥΧΕ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΚΑΙΣΑΡΙ ΑΔΡΙΑΝΩ ΟΛΥΜΠΙΩ ΣΩΤΕ ΡΙ ΚΑΙ ΚΤΙΣΤΗ"

#### KAYNAKÇA

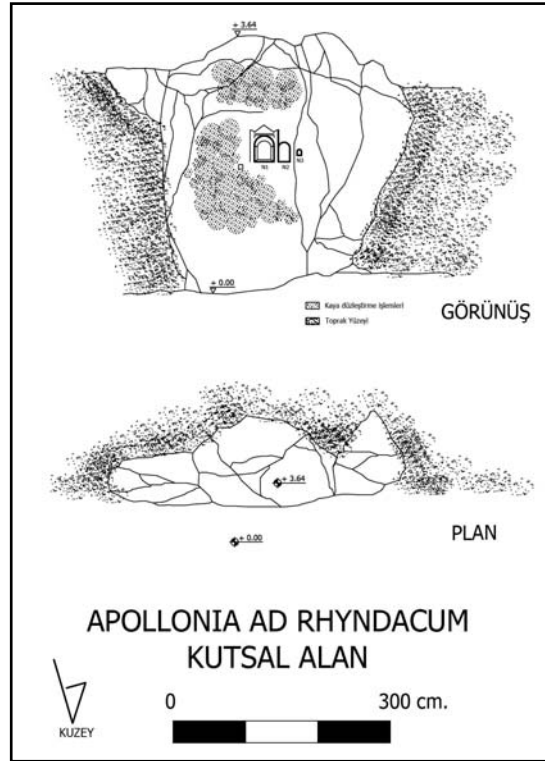
- Abmeier 1990, A. Abmeier, "Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos", E. Schwertheim (ed.), *Mysische Studien. AMStud* 1(1990).
- Aybek-Öz, S. Aybek-A. K. Öz, "Preliminary Report of the Archeological Survey at Apollonia Ad Rhyndacum", *Anatolia* 27 (2004).
- Boatwright 2002 M. T. Boatwright, *Hadrian, and the Cities of the Roman Empire* (2002).
- Ehrhardt 1983, N. Ehrhardt, *Milet und seine Kolonien: Vergleichende Untersuchung der kultischen und politischen Einrichtungen* (1983).
- French 1992, D. French, *Roman Road and Milestones of Asia Minor* (1992).
- Fritze 1913, H. von Fritze, *Die antiken Münzen Mysiens* (1913).
- Gorman 2001, V. B. Gorman, *Miletos, and the Ornament of Ionia: A History of the City 400 B.C.E.* (2001).
- Göksu 1998, E. Göksu, *Gölyazı, Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Koruma İmar Planı Açıklama Raporu*, Dokuz Eylül Üniversitesi (1998).
- Hamilton 1842, W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia with Some Account of their Antiquities and Geology* (1842).
- Hasluck 1910, F. W. Hasluck, *Cyzicus: Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjent to it, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc.* (1910).
- Le Bas 1888, M. P. Le Bas-S. Reinach, *Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure* (1888).
- Ötügen 1996, Y. Ötügen "Forschungen im nordwestlichen Kleinasien. Antike und Byzantinische Denkmäler In der Provinz Bursa", *IstMitt Beih.* (1996).
- Philipson 1913 A. Philipson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien. III. Heft: Das östliche Mysien und die benachbarten Teile von Phrygien und Bithynien.* In P. Langhans (ed.), Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt (1913).
- Ramsay 1896, A. W. M. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, RGS, Supplementary Paper (1896).
- Schwertheim 1978, E. Schwertheim, "Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien und Mysien", in S. Şahin et. al (eds.) *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens: Festschrift für Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*, Leiden 1978.
- Wroth 1964, W. Wroth, "Catalogue of the Greek Coins of Mysia", *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum* (1964).
- Yalman 1987, B. Yalman, Apollonia Ad Rhyndacum: Gölyazı Köyü, *İlgi* 37, 7-12.



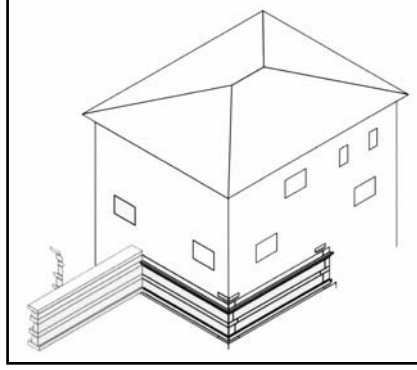




Çizim: 2



Çizim: 3



Çizim: 4



Resim: 1



Resim: 2



Resim: 3



Resim: 4



Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



Resim: 8



Resim: 9



Resim: 10

# 2006 YILI BEYDAĞLARI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Nevzat ÇEVİK\*  
İsa KIZGUT  
Max KUNZE  
Süleyman BULUT

Araştırmanın bu sezonu *In Önü* yerleşiminde, batı bölümün özellikle tarım alanlarındaki yeni keşiflere, tarım teraslarının haritaya işlenmesine ayrılmış ve eksik kalan çalışmalar tamamlanmıştır. Kelbessos ve Palamutdüzü yerleşimlerinde ise haritalamaya ve yayına yönelik çalışmaların eksiklikleri giderilmiştir.

## İN ÖNÜ

N. ÇEVİK  
İ. KIZGUT  
M. KUNZE  
S. G. BRUER

Geçen yıl gerçekleştirilen çalışmalar, haritalamaya yönelik olarak poligon noktalarının merkez bölümden batı bölüme aktarılması ve kayalık bir tepe üzerindeki kutsal alanın tespit edilmesiyle sonlanmıştı.

*Batı Bölüm* olarak adlandırılan yerleşim; güneyindeki yar, doğusundaki fazla yüksek olmayan kayalık tepe (Resim: 1, 2), batı ve kuzeyinde de merkez bölümün uzantısı olan sıra tepe ile çevrilidir. Doğusundaki tepeliğin hemen dibinden başlayan sürekli bir yükselme kotu ile batısındaki tepeye bir dil gibi uzanmaktadır. Oldukça geniş ve meyilli bu alan oluşturulan teraslamalarla tarıma elverişli duruma getirilmiştir (Resim: 2). Teraslamalar topografyanın yönlendirmesiyle daha çok güney ve doğu bakışımıdır. Terasların genişliği 2-6 m. arasında değişmektedir. Yoğun tarım yapıldığı anlaşılan bu bölümde, günümüz yaz aylarında yeterli su bulunmadığı gözlemlense de iki akarsu yatağı izlenebilir durumdadır. Güney yönde

\* Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK, Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, ncevik@akdeniz.edu.tr  
Antalya-TÜRKİYE  
Yrd. Doç. Dr. İsa KIZGUT, Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, ikizgut@akdeniz.edu.tr  
Antalya-TÜRKİYE  
Prof. Dr. Max KUNZE, Mannheim Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Max.Kunze@online.de  
Mannheim-ALMANYA  
Öğr. Gör. Süleyman BULUT, Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, sbulut@akdeniz.edu.tr  
Antalya-TÜRKİYE

bulunan akarsu yatağı diğerine oranla daha küçüktür. Kuzeyden güneye akan su ise oluşturduğu derin oyuklar ve sürüklediği iri taşlardan anlaşıldığı üzere daha güçlü bir debi ile akmaktaydı. Doğu bölüm ile merkez bölüm arasında kalan ve günümüzde akmaya devam eden akarsuyun batı bölüme taşındığını gösteren bir su yolunun izine rastlanmamıştır. Geçen iki yılda yapılan araştırmalarda bu önemli su kaynağının doğu ve merkez bölüme ulaştırıldığı saptanmıştı. Bu verilerle de batı bölümde herhangi bir su sorunu yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Tamamen teraslarla kaplı olan batı bölümün su gereksinimi burada bulunan iki akarsudan karşılanıyor olmalıydı. Bölgenin en sıcak dönemi olan ağustos ayında bile kuzeyden gelen akarsu yatağının yakınlarında, bugünkü orman yolunun kenarında bulunan küçük gözelerden su akmaya devam etmektedir.

Tarıma ayrılmış, oldukça fazla emek ve para harcanarak oluşturulmuş teraslama alanı, topografyanın sağladığı olanaklardan da yararlanmıştı. Kuzeyi bir perde gibi örten sıra tepenin kuzeyden esen sert rüzgârları engellemesi, doğu ve güney bakışlı ılıman havanın etkisi, tarımın yapılmasını kolaylaştırmada ve verimin artmasında akarsular kadar etkili olmuş unsurlardır.

Merkez bölüm ile ulaşımı sağlayan antik yolun bazı bölümleri heyelan nedeniyle yıkılmış olsa da yer yer izlenebilmekte ve yerleşimin alt güneyinden geçen orman yolu ile birleşip kıvrılarak ve tekrar yükselerek batı bölüme uzanmaktadır. Aynı yol batı bölümün güneyinden uçurum (yar) ile sınır yaparak önce bugünkü asfalt yola ulaşan yol, buradan da Kelbessos yerleşimine bağlanıyor olmalıydı. Asfalt yola bağlanan bölüm heyelan nedeniyle kapalı durumdadır.

Bugünkü orman yolunun ve batı bölüm olarak adlandırılan yerleşimin güneydoğusunda kalan kayalık ve her yöne hâkim tepenin üzerindeki kutsal alanda bulunan kalıntıların çizimi bu yıl yapılan çalışmalarla tamamlanmıştır. Attaleia, Trebenna, Neapolis ve Kelbessos yerleşimlerini görebilen özel konumdaki tepe üzerinde kutsal bir yapının varlığı beklenmelidir (Resim: 3). Çok iyi korunamamış olsa da bir temenos duvarının olması, temenosun içinde korunmuş iri bloklarla örülme duvar kalıntılarının bulunması, geçen yıl bazı kutsal içerikli kabartmaların ele geçirilmesi bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Ancak; tarım arazilerinin genişliğine bakarak korunaklı ve yüksek tepe üzerindeki yerleşim için, bu arazilerin sahibinin konutuna ait kalıntılar olabileceği gibi farklı bir öneri de getirilebilir<sup>1</sup>.

Tepenin çevresi araştırıldığında kutsal alana göre alt kottarda ve kuzey yönde iki lahit tespit edilmiştir. Lahitlerden biri bugünkü yola göre yukarı kotta yer alır ve üçgen alınlıklı kapağı bulunmaktadır. Ön yüzünde uzun bir yazıt bulunur, diğer yüzler yalındır. Yolun alt kotundaki diğer lahit ise yalın ve yazıtsızdır.

<sup>1</sup> Bu öneri ekip üyemiz Süleyman Bulut'a aittir.



Yerleşim orman yolunun sağında (batısında) yer almaktadır ve bunların arasında ilk görülen kalıntı yığını, oldukça fazla tahrip edilmiş podyumlu bir lahittir. Kapak ve tekne parçaları ile podyum blokları çevreye yayılmış durumdadır. Temeli ve alt blokları, yerel koyu kahverengimsi kırmızı ve kolay parçalanmış kayaya oyuludur. Diğer elemanlar yine kireçtaşından yapılmıştır. Lahitten 8–10 metre batıya gidildiğinde birbirine bağlı, güney bakışlı birkaç mekândan oluşan yapı birimleri başlar. Yol, hemen bu yerleşimin güneyinde ve 6 m. aşağısından geçmektedir.

Bu bölümün mekânları, geçen yıl tamamlanan doğu kesim yerleşim mekânları ile plan olarak benzeşmektedir. Yapılaşma sistemi, yan yana iki mekân ve ön avludan oluşmaktadır. Duvarlar tamamen yıkılmış sadece temelleri izlenebilmektedir. Bu nedenle bazı birimlerin girişleri zorlukla belirlenmiştir. Yan yana dizili birkaç mekândan sonra bu birimlerin hemen kuzeyinde ayrı duran uzun ve geniş bir mekâna ulaşılır. Doğu–batı uzantılı bu mekânın güçlendirilmiş batı duvarında işliğin baskı kolu yuvası bulunur. Korunmuş bu yuvanın önünde oldukça geniş düzleştirilmiş bir alan bulunmaktadır. İşliğin diğer elemanları seçilememektedir.

Yerleşimin en doğusundaki bu işlikten yaklaşık 20 metre batısında yine aynı yönlü oluşturulmuş ikinci bir işlik daha bulunmaktadır. Duvarları tahrip edilmiş olan mekânın güçlü olan batı duvarı ve baskı kolu yuvası korunmuştur. Toprak dolgu nedeniyle diğer elemanlar görülememektedir. Bu yapının hemen kuzeyindeki tekil bir kayalık üzerine bir khamosorion osthothek açılmıştır. Doğu–batı yönlü uzanan mezarın kapağı alt tarafa düşmüştür.

Yukarıya tırmanmaya devam edildiğinde bu kez iki mekândan oluşan bir başka işliğe gelinir. Bu işliğin duvarları ve elemanları oldukça tahrip edilmiştir. Ağırılık taşı yapının doğu duvarı yanında durmaktadır. Yapıdan yukarıya çıkılmaya devam edildiğinde teraslanmış tarım alanlarına ulaşılır. Bölgeyi kuzey ve batıdan çevreleyen tepelerden kopan kaya kütleleri bu terasları bazı yerlerde bozup dağıtmıştır. Poligon noktaları batı ve kuzey yukarılara taşınarak teraslar ve bu teraslar içerisinde saptanan yapı ve mezarlar haritaya işlenip, rölöveleri çıkartılmıştır. Teraslamaların yoğunlaştığı alanda toplam üç işlik daha tespit edilmiştir. Güneyde kalan ve batıdan aşağıya uzanan küçük akarsuyun hemen yakınında yer alan ve tek mekândan oluşan işliğin baskı kolu yuvası ve ağırılık taşı görülmekte diğer elemanlar ise seçilememektedir. Bu akarsu yatağının batı yukarısında ve kayalığın hemen dibinde yer alan bir başka mekân tek birimden oluşmaktadır. Giriş kapısı güney yöndedir ve işlik elemanlarına rastlanmamıştır. Kuzey duvarının güçlendirilmiş olması ve mekânın ölçüleri işlik veya depo-işlik olabileceğini düşündürmektedir.

Tarım teraslarının yoğunluğunun azaldığı kuzeybatı bölümde birçok birimden oluşan büyüklüğü ve iri bloklarla örülü duvarları ile dikkat çeken bir yapı daha bulunmaktadır (Resim: 4, 5). Çiftlik Evi -A- olarak adlandırdığımız bu yapının güneyinde bulunan tekil bir kayalığa bağlanan duvarlarla geniş bir avlu, kuzeye doğru uzanan birbirine eklentili mekânlarla da büyük bir yapı oluşturulmuştur.

Avlunun girişi doğu yönden gelen yolun kıvrılarak batı yöne geçmesi ile bu yönden verilmiştir. Doğu duvarının yapı zemininden daha derinden başlaması buradan geçilmediğini göstermektedir. Kayalığın içerisinde bulunan küçük çaplı bir mağaranın, pencere ve kapı gibi işlenmiş detayları bulundurması kapalı alan olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir. B birimi işliğin bulunduğu mekândır. Baskı kolu yuvası ve ağırlık burada görülebilmektedir. İşlikten C ve D birimlerine girişler bulunmaktadır. Bu iki birimin kuzey duvarı iri bloklarla örülerek güçlü tutulmuştur. E ile F mekânları ise yapıya daha sonra eklenmiş birimlerdir. Duvarların yapıya eklenmiş olmaları ve F mekânının duvarı içerisinde ikinci kullanım bloklarının bulunması, bu iki birimin daha sonra yapıya eklendiğinin kanıtlarıdır.

Sonuç olarak, daha önceki sezonlarda çalışılan doğu bölüm ile birlikte batı bölüm, İn Önü yerleşiminin üretimini sağlayan kesimleridir. Topografyanın yönlendirmesi ile merkezden kopuk alanlarda kurulmuş olmalıdırlar. Tarıma çok elverişli düzlükler olmasa da su ve güneş gibi etkenler değerlendirilmiş ve masraflı da olsa teraslamalardan kaçınılmamıştır. Günümüzde çam ormanı ile kaplı söz konusu alanlarda, ele geçirilen ışıkların özelliklerine göre zeytin ve üzüm yetiştirilmiş olmalıydı.

Merkez, doğu ve batı bölümleri ile üç ayrı yerleşim kümesinin bütününden oluşan İn Önü, bir kent dokusu sergilememektedir. Bu yıl çalışılan batı bölüm geçen yıl çalışılan doğu bölüm gibi üretim alanları ve mekanlarından oluşmaktadır. Ancak; özellikle merkez bölüm içerisinde bulunan erkende tapınak, daha sonra kilise ve toplantı salonu gibi resmî yapılar nedeniyle toplamı düşünüldüğünde de bir kymeden daha büyük olmalıdır. Yazıtların ilk deşifreleri ile yerleşimin, hemen yakınında bulunan Kelbessos'a bağlı olduğu anlaşılmıştır .

### *Palamut Düzü*

E. AKYÜREK

A. TİRYAKİ

Bu yerleşim bölgesinde geçen yıl başlanan haritalama ve rölöve çalışmaları tamamlanmış, yayına yönelik olarak eksik kalan tanımlama ve gözlemler bitirilmiştir.

2 Bu tespit; bölgede epigrafik araştırmalar yapan Prof. Dr. B. İplikçioğlu ve Araş. Gör. Dr. Hüseyin Öztürk tarafından yapılmıştır.



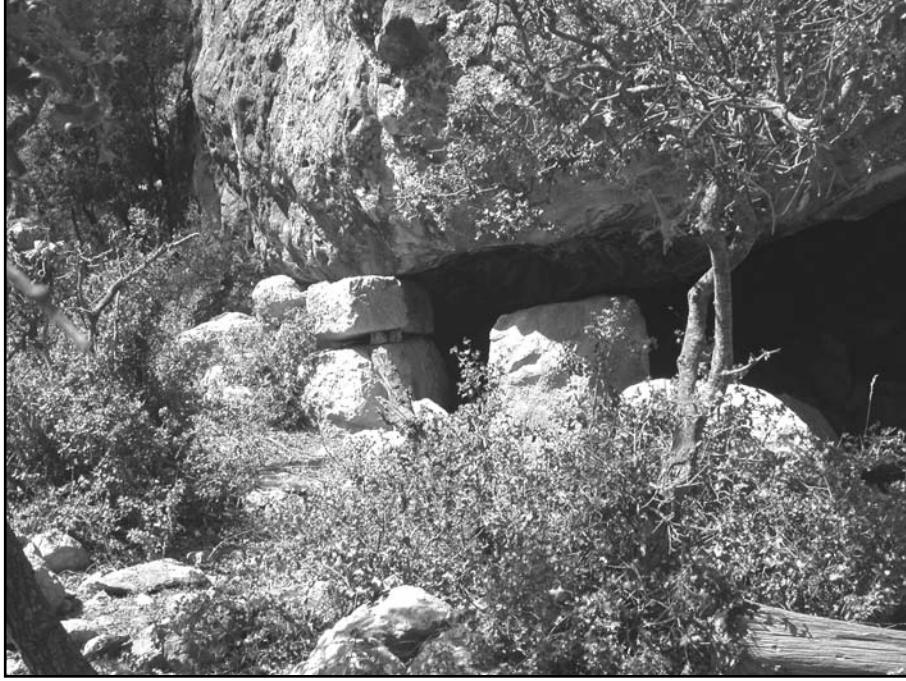
Resim 1: Kutsal alan tepesi



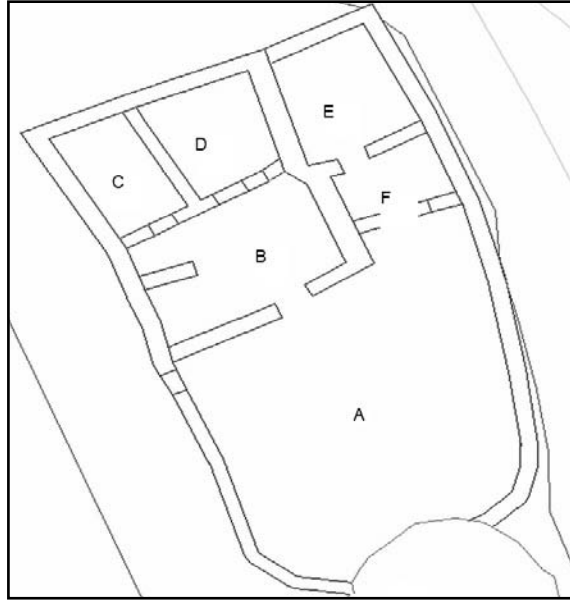
Resim 2: Tarım terasları



Resim 3: Kutsal alan



Resim 4: Çiftlik Evi -A



Resim 5: Çiftlik Evi - A Plan

# OSMANİYE İLİ VE İLÇELERİNDE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2005 YILI ÇALIŞMASI

Fusun TÜLEK\*

“Osmaniye İli ve İlçelerinde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Envanter Çalışması” T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ile 09–31 Temmuz 2005 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Üç hafta süren çalışmaya Bakanlık temsilcisi F. Güler, Arkeolog Z. Özgü Çelikel, Mimar Ç. Ayata ve harita mühendisliği öğrencileri B. Yüksel ve K. Dalkılıç katılmışlardır. Ayrıca Arkeolog Ü. Çayır Büyükulusoy ve K. Büyükulusoy 2005 yılı seramik buluntularını çizmişlerdir. Çalışmaya Osmaniye İli Valiliği maddî ve Türkiye Bilimler Akademisi bilimsel destek vermişlerdir<sup>1</sup>.

Osmaniye İli ve ilçelerinde yüzeyde tespit edilebilen arkeolojik varlıkların belgelenip envanterinin yapılmasını amaçlayan çalışma, ilin her bir ilçe bazında taranması yöntemi esas alınarak başlamıştır. Bölgede önceden yapılan çalışmalar araştırılmış ve bu çalışmaların Osmaniye İli idarî bölgesini kapsayan kısımları ilk çalışmaya temel alınmıştır. Bölgede öncelikli olarak ve ilk yapılan çalışmalar 1946-51 yılları arasında H. Th. Bossert, U. B. Alkım ve H. Çambel yönetimlerinde Karatepe ekibinin çalışmalarıdır. Yüzeyde ilk elde rahatlıkla görülen bir çok arkeolojik varlık ilk olarak bu ekip tarafından tespit edilmiştir. 1951 yılında A. V. M. Seton-Williams, Kilikya bölgesi höyüklerini kapsayan bir yüzey araştırması yürütmüştür. Araştırmacı, Çukurova’nın doğusunun büyük kısmını, bugün Osmaniye İli sınırlarında kalan alanı, pirinç tarımı, nehir taşmaları ve yer yer bataklıklar olması nedeniyle tarayamamıştır. Karatepe ekibi 1986 yılı ve sonrasında Karatepe civarında kapsamlı bir yüzey araştırması daha yürütmüştür. Karatepe civarında bulunan bir çok arkeolojik kalıntı ve Kadirli ve Osmaniye’de taşınabilir durumda olan mimari plastik taş eserleri kayıt edilmiş ve taşınır varlıklar yerinde bırakılarak yerel amirlere (jandarma veya muhtarlıklara) zimmetlenmiştir. Bölgede kapsamlı bir yüzey araştırmasını 1986 yılında Viyana Üniversitesi’nden F. Hild başkanlığında Tabula Imperii Byzantini serisini hazırlayan ekip gerçekleştirmiştir.

\* Yrd. Doç. Dr. Fusun TÜLEK, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, B-Blok, Arkeoloji Bölümü. Umuttepe Yerleşkesi, Eski İstanbul Yolu 10. km. Kocaeli/TÜRKİYE 41300. fusuntulek@kou.edu.tr

1 Başta Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Osmaniye Valiliği olmak üzere destek olan tüm kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkür ederim.

1990 yılında serinin *Kilikien und Isaurien* başlıklı beşinci bandı yayınlanana kadar süren bu yüzey araştırmasında Osmaniye İli sınırları içinde kalan bilinen tüm yerleşim ve yapı kalıntıları belirlenerek eserde listelenmiştir. M. H. Sayar bölgede epigrafik araştırmalarını sürdürmektedir.

Taşınabilir taş eserler sayıca çok olup ilin farklı yerlerine dağılmış şekilde tutulmaktadır. Taş eser kayıt terekesindeki eser sayı ve numaraları ile belirlediğimiz eser sayı ve numaraları karşılaştırıldığında denklik bulmak son derece güç olmuştur. Bu nedenle, yazıtlı taş eserler hariç diğer taşınabilir kültür varlığı tanımındaki taş ve pişmiş toprak eserleri fotoğraflanıp bilgi kayıtları Adana Koruma Kurulu'na sunulmuştur. Genç bir il olan Osmaniye'de arkeolojik kültür varlıklarının tescil listesi 2005 yılı Temmuz ayı itibarı ile son derece sınırlı sayıda tescilli eser olduğunu göstermektedir. Çalışma sezonu sonunda seksen altı adet arkeolojik varlık bilgi fişi doldurularak ilgili makamlara tescil talepleri ile teslim edilmiştir. Osmaniye kent merkezini kapsayan Merkez İlçe'den başlayan 2005 yılı çalışmasında ilçe merkezindeki kent yerleşimi ve kırsal alanlarının büyük kısmı taranabilmiştir. Merkez ilçe sınırları içinde tescili olmayan höyüklerin yanı sıra varlığı biliniyor yayınlara geçmiş olan çoğunluğu tescilsiz kale, kule gibi yapılar, kaya mezarları ve küçük antik yerleşimler de belgelenmiştir.

#### *Höyükler*

Çalışmada Merkez İlçe'de beş adet höyük belirlenmiştir. Bunlar: Karataş, Kamışlı, Kırmıtlı, Telkovan ve Şemsi höyük'tür. Bu höyüklerden yalnızca Karataş Höyük tescillidir.

Karataş Höyük'te el yapımı perdahlı ve çark yapımı çanak-çömlek parçaları ve ağırlıklar karışık olarak yüzeyden toplanmıştır. Seramik buluntuları Kalkolitik, Erken ve Orta Tunç Çağına ait olanlar, Tarsus Gözlükule'deki örneklerine benzer kırmızı boyalı çapraz desenli olanlar ve ayrıca, Helenistik ve Roma Dönemine tarihlenen parçalarla höyüğün geniş bir dönem yelpazesine sahip olduğunu göstermiştir.

Kamışlı Höyük, buluntu çeşitliliği açısından en zengin, yerleşimin gerçekleştiği tarihsel dönem aralığı olarak da en kesintisiz ve uzun höyüktür. Obsidyen, çakmaktaşı dilgi ve dilgi kıymıkları ile beraber Erken Tunç Çağı, Helenistik, Roma ve bolca yeşil sırlı Bizans seramiği vermiştir. Ağız tümlenebilir kandil parçası, ağırlıklar, kulplar, çokça çanak-çömlek kaide ve ağız parçaları bulunmuştur (Çizim: 3).

Kırmıtlı Höyük'te de çeşitli çanak-çömlek parçaları, özellikle ağız kısmı kazıma tekniğinde süslü olanlar, çeşitli amfora dipleri, kazıma tekniğinde geometrik desenli

kiremit parçası toplanmıştır. Öte yandan yeşil sırlı Bizans seramik parçalarına hemen hiç rastlanmamıştır (Çizim: 2).

Telkovan Höyük Kalkolitik, Tunç ve Demir çağları, Helenistik ve Roma dönemlerine ait çok sayıda çanak-çömlek parçası ve Bizans yeşil sırlı seramiklerini vermiştir. Envanter fişini hazırlayıp Adana Müzesi'ne teslim ettiğimiz pişmiş topraktan ördek başı ve kadın başı bu höyükte kaçak kazı çukurunun içinde bulunmuştur (Resim: 2).

Şemsi Höyük'ün konisi ise tümenden tesviye edilmiş durumdadır. Höyük, çok sayıda Orta Tunç Çağı perdahlı seramik ve Orta Bizans Dönemi yeşil sırlı seramik vermiştir. Merkez İlçe'ye bağlı höyükler arasında bir tek Şemsi Höyük Seton-Williams tarafından listelenmiştir (Seton-Williams 1954:160).

### *Kaleler*

Merkez İlçe'de varlığı bilinen ve halk tarafından kale olarak tanımlanan yapıların tümünün kale olmadığı anlaşılmıştır. Üç kale ve bir adet gözetleme kulesi belgelenmiştir. Dördü de tescilsiz olan yapılardan Merkez İlçe'nin kuzeydoğusunda, 817 metre rakımda bulunan Çardak Kale'nin ölçüm ve belgelenmesi yapılmıştır (Hellenkemper 1976: 14). Sekiz burcu ayakta olan yapının kuzey sur duvarının büyük kısmı, batı sur duvarı ise kısmen yıkılmıştır. Kale içinde bir şapel tespit edilmiş, bir sarnıç ve defineci toprağı yığıntısı altında kalan çeşitli yapılar olduğu anlaşılmıştır.

Kireç Ocağı mevkinde 290 metre rakımda bulunan Kötu Kale, Çardak Kale'nin alt hizasındadır ve onunla iletişim hâindedir. Gerek kale içinde gerekse eteklerinde çok sayıda kaçak kazı çukurları vardır. Kale eteklerinde ve Kireç Ocağı mevkinde toplanmış yeşil sır altı bezemeli sgraffito tekniğinde Bizans çanak-çömlek parçaları elde edilmiştir.

Babaoğlan Kalesi 458 metre rakımda, Babaoğlan Köyü'nün kuzeybatısında, Karatepe Millî Parkı sınırları içinde, Hierapolis-Kastabala antik kenti ve Karatepe Hitit Sarayı arasında konumludur (Bossert 1947: 9). Kalenin güneydoğu burcu ve kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeleri ayakta olmakla beraber güneyde ortadaki burç temele kadar tıraşlanmış güneybatı burç ise tamamen yok olmuştur. Kale, Kastabala kenti kralları tarafından M.S. 1. yüzyılda yapılmış ve bölgenin siyasî kronolojisi doğrultusunda Ortaçağda bir çok kez el değiştirmiş olmalıdır. Küçük buluntu çeşitliliği ve kalitesi açısından çok zengin olan kalede süt beyaz mermerden mimari plastik, Orta Bizans ve İslâm dönemlerine tarihlenen yeşil sırlı çanak-çömlek bulunmuştur.

Mitisin yaylasında 1419 metre rakımda konumlu yapının bir gözetleme kulesi olduğu anlaşılmıştır (Edwards 1987: 200). Kule, kapalı U-formda bir plana sahiptir. Horasan harçlı ve yığma taş örgülü kule duvarları 6 metre yüksekliğinde ve 15x10 metre boyutlarındadır.

#### *Mezarlar*

Merkez İlçe'de kaya mezarları, tescilli bir nekropol (eski Türk mezarlığı) ve tek tek mezarlar tespit edilmiştir. Kestel ve kuyu mezar şeklinde tanımlanan zemin kayaya oyulmuş kaya mezarları çok yaygın olarak kayalık alanlarda bulunmaktadır. Çardak Köyü, Gökdere mevkinde bulunan tescilli nekropol bir eski Türk mezarlığıdır. Kuzey-güney yönünde düzenlenmiş üç adet mezardan ikisinin kuzey ucunda tepesi üçgen formda yazısız mezar taşı bulunmuştur. Üçüncü mezarın her iki ucunda devşirme olduğu anlaşılan iki adet mezar taşları vardır. Üçlü mezar grubundan 30 metre kadar uzakta tepenin kuzeybatısında beyaz mermerden andropomorfik bir mezar taşı (Umay Ana?) bulunmuştur. Yerinden oynatılmış olan mezar taşı 0.74 metre yüksekliğindedir (Çizim: 8).

Kırmacılı Köyü, Hediye Ören Mahallesi'nde bulunan mezarın özenli kesme taştan yapılmış lentolu bir girişi bulunmaktadır. Bir dromos girişini anımsatan mezarın içi toprak dolu durumdadır.

Tülücüler Mahallesi, Sümbüllü Tepe'nin güney yamacında zemin kayaya oyulmuş ve güneye bakan kısmı kesme taş ile örülerek oluşturulmuş kaçak kazı ile açılmış büyük dikdörtgen formda bir mezar tespit edilmiştir.

#### *Mozaikli Mekânlar*

Zemin mozaikli mekânlar, çoğunlukla *villa rustica* ve bazilika zeminlerine aittir. Hediye Ören Mahallesi'nde bulunan zemin mozaığının yapı türü belirgin değildir ve bu mozaik hariç diğerleri en erken M.S. 5. yüzyıl ve sonrası özellikleri taşımaktadırlar.

Çardak Köyü, Gökdere mevkinde bulunan eski Türk mezarlığına hemen bitişik yüzeyde görülen zemin mozaığı (Hellenkemper 1976: 110) iki katlı bir Geç Antik Dönem yapısının ikinci kat zeminini süslemektedir. 5.90x4.40 metre boyutlarında olan mozaik gri, siyah, beyaz ve kırmızı renklerde, 1.2x1.2 santimetre boyutlarında taşlarla döşelidir. Mozaığın bordo zemin üstüne ortogonal yerleştirilmiş iri beyaz dairelerden oluşan kompozisyonunu svastika-meander motifi çevrelemektedir. "Kilikya Mozaik Araştırması" kapsamında çalışılmış olan mozaik ve yapı, ağır defineci tahribatı görmüştür (Tülek 2004: 78-79).



Issızca Köyü'nde bir evin bahçesinde ve yakın çevresinde çok sayıda kaçak kazı çukuruna rastlanmıştır. Bu çukurlardan birinde geometrik desenli mozaik tabanın açığa çıkartıldığı tespit edilmiştir. Bu mozaığın yanındaki yüksek kottaki arazide ise geniş alana yayılan hayvan figürlerinden oluşan tabloya sahip bir başka zemin mozaığı de saptanmıştır. Doğu-batı yönünde uzanan bu ikinci mozaik bir bazilika zeminine ait olmalıdır.

Kayalı Köyü, Çatalmazı mevkiinde 2004 yılı Kasım ayında kaçak kazıya baskını sonucu tespit edilen mozaik bir bazilikaya aittir. Burada yapılan tespit sırasında zemin mozaığının iki noktada yeniden üstünün açıldığı görülmüştür.

Düziçi İlçesi'nde Temmuz 2003'te "Kilikya Mozaikleri Araştırması" esnasında tespit edilen ve Adana Müzesi arkeologlarınca kapatılarak koruma altına alındığı bildirilen Osmaniye İli, Düziçi İlçesi, Olukluçınar Köyü Koyuntaş mevki Ada 1 Pafta 87'deki mozaik 25.09. 2003 gün ve 331/5305 sayılı Adana Koruma Kurulu kararı ile tescil edilmiştir. 2005 Temmuz ayında Araştırma çerçevesinde bu mozaikli mekâna gidildiğinde köylünün burayı tarla olarak ekip biçtiği ve mozaiklerin öbekler hâlinde parçalandığı görülmüştür (Tülek 2004: 124-5).

Hediye Ören Mahallesi'nde bulunan lentolu mezara bitişik kesme taştan temel örgüsü olan mekânın üstünde ince işçilikli siyah, beyaz ve kırmızı renkte tesserae ile işlenmiş zemin mozaığı tespit edilmiştir. Mozaikli mekânın mezar ile ilişkisi anlaşılammıştır.

Karatepe, Sarıdüz Köyü'nde bir evin zeminini süsleyen mozaikler ise basit geometrik desenli ve kaba işçiliktir. Eser, ev halkı tarafından iyi korunmakta olup tescillidir. (Tülek 2004: 112-115 )

#### *Küçük Antik Yerleşimler*

Çalışmada *kome* tarzında küçük antik yerleşimler de tespit edilmiştir. Bunlardan antik kent Hieropolis-Castabala'nın *choras*ında bulunan üçü: Deliklitaş, Tavşantepe ve Aleçik yerleşimleridir. Adacatepe ise Hemite Köyü civarında ve Kireç Ocağı mevki ise Kötü Kale'nin eteğinde bulunmaktadır.

Adacatepe'nin kuzey sırtına bulunan kiremit parçaları ve tepe eteğindeki horasan harçlı yaprak tuğla örgülü duvar kalıntısı burada küçük bir yerleşimin uzun süre devam ettiğini göstermektedir.

Harnup Mahallesi Yassıçal Tepesi'nin doğu eteğinde bulunan Deliklitaş yerleşiminde bir dizi yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Kesme blok taştan kapı sövesi ve payeler *in situ* durumdadır. Kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış kireçtaşından düzgün kesilmiş taşlarla örülü duvarlar da görülmüştür.

### *Antik Yapılar*

Bu yapıların çoğunluğu yöre halkı tarafından hamam olarak tanımlanmaktadır. *Hypocaust* ve *caldarium* gibi belirgin mimari birimleri açıkta olmayan bu yapıların hamam olduklarına şimdilik hükmetmek mümkün değildir.

Çardak Köyü, Gökbekirler mevkiinde bulunan yapının ayakta duran kısmı tuğla örülü ve tonoz örtülüdür. Yapı bir yamaçta batıya cepheli olarak yukarıdan vaktiyle akan bir suyun oyuğu üstüne kurulmuş, bir çok bitişik birime sahip bir yapı kompleksi görünümündedir.

Aleçik mevkiinde tonoz örtülü bir yapı tespit edilmiştir. Duvarları tuğla örülü olan yapının güneye bakan cephesi tümünden açıktır. Kayıtlarda burada iki adet tonozlu mezar varlığından bahsedilmekteyse de ikinci bir yapının varlığı tespit edilememiştir (Hild 1990: 168). (Çiz. 5)

Nergiz Su Kemerı, Ceyhan Nehri'nin kıvrım yaptığı noktada güneyden-kuzeye doğru uzanmaktadır (Hild 1990: 294). Bulunduğu noktaya göre kuzeybatı yönündeki Hierapolis-Kastabala kentine su taşımaktadır. Beş kemerli ayakta olan yapının kemer ayakları 4.05x4.15 metre boyutlarında ve takriben 15 metre yüksekliğindedir. Kemer ayak açıklığı 11.70 metre uzunluğundadır. Güneydeki tepeden nehri aşarak kuzeye geçen su kemerinin üç kemerli ve ayakları yıkıktır. Sağlam beş kemerden sonra kuzeydeki tepenin üstüne binen son kemer de yıkılmış durumdadır. Su kemerinin nehrin ortasında da bir ayak kalıntısı bulunmaktadır. Yapı toplam on iki kemerli 140 metre uzunluğunda bir su kemeridir. Suyu taşıyan dişi-erkek taş sifonları (boruları) kemer ayaklarına etrafına düşmüş dağınık durumdadır (Çizim: 4).

Sarıdüz Köyü, Ayvalıpınar mevkinde bulunan yapı tuğla örülü olup bitişik birimleri batıdan doğuya doğru yan yana uzanmaktadır. Tescil dosyasında tanımlandığı üzere yapının hamam olduğunu kanıtlayacak bir gözlem yapılamamıştır.

Gebeli Mahallesi, Kireç Ocağı mevki, portakal bahçesi içinde iki üniteli ve giriş bölmeli bir yapı tespit edilmiştir. Ön ünitesi sekizgen olan yapının ikinci ünitesi kare planlı olup köşelerinde üçgenler bulunmaktadır. Duvarları 1.10 metre kadar ölçülebilen yapının zemini toprak doludur. Köşelerdeki üçgenler, geleneksel Türk mimarisinde kareden kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılan Türk üçgenini anımsatmaktadır. Yapının Beylikler Dönemine ait olduğunu düşünülmemekteyse de, kesin kanıtlayabilmek için en azından temizlik çalışması ile yapının taban ve temeli ortaya çıkarılmalıdır.

Tülücüler Mahallesi, Sümbüllü Tepe'nin güney yamacındaki Yapı 1 ve Yapı 2 olarak tanımlanan yapılar tespit edilmiştir. Yapı 2, defineci tahribatına uğramış ve hiç bir duvar kalıntısı ayakta değildir. Öte yandan Yapı 1 yüzeyi perdahlı kesme

blok taştan işçiliği ile dikkat çekmektedir. Yapı 2'nin çok yakınında zeytinyağı ezgi taşları bulunmuştur. Bu üç yapı ve tepenin yükseklerinde bulunan büyük kaya mezarı arasındaki bağlantının tespiti bir kazı çalışması ile mümkün olacaktır.

Son olarak, kale olduğu sanılan Fenk yaylasında bir evin bahçesinde bulunan yapının iki katlı ve üç sahnalı bir kilise olduğu anlaşılmıştır. Kuzeyine bitişik olan duvarlar yapının manastır olduğunu düşündürmektedir.

#### *Toplanmış Eserler*

Çalışmada saptanan toplanmış eserler çoğunlukla tarım faaliyeti esnasında tarlada bulunmuş taş eserlerdir. Köylülerin bildirişi sonucu bu eserler 1986 yılında bölge müzesinin tasarrufu olarak yıllar önce köylülere zimmetlenmiş ve daha sonra bunların bir kısmı Kadırlı Kaymakamlığı, Kadırlı Jandarma Karakolu ve Kanlı Geçit Jandarma Karakolu bahçelerinde güvenlik altına alınmıştır (Bossert 1947: 8-11, Lev. XVIII, Res. 90, 91). Hâlen, Kesmeburun, Kazmaca, Bahçe, Koçyurdu ve Kırmacılı köylerinde devşirme malzeme olarak kullanılanları bulunmaktadır. Bir kısmı ise köy meydanlarında köy halkına ve muhtarlığa zimmetli vaziyette sergilenmektedir. Bu toplanmış eserlerin bir kısmı yazıtsız sunak ve kaidelerden oluşmaktadır. Yazıtsız, bezemeli, lahit gövde parçaları, profilli mimari plastik ve büst gibi özelliklere haiz olanları çalışmamızda belgelenmiştir. Bunlar arasında bir tanrıça büstü, bir Tanrıça Nike kabartmalı mimari eleman ve bir ambon parçası da bulunmaktadır.

#### *OSMANİYE İLİ VE İLÇELERİNDE ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2006 YILI ÇALIŞMASI*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izinle "2006 Yılı Osmaniye İli ve İlçelerinde Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri" çalışması 15 Haziran-25 Temmuz 2006 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Altı hafta süren çalışma Bakanlık temsilcisi arkeolog Y. Ozan ve ekip üyeleri arkeologlar K. Büyükusoy, Ü. Çayır Büyükusoy ve F. Doğan'ın yanı sıra, mimarlık öğrencisi F. Yalçın ve Tarihçi Ç. Duran'dan oluşan bir ekiple gerçekleşmiştir. Örenşehir mevkinde elektrik öz direnç yöntemiyle Süleyman Demirel Üniversitesi Müh. Mimarlık fakültesi jeofizik mühendisliği bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. V. Kara başkanlığında Jeofizik Yüksek Mühendis C. Öztürk ve öğrenciler M. Güllal, N. Yavuz ve H. E. Erbaş çalışma yapmışlardır<sup>2</sup>.

2 Çalışmaya emeği ile katılan tüm ekip üyeleri, Yrd. Doç. Dr. V. Kara başkanlığında bulunan jeofizik ekibine ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Osmaniye Valiliği'ne izin ve malî desteklerinden dolayı müteşekkirimiz.

2006 yılı çalışmasında, Osmaniye İli'nin Amanos Dağları üzerinde kurulu Hasanbeyli ve Bahçe ilçelerinin taranması planlanmış olmasına karşın arazi aracı ayarlanmasında çekilen güçlükler nedeniyle çalışma planı değiştirilmiş ve ovada çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma süresinin çoğu, Çukurova'nın doğu ve kuzeydoğu kısımlarında yer alan, batıda Adana İli'nin Ceyhan İlçesi ile güneyde Toprakkale ve volkanik toprakla belirlenen ovada geçmiştir. Ovada, 1/25 binlik haritalarda gösterilen, daha önce bilinen ve tescilli olan höyüklerden çok daha fazla höyük olduğu belirlenmiştir. Bazı höyüklerin tarım faaliyetleri, sulama kanalı ve kurutma kanalı açma çalışmaları ile tesviye edilmiş ve artık "höyük mevkii" olarak tanımlandıkları görülmüştür. Birçok höyük ise kaçak kazı çukurlarıyla tahrip edilmiştir.

Çalışmada ovada, höyüklerin yanı sıra çok sayıda kaya mezarlarının topluca yer aldığı nekropoller tespit edilmiştir. Ayrıca, Örenşehir mevkiinde jeofizik ekibi elektrik öz direnç sistemi ile çalışma yapmıştır. Çalışmanın son haftasında dağlara, Amanoslar'a ve anti-Toroslar'a çıkılarak Hasanbeyli İlçesi'nde bulunan üç kale ve tescilli olan bir mozaikli alana gidilmiş ve Kadirli İlçesi'nde bulunan Kalealtı Kalesi ve antik yol Zelhi belgelenmiştir. Hieropolis-Kastabala antik kentine pışmış toprak künklerle su taşıyan antik su kemerinin antik kentle olan bağlantısı üstünde iki adet su havuzundan kuzeydoğuda olanı fotoğraflanmış ve çizimi yapılmıştır. Geçen sezon merkez ilçede belgelediğimiz mimari kalıntıların bir kaçının çizimleri de yapılmıştır: Gebeli Mahallesi, kireç ocağı yakınında portakal bahçesinde bulunan yapının incelenmesine devam edilmiş ve çizimi yapılmıştır.

2006 yılı çalışması öncelikli olarak ovada çalışmak zorunda kalışımızdan dolayı bir Osmaniye höyüklerini belgeleme çalışmasına, bir höyük külliyyatına dönüşmüştür. Höyüklerde iki bini aşkın seramik kırığı, az sayıda ağırlık, ağırşak, kandil, cam bilezik, çakmaktaşı dilgi ve obsidien toplanmıştır. Bu höyüklerde Neolitik Çağ'dan başlayarak Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı, Hitit, Helenistik, Roma ve Orta Çağ İslâm ve Bizans seramiklerine kadar her dönemden seramik örnekleri görülmüştür. Bu seramiklerden Tunç Çağı ve Demir Çağı geçiş dönemi ve Roma ve Ortaçağ mallarını ekip üyelerimiz çalışmaktadır. Bu höyüklerin GPS-coğrafik konumlandırma sistemi ve total station ile topografik konumlandırma, ölçüm ve münhal çalışmaları yapılmıştır. Höyükler, yayılım olarak ovanın güneyinde, Merkez İlçe'ye bağlı alanda, D-400 karayolunun kuzeyinde bulunan 2005 yılında belgelediğimiz beş höyük ile başlamakta ve Kadirli ve Sumbas ilçelerine bağlı alanlara kuzeye doğru yayılmaktadır.

Az çok höyük formunu ve konisini koruyan, nitelik ve nicelik açısından kayda değer seramik kırığı bulunan 2006 yılında bulunan höyükler yirmi iki adettir. Kayda değer seramik buluntusu vermeyen ve tümünden düzleşmiş olduğu için belgeleyemediğimiz, ama gerek yerel halkça gerekse de 1/25 binlik haritalarda “höyük mevki” olarak tanımlanan höyüklerin toplam sayısı on üç adettir. Bir önceki sezonda belirlediğimiz beş höyükle beraber Osmaniye İli'nde toplam yirmi yedi höyük belgelemiş bulunmaktayız. Alfabetik sırayla 2006 yılında belgelenenler, Akçasaz, Aygir, Azaplı, Çatal, Çıyanlı, Devletsiz, Hindaplı, Hünnaplı, Kara, Kızıl, Kızılömerli, Mustafalı, Nal, Narlı, Taşçıkan, Taşlı-1, Taşlı-2, Taşlı-3, Tepesidelik, Tevekli, Topraktepe ve Yolaşan höyüklerdir. Ayrıca, bir önceki sezonda belgelenen beş höyüğümüz ise Karataş, Kırmıtlı, Kamışlı, Telkovan ve Şemsi höyüklerdir.

Bu höyüklerin bir kaçı 1974 ve 1980'li yıllarda Adana Müzesi tarafından tescil edilmiştir. Bunlar, daha çok Adana İli, Ceyhan İlçesi'ne bağlı Anavarza Kalesi'nin hemen doğusunda, Osmaniye İli, Kadirli İlçesi'nin dahilindeki arazide bulunan höyüklerdir; Tatarlı ve Taşlı Höyük-3 gibi. Ayrıca, Bakü-Ceyhan boru hattı çalışması esnasında Adana Koruma Kurulu tarafından 2000 yılı sonrasında birkaç höyük daha tescil edilmiştir; Karataş, Taşlı Höyük-1 ve Topraktepe höyük gibi.

1951 yılında, Seton-Williams, Kilikya yüzey araştırmasını gerçekleştirmiş ve Çukurova'da yüz kırktan fazla höyük tespit etmiştir. Bugün, Çukurova'nın doğu kesimi olan, Osmaniye il sınırları içinde kalan kısmı, o yıllarda çoğunlukla bataklık olup geçit vermemiş, kendisinin de belirttiği gibi gidemediği yerler olmuştur (Seton-Williams 1954: 121). Söz konusu yıllarda ovanın çeşitli kesimlerinin bataklık hâlinde olduğu bilinmektedir.

Araştırmamızda belgelediğimiz altı höyük Seton-Williams tarafından ziyaret edilmiştir. Bunlar; Şemsi, Çatal, Kızıl, Mustafalı, ve Yolaşan höyükleridir. Seton-Williams duyumunu aldığı halde Topraktepe ve Taşlı Höyük-2'ye gidemediğini yayınında belirtmektedir (Seton-Williams 1954:160). Bugün Sumbas İlçesi olan Karaömerli Köyü'nde bulunan Mustafalı Höyüğü'nü ise H. Çambel 1946'da ziyaret etmiştir (Bossert 1946, 9) (Resim: 3). Çalışmada, Karaömerli Köyü'nün birkaç kilometre güneyinde kalan ve bugün Kadirli İlçesi arazisinde tespit edilen höyüklerin henüz hiçbir yayında belirtildiğini saptayamadık.

Seton-Williams, çalışmasında höyükleri bir harita üzerinde konumlandırarak listelemektedir. Bu haritada gösterilen höyüklerden bazıları araştırmamızda bulduğumuz höyüklerin ismini taşımakta ama bugün bulunan coğrafik konumda değil çok farklı yerlerde gösterilmiştir. Bu nedenle de araştırmamızda bulduğumuz aynı isimli höyükler, Seton-Williams'ın tespit ettikleri değildir. Örnek Tepesidelik

Höyük. Bazı höyükler de bugün farklı isimlerde anılıyor olmalıdır; Minareli ve Eskiler höyük gibi. Seton-Williams, kendisinin de raporunda not ettiği gibi höyük listesini gören merhum U. B. Alkım höyük isimlerinin çoğu yerel ağızla yazılmış olup doğru Türkçe yazıma uymadığını belirtmiştir (Seton-Williams 1954: 147). Örneğin; Seton-Williams'ın bölgeyi genel olarak gösterdiği haritada "Manaralı" olarak isimlendirdiği ama daha sonra höyüklerin tarihsel dönemlerini belirten haritalarda ve höyük listesinde "Minareli" olarak tanımladığı höyük, araştırmamızda höyük olarak listelemediğimiz Mağaralı Tepe olup olamayacağını sorgulamak gerekti. Seton-Williams, bu höyüğü aynı zamanda Toprakkale'nin 7 km. kuzeyinde konumlu Tilwa Höyük olarak da tanımlamaktadır. Araştırmamızda, Toprakkale'nin 10 km. kuzeydoğusunda 2005 yılında tespit ettiğimiz Telkovan Höyük Seton-Williams'ın sözünü ettiği Tilwa ya da Minareli Höyük olabilir miydi (Seton-Williams 1954: 122, Res.1). Bu höyüğü Seton-Williams, konik formu, 40 metre yüksekliğinde ve ovanın doğusundaki höyüklerin en etkileyicisi olarak betimlemektedir (Seton-Williams 1954:164). Söz konusu alanda araştırma ekibimizi de etkileyen iki höyükten biri Telkovan Höyük'tür. Düz arazide çok güzel konik formu ile 46 metre yükselmektedir.

Seton-Williams'ın bahsettiği höyük Telkovan Höyük ise çok yakınında, hemen doğusunda yükselen Kırmıtlı Höyüğü de görmüş olmalıydı. Büyük olasılıkla Seton-Williams'ın tespit ettiği Tilwa höyük–diğer adla Minareli Höyük, Telkovan Höyük değildir.

Telkovan Höyük, 37 07' 15.7" 36 06' 30.3" enlem ve boylamlarda N36d4 No.lu 1/25 binlik paftada Toprakkale'nin kuzeydoğusunda, ilçenin içinden kuzeye Arslanpınarı yolu takip edildiğinde Arslanpınarı ile Tecirli arasında uzanan asfalt yol üstünde "Meteor çukurunun" hemen doğusunda yer almaktadır. 2005 yılında tespit ettiğimiz höyükte, 2006 yılında ölçüm ve münhal çalışması yapıldı, yüzeyde bulunan seramikler etütlük malzeme olarak toplandı. 170x200 metrelik bir alana yayılan höyükte tarımsal faaliyet yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle diğer höyüklere kıyasla seramik buluntusu nicelik olarak az ama niteliklidir.

Höyük, Geç Kalkolitik Çağdan 1. binyılın sonuna kadar ve sonra Geç Helenistik, Roma kırmızı astarlı ve Bizans yeşil sırlı seramiklerinden örnekler vermektedir. Geç Kalkolitik Çağ seramik örneği "saman yüzlü" bir kap gövde parçasıdır. Kaçak kazı çukuru 18 numaralı olan bu seramik, devetüyü renginde yüzey üzerine siyah boyalı ve konik gövdeli bir kâseye aittir. Hamuru saman katkılı ve dış yüzey düzeltilmiştir, üzeri şevron motifi ile bezelidir. Geniş gövdeli olan bu kapların en yakın örneği Tarsus'ta görülmektedir (Goldman 1956: 226; d, e, f, g, h, i, m, n, o, q,

r). Benzer motif Kilis'te Oylum Höyük'te Geç Kalkolitik tabakalardan bilinmektedir (Özgen 1997: Res. 24.3). Höyüğün güney yamacında bulunan bu döneme tarihli bir başka seramik örnek kahverengi hamurlu boyama bezemesi iki dikey çizgi arasında zikzaklardan oluşmaktadır. Bu seramik 2005 Güney yamaç 3 numaralıdır (Çizim: 1).

Telkovan Höyük'te 2. bin yıl Orta Tunç Çağı malzemesi olarak ilmek kulplu devetüyü renginde kap örneklerini görmekteyiz; 2006 kaçak kazı çukuru No: 24. Mersin Yumuktepe XI. Tabaka ve Tarsus Erken Tunç sonu-Orta Tunç başı tabakalarında benzer örnekleri görülmüştür (Garstang 1953, Res. 144: 21; Goldman 1956, Res. 354: 433). Orta Tunç Çağı sonlarına tarihlenen Telkovan Höyük 2005, batı yamaç, 21 numaralı seramik bir gövde parçası olup açık kahverengi üzerine siyah boyalıdır, dış yüzeyinde iki bant arasında dalgalı hat motifi vardır. Benzerleri Tarsus Gözlükule'den bilinmektedir (Goldman 1956, 295: 865). Geç Tunç Çağı örneklerinin hemen hepsi çark yapımı ve kahverengi hamurludur. Bu seramikler Hitit İmparatorluk Dönemi seramik geleneğini yansıtır, S-profilli, testi veya matara ağızı, dışı kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaplardır. Demir Çağı örnekleri kırmızı üzerine siyah boyalı kaplardır. Telkovan Höyük, 2006, kaçak kazı çukuru 25 numaralı seramikte olduğu gibi üzerinde genelde konsantrik daireler ve çizgisel motifler görülmektedir<sup>3</sup>. 2005 yılında höyüğün kuzey eteğindeki kaçak kazı çukurunda Helenistik figürinler ile bir Ortaçağ yerleşimini gösteren az sayıda da olsa yeşil sırlı seramik kırıkları bulunmuştur.

#### *Kaçak Kazı Faaliyetleri*

Höyüklerin çoğunda kaçak kazı faaliyeti nedeniyle çukurlar görülmektedir. Ne var ki, bunlardan en acımasız, barbarca ve 2006 yılında gerçekleşmiş olanı Osmaniye Merkez İlçe Arslanpınarı mevkiinde bulunan Telkubbe (Telkovan) Höyük'teki kaçak kazıdır. Konik formunu çok güzel koruyan höyük tepesinde bir krater açılarak tepeden tabana en az 20 metre yüksekliğinde 2 metre derinliğinde bir kuyu açılmıştır. 2005 yılı çalışmamızda belgelediğimiz höyükte total station aleti ile ölçüm yapmak üzere çıkıldığında tanık olunan durum Toprakkale Jandarma Karakolu'na bildirilmiş ve tutanak tutturulmuştur. Adana Koruma Kurulu tarafından tescil etmesini beklediğimiz höyük için tescil talep fişi bu yıl tekrar doğrudan ilgili makama sunulmuş ve tüm kaçak kazı resimleri ve buluntu resimleri eklenmiştir (Resim: 1).

3 Araştırmanın Tunç ve Demir Çağına geçiş dönemlerini kapsayan seramik buluntularını ekip üyelerimizden Ü. Çayır Böyükulusoy ve K. Böyükulusoy çalışmaktadır.

2004 yılında tescil edilmiş Yanıkkışla Köyü mozaikli alanına gidilmiştir. Yanıkkışla zemin mozaığının en az üç kısımdan kaçak kazı çukuru ile parçalandığını ve prosesyon hâlindeki hayvan figürlü olan mozaik panonun 4 metrelik kısmının itina ile kesilip çıkartıldığı görülmüştür. Zemin mozaığı parçalanmış ve kısmen götürülmüş olan yapının durumu Yanıkkışla Jandarma Karakolu'na bildirip tutanak tutulması sağlanmıştır. Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2004 yılında zemin mozaığının kaldırılarak koruma altına alınması doğrultusunda kararı bulunmaktadır.

#### *Nekropoller Ve Mezarlar*

Höyüklerden başka çalışmada, anti-Toroslar'ın eteklerindeki kayalık tepelerde sayısız kaya mezarının gruplaştığı nekropoller belgelenmiştir. Bunlar: Hollüce Tepe, Gavurköy ve Mağaralı Tepe nekropolleridir.

Mağaralı Tepe, ortasından ikiye bölünmüş, adeta iki hörgücü andıran iki sırta sahip ovada düzlüğün ortasında yükselen kaya formasyonlu bir tepedir. Tepenin doğu sırtının doruğunda Prehistorik Çağa ait olduğunu düşündüğümüz bir mağara ve batı sırtının güneybatı yamacında ikiz beşik tonoz mezar ve zemin mozaığı bulunmuştur (Çizim: 9, 10): Her iki sırtın güney ve batı yamaçlarında yoğun kaya mezar bulunmaktadır. Bu, düz ovada yükselen, iki sırtlı büyük küttleden oluşan tepenin kaya mezarların olmadığı kuzey yamacında yerleşim olasılığı düşünülerek alanın taraması yapılmış, ama bir yerleşim varlığına işaret edecek nitelik ve nicelikte, diğer höyüklerde bulduğumuz şekilde seramik kırıntısı bulunamamıştır. Mağaralı Tepe, Prehistorik Çağdan başlayıp Orta Bizans Dönemine kadar sürekli kullanılmış ölü gömme kültürü ile ilgili açık bir kutsal alan ve nekropoldür.

Gavurköy Nekropolü'nde diğer yerlerde olduğu gibi trapez ağızlı kaya mezar ve yuvarlak ağızlı kuyu mezarları ve mezar taşı oyukları bulunmuştur (Resim: 4). Aynı tip kaya mezarları Hollüce Tepe Nekropolü'nde de görülmüştür. Trapez ağızlı bu kaya mezarları "Baku-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kazıları" kapsamında kazılan ovanın Adana il sınırlarında kalan kesiminde bulunan Yüceören Nekropolü mezarları ile aynılık göstermektedir. Defineciler tarafından kazılarak temizlenmiş bulduğumuz Damyeri mevki kaya mezarı planı Yüceören mezar K-5 ile plan tipi bakımından aynıdır (Şenyurt 2006: 61, Res. 61).

Hierapolis-Kastabala'da kaya cephesine oyulmuş kaya mezarlarının yanı sıra chamosorium tipi mezarlar olduğu da belirlenmiştir. Çardak Köyü, Oba Mahallesi'nde hazine arazisinde trapez ağızlı kaya mezarının yanı sıra bölgede Anemurium ve Silifke'de örnekleri görülen iki katlı tonozlu ev tipi bir mezar



bulunmuştur. Çizim çalışmaları devam eden mezar ve nekropollerin tescil talep fişleri çalışmalar bitiminde ilgili kurumlara sunulacaktır.

#### *Jeofizik Çalışması*

2005 yılı çalışmamızda merkez ilçede varlığı bilinen ve yayınlanmış bir anıt eserin yeri bulunamamıştı (Hild, *Kilikien und Isaurien*, 1990). Merkez İlçe, Alhanlı Köyü arazisi içinde halk tarafından Örenşehir olarak tanımlanan alanda ekin olmadığı bir zamanda, 2006 Ocak ayında yapılan incelemede eser tespit edilmiş, fakat topografik ve jeofizik çalışma yaparak eserin boyutlarının belirlenebileceği anlaşılmıştır. Bu nedenle davetimiz üzerine 01–08 Temmuz 2006 tarihleri arasında Yrd. Doç. Dr. Veli Kara başkanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü'nden bir ekip söz konusu alanda elektrik özdirenç yöntemi ile duvarların yerini belirleyerek çalışmayı gerçekleştirmiştir. Ayrıca ekibimiz de alanda topografik çalışma yapmış ve total station ile yüzeyde kısmen görülen duvarları ölçmüştür (Çizim: 7; Resim: 5).

Bu çalışmada amaç, var olan duvarları ve kalınlıklarını tespit etmek, eğer yapı bir Roma *castrum* ise adeta sur görevi gören bu duvarların çevrelediği alanda birbirini dik kesen 2 yol (*decumanus* ve *cardo*) izleri bulunup bulunmadığı ve alan içinde başka yapı kalıntısı olup olmadığını araştırmaktır.

Pol-dipol elektrot dizilim sistemi ile dört gün boyunca çalışan Jeofizik ekibinin çalışmasının sonuçları bize duvarların bağlantılı olarak devam ettiğini ve duvar kalınlığının takriben 1 metre olduğunu göstermiştir (Kara ve Öztürk 2006: 1). Rapordaki çift duvar ifadesi, duvarların çift cidarlı içi moloz dolgulu duvar tekniğinde örüldüğüne işaret etmektedir. Jeofizik raporunda, Heberdey'in gözlemi olan alanın ortasında alan boyunca uzanan bir ana cadde, ayrıca küçük oda şeklinde yapı da tespit edilememiştir (Heberdey ve Wilhelm 1896: 24). Güneybatı kesimindeki toprak yığıntısının yüksek özdirenç vermesi toprak altında dağılmış yapı kalıntıları olduğunu göstermektedir.

Örenşehir mevkiinde tespit edilen, duvarlarla çevrili 250x250 metre boyutunda yapının plan tipi ve seramiklerinin çalışması sürmektedir. Çoğunlukla sırlı seramiklerin bulunduğu ve Erken Ortaçağ ve Ortaçağa tarihlediğimiz bu seramiklerin bir kısmının erken İslâm seramikleri olduğunu görmek çalışmamıza derinlik katmıştır. Örenşehir seramik buluntuları ve yapının mimari plan tipi somut bulgu olarak değerlendirilmektedir. Heberdey ve Wilhelm ve Hild'in yapının bir Roma askerî istasyonu veya Erken Bizans askerî tesisi olma savları değerlendirilerek Roma doğu cephesi tarihçesi Lejyon VI. Ferrata özelinde ve

Bizans Dönemi askerî savunma stratejileri ve askerî yapı programlarının bölge özelinde incelendiği bir çalışma sürmektedir. Örenşehir seramikleri arasında sırlı ve sırsız erken İslâm seramikleri buluntuları doğu Kilikya bölge tarihine ve Osmaniye tarihine ışık tutacak boyuttadır. Sürmekte olan ve gittikçe boyutlanan Örenşehir'in ön incelemesi IV. Kilikya Arkeolojisi Sempozyum'unda sunulmuştur.

#### *Merkezi Tamamlama*

Çalışma Kazmaca Köyü, Nergiz mevkii su kemeri çizimi ve su sistemi çalışması ile sürdürülmüştür. Ayrıca, Aleçik mevkiinde çalışmalar yapılmış ve çeşitli işlikler saptanmıştır. Gerek Çardak Köyü Gökdere mevki gerekse de Gebeli Mahallesi Kireçocağı-Pıncırı mevkiinde bulunan yapıların çizim çalışmaları yapılmıştır. Gebeli Mahallesi'nde bulunan yapı bir eski Türk hamamı özellikleri göstermektedir (Çizim: 6). Yapının çizim çalışmaları devam etmektedir. İyi bilinen ve tescilli kaleler Kastabala-Bodrum Kale ve Hemite Kale'ye gidilerek görsel belgeleme yapılmış ve envanter listemize eklenmiştir. Ayrıca Merkez İlçe sınırlarında yeni bir gözetleme kulesi daha tespit edilmiştir. Vayvay Tepe Gözetleme Kulesi Hemite Kale ve Toprakkale'ye görüş mesafesi olan bu kalelerle bağlantılı bir gözetleme kulesidir. Aleçik mevkiine tekrar gidilerek yayına girmiş olan ve 2005 yılı çalışmasında bulamadığımız ikinci tonozlu yapı aranmışsa da bulunamamıştır. Burada ayrıntılı yapılan incelemede çok sayıda trapez ağızlı kaya mezarın varlığı tespit edilmiş ve ayrıca üzüm ve zeytinyağı olmak üzere ayrı ayrı işlikler belgelenmiştir. Tüm bu çalışmalar sonucunda Osmaniye İli, Merkez İlçesi'nde bulunan taşınmaz kültür varlıklarını saptama hedefi gerçekleştirilmiştir.

#### *Bilimsel Gezi*

2006 yaz dönemi çalışması için hedeflenen program gerçekleştirilmiş olup Osmaniye taşınmaz kültür varlıklarının envanteri çıkarılması çalışması çanak-çömlek parçalarının çizimi ve fotoğraflanması ile sürdürülmüştür. Çanak çömlek parçalarının çokluğu ve değişkenliğini kavramak amaçlı Kinet Höyük'e tüm ekipçe bilimsel bir gezi yapılmıştır. Kinet Höyük kazı başkanı Prof. Marie-Henriette Gates ve ekibi, ekibimize höyükteki açmaların tanıtımını yaparak höyük hakkında bilgi vermişlerdir. Ayrıca Sayın Gates seramik deposunu ekibimize açarak buluntular hakkında da ayrıntılı bilgi sunmuştur. Bölge seramiklerini kavramak açısından gezi ekip için çok yararlı olmuştur.

### *Hasanbeyli İlçesi*

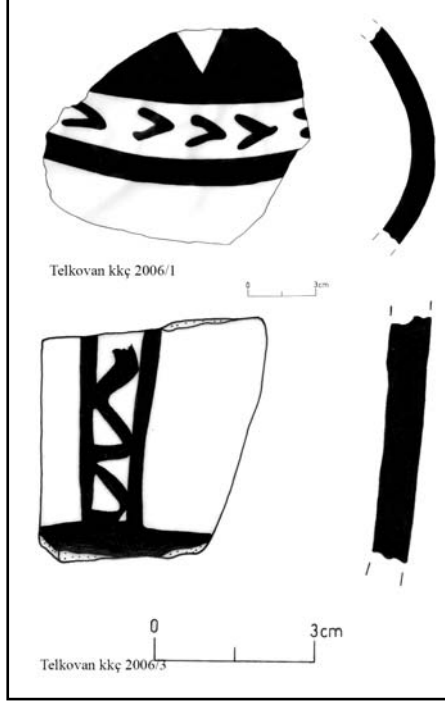
İlçe sınırları ile belirlenmiş alanı temel alarak yürüttüğümüz taşınmaz kültür varlıkları envanterleme çalışmasına Osmaniye İli'nin doğusunda bulunan Hasanbeyli İlçesi'nin taranması ile devam edilmiştir. Hasanbeyli İlçesi'nde varlığı bilinen ve yayınlanmış üç kaleye gidilmiştir. Bu kaleler, Savranda, Karafrenk ve Kara Burç'tur. Bu kalelerin tescilli olmadıkları görülmüştür. Hasanbeyli İlçesi'ndeki envanter tespitinin bu çalışmalarla tamamlandığını düşünüyoruz.

Sonuçta 2006 yılı yaz dönemi çalışmasında Osmaniye Höyük külliyesi çalışması yapılmış, Merkez ve Hasanbeyli ilçeleri çalışmaları tamamlanmıştır. Sayısı İki binden fazla olan çanak-çömlek kırıkları toplanarak etütlük malzeme deposuna konmuş, bunların 500 kadarının çizimi yapılmıştır. Çalışma boyunca Yanıkkışla mozaïği ve Telkovan Höyük konisindeki kaçak kazı çukurları nedeni ile iki kez Jandarma kuvvetlerine ihbarda bulunulmuş ve tutanak tutulmuştur. Gerek Osmaniye İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve gerekse de Adana Müzesi Müdürlüğü'ne taşınır hâle gelmiş eserlerin taşınarak koruma altına alınması talepleri yazılmıştır.

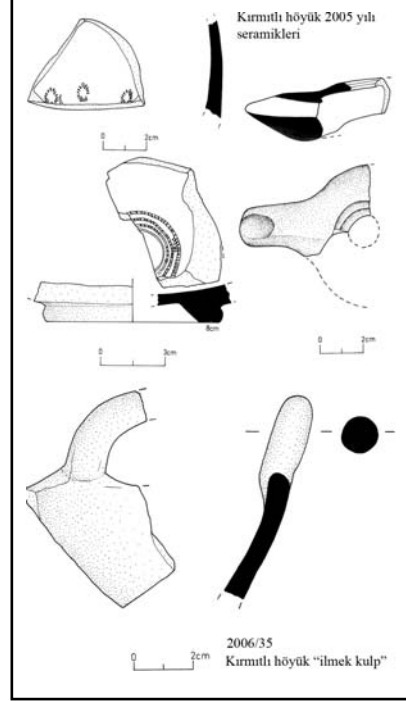
### *Kaynakça*

- Bossert, H. Th. ve U. B. Alkim, *Karatepe, Kadirli ve Dolayları Birinci Ön-rapor*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. İstanbul, 1946.
- Karatepe, Kadirli ve Dolayları, İkinci Ön-Rapor*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. İstanbul, 1947
- Edwards, Robert W., *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington, D.C. 1987.
- Garstang, J., *Prehistoric Mersin, Yumuk Tepe in Southern Turkey/the Neilson Expedition in Cilicia*, Oxford, 1953.
- Goldman, H., *Excavation at Gözlükule Tarsus*, Princeton 1956.
- Heberdey, R ve A. Wilhelm *Reisen in Kilikien: Ausgeführt 1891 und 1892. Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historischen Klasse*, 44. Vienna. 1896.
- Hellenkemper, H., *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien: Studien zur Historische Siedlungsgeographie Südost-Kleinasien*, Bonn, 1976.
- Hild, F., ve H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien: Tabula Imperii Byzantini*, Band 5, Viyana, 1990.

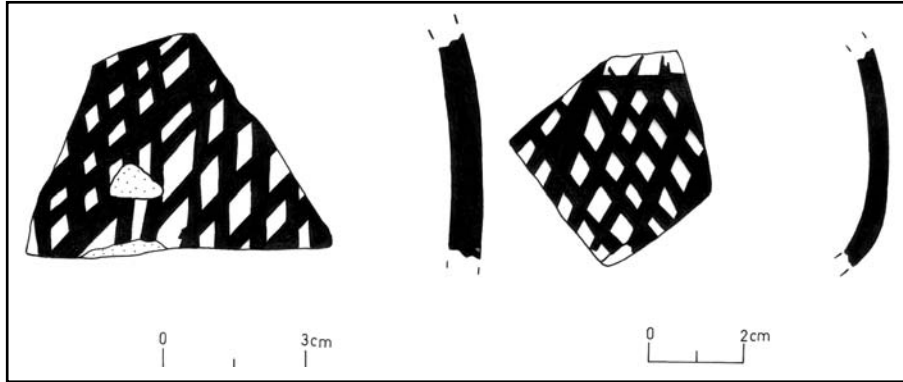
- Kara, V., ve C. Öztürk "2006 Osmaniye İli Örenşehir Mevki Jeofizik Çalışma Raporu", (yayınlanmamış çalışma).
- Özgen, E., vd. "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen auf dem Oylum Höyük" *İstanbul Mitteilungen* Band 47. 1997: 39-90
- Sayar, M. H., "Ergebnisse eines epigraphischen Forschungsaufenthaltes in Hierapolis-Kastabala", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya 18-23 Mayıs 1989.  
Ankara, 1990: 203-210 (Sayar'ın çalışmaları *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 8. sayısından bugüne sürmektedir).
- Seton-Williams, M. V., "Cilician Survey", *Anatolian Studies* 4, 1954: 121-173.
- Şenyurt, S. Y., vd. *Yüceören. Doğu Kilikya'da Bir Helenistik-Roma Nekropolü*. Ankara, 2006
- Tülek, F., *Late Roman and Early Byzantine Floor Mosaics in Cilicia*, Illinois, Urbana-Champaign Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.
- Tülek, F., "Kilikya Bölgesi Mozaikleri Araştırması: Ovalık Kilikya 2001- 2003" 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* Ankara, 2006: 397-404



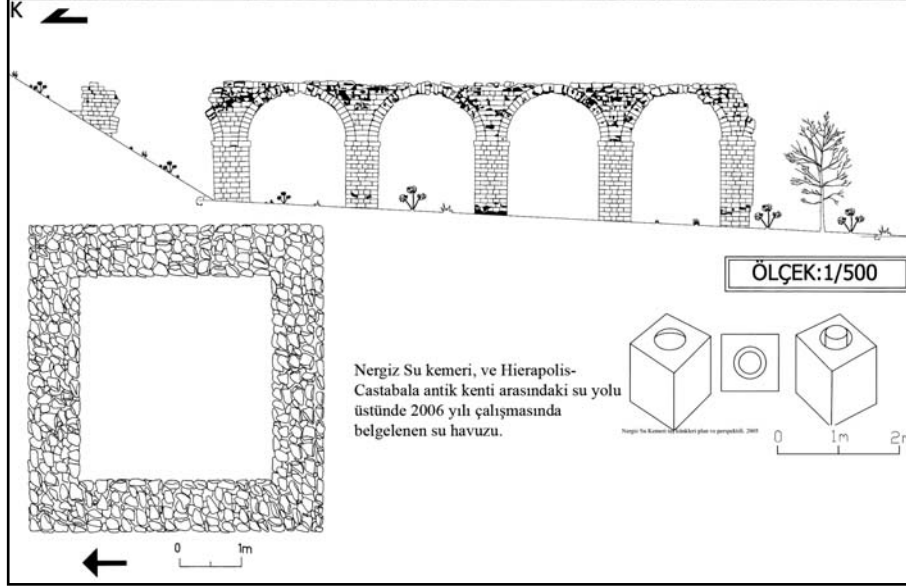
Çizim 1: Telkovan Höyük, 2006 kaçak kazı çukuru, 2 ve 3 No.lu seramik parçaları



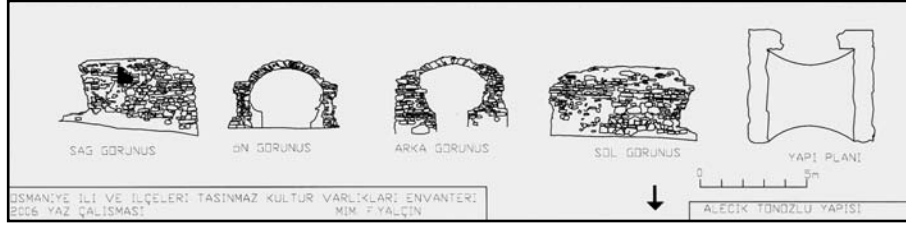
Çizim 2: Kırmtlıhöyük seramikleri



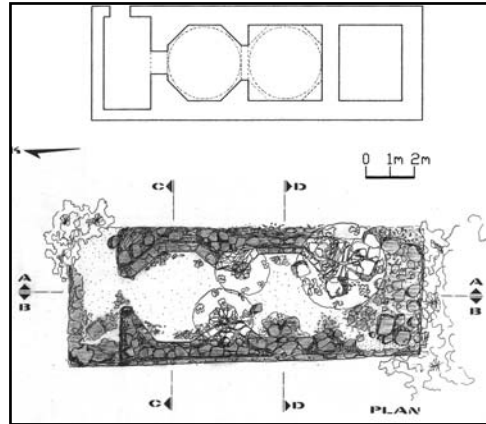
Çizim 3: Kamışlıhöyük seramikleri



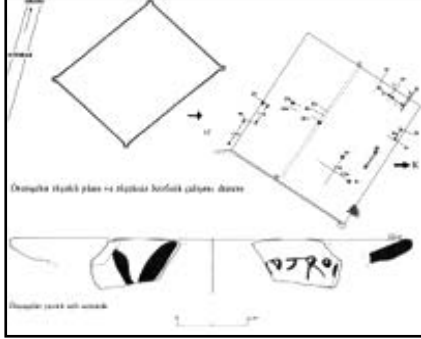
Çizim 4: Nergiz su kemeri



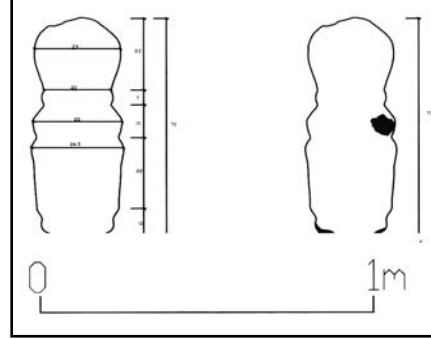
Çizim 5: Alecik, tonozlu yapı



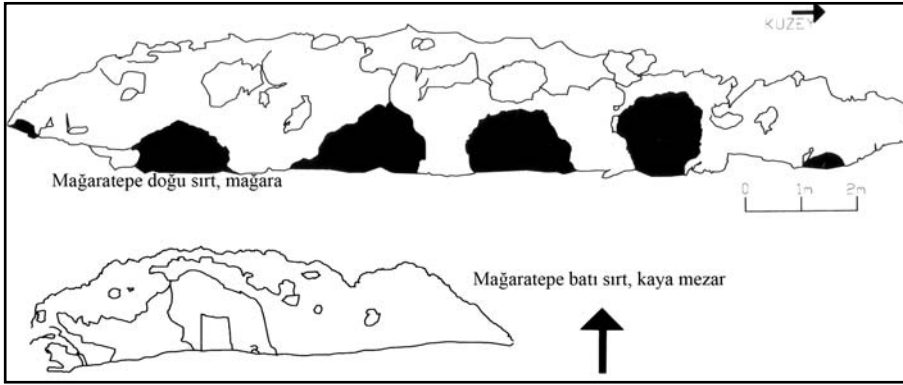
Çizim 6: Gebeli, hamam, plan



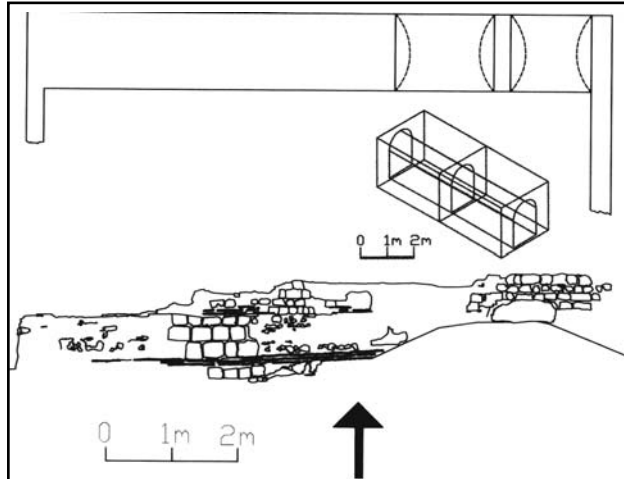
Çizim 7: Örenşehir planı; jeofizik çalışma düzeni ve seramik, No 119



Çizim 8: Çardak, mezarlık, andropomorfik mezar taşı



Çizim 9: Mağaratepe, prehistorik mağara ve kaya mezar



Çizim 10: Mağaratepe, tonozlu çifte mezar



Resim 1: Telkovan Höyük ve kaçak kazı çukuru



Resim 2: Telkovan Höyük, 2005 yılı pişmiş toprak figürin buluntuları





Resim 3: Mustafalı Höyük ve Çatal Höyük, 2006



Resim 4: Gavurköy, Nekropol, mezar taşı çukuru



Resim 5: Örenşehir

# SURVEY OF THE BYZANTINE MONASTERIES ON THE SOUTH COAST OF THE SEA OF MARMARA (29.08.2005-09.09.2005)

Marie-France AUZÉPY\*

2005 was the second year of survey of our mission, devoted to the remains of the Byzantine monasteries in the Roman province of Bithynia, in the vilayet of Yalova and Bursa. The members of the mission were Marie-France Auzépy, Haluk Çetinkaya, Olivier Delouis, Jean-Pierre Grémois, Michel Kaplan. The detailed report of the mission has been published in French (*Anatolia Antiqua* 14 [2005] 369-398).

As it was not possible, although we had the authorization, to check the inventory of Byzantine pieces of the Museum of Bursa, we decided to focus on the area around Tiriliye/Trigleia/Zeytinbağı and to go back to the two places where we had found a monastery the year before, Kilise Mevkii near Arnavutköy, and Ayazma.

## *I. Kilise Mevkii Near Arnavutköy (Map; Fig. 1)*

Arnavutköy is an iskele on the western part of the southern coast of the İzmit Gulf, not far from Cape Bozburun, and Kilise Mevkii is on the slope covered with beeches, 300 meters above Arnavutköy. Between August 2004, when we first visited it, and August 2005, the spot has been very much excavated, especially the church with is now nothing but holes, some of them six meters deep. The findings of the 2005 mission are first the discovery of a surrounding wall (1,10 m large) and of rectangular structures which are backed against its northern and southern parts. The wall and these structures are made of local stones and could be dated from the XIIth or XIIIth century, thanks to a piece of glazed ceramics which the ceramologist Véronique François says to be made in Nicea at this period. Because of the wall, we may take for sure that a monastery was there at the mediobyzantine period.

\* Prof. Dr. Marie-France AUZÉPY, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance 52 rue du Cardinal Lemoine, 75005 Paris/FRANSA.

Anyhow those structures have nothing in common with the splendid material left on the spot by the excavators, in the church and around it, material which may be dated from the Vth or VIth century. There are 4 kinds of columns: big ones, 3, 30 m high, in verde antico; small ones, some twisted in verde antico, some plain in Dokymaion brescia, and hexagonal ones in white marble. There are also many pieces of cornice, very beautifully carved, and above all a very strange capital, called by us «the capital with the horses» (Fig. 2).

It is monumental, 60 cm high, 68 cm in upper diameter and it has two different ornaments on the opposite sides: first, a cross in a medallion with two symmetric palms, the medallion having a cutting on both sides (Fig. 3); second, on the two other sides of the capital, a horn of plenty (Fig. 4). At the four angles, four horses with their hindlegs tucked under and with a saddle made of an animal skin. The horses are in profile – which is unusual, since animals at the angles of capitals normally stand frontally – and they are following each other. It is impossible to tell if there were horsemen, but, on two opposite sides, there is a mortice above the horse. The lower register represents acanthus leaves. Under the cross are two leaved motives, which suggests that there was a garland coming from the horn of plenty and going into the cross at the level of the cuttings. Together the leaves under the cross, joining just under the roundel, the cross represents a tree of life.

The style of the medallion with the cross is so different from that of the horses that it seems impossible that they were carved at the same moment. It looks as if the capital was originally decorated with the four horses and the horn of plenty on two sides, and with a button –or maybe a bust- on the two other sides. Later the button was carved again and decorated with the leaved cross, an ornament wich appears as soon as the VIth century but is really widespread only in the Xth century. There is another similar capital in front of the door of the church, but in such a bad condition that, in 2004, we were unable to understand the ornamentation.

The story of the monastery is still more complicated since the wall of the church has been reconstructed many times. Anyhow, it is possible to say that there were at Kilise Mevkii religious buildings from the Vth century to the XIXth century, and this countinuity is very remarkable. The numerous and continuous unlegal excavations prove that the site was very rich.

## *II. Ayazma (Map; Fig. 1)*

The Byzantine site is one km north east of the village of Ayazma/Mesudiye, near a *hagiasma* called Kuduz Ayazma. We have found numerous pieces of *opus*

*sectile*, made of various stones, including porphyry (Fig. 5) at the place where the church should be located (walls in a bush). In the fields around, where remains of walls may be seen, carved pieces of marble, glass and ceramics have been picked up. Different types of Byzantine ceramics (mostly Novy Set and Aegean Ware) have been gathered, which may be dated from the XIth to the XIIIth century.

It is possible to assert that there was near the *hagiasma*, and may be including it, a monastery of the middle Byzantine period. The numerous walls and the presence of a church proves conclusively that a monastery existed on the site, and the homogeneity of the material (glass, ceramics and *opus sectile*) provides a secure datation. Owing to the richness of the material (*opus sectile*, glass, *tesserae* found in 2004, porphyry in 2005), it is possible to say that the monastery was founded by a member of aristocracy or even of the imperial family.

The chronological coherence makes Ayazma very different from Kilise Mevkii, but they both lack written evidence.

### III. The Area Around Tiriliye/Trigleia/Zeytinbağı (Map)

We have found a monastery, Sizvi, one km east of Tiriliye and an *emporion*, Kapanca, 10 kms west of Tirilye, with a Byzantine road from there to the Nilufer valley and the foot of the Uludag where there were numerous monasteries.

A monastery called Sèsbè (pronounced Sizvi) because it was dedicated to prophet Elie the Thesbite, Thesbitès in Greek, was prospected not far from Tiriliye to the east, on the top of a hill, by Evangelidès at the end of the XIXth c. One km east of Tiriliye, we have found buildings and harbour fittings on the coast at a point called Sivzideresi, because the Sivzi Dere goes into the sea at that point. On the east side of the valley, there is a wall with Byzantine mortar; on the west side a Byzantine cemetery, partly excavated to build the terrace of a private house. On the beach there is a wharf on the west side of the dere, following at first the line of the Dere then the line of the sea; it has at least 4 rows of stones with Byzantine mortar. There is also a wall parallel to the line of the sea above these substructions. At the east end of the beach there are water fittings: a tanker, now in concrete, but previously Byzantine, the remains of a Byzantine basin with some hydraulic coating, and the wall of a fountain, now partly destroyed. Pieces of glazed ceramics found in the fields on the both sides of the river may be dated from the XIIIth century. Because of the continuity of the name, we may assume that there was a monastery on the coast at that point during the middle Byzantine period.

West of Tiriliye, one km west of the monastery of Pelekètè, we have found an *emporion* named Kapanca with a pier made of stone blocks with slots. On the field there is a huge accumulation of pieces of common ceramics, mostly amphorae, with some pieces of marble. On the beach, there is a piece of a Byzantine wall and a basin more or less similar to that of Sizvi. It seems that Kapanca was in activity during the whole Byzantine period, because the stones of the pier look ancient and because some amphorae according to Nergis Günsenin are Ganos ones, of XIIIth century.

Kapanca is linked to Ketenderesi, one km west, where Byzantine and post-Byzantine walls are found along the beach; there were there important buildings, but not an important commercial business since there was almost no pieces of ceramics. From Ketenderesi, Jean-Pierre Grélois suspects the existence of a road straight towards the south and the Nilüfer valley, and actually we have found Byzantine remains in every village along this road, which follows a valley from Yalıçiftlik to the Nilüfer. Among other archeologic remains, there were chancel pilars —attesting the existence of a church— in Veletler (coming from the old mosk, now destroyed, which had been built on a church), in Anahor, reemployed in the wall of a house, in Zirafıta, reemployed for an inscription. In Büyükbalklı, there was a ionic capital with impost in a fountain.

*SURVEY OF THE BYZANTINE MONASTERIES ON THE SOUTH COAST  
OF THE SEA OF MARMARA (04-09-2006/15-09-2006)*

Marie-France AUZÉPY  
Olivier DELOUIS

2006 was the third year of our mission, devoted to the remains of the Byzantine monasteries in the Roman province of Bithynia, in the vilayet of Yalova and the vilayet of Bursa. The members of the team were: Marie-France Auzépy, Haluk Çetinkaya, Olivier Delouis, Jean-Pierre Grélois, Michel Kaplan, Annie Pralong, Hayri Yılmaz and the commissary was Süheyla Murad. The detailed report of 2005 and 2006 missions have been published in French in *Anatolia Antiqua* 14 and 15. 2005 mission had focused on 3 areas: Arganthonios, that is to say the cape between İzmit Gulf and Gemlik Gulf, the South coast of Gemlik Gulf and the Nilüfer valley. The main discoveries were a monastery in Arnavutköy and a middle Byzantine period monastery in Ayazma.

In 2006, we decided to focus the survey on three areas, in relation with the informations given by the Byzantine Saints' lives and with the results of the 2005 mission (Map; Fig. 6): 1) the area around Uludağ West of Bursa (*Life of Ioannikios, Life of Antony the Younger*), 2) the Nilüfer valley (results of 2005 mission) 3) the left bank of the Koca Dere (Rhyndakos) at the north of Karacabey (*Life of Peter of Atroa, Life of Theophanes*).

### *I. Around Uludağ (Olympus Mount)*

In the mountains west of Uludağ, although the discoveries of Father Menthon and the toponymy (Manastır tepe, for example) were encouraging, no Byzantine remain has been found. Nevertheless, we have surveyed there a Hellenistic and Roman site at Güngören (Armutalanı), where we have found sarcophagus, plenty of common ceramics and a coin of Trajan from Nicea. Around Ayva, south of Apolyont Gölü, are caves with impressive limestone concretions (Fig. 7) which could fit with the dragons living with Byzantine hermits in caves during winter, according to saints' Lives, especially that of Ioannikios.

At the foot of the mountains in the plain of Bursa, we have surveyed the village of Tahtalı, where we had gone in 1990 with the Lefort mission and again in 2004, and we have found new Roman and Byzantine material: an inscribed base for a statue of the 1st century and a classical column base; for the Byzantine, a block decorated with a cross, a capital and a broken menseau. The Roman inscription was dedicated by a woman called Agelaïs to an emperor subject to a *damnatio memoriae*, Domitian (Fig. 8). Various Byzantine inscriptions have been gathered in Tahtalı and edited. Besides, Tahtalı possesses 2 fortifications, a Byzantine *kastron* (Fig. 9) and an Ottoman Kale. Due to the number and the quality of objects and monuments found in Tahtalı since 1990, it seems that it is the most important Roman and Byzantine center along the South road from Bursa to Apolyont and it could be, according to Jean-Pierre Grégoire, the unidentified city of Césarée/Néocésarée-Aristè/Eristè.

### *II. The Nilüfer valley*

The survey is there more difficult because of urbanization, but we had to complete the investigation of the villages of the Nilüfer valley which we had begun in 2005 and which had suggested the existence of a South-North Roman and Byzantine road, West of Bursa.

Thanks to the excellent reception of the mayor, we had a complete survey of Körükle, where are numerous ancient Greek, Roman, Byzantine, Ottoman and NeoGreek material: funerary Greek slab reused as well stone, Roman slabs may be originally from a pilaster capital reused too as well stones; for the Byzantine, Corinthian capitals, columns and fragments of ambo, as well as two slabs with gutters, the function of which is not clear (Fig. 10).

### *III. The Koca Dere (Rhyndakos) Valley*

On the west bank of the Koca Dere Valley, from Karacabey to the coast line, the team discovered many interesting sites, of which three will be described.

-In Karacabey itself, the XIVth c. mosk, built according to a byzantine technique, preserves an interesting inscription, 4 meters above the ground, on a midbyzantine boundary stone (Fig. 11). In the Karacabey Belediyesi Antik Park were gathered stones and sculptures of many kinds and periods, most of them coming, as we were told, from Gölecik and Örencik.

-We were driven to Kulakpınar by the Jandarma of Karacabey: they actually had in their courtyard a splendid ambo plateforme (VIth c), discovered in Kulakpınar when water pipes were buried (Fig. 12). On the exact site where the ambo plateforme was found (called Dayırt, a deformation for Dağyurt? Fig. 13), we saw plenty of ceramics dug by the caterpillar (dated to the XI, XII and XIIIth c.), with glass, wall painting (Fig. 14) and metal: then a church was there for a long time, from the VIth c. to the XIIIth c. at least. The church is surrounded by an area which has been occupied. People from the village knew the existence of a hill located on the west of the remains, where graves had been found with other ceramics. On the other hand, the trench due to public works, if followed by foot, seems to cross some houses, where more common ceramics can be seen on the ground. As a consequence, the hypothesis for a mid-byzantine settlement can be supported.

-The Kilise Yeri location is to be found near the village of Emekçi, on the west bank of the Koca Dere, just before it enters the delta, opposite the site of Arab Çiftliği which we visited in 2005. Some 60 meters from the water, hidden in a bush, are the remains of a church, 23 meters long, unfortunately badly damaged by treasure hunters. The only walls that can be seen are of rubble stones and may fit with an apse. A column base was found in the main trench, earlier than Byzantine, and ceramics ranging from the Roman period to the XIIIth c.

The Rhyndakos area proved to be rich as fas as Byzantine sites are concerned, and not only on top of surrounding hills, but also by the river. For those sotes, the



explanation is that boats coming from Marmara sea could probably enter the river until iskele, as they were doing during the Ottoman period. The existence of the Kiliseyeri church could not be understood without such an activity on the river.

#### *IV The coastline*

From Mudanya to the Koca Dere delta, the team has already surveyed sites that tended to prove the existence of a network of small medieval harbours, each of them offering more or less the same facilities: a jetty, a cistern for still water, walls on the sea, and plenty of ceramics as additional evidence. On the western part of the river, Mango and Sevchenko had explored the coastline around Kurşunlu three times between 1968 and 1972. We decided, since we had to come back in 2007, to focus on this special site to observe its changes.

The territory of the Kurşunlu monastery has been altered, 20 years ago by the construction of the Tofaş Sitesi touristic resort. Five years ago, the church itself was enclosed in a fence by the Museum of Bursa, and is now in bushes. We were only able to study the south-eastern part of the church, where a «recessed brick work» technique was observed, including an ornament on the mortar: a X with a chrisma.

Some elements unnoticed by Mango and Sevchenko have probably been discovered during the construction of the resort: grave stone, pillar capitals. A striking example is a 3 meters long architrave, resculpted and, considering the orientation of the crosses, most probably reused as a pillar (Fig. 15).

On the beach, the supporting wall of the monastery, 5 meters high, had been seen and described by Hasluck, Pancenko, Mango and Sevchenko. Since the 1970s though, one can notice that the sea reached the walls and has weakened the whole structure. Due to the construction of the resort, the wall was also consolidated by concrete.

#### *Conclusion*

Little by little, our knowledge of the Byzantine Bithynia, of its monasteries and churches is progressing. We now have a better understanding of the importance of the road from Bursa to Apolyont, along which Roman and Byzantine sites existed not very far one from another, Tahtalı being the most important of them. Perpendicular to this road, the existence of another road (South-North) from Tahtalı to Kapanca can be supported. The interest of 2006 mission is the discovery of the richness in churches, and possibly in monasteries, of the area around the Rhyndakos.

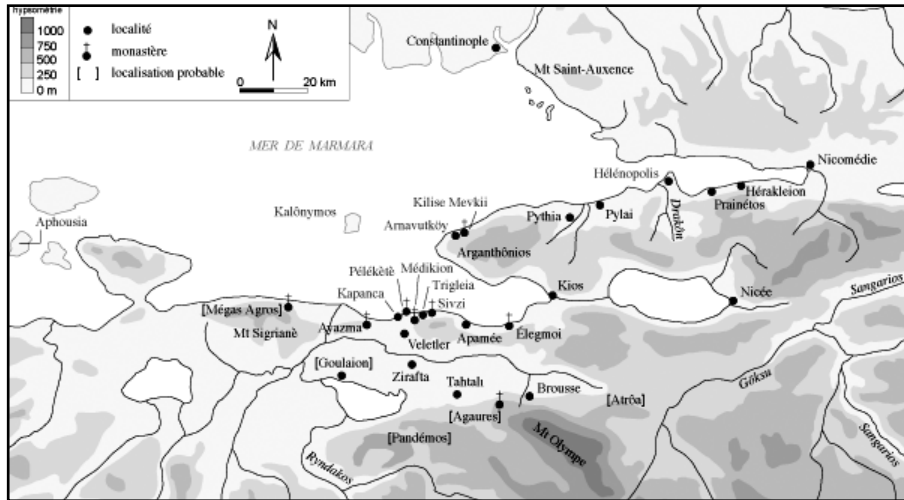


Fig.: 1



Fig.: 2



Fig.: 3



Fig.: 4



Fig.: 5

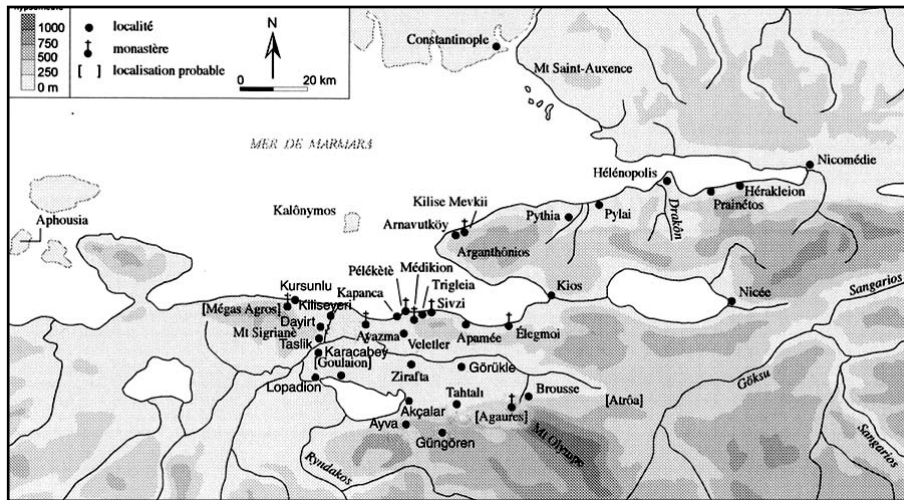


Fig. 6: 2 Carte



Fig. 7: Ayva, Limestone Dragon



Fig. 8: Tahtalı, Damnatiomemorize of Domitian



Fig. 9: Tahtalı, Byzantinekastron



Fig. 10: Görükle

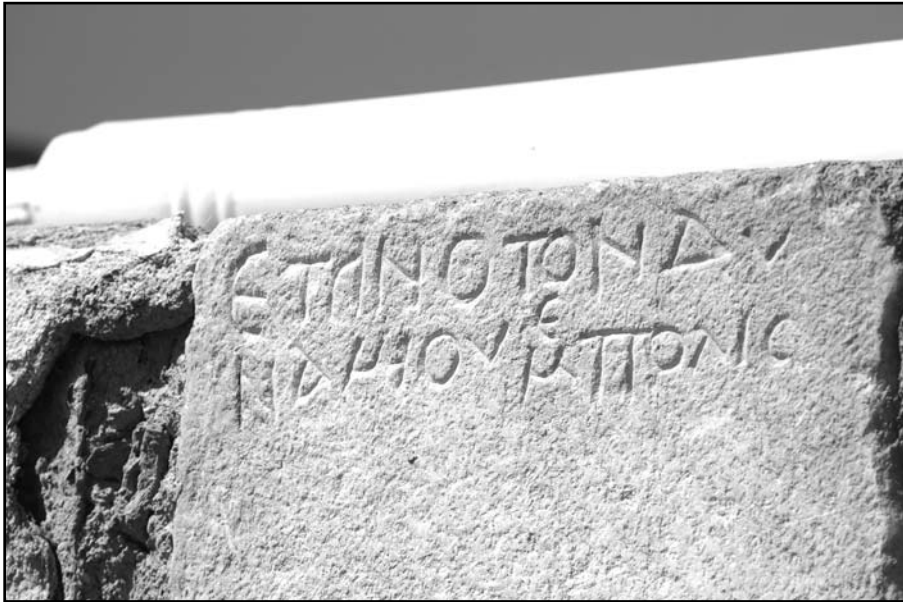


Fig. 11: Karacabey Ulucami, inscription



Fig. 12: Dayirt, Amboplate form



Fig. 13: Dayirt, Site



Fig. 14: Dayirt, Walpainting Fragment



Fig. 15: Kurşunlu, Architrave



# AMİK VADİSİ BÖLGESEL PROJESİ 2006 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

**K. Aslıhan YENER\***

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile "Amik Vadisi Bölgesel Projesi 2006 Yılı YüzeY Araştırmaları", 17-27.09.2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar Amik Ovası'nı çevreleyen Amanos Dağları'nın alt eteklerinde, yamaçlarında ve tepe noktalarında yürütülmüştür. Olası yerleşimlerin tespitinde 1: 25.000 ölçekli harita, uydu fotoğrafları ve yerel kişilerin bilgilerinden yararlanılmıştır. Araştırmalar Bakanlık Temsilcisi Ünal Demirel'in katılımı ve katkıları ile Prof. Dr. Aslıhan Yener, Yrd. Doç. Dr. Hatice Pamir ve Mustafa Kemal Üniversitesi öğrencileri tarafından yürütülmüştür.

## *Amanos Dağları, Kızıldağ Mevkii Araştırmaları*

Amik Ovası'nın batısında uzanan Amanos Dağları'nın Kızıldağ olarak adlandırılan mevkiindeki araştırmalar, alt etekler, yamaçlar ve üst kısımlar olmak üzere 3 ayrı kısımda yürütülmüştür (Resim: 1). YüzeY araştırmalarının kapsadığı alan içindeki yerleşimlerin çoğu Klasik Döneme aittir ve incelemeleri Dr. Pamir tarafından sunulmaktadır. Bu alanlarda saptanan maden ocaklarına dair incelemeler ise tarafımdan yapılmıştır ve aşağıda bilgilerinize sunulmaktadır.

2000 metreyi aşan Amanos Dağları oldukça ormanlıdır ve bu nedenle bölgede geleneksel yüzeY araştırma yöntemlerini kullanmak güçtür (Resim: 3c). 1990'lı yıllarda MTA'nın katılımı ile yapılan yüzeY araştırmalarında saptanan AS 224 No.lu taş ocağını bu seneki araştırmalarımızda da yerel halk ve MTA'nın bilgilerinden faydalanarak aradık (Resim: 2, 3a). Bu taş ocağı ve atölye alanı çanak çömlekler sayesinde M.S. ilk yüzyıllara tarihlendirilmişti ve mozaik yapımında kullanılan tessera'nın çıkarıldığı bir ocak olduğu saptanmıştı. Jeoloji açısından zengin olan bu alanda çeşitli renk serpantinler ve mermerlerin bulunduğu bir ışık keşfedilmişti. Alanın krokisinde saptanan taş ocakları, evler ve maden ocaklarının girişleri

\* Prof. Dr. K. Aslıhan YENER, University of Chicago, Oriental Institute, 1155 East 58th Street, IL 60637 Chicago/USA.

görülebilmektedir (Resim: 3b). Ancak Amanos Dağları'nın zirvesindeki anten merkezine ulaşımı sağlayan yol, atölyenin yer aldığı alanı kısmen tahrip ettiği için ışık alanının yeri tam olarak saptanamamıştır. Bu alan önümüzdeki araştırma sezonunda daha detaylı olarak incelenecektir.

*AS 347 Kisecik Köyü Üstü, Yurttaşlar Maden Sahası, Maden Ocağı ve Yerleşim*

Kisecik Köyü'nün kuzeydoğusunda, hâlen aktif olan Yurttaşlar Ltd. Şirketi'ne ait maden sahası içinde eski maden ocağına ait galeriler ve yerleşimler tespit edilmiştir (Resim: 2). Kisecik'ten Arsuz'a bağlanan dağ yolu üzerinde, Kisecik Köyü'nün yaklaşık 20 km. kuzeybatısındaki dere yatağının doğu yamacı üzerinde tek bir galeri girişi bulunan eski bir maden ocağı tespit edilmiştir (Resim: 4). Galerinin içinde 3 ayrı galeri sisteminin olduğu görülmüş ve bu durum, Roma Dönemindeki galerilerin daha erken döneme ait galerileri kesmiş olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu maden ocağının kalkoprit-arsenoprit içeren bakır ve altın madeninin işlendiği bir ocak olduğu anlaşılmaktadır.

MTA tarafından bu bölgenin altın açısından oldukça zengin olduğuna dair resmî raporlar ve makaleler yayınlanmıştır (Resim: 3a). Bu yüksek mertebedeki altın değerlerini Prof. Hadi Özbal da teyid etmiştir. Diğer taraftan bu madenlerin analiz sonuçlarına bakıldığında negatif korelasyon açısından diğer bir sonuç ilgi çekicidir (Resim: 5). Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenen ve bölgenin bu dönemdeki başkenti olan Alalakh'ın son evrelerinde ele geçirilen bronz aletlerin ve curufların hiçbirinin kurşun izotop değerleri Amanos grubuna denk gelmemektedir. Ancak Tunç Çağı madencilerinin kaynak olarak kullandıkları madenlerin maden ocakları açısından zengin olan komşu Orta Toros bölgesine dek uzandığı görülmektedir.

*AS 348 Karasu Beldesi, Killik Mevkii Yakınları Eski Maden Ocağı ve Yerleşim*

Kisecik Köyü'nün doğusunda, Karalısı Beldesi'ne bağlı vadi yatağının doğu yakasında bir maden ocağına ait galeri girişi ve teraslanmış tarım alanları üzerinde bir yerleşim yeri tespit edilmiştir (Resim: 2). Vadi yatağına doğru, dere taşları veya şekillendirilmemiş kaba taşlardan kuru duvar örgülü ve tek yüzlü inşa edilen teras duvarları ile yerleşim kademe hâlinde vadi yatağına doğru hafif eğim yaparak

inmektedir. Hâlen zeytin ziraatı yapılan alanda etrafa dağılmış hâlde çanak çömlek parçaları, kiremit parçaları ve su dağıtım amaçlı künk parçaları buluntular arasında yer almaktadır. Alanın kuzeybatı kenarında iki galeri girişi tespit edilmiştir (Resim: 6, 7). Galerilerden birisinin içinde 87 cm. kalınlığında bir kül dolgu tabakası tespit edilmiştir. Tünelin içi dolgu ile kapalı olmasına rağmen tünelin derinliği 15 m.ye kadar izlenebilmiştir. Tünel, iki girişinin hemen ardında çökme nedeniyle dolgu toprakla kapanmış durumdadır. Roma Dönemine ait terra sigillata parçaları, dış yüzü oluklu gevrek kaplar (M.S. 2.-5. yüzyıl) ve kaba hamurlu günlük kullanım kapları olarak özetlenebilecek olan buluntular asıl yerleşimin Roma ve Geç Roma/ Bizans dönemlerinde tarihlendiğine işaret etmektedir.

#### *AS 352 Maden İşleme Sahası*

AS 352 No.lu buluntu alanı Amanos Dağları'nın ormanlık sahası içinde, yüzey toprağı üzerinde 50x50 m.lik bir alana yayılmış olan bol miktarda demir curufu sayesinde tespit edilen bir maden işleme sahasıdır (Resim: 2). Bugün terk edilmiş olan bu ormanlık alan içindeki mevkide yüzeyden toplanan demir cürüfları ile mimariye ait bazı taş kalıntılar bize bu alanın bir demir madeni işleme sahası olabileceğini düşündürmüştür. Kısmen duvar kalıntısı izleri ve maden girişi olabilecek formasyonlar eski bir demir madeni işleme sahası düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Seramik buluntuya rastlanmamıştır.

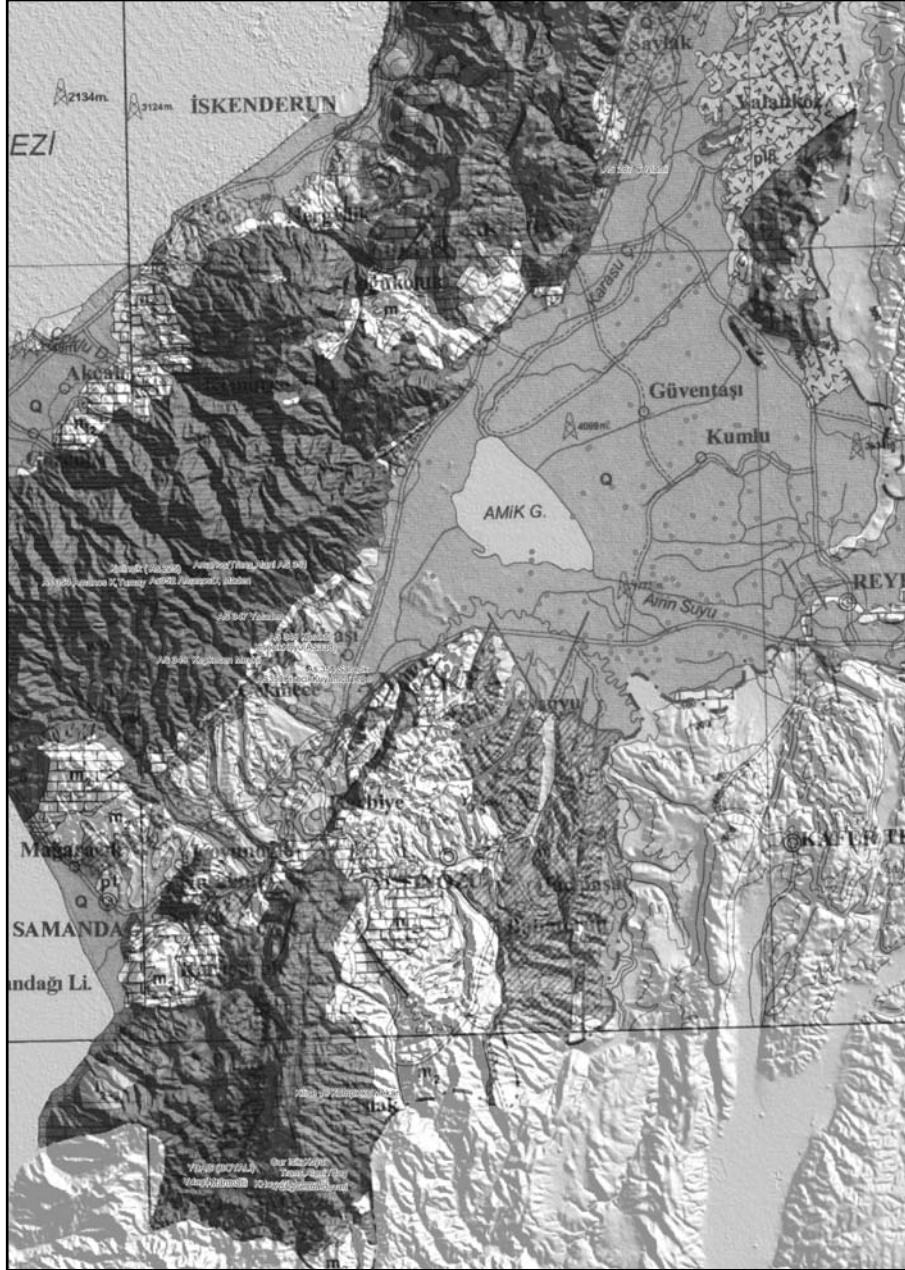
#### *AS 353 Maden Ocağı*

Kiseciktepe'nin 5 km. güneyinde dağlık alanda hâlen aktif olan Kamil Tümay'a ait krom madeni ocağının bulunduğu alanın güneyinde eski bir maden ocağı girişi tespit edilmiştir (Resim: 2). "Demir Şapka (Iron Cap)" olarak adlandırılan demir ve bakır madeni çıkarmak için kullanılmış bu maden ocağının tek galeri girişi bulunmaktadır. Ocak bakır, limonit, demir cevheri ve asbest içermektedir. Maden ocağı girişinin yakınlarında bol miktarda demir cevheri tespit edilmiştir. Alanın orman dokusu ile kaplı oluşu ve maden ocağı girişinin dik vadi yamacında oluşu diğer buluntuların tespitini güçleştirmektedir. Seramik buluntu yoktur. Bu alanın yaklaşık 1 km. uzaklıktaki AS 352 demir işleme sahası ile ilişkili olabileceği ve buradan çıkarılan madenin AS 253'teki maden işleme sahasında işlenmiş olabileceği düşünülmüştür.

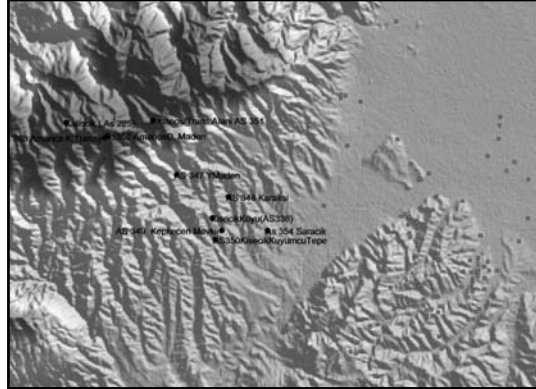
### *Teşekkürler*

Ekip üyelerimiz Burçak Altunay, İnanç Yamaç, Volkan Gül, Kamil Tümay ve Bakanlık temsilcimiz Ünal Demirer'e teşekkürlerimi sunarım.

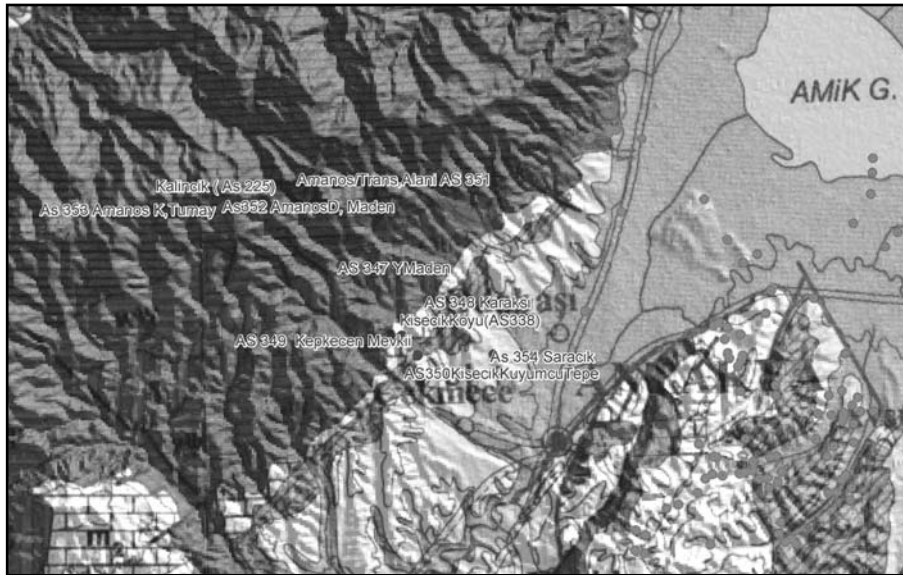
Araştırmalarımız, Fund for Amuq Valley Excavations, INSTAP (The Institute for Aegean Prehistory), Anthony ve Lawrie Dean ve birçok özel şahıs tarafından cömertçe desteklenmiştir. Araştırmalar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Mustafa Kemal Üniversitesi adına yürütülmüştür. Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürü Faruk Kılınç ile uzman arkeologlar Aslı Tuncer, Demet Kara ve Ömer Çelik'e özel teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca yardım ve ilgilerini bizden esirgemeyen Mustafa Kemal Üniversitesi eski Rektörü Metin Gürkanlar, Reyhanlı Kaymakamı Mehmet Hamurcu, Hatay Vali Yardımcısı Şükrü Çakır ve Hatay Valisi Ahmet Kayan'a teşekkürü borç biliriz.



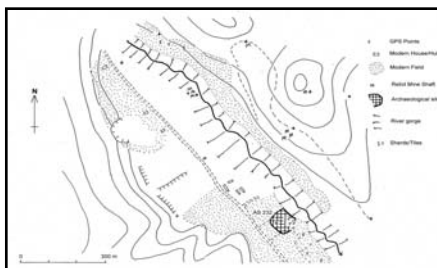
Resim: 1



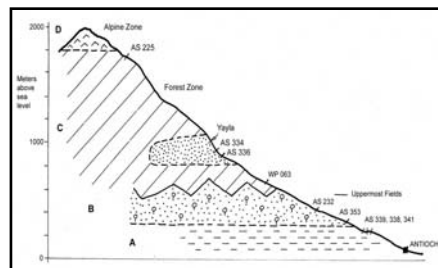
Resim: 2



Resim: 3a



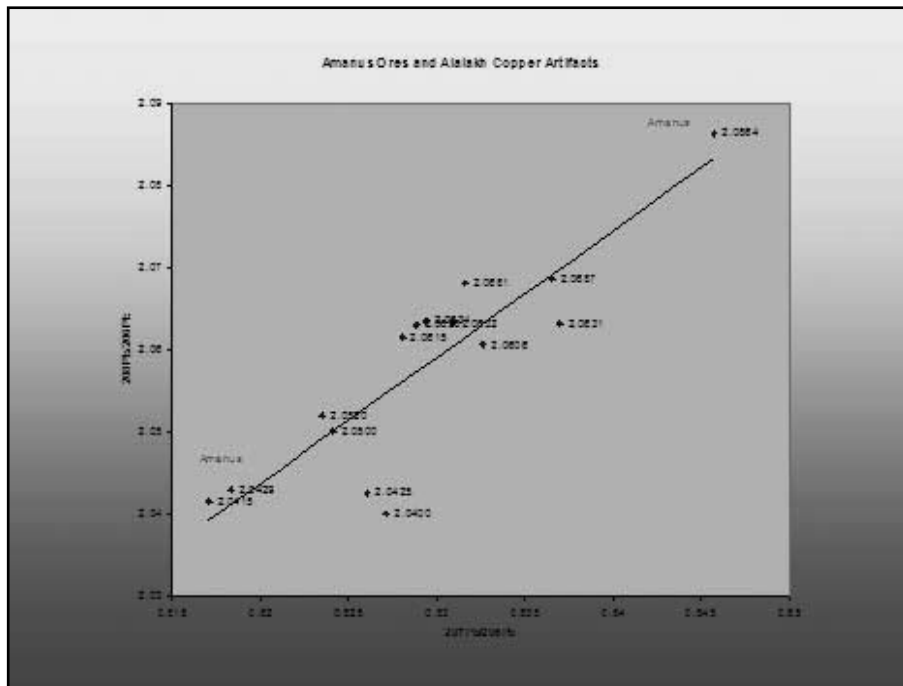
Resim: 3b



Resim: 3c



Resim: 4



Resim: 5



Resim: 6



Resim: 7



# ÇORUM MÜZESİ'NDE BULUNAN SİKKE VE CAM BULUNTULAR

Zeynep ÇİZMELİ ÖĞÜN\*

Çorum Müzesi'ndeki çalışmalarımız 2003 yılında dönemin Müze Müdürü Sayın İsmet Ediz'in teşvik ve desteği ile başlamıştır. İlk olarak müze koleksiyonuna satın alma veya el koyma ile kazandırılan ve müze başkanlığında gerçekleştirilen kazılarda ele geçirilen sikkeler üzerinde yoğunlaşmıştır<sup>1</sup>. 2004 yılında ise yine İsmet Ediz'in teşviki ile cam koleksiyonunun incelenmesi projesi gündeme gelmiştir<sup>2</sup>. Hem sikke hem de cam koleksiyonu üzerinde yapılan çalışmalar tamamen bir ekip çalışması olup Yrd. Doç. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün başkanlığında yürütülen çalışmaların çekirdek kadrosunda hâlen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı araştırma görevlileri Ayça Özcan ve Canan Özbil Serin, yine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencileri Hacer Sancaktar ve Özlem Yalçın yer alır. Sikke fotoğraflarının çekimi İlker Taşçıoğlu ve Gökhan Bilen tarafından gerçekleştirilmiş, cam eser fotoğrafları ise fotoğraf sanatçısı Mehmet Turgut tarafından çekilmiştir.

## *Sikke Koleksiyonu*

Çorum Müzesi'ndeki çalışmalara 14 Kasım 2003 tarihinde başlanmış olup ilk olarak müzenin kurulmasından bu yana koleksiyona kazandırılmış yaklaşık 2000 adet sikke darp edildikleri dönemlere göre sınıflandırılmıştır. Bu sayede 1914 yılında Sıhhat Mektebi olarak inşa edilen ve 12 yıl süren restorasyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra 2003 yılında ziyarete açılan Çorum Müzesi'nin sikke teşhir bölümünde yer alacak sikkeler belirlenmiştir.

\* Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÇİZMELİ ÖĞÜN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE

1 Bu proje Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi tarafından desteklenmektedir (AÜ BAP Proje no 20030901016).

2 Çalışmalar TÜBİTAK'ın Hızlı Destek Programı kapsamında "Çorum Müzesi Cam Eserlerinin Yayınlanması" adlı bir proje ile desteklenmiştir.

Daha sonra müze koleksiyonunun yayını için gerekli çalışmalara başlanmıştır<sup>3</sup>. Sikkelerin ağırlık, çap, aks, envanter numarası ve buluntu yerlerinden oluşan envanter bilgileri bilgisayara girilmiştir. Özellikle buluntu yerinin bir müze çalışmasında pek önemli olmadığı düşünülse de; özenli bir şekilde kayıt edilen bu bilgiler aslında bölgenin sikke dolaşımı için çok değerlidir<sup>4</sup>.

Koleksiyondaki sikkelerin 1837 adeti bu sistem ile kataloglanmıştır<sup>5</sup>. Bunların içinde Hellenistik Dönem ve öncesine ait Yunan sikkeleriyle Roma Döneminde darp edilmiş sikkelerin etütleri bitirilmiş, Bizans Dönemine ait yaklaşık 500 adet sikkenin ise ancak 141 adedinin envanterleri tamamlanabilmiştir. Bu sikkelerinin etüt ve envanter çalışmalarının da en kısa zamanda sonuçlandırılması planlanmaktadır.

Sikkelerin dönemlere göre dağılımına bakıldığında 469 adet Grek, 186 adet Roma eyalet, 1041 adet Roma resmî sikkesi yer almaktadır. Hellenistik Dönemden daha erken döneme tarihlenen 15 adet örnek bulunmaktadır. Hellenistik Dönem

3 İç Pontus sikkeleri ile bağlantılı müze çalışmaları: M. Arslan, "Roma Dönemi Pontus-Paphlagonia Bölgesi Şehir Sikkeleri", *AMM 1990 Yıllığı*, Ankara, 1992, 76-97. M. Arslan, "Pontus Bölgesi Şehir Sikkeleri ve Zela Definesi", *AMM 1991 Yıllığı*, Ankara, 1993, 121-142. M. Amandry, B. Rémy et B. Özcan, "La circulation monétaire dans le Pont à l'époque impériale à travers les collections numismatiques du Musée de Tokat", dans *Trésors et circulation monétaire en Anatolie antique*, (éd. M. Amandry et G. Le Rider), Paris, 1994, p. 119-130. Z. Çizmeli, M. Amandry, B. Rémy, "Monnaies pontiques d'époque romaine au musée d'Istanbul", *Anatolia Antiqua*, III, 1997, 99-108. St. Ireland, Greek, *Roman and Byzantine Coins in the Museum at Amasya (Ancient Amaseia)*, Londres, 2000. İç Pontus kentlerinin darp ettiği sikkeleri konu alan birçok çalışma son yıllarda tamamlanmıştır: M. Amandry - B. Rémy, *Pontica II, Les Monnaies de l'Atelier du Sébastopolis du Pont* (1998). M. Amandry - B. Rémy, *Comana du Pont sous l'Empire romain: Etude historique et corpus monétaire*, (1999). Z. Çizmeli, *Néocésarée et le koinon du Pont: Etudes numismatique et d'histoire* (2006). J. Dalaison, *L'atelier d'Amaseia du Pont – Recherches Historiques - et numismatiques*, (UPMF Üniversitesi yayınlamamış Doktora tezi, 2002).

4 İç Pontus kentleri ile ilgili sikke dolaşımına ışık tutan çalışmalar: Z. Çizmeli, "La circulation monétaire des monnaies du Pont a l'époque romaine" *Prof. Dr. Baki Öğün'ün 75. Doğum Yılı İçin Hazırlanan Anı Kitabı*, Asia Minor Studien, 39, 2000, 205-224. B. Rémy, "Trouvailles de monnaies romaines et byzantines dans les cités de Néocésarée et de Sébastopolis du Pont", *EA*, XVI, 1990, 81-90. B. Rémy, B. Özcan, "Trouvailles monétaires de la nécropole de Neocaesaria", dans *Pontica I: Recherches sur l'histoire du Pont dans l'antiquité*, V, (éd. B. Rémy), Paris, 1991, 42-51.

5 İslâmî sikkeler çalışma kapsamında değildir. Sikkelerin, kütüphane çalışması için özgünlerinden fotoğrafı çekilmiştir. Fakat çalışmamızın uluslararası kalitedeki *Sylloge Nummorum Graecorum* fasiküllerinden biri olarak yayınlanabilmesi için sikkelerin alçı kalıplarının alınması ve bunlardan bazılarının fotoğraflarının çekilmesi gerekmektedir. Bu çalışmayla ilgili gereken izin için ilgili makamlara başvurulmuştur.

sikkelerine bakıldığında Pontus bölgesine atfedilecek sikkelerin sayılarının fazla olduğu gözlenir. Bu sikkelerin içinde ünlü Pontus Kralı Mithridates Eupator tarafından darp edilenlerin sayısı fazladır. Bu krallık sınırları içinde yer alan birçok kent, sikke darp ettirmiştir. Bunlar arasında 249 adet sikke ile Amisos kenti, müze koleksiyonunda ilk sırada yer alır. Ayrıca, Mithridates Eupator'un Pontus kentleri dışında Paphlagonia ve Bithynia bölgesindeki kentlere atfedilen sikkelerini de sayabiliriz (Tablo: 1).

Pontus Kentleri (273 adet)	Amisos	249
	Amaseia	6
	Gaziura	1
	Kabeira	2
	Khabakta	2
	Komana	13
Paphlagonia Kentleri (46 adet)	Sinope	31
	Amastris	13
	Pimolisa	2
Bithynia Kenti (1 adet)	Gorgippa	1
	Kenti belli olmayan	30

Tablo 1: Mithridates Eupator döneminde darp edilen sikkeler

Roma Döneminde Anadolu kentlerinin darp ettiği ve Roma eyalet sikkeleri olarak adlandırılan sikke grubunda ise 186 adet sikke yer alır (Tablo: 2). Kondisyonları bir önceki döneme nazaran daha düşük olmasına rağmen sayıca en fazla olan örnek ile temsil edilen Pontus bölgesi sikkeleri, bölge için önemli bilgiler içerir. Sayıca üstünlük Hellenistik Dönemde Amisos kentine ait iken Roma eyalet sikkelerinde ilk sırayı 41 adet sikke ile Amaseia kenti alır. Diğer dikkat çekici bilgi ise kayıtlarda Pontus bölgesinde bulunduğu belirtilen Syria ve Moesia Inferior eyaletlerinde darp edilen sikkelerin varlığıdır.

	Amaseia	41 adet
Pontus	Amisos	5 adet
	Neocaesarea	3 adet
	Sebastopolis	1 adet
Kappadokia	Caesarea	13 adet
Galatia	Ankyra	4 adet
	Pessinus	1 adet
Kommagene	Samosata	2 adet
	Zeugma	1 adet
Bithynia	Koinon Bithynia	4 adet
	Nikaia	1 adet
	Nikomedia	1 adet
Thrakia	Hadrianopolis	2 adet
Ionia	Ephesos	2 adet
Lydia	Apollonis	1 adet
Kilikia	Aigeai	3 adet
	Anazarbos	3 adet
	Hieropolis – Kastabala	3 adet
	Antiokeia	8 adet
	Sidon	1 adet
Syria	Theangelia	1 adet
	Markianopolis	3 adet
Moesia Inferior	Nikopolis	1 adet
	Etüdü devam eden	72 adet

Tablo 2: Roma eyalet sikkelerinin kentlere göre dağılımı

Roma resmî sikkeleri sayıca diğer dönemlere nazaran çok daha fazladır. Bu gruptaki toplam 1041 adet sikkenin 764 adedinin etütü tamamlanmıştır. Bu sikkelerin 418'i İmparator Diocletianus ve sonrası dönemde darp edilmiş sikkelerdendir (Tablo: 3). Koleksiyonda yer alan sikkelerin dağılımına göre, en fazla örnek (134 adet) ile İmparator III. Gordianus temsil edilmektedir. Bu İmparator'u Antoninus Pius'un sikkeleri takip eder. Bizans Dönemi sikkelerinin envanter ve etüt çalışmaları hâlen devam etmektedir.

M.Ö 27 -M.S 14	Augustus	3
M.S 54-68	Nero	1
M.S. 69-79	Vespasianus	7
M.S. 81-96	Domitianus	11
M.S. 96-98	Nerva	2
M.S. 98-117	Traianus	45
M.S 117-138	Hadrianus	38
M.S. 138-161	Antoninus Pius	90
M.S. 161-166	Lucius Verus	1
M.S. 180-192	Commodus	2
M.S. 193-211	Septimius Severus	11
M.S. 211-217	Caracalla	5
M.S. 222-235	Alexander Severus	1
M.S. 238-244	III. Gordianus	134
M.S 238	Balbinus	1
M.S. 244-249	I. Philippus	9
M.S 251-253	Trebonianus Gallus	2
M.S. 253-260	Valerianus	2
M.S. 253-268	Gallienus	23
M.S. 268-270	II. Claudius Gothicus	4
M.S. 270-275	Aurelianus	10
M.S. 275-276	Tacitus	1
M.S. 276-282	Probus	9
M.S. 282-283	Carus	1
M.S. 283-284	Numerianus	1
M.S. 283-284	Carinus	4
M.S. 284-305	Diocletianus	18
M.S. 286-310	Maximianus	34
M.S. 293-311	Galerius	2
M.S. 305-313	Maximinus	2
M.S. 306-337	I. Constantinus	28
M.S. 308-324	Licinius	7
M.S. 317-324	II. Licinius	20
M.S. 317-340	II. Constantinus	42
M.S. 333-350	Constans	13
M.S. 330-337	VRBS ROMA	9
M.S. 335-337	Constantinopolis şehir tipli sikkeler	3
M.S. 337-361	II. Constantius	40
M.S. 351-354	Constantius Gallus	2
M.S. 363-364	II. Iulianus	1
M.S. 364-378	Valens	7
M.S. 367-383	Gratianus	7
M.S. 375-392	II. Valentinianus	12
M.S. 379-395	I. Theodosius	15
M.S. 383-408	Arcadius	13
M.S. 393-423	Honorius	5
M.S. 402-450	II. Theodosius	6

Tablo 3: Roma resmî sikkeleri

### *Cam Eserler*

Çorum Müzesi koleksiyonunda bulunan 146 adet kap ve 154 adet bilezik olmak üzere toplam 300 eser üzerinde çalışma Araş. Gör. Ayça Özcan yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Yayında kullanılacak eser fotoğraflarının çekimi ise fotoğraf sanatçısı Mehmet Turgut tarafından yapılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle eserlerin tipolojik sınıflandırması yapılmış ve daha sonra gerekli literatür çalışmaları yürütülmüştür. Tipolojik çalışmada 146 adet cam kap 43 farklı başlık altında incelenmiştir. Gerçekleştirilen tipolojik ayırım sonucunda buluntular arasında (parfüm ve yağ şişeleri-unguentiumlar) birer örnekle temsil edilmiş olan aryballos tipli şişe ve modiolus, bir adet hurma biçimli şişe, küresel gövdeli sürahiler (guttarium), sürahiler, prizmal gövdeli şişeler, kâse ve bardak formları ayrıca iki örnekle temsil edilen karıştırma çubukları olarak saptanmıştır.

Müze koleksiyonunda yer alan cam eserlerden yalnızca 2 adet unguentarium kazı yolu ile ele geçirilmiş diğer eserler ise satın alma yolu ile müze koleksiyonuna kazandırılmıştır. Bu nedenle koleksiyonda bulunan cam kapların tarihlendirilmeleri benzer örneklerle karşılaştırılmaları sonucunda yapılabilmektedir. Yürütülen sistematik kazılarda bulunan müze koleksiyonu ile paralel örneklerin ev kontekstleri ve mezar hediyeleri olarak ele geçirilmiş olmaları bize Çorum örneklerinin de aynı amaçlar için kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Yapım tekniği olarak bakıldığında ise 5 adet kalıba üfleme ve 2 adet içe çöktürme tekniği ile yapılmış örnek dışında 139 örnek serbest üfleme tekniği ile yapılmış örneklerdir. Bazı kaplar üzerinde ise cam ipliği ile yapılmış bezeme bulunmaktadır.

Müze koleksiyonunda yer alan 154 adet cam bilezik, 46 adet ağırşak ya da düğme ve 16 adet yüzük ise küçük buluntuları oluşturmaktadır.

2005 ve 2006 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda yayına yönelik kataloglama çalışmaları tamamlanmıştır. 2007 yılı içerisinde çizim ekibi ile Çorum Müzesi tekrar ziyaret edilerek eserlerin çizimleri gerçekleştirilecek ve son kontroller yapılacaktır. 2008 yılında yayının baskıya verilmesi planlanmaktadır.

# DOĞU LİKYA'DA EPIGRAFYA ARAŞTIRMALARI 2006

Bülent İPLİKÇİOĞLU\*

1989 yılından bu yana, Avusturya Bilimler Akademisi Küçükasya Komisyonu'nun finans desteğiyle uygulanmakta olan "Doğu Likya'da Epigrafya Araştırmaları Projesi"ne ilişkin çalışmalara 2006 yılı Temmuz–Ağustos aylarında devam edilmiştir. Yüzey araştırmalarına proje asistanları olarak Marmara Üniversitesi'nden Araş. Gör. Hüseyin Sami Öztürk ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Araş. Gör. Filiz Dönmez-Öztürk ve Bakanlık temsilcisi olarak Isparta Müzesi'nden Doğan Demirci katılmışlar ve özverili gayretleriyle önemli katkılar sağlamışlardır.

2006 yılı çalışmaları, kendisine teşekkür borçlu olduğumuz Kazı Başkanı Prof. Cevdet Bayburtluoğlu'nun daveti üzerine gidilen Arykanda antik kentinin yanı sıra Olympos, Gagai ve Melanippe'nin yerleşim ve egemenlik alanlarında gerçekleştirilmiş olup; bu çalışmalar sırasında toplam 100'ün üzerinde yeni metnin dokümentasyonu ve daha önceki yayınlara düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır.

Birçok bakımından önemli sonuçların elde edilmesine olanak sağlayan ve tek tek ayrıntılı olarak üzerinde durulması bu yayın çerçevesinde mümkün olmayan bu buluntuların dağılımı şöyledir: Arykanda'dan 1 Hellenistik kararname, 19 onur, 4 adak ve 8 mezar yazıtı; Olympos'tan 47 mezar yazıtı; Gagai'dan 1 mezar yazıtı; Arykanda'dan 1 ölü adağı yazıtı ve 1 mimari yazıt; Olympos'tan 1 sınır yazıtı; Gagai'dan 1 miltaşı; Melanippe'den 2 grafitto ve Arykanda'dan, nitelikleri tam olarak belirlenemeyen 25 fragman.

Arykanda kent alanında devşirme taş olarak bulunan ve kazı evi deposunda muhafaza edilen, Hellenistik Döneme ait bir kararname (Env. No. 641), Ermananis adlı bir şahsın, gösterdiği yararlıklardan dolayı kent tarafından onurlandırılmasına ilişkindir. Arykanda buluntuları arasında, birer blok üzerinde İmparator Vespasianus'un adı belirlenemeyen bir binbaşısının (Env. No. 642) ve muhtemelen Embromos adlı bir kişinin (Env. No. 732) onurlarına dikilen anıtların yazıtları da bulunmaktadır. Hepsi de İmparatorluk Dönemine ait olan diğer onur yazıtları ya da fragmanları arasında, Demetrios kızı paua'nın adı bir ölçüde

\* Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Göztepe Kampüsü, Kadıköy, TR-81040 İstanbul/TÜRKİYE; E-Posta: [iplikcioglu@tnn.net](mailto:iplikcioglu@tnn.net).  
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne 2006 yılı çalışmalarımıza verdiği izin ve katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

belirlenebilmektedir (Env. No. 644). Sonradan kaideye dönüştürülerek „Peristilli Ev“de kullanılmış olan bir blok üzerindeki yazıtta (Env. No. 645) onurlandırılan kadının adı belirlenememiştir. Aynı şekilde, bir kaide fragmanı üzerindeki yazıtta (Env. No. 647) onurlandırılan Arykandalı atletin adı da bilinmemektedir. Gene birer kaide fragmanı üzerindeki yazıtlardan, kentteki Dionysos *tekhaites*'lerinin adı belirlenemeyen bir kişiyi onurlandırdıkları (Env. No. 649) ve bir *lykiarkhes*'in onuruna anıt dikildiği (Env. No. 654) anlaşılmaktadır. Arykanda kazılarında çok miktarda onur yazıtı fragmanı da elde edilmiştir (Env. No. 648. 650. 653. 656. 663. 664. 668. 707. 730. 733). Kazı evi deposunda muhafaza edilen bir stel (Env. No. 722), II. Diogenes'in adak yazıtını taşımakta olup; 2004 yılı Arykanda kazılarının bir buluntusu olan bir başka stel üzerindeki yazıttan (Env. No. 724) Tanrı Helios'a adakta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bir stele ait her tarafı kırık bir fragman (Env. No. 727), muhtemelen Trokondas adlı birisinin oğulları olan kişilerin diktiği bir adakla ilgili olmalıdır. Bir ara quadrata (Env. No. 639), Gnome ve Syntrophia'nın Sarpedon kızı Mousa için diktikleri ölü adağının Roma İmparatorluk Dönemine ait yazıtını içermektedir. Arykanda kent alanındaki kazılarda 2004 yılında bulunmuş olan yarım silindir biçimindeki bir stel (Env. No. 723), mezarın Trebemos adlı birisine ait olduğunu göstermektedir. Kent alanında, “Peristilli Ev”de 2005 yılında bulunmuş olan, Erken Bizans Devrine ait bir mozaik yazıtında ise (Env. No. 643) ev sahibi Pierios'a “açık bahtla kullanma” dileğinde bulunulmaktadır.

Mavikent Beldesi sınırları içindeki kayalık bir tepe üzerinde yer alan, bugün Aktaş harabeleri ya da Asartepe diye de anılan, öte yandan Patara stadiasmos'unda da zikredilen antik Gagai kentinden getirilmiş ve Mavikent Belediyesi'nin karşısında tarafımızca korumaya alınmış bulunan silindirik bir taşın Erken İmparatorluk Dönemine ait yazıtından (Env. No. 671), Sopatros oğlu Asklas'ın, annesi Philiskos kızı Tatia'ya mezar yaptırdığını öğreniyoruz. Mavikent Çanakçı Mezarlığı'nda bulduğumuz bir *miliarium* (Env. No. 672), İmparator Septimius Severus ve oğulları zamanına aittir. Bu buluntular, artık büyük ölçüde yok olmuş olan Gagai'dan şimdiye değin çok az sayıda yazıt elde edilmiş olduğu dikkate alınırsa, önem kazanmaktadır.

Bugün Karaöz Limanı diye de bilinen ve Hellenistik Dönemden itibaren Gagai'in egemenlik alanında bir köy olduğu düşünülen, Güney Likya kıyılarının doğu köşesindeki liman yerleşimi Melanippe'nin kuzey-kuzeydoğu kenarında, kent surundaki bir girişin kuzey duvarına, Erken Bizans harcı içine kazınmış grafitto'da (Env. No. 673) Hz. İsa'dan köy için yardım dileğinde bulunulmaktadır. Daha önce



literatürde zikredilmiş olan bu yazıtın, okunamadığı anlaşılan ikinci satırında, biraz farklı bir ortografiyle “Halleluya” (= “Tanrı’yı övün!”) ibaresi olduğu görülmüştür. Melanippe Limanı’nın 50-100 m. kadar doğusundaki bir şapelin duvarlarında, bazıları Latin harfleriyle olmak üzere, okunması güç birçok *grafitto* bulunmaktadır. Melanippe’nin Bizans Devri ve sonrası denizciliğindeki yeri düşünülürse, bu duvar yazılarının buraya gelen denizciler tarafından yazıldıkları hemen anlaşılmaktadır (örnek: Mikhalidas [Env. No. 674]).

2004 yılından itibaren Olympos antik kenti ve egemenlik alanında uygulamaya koyduğumuz epigrafik yüzey araştırmaları sırasında 30’un üzerinde yeni buluntu elde edilmiş ve özellikle egemenlik alanında bulunan yazıtlar vasıtasıyla Olympos teritoryumunun sınırlarını daha kesin bir biçimde belirlemek mümkün olmuştu. Bu buluntulara 2006’da kent alanında yapılan çalışmalarla 47 yeni mezar yazıtı daha eklenmiştir. Bu durum, Kalinka tarafından 1944 yılında *Tituli Asiae Minoris*’in II. cildinin 3. fasikülünde yayımlanmış olan Olympos yazıtlarında büyük eksiklikler olduğunu ortaya koyduğu için, kentteki çalışmalara, kendisine müteşekkik olduğumuz kazı başkanı Yelda Uçkan’la işbirliği içinde, önümüzdeki yıllarda da devam edilerek Olympos kent alanının yazıtları mümkün olduğu ölçüde bir bütün olarak bilim dünyasının istifadesine sunulacaktır. 2006 yılı çalışmaları sırasında hemen hemen hepsi oldukça iyi korunmuş durumda elde edilen ve çoğunlukla Roma İmparatorluk Dönemine ait tonozlu mezarların giriş lentoları üzerinde yer alan mezar yazıtlarının bazıları ve sahipleri şunlardır: Kuzey Nekropolü’nde: Aurelios Zotikos ve ailesi (Env. No. 675); II. Moles ve Artemon, çocukları ve torunları (Env. No. 676); Neike, diğer adıyla Pompeia, ve başkaları (Env. No. 677); Phoibos oğlu Hermaias ve ailesi (Env. No. 678); Demetrios’un oğulları Aurelios Dioteimos ve Aurelios Bassos ve aileleri (Env. No. 680); Agathopous ve ailesi (Env. No. 682); Prolokhos’un kölesi Eutykhos ve ailesi (Env. No. 685); Aurelios Leosthenes ve ailesi (Env. No. 686); Diotimos oğlu Artimas ve ailesi (Env. No. 692); Aurelios Amarous, çocukları ve başkaları (Env. No. 693); Herodes oğlu Aurelios Neiketes ve ailesi (Env. No. 696); Zosimous, kocası ve ailesi (Env. No. 704); Aurelios Euporos ve ailesi (Env. No. 735); Aurelia Ammarous ve ailesi (Env. No. 740). Kuzey Nekropolü’nde, ender bir buluntu olarak, büyük ölçüde toprağa gömülü vaziyetteki bir lahit üzerinde gördüğümüz yazıttan (Env. No. 697), Midas kızı Neikenete, diğer adıyla Apphia’nın, mezarı kendisine, çocuklarına, torunlarına, anne-babasına ve kocasına yaptırdığı anlaşılmaktadır. Batı Nekropolü’nde tonozlu mezarlara ait lentolar üzerinde elde edilen mezar yazıtları ve sahiplerinin bazıları ise şöyledir: Ev kölesi Aurelios Abomokais ve ailesi (Env. No. 702); Tatianos oğlu

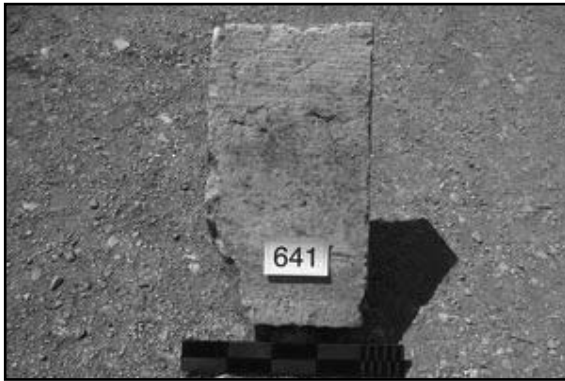
Aurelios Iatrikos ve ailesi (Env. No. 743); Markios Mantios ve ailesi (Env. No. 744); Aurelios Soteimos ve ailesi (Env. No. 745); Aurelios Eutykhes ve ailesi (Env. No. 747); Aurelios Sozimas ve ailesi (Env. No. 748). Bu nekropolde bulduğumuz dikkati çeken bir yazıt (Env. No. 746), Myra ve Gagai vatandaşı olmakla birlikte Olympos'ta oturan, Hieraks oğlu Aurelios Paulos'un mezarına aittir. Aynı nekropolde, Hermaios oğlu Harpalos ve ailesinin mezarına ait yazıt da (Env. No. 742), bir lahit üzerinde olduğu için, ender bir buluntu olarak dikkati çekmektedir. Olympos'ta yanlışlıkla "akropolis" diye de adlandırılan, üzerinde Roma Döneminden bir yapının olmadığı, fakat Ortaçağ kalesinin bulunduğu tepenin kuzeybatısında ve kuzeybatı yamacında daha önce yaptığımız araştırmalar; bu bölgenin, geçmişi Hellenistik Döneme kadar uzanan ve Doğu Nekropolü'nün de bir uzantısı olarak görülebilecek olan bir mezar alanı olduğunu ortaya koymuştu. 2006 yılında yapılan araştırmalarda da bu durumu teyid eden, ana kaya içine kazınmış yazıtlar bulunmuştur: Kalenin kuzeyinde V. Hermaios ile II. Moles'in (Env. No. 736) ve Moles oğlu Agathopous'un (Env. No. 737) mezarları; kalenin batı-güneybatısında ise II. Polon'un mezarı (Env. No. 738).



Resim: 1 (Env. No. 639A)



Resim: 2 (Env. No. 639B)



Resim: 3 (Env. No. 641A)



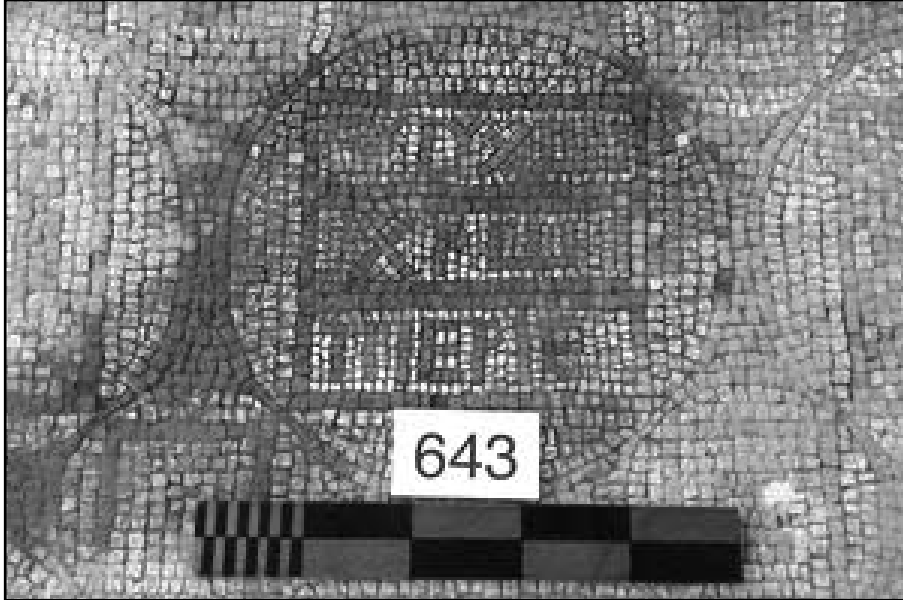
Resim: 4 (Env. No. 641B)



Resim: 5 (Env. No. 642A)



Resim: 6 (Env. No. 642B)



Resim: 7 (Env. No. 643A)



Resim: 8 (Env. No. 643B)



Resim: 9 (Env. No. 644)



Resim: 10 (Env. No. 645)



Resim: 11 (Env. No. 647)



Resim: 12 (Env. No. 648)



Resim: 13 (Env. No. 649)



Resim: 14 (Env. No. 650)



Resim: 15 (Env. No. 653)



# 2006 YILI BYBASSOS ARAŞTIRMASI

Winfried HELD\*  
Gonca CANKARDAŞ ŞENOL  
Ahmet Kaan ŞENOL

Muğla İli, Marmaris İlçesi, Hisarönü Köyü, antik Bybassos ve çevresindeki yüzey araştırması, 4 Eylül–6 Ekim 2006 tarihleri arasında 17 kişilik bir bilim heyetinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir<sup>1</sup>.

Kampanya, Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) „SPP 1209: Die hellenistische Polis als Lebensform“ („Yaşam Şekli Olarak Helenistik Polis“) programının üyesi olarak finanse edilmiştir<sup>2</sup>. Prehistorya çalışmaları ise Gerda-Henkel-Stiftung tarafından desteklenmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verdiği izin, temsilci olarak bize katılan sayın Güner Sağır'a bize gösterdiği destek için teşekkür ederiz.

## ARAZİ ÇALIŞMALARI

W. HELD

2006 yılı kampanyasında, ağırlıklı Kastabos Kutsal Alanı ve Bybassos yerleşim yerinde çalışılmış olup çevrede de birçok buluntu yeri tespit edilmiştir.

\* Doç. Dr. Winfried HELD, Universität Würzburg, Lehrstuhl für Klassische Archäologie, Residenzplatz 2, Tor A, D-97070 Würzburg/ALMANYA

Doç. Dr. Gonca Cankardaş ŞENOL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir/TÜRKİYE

Doç. Dr. Ahmet Kaan ŞENOL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir/TÜRKİYE

1 Yazarların dışında çalışmalara katılanlar: Arkeolog Dr. Christoph Gerber (Heidelberg); Arkeoloji öğrencileri Matthias Nöth, Alice Bieniussa (Würzburg), Fulden Aylı, Emel Canoğlu, Sinan Paksoy (İzmir); mimarlar Dr. Nicole Röring, Benedikt Böhle (Cottbus); jeodezi uzmanları Prof. Dr. Wilfried Müller, Stefan Steininger, Andreas Wismeth, jeofizik ekibi Robert Fesler, Godelieve Louis, Daniele Lemasson (Longueville). Bakanlık temsilcisi olarak Güner Sağır (Ankara) çalışmalara katılmıştır.

2 İnternette [www.poliskultur.de](http://www.poliskultur.de) sayfasına bkz. İlk kampanya hakkında bkz: W. Held – G. Cankardaş Şenol – A. K. Şenol, „2005 yılı Bybassos araştırması“, 24. AST, 2006 (Ankara 2007) cilt I, 37-50.

### *Kastabos Hemithea Kutsal Alanı (FS 36)*

Dağlık bir orman alanında bulunan Kastabos (Pazarlık) Hemithea Kutsal Alanı'nda 1959/1960 yıllarında J. M. Cook başkanlığında iki kısa kazı kampanyası gerçekleştirilmiştir<sup>3</sup>. Bu alandaki ilk kazılarda sadece tapınak terası ortaya çıkarılmış, ayrıca tiyatronun küçük bir kısmı temizlenmiştir. 2006 yılı kampanyasının amaçlarından biri de 1959/60 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda yapılan planların modern ölçüm teknikleriyle kontrollerini ve kutsal alanın yayılım sınırlarını tespit etmek olarak belirlenmiştir.

Batı-doğu yaklaşık 350 m., güney-kuzey 250 m.lik bir araziye kapsayan Hemithea Kutsal Alanı'nda (Resim: 1), tapınak terasının dışında da bir çok kalıntı tespit edilmiştir. Kutsal alanın en önemli yapısını barındıran tapınak terası, bir tepenin sırtında yer almaktadır. Mimari yapılar ise bu sırtın üzerinde, her iki yamacında ve güneybatısındaki derenin çevresinde bulunmaktadır. Derenin üst kotunda Chersonesos'un üç tiyatrosu arasında yer alan orta ölçekli bir tiyatro bulunmaktadır. Tiyatroda, cavea'nın oturma sıralarının bir bölümü, güneydeki analemma duvarı ve sahne binasının üç proskenion pilasterleri (Resim: 2) ile arka duvarı tespit edilmiştir.

Diğer kalıntılar, çoğunlukta küçük teraslar üzerindeki bir-iki mekânlı yapılardır. Tiyatronun hemen güneybatısında, bunlardan daha büyük bir yapının en az dört adet mekânı tespit edilmiştir. Belirlenen bu büyük yapı, muhtemelen idarî bir işleve sahiptir. Kutsal alanın kuzey yamacında bulunan iki adet yapı kalıntısı ise muhtemelen kaynak binalarına aittir. Diğer yapıların işlevleri için ise, muhtemelen kutsal alanın idarî ve hasta tedavisi için kullanılan bölümleri oldukları yorumları yapılabilir. Kutsal alandaki kalıntıların çok sık gerçekleştirilen kaçak kazılarla tahrip olduklarının belirlenmesi işlevleri hakkında sağlıklı yorumların bu aşamada yapılmasını mümkün kılmamaktadır.

Kutsal alanın çekirdeğinin ise, tapınak yapısı olmadığı, fakat onun hemen batısındaki kaya olduğu anlaşılmıştır. 2006 yılı sonuçlarına göre kutsal alanın bu kaya etrafında oluşmaya başladığı, fakat kayanın kendisine hiç dokunulmadığı saptanmıştır. Kayanın kuzey tarafındaki üç adet doğal oyuk, Antik Dönemde burada bir kaynak olduğunun işareti olarak değerlendirilebilir.

Tapınak terasındaki çalışmalar, Mimar Dr. Nicole Röring yönetimi altında gerçekleştirilmiştir. Amaç, tapınağın ve terastaki diğer binaların detaylı rölovesini

3 J. M. Cook – W. H. Plommer, *The Sanctuary of Hemithea at Kastabos* (Cambridge 1968).

çizmekti. Bu çalışmalarda, Kastabos'un özel şartlarından dolayı sadece küçük bir bölüm tamamlanmıştır. Tamamlanan bölümler özellikle tapınağın hâlen açıkta bulunan temel kısmı, kaçak kazılarla ortaya çıkan tahrip olmuş alanlar, teras duvarları ve doğudaki iki küçük yapı olarak sayılabilir. Önemli bir yeni buluntu olarak bir kadın heykelinin alt kısmı keşfedilmiştir. Erken Helenistik stilde yapılan ve arkası işlenmemiş olan heykel, muhtemelen tapınağın akroteri idi (Resim: 3).

Geçen kampanyadan beri, kaçak kazılarla yapılmış olan tahribat, tapınağın naos'unun içinin tamamen kazılmasıyla çarpıcı bir hâl almıştır. Ayrıca, geçen sene gördüğümüz bazı mermer mimari elemanlar ve çatı kiremitleri 2006 yılındaki araştırmalarımızda tespit edilememiştir.

Gelecek kampanyada devam edecek olan çalışmalarının ilk sonucu olarak, Kastabos Kutsal Alanı'nın bir kutsal kaya etrafında, muhtemelen M. Ö. 7. yüzyılda oluşmaya başlamış olduğunu söylemek mümkündür. Bir tedavi merkezi ve Karia Chersonesos'unun siyasal toplantı merkezi olarak kullanıldığı için, buraya gelen insanlar için küçük teraslar üzerinde yapılar inşa edilmiştir. M. Ö. 3. yüzyılın başında, Kastabos geniş bir yenileme ve genişletme görmüş olup bugün tespit edilen yapıların çoğu o döneme aittir.

### *Bybassos*

Hisarönü Köyü'nde, Kerdime mevki ve Limanbaşı mevki ovalarının arasında, üç tepenin sırası sahile doğru uzamaktadır: Bu tepeler sırasıyla Oyuklu Tepe, Hisartep ve Zelle Tepesi'dir (Resim: 4). 2006 yılında gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda bu ovaların arasında bulunan tepelerin yarımada ve ovanın da deniz olduğu tespit edilmiştir. Arazinin tamamı taranarak topografik haritaya geçirilmiştir.

*Bybassos yerleşimi:* 2005 yılında, Hisartep üzerinde bulunan Bybassos antik kentinin surlarının Arkaik, Klasik ve Geç Bizans dahil üç evresi tespit edildikten sonra, kuzey yamacına ayrıca Erken Hellenistik Dönemde bir mahalle eklendiği anlaşılmıştır. Bu mahalle, eski yerleşim alanı ve liman arasında kurulmuş ve bir sur ile çevirilmiştir.

*Oyuklu Tepe:* Hisartep'nin doğusundaki Oyuklu Tepe, Dr. Christoph Gerber tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Oldukça sarp ve kayalık olan tepenin üzerinde ve yamaçlarında, Kalkolitik Çağa ait keramik ve obsidien buluntulara rastlanmıştır. Tepenin güney yamacının dibinde, bir iş makinasının yaptığı tahribata

ait dolgu toprağında Kalkolitik Çağa ait mermer bir kaba ait parçalar (Resim: 5), keramik ve aynı döneme ait bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Kalkolitik Çağda çok az rastlanan mermer kap, bu buluntu yerinin özel önem taşıdığını göstermektedir.

Antik Dönemde tepenin zirvesine bir kutsal alan kurulmuş olmalıdır. En yüksek kayanın üstü yontularak düz bir şekle getirilmiş ve yanına bir kaya merdiveni yontulmuştur. Üzerinde üstü kapalı bir yapı olduğu, çatı kiremitlerinden ve bir bloktan anlaşılmalıdır. Aynı şekilde iki kaya daha düzleştirilmiş olup birine bir „schalenfels“ (kaya kabı) yontulmuştur (Resim: 6). Bunun benzeri, Hitit ve Frig merkezlerinden bilinmektedir. Benzer diğer iki örnek de Loryma'da bulunmaktadır<sup>4</sup>. Biraz daha aşağıda bir sarnıç, stel için kullanılan bir kaya oyuğu ve küçük, basamaklı bir kaide tespit edilmiştir.

*Bybassos Kutsal Alanı:* Oyuklu Tepe'nin kuzey eteğinde büyük bir kutsal alan tespit edilmiştir. Batı-doğu yönünde 105 m., güney-kuzey yönünde en az 80 m.lik alan, büyük ve düzgün kesilmiş taş blokardan inşa edilmiş teras duvarıyla çevrilmiştir (Resim: 7). Teraslı alanın üzerinde, kuzeydoğu köşesine yakın gösterişli bir antik yapının kalıntılarına rastlanmıştır. Bu yapı ve teras duvarı Hellenistik Döneme tarihlendirilmelidir.

Bütün bu alan üzerinde, Erken Bizans Döneminde yeni yapılar inşa edilmiştir, bir manastır ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz yapılar arasında bir martyrion veya baptisterion olabilecek yuvarlak bir yapı bulunmaktadır. Bizans yapılarında pek çok antik taş, blok, kaideler ve benzeri yapı öğeleri devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Barındırdığı dinî yapılarla kutsal alanın, Bybassos'un kutsal merkezi olarak yorumlanması olasıdır. Bu alan, Loryma'daki Apollon Kutsal Alanı gibi, yerleşimin dışında bulunmakta olup oldukça büyük bir araziye sahiptir. Yüzeysel araştırmaları kutsal alanın hangi tanrıyla ilişkili olduğunu aydınlatacak sonuçları henüz vermemektedir. Bununla birlikte bu alanın Oyuklu Tepe ile organik bir bağı olduğu kesindir. Loryma Apollon ve Kastabos Hemithea kutsal alanları birlikte değerlendirildiğinde bir kayanın yanında veya etrafında gelişen bu dinî alanların Anadolu ve Anadolu'nun bir kült geleneğinin devamını gösterdiği düşünülebilir.

*Antik Liman:* Hisartep'e'nin kuzey eteğinde gerçekleştirilen çalışmalar bir limanın kalıntılarını belirlememize neden olmuştur. Liman, bugünkü sahilinden 200-

4 Bkz. W. Held, „Heiligtümer und Kulte in Loryma“, in: *First International Conference on Hellenistic Karia*, Oxford 2006 (baskıda).

300 m. uzaktaki tarlaların altında bulunmaktadır. Bybassos'un Hellenistik Döneme tarihlendirilen kuzey mahallesinin surunun en kuzey kısmı, bu tarlanın içinde yaklaşık 20x20 metrelik bir kare oluşturmaktadır. Bir bastion için çok fazla büyük olduğunu düşündüğümüzden bunun bir liman yapısıyla ilişkili olduğu yorumuna varılmıştır. Bu nedenle bölge, Robert Fesler ve asistanları tarafından jeomanyetik ölçümlerle araştırılmıştır.

20x20 metrelik karenin içinde birkaç duvar yapısı tespit edilmiştir. Jeomanyetik ölçüm çalışmalarıyla belirlenen kareden kuzeydoğuya uzanan yaklaşık 100 metre uzunluğunda geniş bir anomali tespit edilmiştir (Resim: 8). Bu anomalinin bir mendireğe ait olduğu düşünülmelidir. Bu alanın 100 m. doğusunda, mendirek olarak yorumlanabilecek ve çok büyük taş bloklardan oluşan bir duvar tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, burada en az 200 m. uzunluğunda bir liman bulunmalıdır.

*Depo mahallesi:* Hisartep ve Oyuklu Tepe'nin arasındaki alanda, yüzeyde pek çok antik duvar kalıntısı görülmektedir. Bu duvarların plana işlendikten sonra, bölge için epey şaşırtıcı olarak dikdörtgen planlı bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Planların sadece yüzeyde görünen bölümlerinden anlaşıldığı üzere bazı yapılar çok uzun ve dar mekânlardan oluşmaktadır. Bu formdaki mekânlar, evler için değil, fakat depo binaları için tipik bir şekildir. Bundan dolayı, surların dışında bulunan bu mahalle „depo mahallesi“ olarak adlandırılmıştır.

Depo mahallesini limanla ilişkilendirmek için coğrafi yakınlık ve ticarî gereklilikler dışında elimizde bir veri henüz bulunmamaktadır. Bununla birlikte Karia Chersonesos'unda benzeri bugüne kadar bilinmeyen liman ve liman tesisleri organizasyonun buluntular doğrultusunda Hellenistik Döneme tarihlendirmek gerekmektedir. Bybassos'un liman üzerindeki kuzey mahallesi de aynı dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Liman ve tesisleri, Bybassos gibi küçük bir yerleşim için çok fazla büyüktür ve bu yapılar topluluğunu tüm bölgenin limanı olarak görmek gerekmektedir. M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında bölgede çok yoğun bir şarap imalatı ve ihracatı olduğunun bilinmesi liman ve depo mahallesinin işlevi hakkında bir fikir yürütmemize neden olmaktadır.

*Erken Bizans Limanı:* Zelle Tepesi'nin kuzey eteğinde, sahil şeridinde ve suyun içinde duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Sahilde, beş binanın duvarları, önünde kırmızı harçtan oluşan bir taban ve batı tarafında bir fırın belirlenmiştir. Suyun içinde, kaba taş bloklardan oluşan bir limanın rıhtımı olduğu anlaşılmıştır. Rıhtım inşaatı için, antik taş bloklar ve kaideler devşirme malzemesi olarak kullanılmıştır. Yüzey keramiğine göre, bu liman Erken Bizans Dönemine aittir.

### Çevre Çalışmaları

*Orhaniye:* Orhaniye Köyü'nde, Martı Marina'da bulunan kilisenin (FS 63) üç boyutlu fotogrametrik ölçümü yapılmıştır. Kilisede çok sayıda kullanılan antik dönemin devşirme taşları arasında, kaide ve mimari elemanların yanında, yazıtlı bir kaide de bulunmaktadır. Daha önceki araştırmalardan bilinen kitabede, Aulai yer ismi geçmektedir<sup>5</sup>.

Orhaniye Köyü'nün ovasında gerçekleştirilen araştırmalarda, üç adet Hellenistik çiftliğin varlığı belirlenmiştir. Ovanın kuzeybatısında bulunan bir mağara incelenerek (FS 61), mağaranın yanında, Hellenistik Döneme ait, muhtemelen bir sarnıca ait kalın bir duvar tespit edilmiştir. Kuzeyindeki Kuletepe üzerinde, Geç Bizans Dönemine tarihlendirilen bir kale ve Kalkolitik Çağa ait keramik bulunmuştur (FS 62).

Orhaniye Köyü'nün Keçibükü Mahallesi'nde bulunan ve 1940'lı yıllarda inşa edilen Ayşe Tuncel'in evinin duvarında belirlenen Antik ve Erken Bizans Dönemine ait taş bloklar, Kastabos ve muhtemelen Martı Marina'daki kiliseden getirilmiş olmalıdır (Resim: 9).

*Hisarönü:* Hisarönü Köyü'nün ovasında, 2005 yılında başlanan araştırmalara devam edilmiştir. Ovada, çoğunlukla Hellenistik Döneme tarihlendirilen çiftlik ve bunların tarımsal arazilerine ait teras duvarlarının kalıntıları tespit edilmiştir. Ovada Hellenistik Dönem yerleşimleri dışında Erken ve Geç Bizans dönemlerine ait bazı kalıntıların ele geçirilmesi Hisarönü Köyü'nün kronolojisi hakkındaki düşüncelerimizi doğrular sonuçlar olarak dikkati çekmektedir.

*Bördübet:* Bördübet Mahallesi, Kapıcıkada Yarımadası'nda bulduğumuz, Klasik ve Hellenistik dönemlere tarihlenen büyük bir yerleşim yeri 2006 sezonunun önemli sonuçları arasında yer almaktadır (FS 40). Yerleşimin suru, sahilden başlayarak arkasındaki tepeyi koruyacak şekilde devam etmektedir. Oldukça yoğun miktarda keramik buluntu sunan yerleşimin tam ortasında, „Golden Key Hotelin'in plajı ve restoranı inşa edilmiştir.

Yerleşimin yakınında, kuzeyinde ve doğusunda iki nekropol alanı tespit edilmiştir. Her iki nekropolün, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerde kullanılmış olduğu yüzey keramiklerinden anlaşılmaktadır.

5 W. Blümel, „Die Inschriften der rhodischen Peraia“, *IK 38* (Bonn 1991) Nr. 471.

## KERAMİK ÇALIŞMALARI

G. CANKARDAŞ ŞENOL

A. K. ŞENOL

2006 yılında Bybassos ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında intensif yöntemle seramik toplama tekniği kullanılmış ve seramikler yardımıyla, araştırılan bölgenin sosyal yapısını anlamaya yönelik bir envanterleme çalışmasına başlanmıştır. Bu yöntemde yerleşim alanına bağlı olan yakın çevre (Oyuklu Tepe, Hisartepe ve Zelle Tepesi) ve kent alanı BY kısaltması kullanılarak bölgelere ayrılmıştır. Yerleşim alanının dışında bulunan araştırma bölgelerinde ise kent yerleşiminden ayırt etmeye yönelik olarak buluntu yeri kısaltmaları kullanılmıştır (FS = Fundstelle = Buluntu Yeri).

2006 yılı Bybassos yüzey araştırmasında Kastabos Hemithea Kutsal Alanı (FS 36), Bybassos yerleşimi, Oyuklu Tepe, Bybassos Kutsal Alanı, depo mahallesi, liman sektörü, Orhaniye ve Bördübet'te sistemli olarak toplanan yüzey seramikleri arasında profil veren örnekler çizilmiş, gövde parçaları istatistik araştırmaları için ayrılmış, dekorlu olanlar ayrıca fotoğraflanmıştır. Envanterleme işlemi sırasında her seramiğe ayrı bir fiş açılarak özellikleri kayda geçirilmiştir. Böylece önümüzdeki araştırma sezonlarında yeni alanlardan ele geçirilecek olan seramiklerle üretim-tüketim ilişkisini ve nüfus yoğunluğunu gözetecek şekilde bir istatistiki değerlendirmeyi yapabilmemizin de ilk aşamaları gerçekleştirilmiştir.

Kastabos Hemithea Kutsal Alanı'nda toplanan yüzey seramikleri kutsal alanın kronolojisi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre BY-FS 36A olarak kodlanan tapınak alanında bulunan seramikler arasında Erken Klasik ve Hellenistik dönemlere tarihlenen seramiklerin kalitesi dikkat çekicidir (Resim: 10). Bu alanda ele geçirilen iki terrakotta baş fragmenti ve bir terrakotta kaidenin de adak pratikleriyle ilişkili olduğunu düşünmek olasıdır (Resim: 11). Ayrıca yüzeyden toplanan çok sayıda kaliteli ince seramik (kylix, skyphos, krater) buradaki zenginliğin diğer göstergeleri arasında değerlendirilmektedir (Resim: 12). B ve C olarak kodlanan ve tapınağın güney yamaçlarının altından başlayan alanda ele geçirilen seramikler arasında M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen siyah figür tekniğindeki örnekler kutsal alanın tarihinde erken evreyi oluşturmaktadır. Bu alanda M.Ö. 5. ve 4. yüzyıla tarihlendirilen kandil, kalathos, krater, pyxis gibi formlara ait parçaların yanında, bölgenin ekonomisinde önemli rol oynayan şarap üretiminin kanıtları olan amphoralara ait parçalar da ele geçirilmiştir. Dar bir vadiye konumlanmış terasların arasında kalan bölümde tiyatrodan önceki yükseltide ele geçirilen

M.Ö. 5. yüzyılın erken evresine tarihlendirilen seramikler alanın yoğun olarak kullanıldığı bu döneme ait önemli kanıtlar sunmaktadır. F olarak kodlanan tiyatro alanından ise kutsal alanın Erken Hellenistik Döneme tarihlendirilen evresine ait amphora parçaları ve günlük seramik ele geçirilmiştir. Vadinin güneyinde ve batısında kalan alanlarda ele geçirilen seramik de özellikle M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına ait olmalıdır. Araştırmalarda bulunan seramiklerin kutsal alan sınırı içindeki dağılımı incelendiğinde, kuzey yamaçlardaki yapıların vadinin ortasındaki yapılara göre daha önce kullanıldığı, Hellenistik Dönemin başlarında ise vadinin önemli bölümünün komplekse dahil olduğu anlaşılmaktadır.

2006 yılı sezonunun önemli sonuçlarından biri de Bördübet'te bulunan BY-FS 40 kodlu yerleşimdir. M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından M.Ö. 3. yüzyılın sonuna kadar kesintisiz bir yaşamın izlerini barındıran yarımada bu döneme tarihlendirilen çok sayıda amphora, günlük seramik parçaları ve ince seramik bulunmuştur (Resim: 13). Önemli bir yerleşimin izleri olarak yorumlanması gereken seramik yoğunluğu içinde M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına tarihlendirilen mühürlü amphora kulpları ve bu döneme tarihlendirilen daldırma firnis bezemeli ince seramik önemli yer tutmaktadır. Bozburun Yarımadası'nın yanında, Apeiros olarak adlandırılan bölgede de şarap üretiminin kanıtları olan Rhodos tipi amphoraların erken örneklerinin yoğun olarak ele geçirilmesi bölgenin ekonomisinde önemli yer tutan şarabın pazarlanmasının organizasyonu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu amphoraların kulplarında bulunan mühürler arasında yeni tespit edilen bazı üretici isimleri 2006 yılı araştırmalarının sürprizleri arasındadır. Ayrıca aynı alanda bir bölümü yol çalışmaları sırasında tahrip edilen (FS 39, 41) nekropol alanları da M.Ö. 6. yüzyıl-3. yüzyıl arasına tarihlendirilen yüzey seramiği yardımıyla yerleşimle ilişkili gözükmektedir (Resim: 14).

Bybassos'un yerleşim alanında bulunan önemli bir çiftlik kompleksi BY 13 olarak kodlanan Oyuklu Tepe'nin güney yamacında yer almaktadır. Burada bulunan yüzey seramikleri çiftliğin M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında aktif olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu alanda ele geçirilen çok sayıda amphora ve günlük kullanım seramiği Bybassos'un ekonomik yapısının temelini oluşturan tarımsal üretimi kanıtladığı gibi yerleşimin en yoğun olarak kullanıldığı dönemi de belgelemektedir.

2006 yılı çalışma alanları içinde yer alan liman yapısının güneyindeki yamaçlarda tespit ettiğimiz yapılar grubunun aynı bölgedeki seramik yoğunluğuyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Burada tespit edilen 271 adet profil veren seramik parçasının büyük çoğunluğu M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir



(Resim: 15) . Bu dönemde önemli sayılabilecek bir nüfusa da işaret eden buluntu yoğunluğu içinde depo kaplarının yanında ince seramik de yerleşimin niteliği hakkında bilgi vericidir. Burada ele geçirilen ince seramiğin ve günlük kullanım kaplarının büyük bölümünün Hisarönü atölyelerinde üretildiği belirlenmiştir. Ele geçirilen seramiğin bu bölgedeki yoğunluğu, liman ve ona bağlı olan depo mahallesi, Bybassos yerleşimi için fazla büyük olduğundan bu alanın tüm bölgenin ihracat limanı olarak yorumlanması konusundaki hipotezimizi desteklemektedir. Böylece gerek vergilendirme, gerek de güvenlik açısından bölge için yaşamsal öneme sahip olan büyük boyutlu şarap üretiminin ihracat modelleri de belirmeye başlamıştır.

Depo alanı olarak adlandırdığımız bölgenin kuzeybatısında BY 20 olarak kodladığımız bölgede Bybassos yerleşiminin Geç Antik Dönemde tekrar canlandığının kanıtları olan küçük yapılar ve denizin içinde izlenen mendirek kalıntıları yer almaktadır. Burada bulunan seramikler yerleşimin M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda da varlığını koruduğunu göstermektedir. BY 20 alanında ele geçirilen seramik içinde ağırlıklı olarak ithal malları dikkati çekmektedir. Bu alanda, dönemin önemli ticarî ürünleri olan LRC seramiklerinin yanında Samos ve Khios gibi Ege Denizi'ndeki merkezlerin amphoralarının da ele geçirilmesi Geç Antik Dönemde bölgenin üretimden çok ithalatı benimsediğini düşünmemize neden olmaktadır.

Bybassos yerleşiminde de izlendiği üzere teraslandırılmış tarım alanları ve çiftliklerden oluşan üretim modeli Orhaniye Köyü'nde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında da izlenmektedir. Modern köyün yamaçlarında bulunan teraslandırılmış alanlarda üretimle ilişkili çiftlik evlerine ait kalıntılarda bulunan seramikler İ.S. 3. yüzyılın ilk yarısındaki aktif tarımsal faaliyetleri kanıtlamaktadır. Tarım alanlarında ve işliklerde bulunan amphoraların tamamı bölgede üretilen şarabın pazarlamasında kullanılan Rhodos tipi yerel amphoralardır. Ele geçirilen seramikler ise ağırlıklı olarak bölgedeki atölyelerde üretilen günlük kullanım kaplarından oluşmaktadır.

## SONUÇ

Bybassos antik kenti Karia Chersonesos'unun tipik bir yerleşim yeri olarak Chersonesos Koinon'unun bir üyesi olarak tanınmaktadır<sup>6</sup>. Bu bölgesel Koinon (Birlik), Chersonesos'taki bütün yerleşimlerden oluşmaktadır. Daha önce

6 bkz. W. Held, „Loryma ve Karia Chersonesos'unun Yerleşim Sistemi“, *Olba* 12, 2005, 85-100.

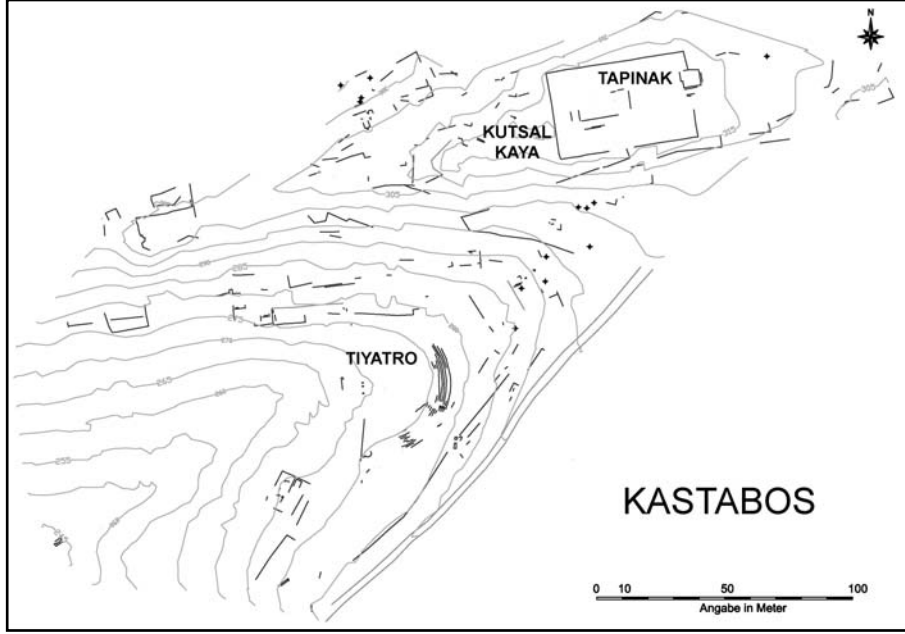
araştırdığımız Loryma antik kenti gibi, burada da en önemli kutsal alan sur dışında, Oyuklu Tepesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Burası, muhtemelen yerel Bybassos koinon'unun merkeziydi. Kastabos'taki Hemithea Kutsal Alanı'nı ise, bölgesel Chersonesos Koinon'unun dinî ve siyasal toplantı merkezi olarak yorumlamak gerekmektedir.

Hellenistik Dönemde, Chersonesos Rodos hâkimiyeti altındayken<sup>7</sup>, bütün bölgede çiftlik ve tarım terasları inşa edilmiştir. Aynı zamanda, Hisarönü-Çubucak'taki Hieroteles keramik atölyesindeki amphora imalatı da bu tarımsal üretime bağlı olarak M.Ö. 3. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlamıştır. Prof. Ersin Doğer yönetiminde, İzmir Ege Üniversitesi tarafından yapılan kazıların sonuçlarına göre bu atölyelerde amphora üretimi M.Ö. 3. yüzyılın sonunda bitmesine karşılık M.S. 1. yüzyılda tekrar başlamaktadır. Bu tesislerin Bybassos'taki tarımsal potansiyelin ticarete dönüşmesinde önemli rol oynadıkları bilinmektedir. 2006 yılı yüzey araştırmaları sırasında bu yoğun şarap üretimi ve ihracatının gerçekleştirilmiş olduğunu düşündüğümüz liman yapısının ve tesislerinin yerleri belirlenmiştir. Liman ve ona bağlı olan depo mahallesinin, Bybassos yerleşimi için çok fazla büyük olması ancak bütün bölgenin ihraç limanı olarak yorumlanmasına neden olmaktadır. Aynı dönemde, Kastabos'ta da yeni ve çok geniş bir yapı evresi tespit edilmiştir. Yeni bir tapınak ve tapınak terası dışında, ayrıca bir tiyatro ve çok sayıda küçük teraslar üzerindeki yapılar Hellenistik Dönemin ilk yüzyılı içine tarihlendirilmelidir.

Roma İmparatorluk Döneminde, Bütün Chersonesos'un terk edilmiş olduğu, bu döneme ait birkaç çiftlikte ele geçirilen az sayıdaki yüzey keramiğinden anlaşılmaktadır. Erken Bizans Döneminde, Bybassos ve çevresindeki bazı çiftlikler tekrar canlanmışlardır. Bu dönemde FS 2 ve Orhaniye Martı Marina'da bulunan kiliseler de inşa edilmiştir.

2006 yılı yüzey araştırmalarında Bybassos'un coğrafi yayılımı hakkında da yeni sonuçlara varılmıştır. Buna göre Zelle Tepesi, Hisartepesi ve Oyuklu Tepe'yi, Antik Dönemde bir yarımada olarak düşünmemiz gerekmektedir. Kuzey ve güneyindeki deniz, bugüne kadar dolmuş ve Limanbaşı ve Kerdime ovaları oluşmuş olmalıdır. Bundan dolayı, tepelerin kenarlarındaki ovalarda antik buluntulara rastlanamamaktadır. Sadece kuzeyinde, hellenistik limanın kalıntıları tespit edilmiştir. Antik sahil, muhtemelen Oyuklu Tepe'nin hizasında olmalıdır. Güneyde bulunan çiftlik yerleşimi ise bu bölgenin tarımsal amaçla kullanıldığını, dolayısıyla deniz olamayacağını göstermektedir.

7 bkz. W. Held, „Die Karer und die Rhodische Peraia“, in: F. Rumscheid (ed.), *Die Karer und die Andere*, Kolloquium Berlin 2005 (baskıda).



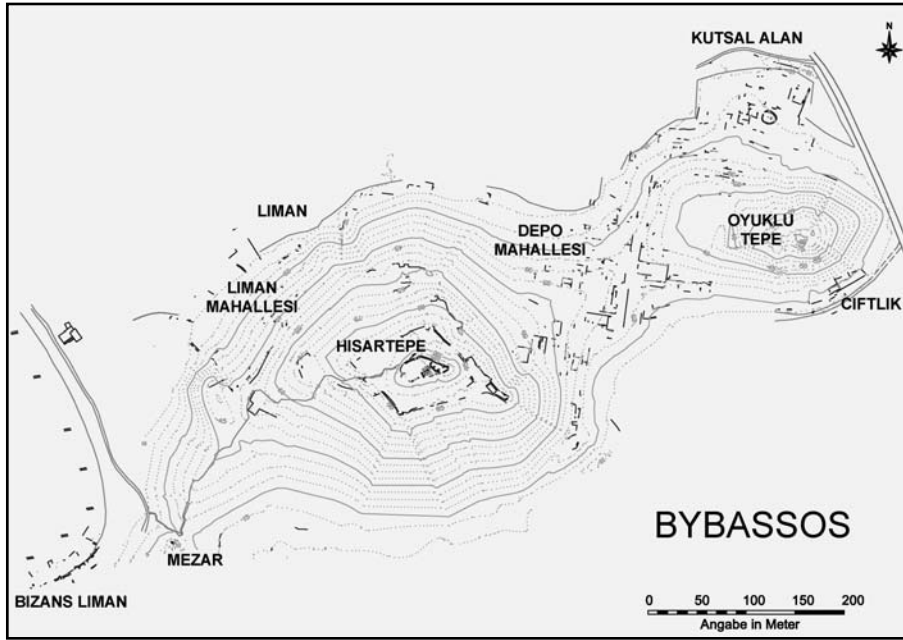
Resim 1: Kastabos planı



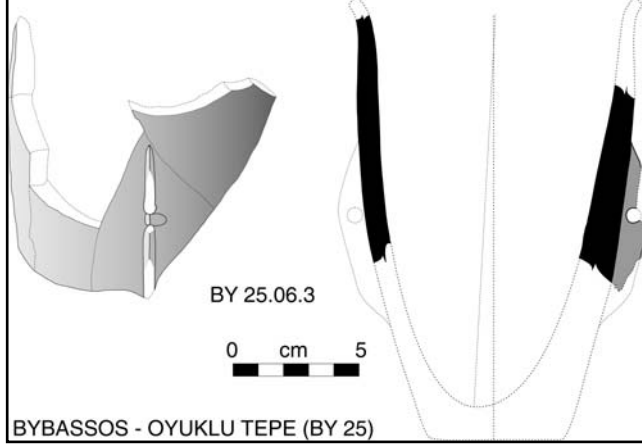
Resim 2: Kastabos, tiyatro, proskenion pilasterleri



Resim 3: Kastabos, tapınak, akroter heykelinin alt parçası



Resim 4: Bybassos planı



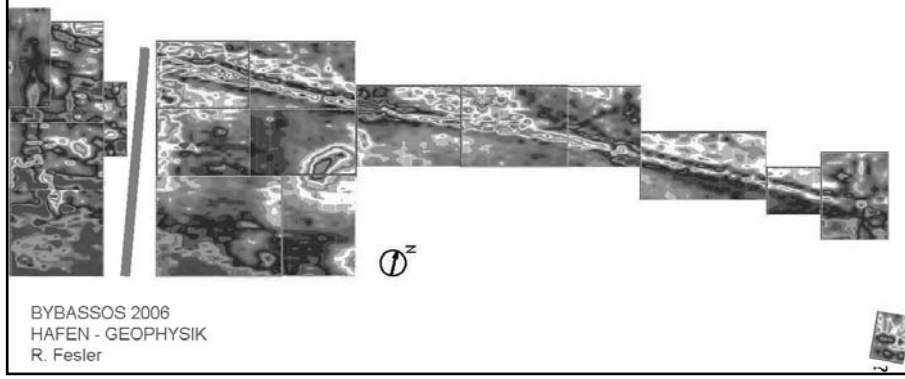
Resim 5: Bybassos,  
kalkolitik  
mermer kap



Resim 6: Bybassos,  
Oyuklu  
Tepe, kaya  
kabı



Resim 7: Bybassos,  
kutsal alan,  
teras duvarı



Resim 8: Bybassos, antik liman, mendirek, jeomanyetik ölçümü



Resim 9: Orhaniye, Kastabos'tan gelen mimari blok



Resim 10: FS36'dan ele geçirilen bir krater parçası (Env. No.: BYFS36A2 2)



Resim 11: FS36'dan ele geçirilen bir terrakotta parçası  
(Env. No. BYFS36A 9)



Resim 12: BYFS36C'de ele geçirilen seramik buluntuları



Resim 13: BYFS40'dan ele geçirilen seramik buluntuları



Resim 14: BYFS39'dan ele geçirilen seramikler



Resim 15: Depo alanı olarak adlandırılan bölgede bulunan seramikler



# ALANYA ve ÇEVRESİNDE BİZANS ARAŞTIRMALARI 2006

Sema DOĞAN\*

“Antalya İli ve İlçelerinde Bizans Dönemi Araştırmaları” konulu yüzey araştırmasının 2006 yılı arazi çalışması, 28.08.2006-14.09.2006 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu yıl, Antalya'nın Alanya İlçe sınırları içindeki köylerde ve beldelerde 15 yerleşim ve yapıda incelemelerde bulunulmuştur<sup>1</sup>. Çalışmalarımız, Bakanlık temsilcisi Arkeolog Bülent Gönültaş eşliğinde, Hacettepe Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü lisans ve yüksek lisans öğrencilerimiz Tunç Işoğlu ve Fatma Atay, Gazi Üniversitesi'nden Araş. Gör. Mimar Merve Bedir ve Harita Mühendisi Süleyman Memioğlu'ndan oluşan ekip üyeleri ile gerçekleştirilmiştir.

2006 yılı çalışma programında, Alanya ve çevresinde kazı yapılmayan ve Bizans Dönemini içeren yerleşim ve yapılarda ülke koordinatlarına göre alınan dijital ölçümlerde elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmıştır; yapıların ölçekli plan krokileri çıkarılmış, AutoCAD programında çizimleri hazırlanmıştır.

Pamphylia 5. yüzyılda tümüyle Bizans egemenliğinde olup Perge ve Side metropolitlikleri ile iki dinsel bölgeye ayırmıştır<sup>2</sup>. Antik Dönemde Korakëtion, Bizans'ta Kalon Oros adını alan ve kısmen Kilikia Tracheia bölgesine giren Alanya, 7. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar Pamphylia'nın piskoposluk listelerinde yer almıştır. Toroslar ile İskenderun Körfezi arasında uzanan Kilikia ve çevresindeki dağlar, Ortaçağda Küçük Ermenistan Krallığı'nı barındırmıştır. 1198/1199 yılında “Küçük Ermenistan Krallığı” kurulur. Tarihçi Smbat, Ermeni Kralı I. Leo/II. Leo'nun 1198 veya 1199'daki taç giyme töreni sırasında hazırlanan Kilikya'daki Ermeni piskoposlarının ve prenslerinin listesinde, Akdeniz kıyılarında kalelerin hükümdarlarından söz

\* Doç. Dr. Sema DOĞAN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beytepep-Ankara/TÜRKİYE

1 2006 yılı çalışmaları, DÖSİMM (Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü), AKMED (Suna ve İnan Kıraç - Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü), DAKTAV (Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı) ve Alanya Belediyesi'nin destekleri ile gerçekleştirilmiştir. Tüm kurum ve kuruluşlara teşekkür ederiz.

2 H. Hellenkemper-F. Hild, *Lykien und Pamphylien*, TIB 8, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften 2004, 109-116, 416; V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001, 163-165. S. Lloyd-D.S. Rice, *Alanya (Alaiyya)* (Çev. N. Sinemoğlu), Ankara 1989, 1-4; A. Pekman, *Perge Tarihi/History of Perge*, Ankara 1989, 43-45; R. P. F. Michaelis, *Le Quien, Oriens Christianus, in Quatuor Patriarchatus Digestus, Tomus Primus*, Paris 1940, 1007-1008, VIII.

edildiğini aktarır. Bunlardan biri de Kalon Oros (Alanya) prensi olarak belirtilen ve Rupenidler soyundan gelen Kyr Vard'dır. 12. yüzyıl sonunda Alanya Kalesi'nin prensi iken aynı zamanda lotape, Naula, Colybrassos/Hagia Sophia ve Alara onun egemenliğinde idi. 12. yüzyılda Alanya pek çok deniz gücünün hedefi olan bir liman kentidir. Akdeniz kıyı şeridi sürekli olarak Latin tehdidi altında yaşamıştır. 13. yüzyıla kadar Bizanslılar ve Kilikya Ermenileri, Anadolu'nun iç bölgelerinde yaşayan Selçukluların denize ulaşmasını engellemiştir. 13. yüzyılda Alanya tersanesi yapılmadan önce Kızıl Kule, mendireği ve ticarî limanı korumuştur. 1219'da Selçuklu Sultanı I. Keykavus'un ölümünün ardından tahta çıkan I. Keykubad 1221'de Alanya Kalesi'ni almak üzere geldiğinde Kale, Kyr Vard'ın elindedir. İki ay süren saldırı planları, Kyr Vard'ın Alanya Kalesini teslimi ve daha sonra kızı Hand'ın (Mahperi Sultan) Alaeddin Keykubad'la evliliği ile sonuçlanır ve Alanya'da Selçuklu egemenliği başlar<sup>3</sup>.

Alanya'da Bizans Dönemini ve yerleşimlerini incelemeğe yönelik araştırmalarımız bu yıl Alanya'nın batısında Konaklı/Aunesis, Elikesik/Hamaxia, Toslak/Augai, İncekum/Kibyra ve doğuda Kargıcak'ta yoğunlaşmıştır. Bunlardan Augai antik yerleşiminde Toslak Köyü'nde belirlediğimiz kilise ve evler oldukça büyük boyutlu olup denizden 60-65 m. yüksekliktedir. Alçak bir tepe üzerindeki yerleşimin eteğinde yer alan kilise, karşı tepelerde bulunan öteki evlere ilişkin kalıntılarla birlikte düşünüldüğünde, Bizans'ın kırsal yaşamında 150-200 nüfuslu bir köyün ortak kullandıkları "Köy Kilisesi" olarak nitelenebilir<sup>4</sup>.

Yapı, doğu-batı doğrultusunda bazilikal planlı ve boyutlarına göre olasılıkla üç neflidir (Çizim: 1). Örtü sistemi mevcut olmayan yapının doğusu içte ve dışta yarım daire planlı apsisi, batısı nartekslidir. Nartekse iki kapı açıklığı ile girilmekte olup kuzey ve güneyde birer mekân, yapıdan dışa taşkın bir plan oluşturur. Narteksten naosa geçiş sağlayan üç kapı açıklığı, orta ve yan neflere açılmaktadır. Naos 17.84x23.29 m., narteks 6.14x30.20 m. boyutlarındadır. Yapının içi yıkıntı taşlarla dolu olduğundan nefleri ayıran stylobat görülememektedir. Kuzeydoğuda, doğusu içte ve dışta yarım daire biçimli, tek mekânlı, 5.30x6.54 m. boyutlarındaki küçük bir ek şapele kuzey yan nefin doğusundaki bir kapıdan geçilir. Ana apsis duvarı dışta bir subasman ile güçlendirilmiştir. Eğimli kotta inşa edilmiş kilisenin

3 S. Lloyd-D. S. Rice, 1989, 1-4; F. Işıltan (Çev.), *Niketas Khoniates-Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)* Ankara 1995, 95, 97; S. Redford, *Landscape and the State in Medieval Anatolia, Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya*, Turkey, BAR International Series 893, 2000, 13-24.

4 M. Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul 2001, 82-93; T. T. Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam, Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis*, İstanbul 2002, 171-186.

kuzey cephesinde pencere açıklığı bulunmamasına karşın doğuda bir, güney cephesinde üç pencere ile aydınlatma sağlanır. Yapının duvarları, bölgede yaygın olan düzensiz kesme taş ile kayrak taşlarından örme tekniğindedir (Resim: 1). Kilikia bölgesinde Anemurium, Antiochia ad Cragum, Öküzlü, Meryemlik'te Thekla Bazilika'sı doğusu ek mekânlı benzer plandaki kiliselerdir<sup>5</sup>.

Kilisenin güneydoğusundaki tepe üzerinde bir dış duvara bitişen ve birbirine eklenen kare ve dörtgen planlı mekânların oluşturduğu yapı topluluğu 80 m. kottadır. Ortada iç avlu veya iç bahçe olarak nitelenen bölümün çevresinde yer alan mekânların oluşturduğu plan tipi, Geç Antik mimarinin izlerini taşımaktadır. İçinde iki zeytinyağı veya şarap işliği bulunan yerleşimde beşik tonozlu bir mekân da belirlenmiştir. 29.50x41.20 m. boyutlarında bir alanda yer alan yerleşimin çevresindeki eğimli arazide tarımın yapıldığı teraslarda günümüzde de tarım yapıldığı izlenir. Çiftlik evi olarak nitelediğimiz yapı topluluğunu barındıran tepenin doğusundaki tepede benzer bir yerleşime ait duvar izleri ile iki baskı kolu yuvası bulunmuştur. Bu veriler, kalabalık bir topluluğun ibadetine olanak sağlayacak boyuttaki kilisenin yakın çevresinde evlerin ve yaşayan nüfusun varlığına işaret eder.

Konaklı Beldesi'nde Hamaxia/Sinekkalesi'nin eteklerinde yer alan Elikesik Köyü'nde 380 m. kottaki bir şapel, yukarısında 430 m. kotta bir yapı ve daha alçak tepe üzerinde 188 m. kotta bir çiftlik evi incelenmiştir.

Şapel 2.06x4.64 m. boyutlarında, doğu-batı doğrultusunda tek mekânlı, doğusu içte ve dışta yarım daire planlıdır. Yapıya giriş batıdaki kapı açıklığı ile sağlanır; doğu ve güney duvarlarda birer pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Kuzey duvarda iki dörtgen niş yer alır. Örtü sistemi var olmayan yapı, olasılıkla beşik tonoz ile örtülüdür. Yapının içi duvar resimleriyle bezenmiş olmasına karşın, çok aşınmış olduğundan sahneler belirlenememektedir.

Şapel'in yukarısındaki yapı, bitişik iki mekândan oluşmaktadır. Birbirine kapı geçişiyle bağlı olan iki mekândan ayakta olan birim, 3.95x10.55 m. boyutlarındadır; tonoz örtü sistemi ve duvarlarının malzeme-tekniği ile daha özenli bir işçilik sergiler. Buna bağlı diğer mekân ise 8.94x9.81 m. boyutlarında olup daha özensiz duvar işçiliği ile sonradan eklenmiş izlenimi yaratır. İki mekân arasındaki dar kapılar, kütleli lento blokları ile dikkati çeker.

5 F. Hild-H. Hellenkemper-G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", *RbK* 1984, 1989, 182-356.

Hamaxia'nın eteklerinde 188 m. kottaki bir başka yerleşim, Bizans Döneminde Aunesis/Konaklı'nın önemini ortaya koymaktadır. Birbirine yakın olan evlerin, güvenlik nedeniyle tepeler üzerine yapılması Bizans kırsal yerleşimlerinde görülen bir uygulamadır. 27.20x30.54m. boyutlarındaki alan içinde bir dış duvarla sınırlanan ve birbirine eklenen mekânların bir avlu çevresinde yer aldığı, içinde iki zeytinyağı işliği barındıran çiftlik evi olarak nitelediğimiz yapı, bölgedeki diğer örneklerle bütünlük oluşturmaktadır. Tarım için teraslanan yamaçta günümüzde de zeytin ağaçları varlığını korumuştur. Duvarlarda kayrak ve kaba yonu taşların oluşturduğu duvar tekniği, bölgenin ev mimarisine özgüdür.

Toslak ve Emişbeleni köyleri arasında, çevresinde dağların sınırladığı vadide, yaklaşık 163 m. kotta halk arasında Akkale adıyla tanımlanan yapı topluluğu ev ve mezar yapısı içermektedir. Birbirine bitişen mekânlardan oluşan 29.45x24.35 m. boyutlarındaki yerleşim, içinde bir zeytinyağı veya şarap işliği ile tek mekânlı odalar barındırır. Kuzeydoğu köşede içte ve dışta yarım daire biçimli apsisli mekânı önce şapel olarak düşünmemize karşın, paralel konut örneklerinde apsisli yaşama birimlerine rastlanmıştır. Yapı topluluğunun çevresinde tarıma ilişkin teraslama, üretimin ve gündelik yaşamın verileridir. Mekânlardan en iyi durumda olanı, farklı duvar malzemesi ile sonradan bir onarım geçirdiğini gösterir. Bu mekânın kuzeydoğusunda girişe ait lento, söve ve eşik taşı in situ bulunmaktadır. İçte ahşap hatılların gireceği oyuklar ikinci katın varlığına işaret eder. Olasılıkla ahşap merdivenle çıkılan ikinci katın zemini de ahşaptan yapılmıştı. Bu mekânın arkasında daha büyük boyutlu bölüme açılan büyük bir kapı, devşirme kullanılmış anıtsal lentosuyla dikkati çeker. Bu mekâna bitişik bölüm, içindeki baskı kolu yuvasıyla işlik olarak kullanıldığını ortaya koyar.

6. yüzyılda Suriye evlerinde görüldüğü gibi, 13. yüzyılda Bergama evlerinde de benzer mimari özelliklerin devam ettiği izlenir. Bu evlerin giriş katları hayvanlara ayrılır, ikinci katta aile yaşardı. Anadolu'da ve Anadolu dışında 11.-14. yüzyıllar arasındaki örneklerde plan tiplerinin ortak nitelikler taşıyor olması dikkat çekicidir. Alanya'da var olan apsidial planlı triklinium=yemek odası, benzer biçimde Xanthos'ta Erken Bizans Evi'nde ve Pergamon'da görülmektedir<sup>6</sup>. Hierapolis'te 10.-11. yüzyıl Bizans evleri, benzer planda avlulu tiptedir<sup>7</sup>.

6 J. Des Courtills, *Xanthos ve Letoon Rehberi*, İstanbul 2003,67-70, Res. 22; Rheidt, 1990, Abb. 6.

7 P. Arthur, *Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis (Pamukkale)*, İstanbul 2006, 131-133, Res. 64.

Akkale'deki evin yanında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, bitişiğinde bir mekânın yer aldığı tonozlu bir mezar yapısı yer almaktadır. 2.94x5.90 m. boyutlarında, üst örtüsü yıkılmış durumdaki yapının iç cephelerinde sıva veya duvar resmî izine rastlanmamıştır. Evin hemen yanında yer alması yapının aile mezarlığı olduğunu ve burada çiftlik sahibi bir ailenin yaşadığını düşündürür.

Yapı topluluğunun güneybatısında ve yapıları gören konumda, tek bir mekânı günümüze gelebilen olasılıkla benzer bir yerleşim birimi daha vardır. 5.21x 9.95 m. boyutlarında, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı mekânın, güney ve doğu yönlerinde devam eden yıkılmış duvarlarından, burada da benzer bitişik mekânların bir duvarla sınırlandırıldığı plandaki bir eve ait olduğu düşünülür. Duvarların malzemesinin kuzeydoğudaki karşı evin ikinci evresinde kullanılan kahverengi taşlarla benzerliği, buradaki yapının diğer yapılardan daha erken bir dönemde yapıldığını ortaya koyar. Çevrede tarım terasları yapının benzer bir çiftlik evi olduğunu ortaya koyar.

Aynı vadide birbirini gören bu yapıların üçüncüsü alçak bir tepe üzerindeki duvar kalıntıları ile belirgindir. Mimari kalıntıların bulunduğu yamacın taşocağı olarak kullanılması sonucunda duvar kalıntıları tahrip edilmiştir. Plan vermeyecek ölçüde yıkık yapı topluluğunda ölçüm yapılamamıştır. Ancak benzer duvar malzemesi ve tekniği ile seramik buluntular burada da benzer bir konut kompleksi olduğunu ortaya koyar.

Arazinin konumuna göre biçimlenmiş düzensiz dörtgen planlı Erken Bizans konutlarının Kilikia ve Isauria'daki örneklerle büyük benzerlik sergilediği izlenir. Plan tiplerinin yanı sıra içlerinde zeytinyağı veya şarap işliklerinin yer aldığı bu yapılarda ortak yaşam biçimleri de gözlenmektedir<sup>8</sup>. Lykia'da Trebenna Kastronu içinde 12. yüzyıl sonuna kadar kullanıldıkları saptanan Erken Bizans Dönemi konutları, sıra evler planı ile farklıdır<sup>9</sup>. Xanthos'taki Erken Bizans Evi<sup>10</sup>, Hierapolis'teki 10.-11. yüzyıl Bizans evleri<sup>11</sup>, Pergamon'da özellikle "b ve c grubu"ndaki 11.-14. yüzyıl evleri, Anadolu'da kırsal mimarinin yüzyıllar boyunca süren ortak özelliklerini sergilemektedir<sup>12</sup>. Alanya'daki evlerin benzerlerini Korinth, Atina, Arsameia gibi

8 Hellenkemper-Hild, 1984, 1989, 182-356.

9 N. Çevik, Trebenna, Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası, *Adalya*, Suppl. 1, 2005, 106-112.

10 A. M. Manière-Lévêque, "Habitat proto-byzantin à Xanthos: les espaces de réception de la grande résidence nord-est de l'acropole lycienne", *III. Uluslararası Likya Sempozyumu*, 7-10 Kasım 2005 Antalya, 2006, 425-440, Fig. 1-16; Courtills, 2003, 67-70, Res. 22.

11 Arthur, 2006, 111-114, Res. 51.

12 K. Rheidt, "Byzantinische Wohnhäuser des 11. bis 14. Jahrhunderts in Pergamon" *DOP* 44 (1990) 195-204.

Bizans'ın farklı coğrafyalarındaki yerleşimlerde görmemiz, kuşkusuz yaşam biçiminin benzerliğiyle açıklanabilir. Atina Agorası'ndaki 5. yüzyıla ve 12. yüzyıla tarihlenen avlulu evler, Roma'dan devam eden Erken Bizans plan tipinin Orta Bizans Döneminde de sürdürüldüğünü ortaya koyar<sup>13</sup>.

Konaklı/Aunesis'te sahilde yer alan bir hamam, 5-6 m. kottadır. Plan tipi ve mimari özellikleri ile Erken Bizans Dönemine tarihlediğimiz hamamın günümüze gelen bölümleri 15.80x10.80 m. boyutlarında olup kuzey-güney yönünde birbirine paralel dört bölümlüdür (Çizim: 2). Yapının kuzeyindeki küçük bir bölümü var olan duvar kalıntısı, olasılıkla hamam kompleksinin bir parçası olan gymnasium veya *palaestra*'yı belirleyici olabilir<sup>14</sup>. Tonoz örtülü paralel mekânlar birbirlerine geçişlerle bağlı olup ikisinin güney duvarları geniş, yarım daire biçimli nişlerle sonlanır (Resim: 2). Batıda ve kuzeyde mekânların devam ettiği ancak günümüze gelemediği, yıkılmış duvarlardan ve tonoz kalıntılarından anlaşılmaktadır. Sahildeki bir otelin arazisi içinde kalan yapı, oldukça bakımsız ve tahribata açık bir konumdadır.

Üst örtü büyük ölçüde yıkılmasına karşın, batıdaki nişli mekân haç planını andırır ve merkezde oluşan bölüm çapraz/haç tonozludur. İçte duvar resimlerinin izleri Erken Bizans hamamlarının Geç Antik sanattan gelen dekorasyonuna ilişkin fikir vermektedir. Duvarlarda ısıtma sistemine ilişkin *tubuli*=pişmiş toprak borular belirgin olarak izlenmektedir. Hamamın zemini toprakla dolu olduğundan *hypocaust* belirlenememektedir.

Aunesis'teki hamam, birbirine eklenen tonozlu ve nişli bölümlerden oluşan plan tipiyle Kilikia hamamları ile büyük benzerlik göstermektedir<sup>15</sup>. Pamphylia'da ve Lykia'da tonoz örtülü, büyük nişli mekânlardan oluşan benzer plan tipi benimsenmiştir<sup>16</sup>.

Alanya-Manavgat arasındaki İncekum mevkiinde sahilde yaklaşık 12-13 m. kottaki bir başka hamam, bu yıl incelediğimiz sivil işlevli yapılar arasındadır. Büyük ölçüde yıkılmış olan hamamın bir bölümü ayakta günümüze gelebilmiştir.

13 L. Sigalos, "Middle and Late Byzantine Houses in Greece (tenth to fifteenth centuries)", K. Dark (ed.), *Secular Buildings and the Archaeology of Everyday Life in the Byzantine Empire*, Oxford 2004, 53-81.

14 Benzer planda art arda iki-üç avlulu hamam tipi için bakınız, F. Yegül, "Cilicia at the Crossroads: Transformations of Baths and Bathing Culture in the Roman East" *Olba VIII* (2003) 55-72, Fig. 10-11.

15 E. Rosenbaum-G. Huber-S. Onurkan, *A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia*, Ankara 1967.

16 Rosenbaum, 1967; F. Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, (Çev. E. Erten), İstanbul 2006, 267vd.; A. Farrington, *The Roman Baths of Lycia, An Architectural Study/Lykya'daki Roma Hamamları, Mimari Araştırmaları*, BIA, Ankara 1995, Fig. 1-28.

Bu bölüm güneydoğusu içte 2.66 m. ve 1.98 m. yarıçaplarında 3/4 daire biçimli birer mekândan oluşan plana sahiptir. Bu mekân içte karşılıklı yer alan iki 3/4 daire biçiminin oluşturduğu bir plana sahiptir. Dışta kuzey bölüm kare, güney ise 3/4 daire biçimlidir. Batıya doğru uzanan kemerli duvar kalıntısı tonozlu, iki bölümlü bir mekân ile batısında nişli bir mekânı belirlemektedir. Bu yapıların kuzeyinde dışta dörtgen, içte dairesel planlı bir mekânın duvarları kısmen günümüze gelebilmiştir.

Kuzey bölümün içinde açılan nişler hamam mimarisinin Geç Antik Dönemden gelen özellikleridir. İçte kalın sıva ile kaplanmış duvarların içinde yer yer izlenen pişmiş toprak borular hamamın ısıtma sisteminin öğeleridir. Yapının çevresinde yüzeyde bulunan çok sayıda tessera taneleri Geç Roma-Erken Bizans hamam dekorasyonunun parçası olan opus tessellatum tekniğindeki zemin döşemesine ait verilerdir.

Bu yıl çalışmalarımızı Alanya'nın doğusunda antik Syedra kentinin batısındaki Kargıcak Beldesi'nde sürdürdük. Burada kıyıda yükselen tepe üzerinde 234 m. kotta bir kilise ile, kıyıya yakın bir tepe üzerinde 123 m. kotta, Konaklı'daki yerleşimlerin çok benzeri olan bir çiftlik evi belirledik. 19.25x44.21 m. boyutlarında bir alanda yer alan ev, birbirine bitişik mekânların ortak bir dış duvara bağlandığı, ortada iç avlusu olan plan tipindedir (Çizim: 3). Yıkık durumdaki mekânların duvarlarının kabaca sıvalı olduğu tespit edilmiştir. Mekânlardan birinde iki baskı kolu yuvası ve önlerinde in situ ezme taşları zeytinyağı işliğini belirleyici öğelerdir (Resim: 3, 4). İç avlu olarak nitelediğimiz geniş bölümde günümüzde de zeytin ağaçlarının görülmesi buradaki üretimi destekler görünmektedir.

Çiftlik evinin kuzeyinde kalan arkadaki tepede bulunan bir kilise, oldukça büyük boyutlu, ancak tümüyle günümüze gelememiştir. Doğu-batı yönünde bazilikal planlı kilisenin doğuda içten ve dıştan yarım daire biçimli apsisiyle doğu duvarları ve kuzey duvarın doğu bölümü ayakta olup güney duvarın dış hattı izlenebilmektedir. Batıda ise küçük bir duvar yıkıntısı kalmıştır. Kuzeyde bir, apsiste iki pencere açıklığı, aydınlatmaya ilişkin verilerdir. Naos, 14.11x 28.74 m. boyutlarında restitüe edilmiştir.

Mevcut duvarlarda kayrak ve kaba yonu taşların düzensiz örüldüğü gözlenir. Bu duvar tekniği, çiftlik evi ile aynı tiptedir ve aynı döneme tarihlenebilir. Her iki yapı topluluğu mimari veriler ve seramik buluntular eşliğinde Erken Bizans Dönemine ait olup kilise, küçük tepeler üzerindeki evlerin ortak kullanımına yönelik köy kilisesi olarak nitelenebilir.

2007 yılında da Alanya ve çevresinde araştırmalarımız sürdürülerek bölgenin Bizans Dönemi aydınlatılmağa çalışılacaktır.

Alanya ve çevresinde Bizans Dönemi yüzey araştırmasında 2006 yılı seramik buluntuları Toslak/Augai, Elikesik/Hamaxia, Toslak ve Emişbeleni köyleri arasında Akkale adıyla bilinen yapı topluluğu, İncekum/Kibyra ve Kargıcak ile Konaklı/Aunesis'te bir otelin arazisi içinde kalan alandan toplanmıştır<sup>17</sup>. Seramikler arasında kırmızı astarlı, sırsız ve sırlı gruplara ait örnekler yer alır. Bunlardan kırmızı astarlı gruba ait örnekler; Elikesik Köyü'ndeki yerleşimde, Akkale'deki yapı topluluğunda, yerleşim ve kilise alanında ayrıca Konaklı/Aunesis'teki hamamda tespit edilmiştir. Elikesik/Hamaxia'daki üç ağız parçasından ikisi Kıbrıs kırmızı astarlılar grubundaki kâselere aittir ve 6.-7. yüzyıllara tarihlenirler. Akkale'deki kaplar arasında Geç Roma C tipinde ağız parçaları bulunur. Paralel örnekleri Perge'de 4.-7. yüzyıl buluntuları arasında değerlendirilmektedir<sup>18</sup>. Konaklı/Aunesis hamam alanındaki kırmızı astarlı seramikler ise 4. yüzyıl sonu-5. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilecek kâse ağız ve gövde parçaları ile temsil edilir.

Sırsız seramik buluntular çalışılan tüm yerleşimlerde çok sayıda tespit edilmiştir. Bu seramikler arasında 1.-2. yüzyıldan 12.-13. yüzyıllara kadar olan dönem içerisinde değerlendirilebilecek amphora, pithos, küp, pişirme kabı, kâse ve tabak türündeki kaplar ile kapaklar bulunur. Amphoralarda iki farklı formu temsil eden parçalara rastlanır. Bunlardan ilki 2006 yılı çalışmalarında Elikesik/Hamaxia'da şapelin yukarısındaki yapıda; Akkale'de ve İncekum/Kibyra'daki hamamda görülür (Resim: 5). 2005 yılında çalışılan merkezlerden Türkler ve Kızılcaşehir'de de bu tipin örnekleri tespit edilmiştir. Bu amphora formu kulp biçimiyle karakteristiktir. Dikey profilli olan kulpun üst bölümünde hamur ıslakken parmak ile sıkıştırılmış bir biçimlendirme izlenir. Kökeninin Kuzey Afrika olabileceği düşünülen bu amphoraların örnekleri Anamur, Perge, Didim, Samos, Kıbrıs, Atlit, Berenice ve Yunanistan'da Kerameikos ve Atina Agora'da; ayrıca Yassı Ada batığında tespit

\* Yrd. Doç. Dr. Ayşe ÇAYLAK TÜRKER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ÇanakkaleTÜRKİYE

17 Yüzeyden toplanan seramikler, Alanya Müzesi'nde yıkanıp çizimleri yapıldıktan sonra, türlerine göre tasnif edilmiş ve araştırma sonunda ait oldukları yerlere bırakılmak üzere Alanya Müzesi Müdürlüğü'ne bir tutanak ile teslim edilmiştir.

18 N. Atik, *Die Keramik aus den südthermen von Perge*, Tübingen 1995, 139, no. 293, çiz. 55.293.



edilmiştir<sup>19</sup>. Anamur'da sayıca fazla olduğu belirtilmiş ve bunun nedeni olarak da üretim merkezi olması gösterilmiştir. Ancak bu amphoraların birden fazla merkezde üretilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Kıbrıs da üretim yeri olarak önerilmektedir. Anamur'da Bizans tabakalarında 3.-4. yüzyıllara tarihlenen sikkeler ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Perge'deki paralelleri 5.-7. yüzyıllara; Samos'taki örnekler ise 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilir ve bu amphoraların görüldüğü son yıllar olarak değerlendirilir.

Amphoraların ikinci tipi Elikesik/Hamaxia'da bulunan bir ağız parçası ile temsil edilir. Bu ağız olasılıkla 5.-7. yüzyıllara tarihlenen ince bilezik dudaklı, kısa konik boyunlu, şişkin yivli bir gövdeye sahip, kulpların omuz altından omuza bağlandığı, ince halka dipli bir amphoraya aittir. Zemer bu tipin Mısır'da yaygın görüldüğünü belirtir<sup>20</sup>. Paralel örnekleri ise Perge, Kıbrıs ve Yassı Ada'da tespit edilmiştir<sup>21</sup>.

Sırsız seramikler arasında bir diğer grup pithoslardır. Depolama işleviyle kullanılan pithoslar; Akkale'de yerleşim ve kilise alanında; ayrıca Elikesik/Hamaxia ve Toslak/Augai yerleşimlerinde tespit edilmiştir. Akkale'de pithoslara ait toplam 13 ağız parçası, yatay profil veren kulp parçaları ve gövdeler bulunur. Hamurlar yoğun, iri taş, tuğla ve bitki katkılıdır. Elikesik/Hamaxia'da bu kaplara ait ağız parçaları, Toslak/Augai'de ise ağız parçalarının yanı sıra daire formlu, kaba hamurlu ve

19 Anamur için bkz. C. Williams, *Anemurium The Roman and Early Byzantine Pottery*, Toronto 1989, fig.55; Perge için bkz. N. Fırat, *Perge Konut Alanı Keramiği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Lev. 174.770; N. Atik, 1995, 190, no. 446, çiz. 83.446; Kilikya'daki diğer yerleşmeler için bkz. N. K. Rauh, "Dağlık Kilikya Yüzey Araştırma Projesi:1997 Sezonu Raporu", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, Ankara 1999, 341; Didim için bkz. U. Wintermeyer-K. Tuchelt, "Didyma 1975-1979: 5 Katalog ausgewählter Keramik und Kleinfunde", *Istanbul Mitteilungen* 30, 1980, Lev. 58, no.197; Samos için bkz. U. Jantzen-R. C. S. Felsch-H. Keinast, "Samos 1973, Die Wasserleitung des Eupalinos", *Archäologischer Anzeiger*, 90, 1975, fig.11; Kıbrıs için bkz. J. W. Hayes, "Early Roman Wares From from the House of Dionysos, Paphos" *Rei Cretariae Romanae Foutorum Acta* 17/18, 1977, 100; Atlit için bkz. A. Zemer, *Storage Jars in Ancient Sea Trade*, Haifa 1977, no. 41, Pl. XV; Berenice için bkz. J. A. Riley, "The Coarse Pottery from Berenice", J. A. Lloyd (ed.), *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice). II. Supplements to Libya Antiqua* 5, 2, 91-449, Tripoli 1979, fig. 83, no. 236; Yunanistan'daki Kerameikos için bkz. W. Hoepfner, "Kerameikos, Ergebnisse der Ausgrabungen 10. Das Pompeion und seine Nachfolgerbauten", Berlin 1976, fig. 251, no. K168; Atina Agorası için bkz. H. S. Robinson, *The Athenian Agora V: Pottery of the Roman Period*, Princeton 1959, no. G199; Yassı Ada için bkz. G. Bass- F. Van Doorninck, "A Fourth-Century Shipwreck at Yassı Ada" *American Journal of Archaeology*, 75, 1971, fig. 11. no. 9.

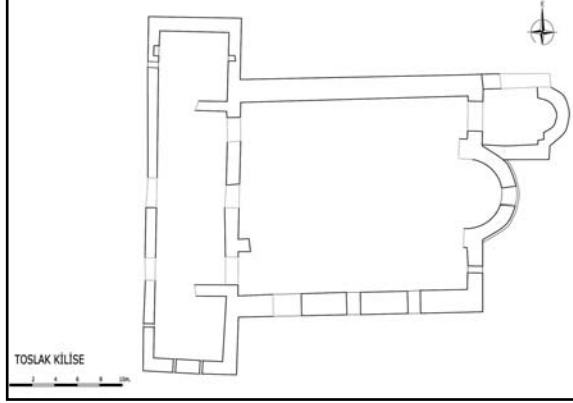
20 Zemer, 1977, no. 63

21 Perge için bkz. Fırat, 380, no. 760; Kıbrıs için bkz. J. Green, *An Underwater Archaeological Survey of Cape Andreas, Cyprus 1969-70 A Preliminary Report*, Colston Papers No. 23, Marine Archaeology, London 1973, 141-179, bil. 163, fig. 22. Yassı Ada için bkz. G. Bass, *Underwater Excavations at Yassı Ada: A Byzantine Shipwreck*, 1962, fig.66;

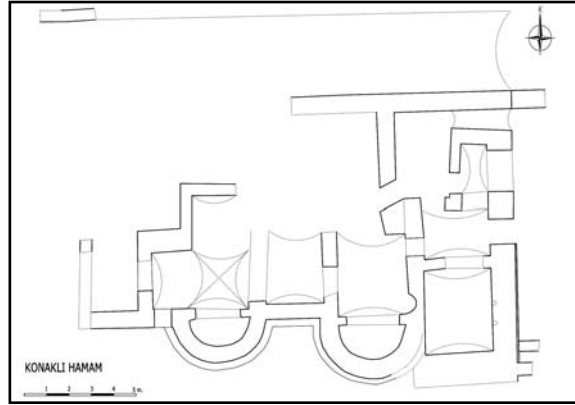
kötü pişimli bir kapak görülür. Pithosların ağızlarının kapatılmasında kullanılan bu kapağın benzer bir örneği Alanya Müzesi'nde yer alır. Pithos örnekleri paralelleri ile karşılaştırılarak Erken Hıristiyan Dönemine tarihlendirilebilir.

Ticarî kargo kapları olan amphoralar ve depolama işleviyle kullanılan pithosların yanı sıra çok sayıda pişirme ve servis işlevine sahip kap formu tespit edilmektedir. Bunlar arasında çeşitli büyüklüklerde kâse, tabak, testi, küp ve az sayıda şişe yer alır.

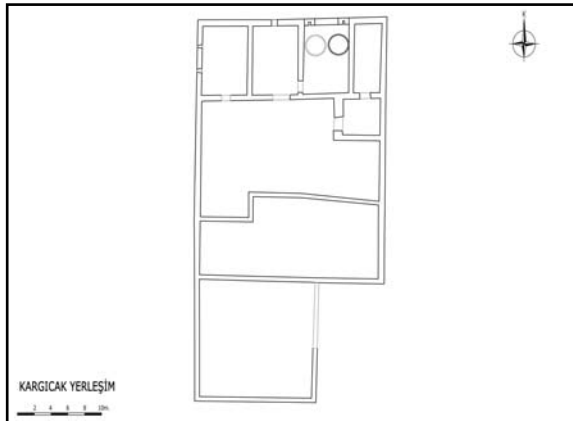
Sırsız seramikler genellikle astarsız ve bezemesizdir. Konaklı/Aunesis'teki hamamın çevresindeki alanda bulunan bir kâsenin ağız kenarında ve Akkale'deki bir pithosun boyun bölümünde "pie crust" olarak adlandırılan biçimlendirme izlenir. Bu hamurun tırtıklı görüntüsünü anlatmak için kullanılır. Kâse ve tabak gibi açık kaplarda ağız kenarının bu biçimde sonlandırılarak bezendiği örnekler Anamur'da da görülür. Kapalı kaplarda ise böyle tırtıklı biçim verilen bir hamur parçası kabın boyun bölümüne eklenerek bezeme oluşturulmaktadır. Ayrıca pithoslarda ağız kenarı ve boyunda kazıma çizgiler veya parmak basılarak oluşturulan bezemeler de izlenir.



Çizim 1: Toslak/Augai, kilise



Çizim 2: Konaklı/Aunesis, hamam



Çizim 3: Kargıcak, konut



Resim 1: Toslak/Augai, kilise, dış görünüm



Resim 2: Konaklı/Aunesis, hamam, güney cephe



Resim 3: Kargıcak, konuttaki zeytinyağı işliği, baskı kolu yuvaları



Resim 4: Kargıcak, konuttaki zeytinyağı işliği, ezme taşı



Resim 5: İncekum/Kibyra, hamam, amphora kulpu ve ağız

## DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz bildirimler, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm'lik bir alan içinde 10 puntoda, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalara (Harita: .....), Çizimlere (Çizim: .....), Resimlere (Resim: .....), olarak alt yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin mutlaka metin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi halde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Bildirilerin sempozyum esnasında ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar  
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü  
Araştırmalar ve Yayın Şubesi Müdürlüğü  
II. Meclis Binası  
Ulus/Ankara  
adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen bildirimler kesinlikle yayınlanmayacak ve ifade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarının taramalarına Bakanlığımız [www.kultur.gov.tr](http://www.kultur.gov.tr) adresinden ulaşılması mümkündür.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

.....395

## DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- 1- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
  - \* The title to be written in 14 pts, bold,
  - \* Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
  - \* At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.
- 2- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- 3- Please write (drawing) for the drawings (fig.) for the figures, pictures, and (map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- 4- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- 5- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- 6- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:  
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Araştırmalar ve Yayın Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara

The reports which doesnot follow the rules or is sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium is available on [www.kultur.gov.tr](http://www.kultur.gov.tr)